

90-3
- 723

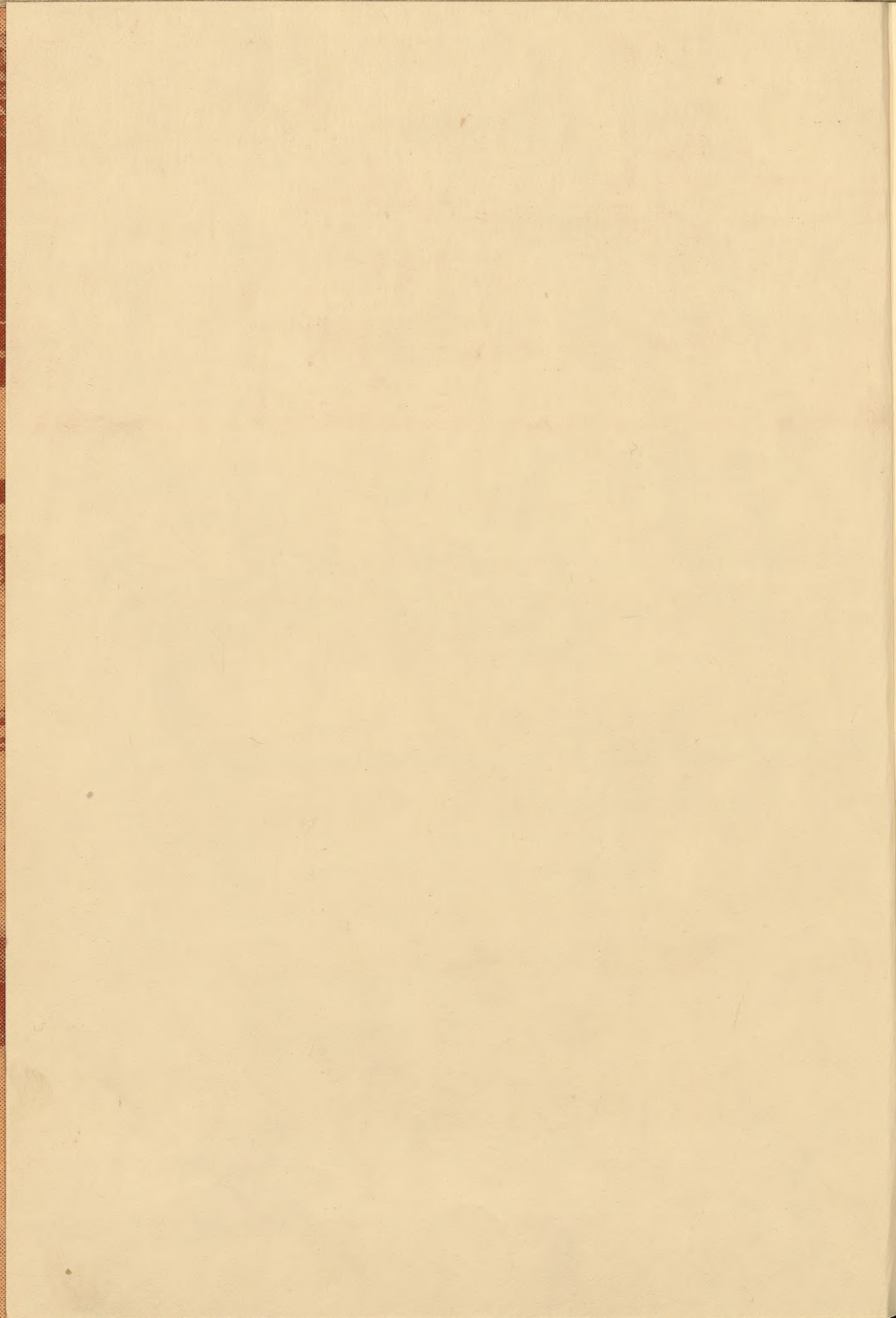
BAUSKA

L $\frac{90-3}{723}$

BAUSKA

BAUSKA

vietas un
laika
grāmata

BAUSKA

VEDEN
ONIC
GEODIC

90-3
-723

L
91

BAUSKA

vietas un
laika
grāmata

RĪGA «LIESMA» 1990

71.4(2L)
Ba 892

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

99
19.261
0306119444

Mākslinieks JURIS BRIEDIS

Uz apvāka GUNĀRĀ BIRKMAŅA krāsu fotoattēls

M. ZUSĀNA, V. RETENĀ, A. INDRIKA, DZ. NAŠENIEKA,
U. LĪŅA un I. BOGDANOVA fotoattēli

B 440200000—296 7.90
M801(11)—90

© Izdevniecība «Liesma», 1990

audzēkņim (-nei)

Šodien Tev pasniegta šī grāmata.

To Tev dāvina skola, dzimtais novads un rajona vadība, lai Tu pazītu un iemīlētu vietu, kur Tu esi pasaulē nācis, pirmos soļus spēris un pirmos vārdus izrunājis. Skolā Tev iemācīja pazīt pasauli, daudzu zinātņu pamatus. Bet šī grāmata, cerams, Tev ļaus dziļāk izzināt mūsu novada vēsturi un šodienu, tuvinās Tevi ievērojamāko rakstnieku, mākslinieku, zinātnieku un sabiedrisko darbinieku veikumam, kas dzimuši mūsu novadā vai arī kuru dzīve un darbi kādu laiku bija cieši saistīti ar mūsu novadu.

Mums atklāti jāpasaka, ka šī grāmata ir tikai pirmais mēģinājums radīt vēl pilnīgāku laika un vietas mācību mūsu jaunajai paaudzei. Tāda mācību grāmata jāraksta mums visiem kopā — Tev, jaunajiem novadpētniekiem, skolotājiem, muzeju darbiniekiem, arheologiem, etnogrāfiem, literātiem, vēsturniekiem, ģeogrāfiem, tautsaimniekiem, politiķiem un daudziem, daudziem citiem, lai ar laiku izveidotu enciklopēdisku vēstījumu par novadu, kurā dzīvojam.

Rajona padomes priekšsēdētājs:

Tautas izglītības nodaļas vadītājs:

Skolas direktors:

Klases audzinātājs:

Skolotāji:

1917

1917

Section 10 - [Illegible]

The first thing I noticed when I stepped out of the car was the cold air. It felt like a blanket. I had heard that the weather was bad, but I didn't expect it to be this cold. The snow was falling fast, and it was hard to see. I had to walk slowly, trying to keep my balance. The ground was slippery, and I was afraid I would fall. I had to hold onto the railing of the car as I stepped out. The snow was falling all around me, and it was beautiful. I had never seen snow before, and it was so nice. I had heard that the weather was bad, but I didn't expect it to be this cold. The snow was falling fast, and it was hard to see. I had to walk slowly, trying to keep my balance. The ground was slippery, and I was afraid I would fall. I had to hold onto the railing of the car as I stepped out. The snow was falling all around me, and it was beautiful. I had never seen snow before, and it was so nice.

It was so nice to see snow. I had heard that the weather was bad, but I didn't expect it to be this cold. The snow was falling fast, and it was hard to see. I had to walk slowly, trying to keep my balance. The ground was slippery, and I was afraid I would fall. I had to hold onto the railing of the car as I stepped out. The snow was falling all around me, and it was beautiful. I had never seen snow before, and it was so nice. I had heard that the weather was bad, but I didn't expect it to be this cold. The snow was falling fast, and it was hard to see. I had to walk slowly, trying to keep my balance. The ground was slippery, and I was afraid I would fall. I had to hold onto the railing of the car as I stepped out. The snow was falling all around me, and it was beautiful. I had never seen snow before, and it was so nice.

1917

Section 10 - [Illegible]

The first thing I noticed when I stepped out of the car was the cold air. It felt like a blanket. I had heard that the weather was bad, but I didn't expect it to be this cold. The snow was falling fast, and it was hard to see. I had to walk slowly, trying to keep my balance. The ground was slippery, and I was afraid I would fall. I had to hold onto the railing of the car as I stepped out. The snow was falling all around me, and it was beautiful. I had never seen snow before, and it was so nice. I had heard that the weather was bad, but I didn't expect it to be this cold. The snow was falling fast, and it was hard to see. I had to walk slowly, trying to keep my balance. The ground was slippery, and I was afraid I would fall. I had to hold onto the railing of the car as I stepped out. The snow was falling all around me, and it was beautiful. I had never seen snow before, and it was so nice.

1917

VITAUTS ĻUDENS

AUSTRUMZEMGALES DVĒSELĪTE

Cauri dienām un naktīm
ar nēšiem nāk sieviete jauna.
Varbūt zvaigzne vai sakta
viņpus laba un ļauna?

Ar nēšiem nāk sieviete jauna,
līst lāšu lāsis uz akmens,
šaiņpus laba un ļauna
ceļš tai ir zobenasmens.

Pa asmeni basām kājām
nākusi viņa bezgala
no tavām un manām mājām,
ne jau no teiksmu salas.

Vai sāpe palika vējā,
vai asins palika zālē?
Pār visu sējis ir sējējs,
pār visu augusi tāle.

Nes Mēmeli viņa kā martu
pavasaros manos,
rudeņu neaizskartu,
pilnu ar atmošanos.

Nes Mūsu kā Jāņudienu,
kā svētumu un kā grēku
gar jāņuzālēm un sienu,
pilnu ar klusuma spēku,

lej Mēmeli kopā ar Mūsu
un nočukst buramvārdus,
un straume zem debesu rūsas
sadzird Lielupes vārdu,

kaut krastus dūņas apņem,
kaut dzelmi apņem sūrums,
par Mežotni sadzird sapni,
par Jelgavu un par jūru.

Ar nēšiem — kā sievietē jauna —
nāk Bauska atkal uz rītu —
senā un vienmēr jaunā
Austrumzemgales dvēselīte.

Teic Bauska: — Nāku jau, nāku,
lai kādi negaisi lītu,
savu vienmēr smago nākumu —
kā jau dvēselīte.

Bauskas pirmsākumi meklējami senos laikos vēl pirms mūsu ēras. Tagadējā pilskalna vietā atradusies nocietināta apmetne. Mēmeles labajā krastā atklāti senie Dreņģeru-Čunkānu un Plostakrogu kapulauki, kuros apbedījumus vēsturnieki attiecina uz mūsu ēras 3. gadsimtu.

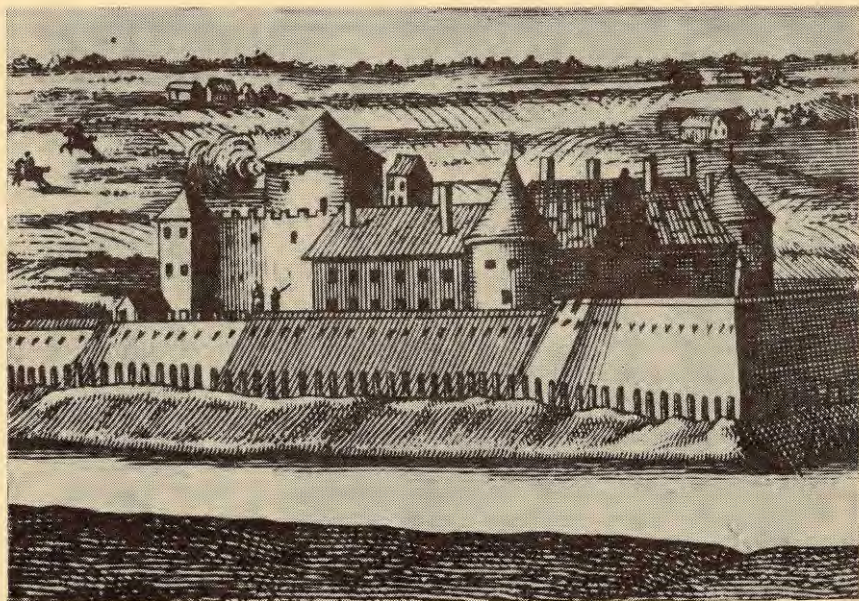
Zeme te allaž bijusi auglīga, un zemgaļi izslavēti ne vien kā drošsirdīga un kareivīga tauta, bet arī kā rūpīgi un čakli zemes saimnieki. Sevišķi labi padevušies kvieši. Pirms vācu ieņākšanas līdzās zemkopībai zemgaļi nodarbojušies arī ar medniecību, zveju un dravniecību. Mežos tolaik dzīvojuši tauri, aļņi, brieži, stirnas, zaķi, meža cūkas, vilki, lāči, lūši, caunas. Upēs mituši bebrī, ūdri, kā arī daudz zivju. Attīstīta bijusi maiņas tirdzniecība. Ķēniņa Viestura vārdu valodnieki skaidro kā salikteni: viesis + turēties. Viesis nozīmē — tirgotājs.

Savus dēlus zemgaļi jau no mazotnes mācīja apieties gan ar darbarīkiem, gan ar ieročiem. Pēc šī auglīgā zemes stūrīša jau izsenis tikojuši gan krievi un vāci, gan zviedri un poļi. 1106. gadā visi zemgaļi apvienojās cīņai pret Polockas kņazu un uzvarēja viņa karaspēku, pieveicot gandrīz 9000 vīru.

Arī pret vācu iebrucējiem zemgaļi noturējās visilgāk. 13. gadsimta beigās tā bija palikusi vienīgā brīvā Baltijas tauta, kas 1287. gadā iedrošinājās uzbrukt vācu spēku galvenajai mītnei Rīgai.

Rīmju hronikas autors raksta: «...zemgaļus redzēja sametamies kopā ar nolūku paziņot vācu soģiem, lai tie iet no zemes ārā.» Līdzīgi notikumus fiksējis hronists Indriķis: «Viņi izsūtīja ziņnešus pa visu zemi un sapulcēja lielu karaspēku.»

Tomēr krustneši bija labi apmācīti kaujas mākslā — un zemgaļi nespēja viņus uzveikt. Ar nepaklausīgajiem Zobenbrāļu ordeņiem rīkojās nežēlīgi. Ordeņa briesmu darbi satrieca Zemgales bīskapu, kuru bija atsūtījis uz Livoniju pats Romas pāvests. Katolu baznīcas galva pāvests Klements V uzzināja par Zobenbrāļu ordeņa patvarībām, un ceļā uz Rīgu devās inkvizitors Fransisko

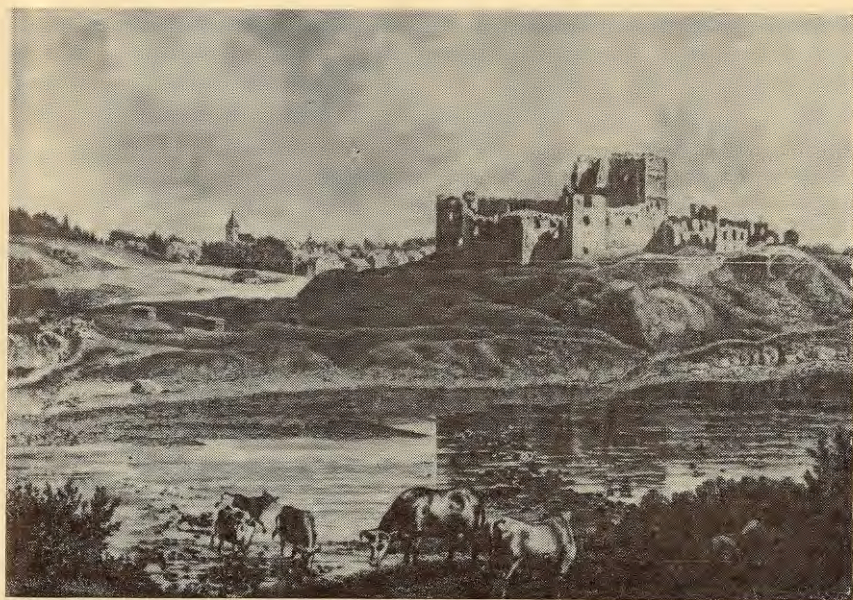

Bauskas pils. Sena gravīra

de Moliano. Viņam līdzī bija 230 punktu garš apsūdzības raksts uz pusotras oļektes plata un 51 oļekti gara pergamenta ruļļa. Taču arī inkvizītoram neizdevās ierobežot ordeņa varu.

Pēdējā pils, ko Livonijas ordenis uzcēla Latvijā, ir tieši Bauskas pils. To iesāka būvēt 1443. gadā un pabeidza pēc 13 gadiem. Vieta tika izraudzīta ideāla — uz pussalas pie Mūsas un Mēmeles satekas. Te varēja labi aizsargāties pret lietuviešu un poļu uzbrukumiem. Tolaik jau karavīru bruņojumā vairs nebija tikai bultas un šķēpi, bet arī lielgabali, tāpēc vajadzēja celt biezas sienas aizsardzībai. Dienvidrietumu sienu biezums bija 3,6 metri. Tas bija domāts kā aizsargcietoksnis pret leišu karotājiem. Pavisam pils aizņēma 5228 m², garums — 124 m, platums — 43 m. Lai apļenkšanas gadījumā varētu izbēgt, uz 6 kilometrus attālo Jumpravmuižu izraka apakšzemes eju. To aizbēra tikai 1821. gadā pēc cara Aleksandra I rīkojuma.

Kā darbaspēku pils celšanā izmantoja vairākus tūkstošus gūstekņu no Novgorodas zemēm — vodus. Leģenda stāsta, ka vienu stūri pilij nekā neesot varējuši uzmūrēt — tikko uzlijis lietus, tas

Bauskas pilsdrupas. J. Broces zīmējums

nogruvis. Mūrnieki nosprieduši, ka pili apsēdis velns un gribot dzīvu dvēseli. Nolēmuši, ka iemūrēšot to, kurš no rīta pirmais ies pusceltajai pilij garām. Pirmais nācis suns. To tad arī noķēruši un iemūrējuši sienā. Velns par šādu izricību saskaities, izlēcis no pils mūra un izgājis kā dūmi. Bet pils stūris kopš tā laika vairs neesot grūvis. Cita leģenda vēsti, ka pils galā — vakarpusē — esot iemūrēta skaista jaunava. Viņa izlaidusi garu tikai pēc deviņām dienām. Tai vietā iegriezuši krustu, ko pirms restaurācijas vēl varēja redzēt.

16. gs. beigās (1584.—1596. g.) Livonijas ordeņa pilij piebūvēja klāt t. s. jauno pili — Kurzemes hercogu rezidenci. Ordenis jau tolaik bija sabrucis — un nodibinājās Kurzemes hercogiste, kuras galvaspilsēta sākumā skaitījās Kuldīga, vēlāk Jelgava, bet neilgu laiku (1587.—1596. g.) arī Bauska. Uz Bauskas pili pārcēlās gan hercogistes kanceleja, gan arī hercoga Frīdriha galms. Arī poļu-zviedru kara laikā (1621.—1624. g.) sakarā ar Jelgavas ieņemšanu hercogs par savu mītni izvēlējās Bauskas pili.

Divus gadsimtus pēc kārtas Latvija tika ierauta karos, kurus

uzspieda kaimiņu valstis, cīnoties par kundzību Baltijā. Bauskas pili pārmaiņus saimniekoja vācieši, poļi, zviedri, krievi.

1625. gadā pili ieņēma zviedri karaļa Gustava Ādolda II vadībā. Pils bijušais valdnieks bija cīņā kritis, bet viņa meitas nevēlējās padoties gūstā. Viņas ietinās baltos palagos un izlēca pa logu upē. Vai viņām laimējās izglābties, par to ziņu trūkst. Zviedru karalis bija pārliecināts, ka no pils neiespējami izklūt nepamanītam, jo sargi stāvēja gan pie tilta, gan arī torņos. Ar degošu lāpu rokās valdnieks izstaigāja visas telpas, aplūkodams no akmeņiem veidotus kamīnus, glazētu podiņu krāsnis, keramikas fližu grīdas.

No paaudzes uz paudzi klīda nostāsti, ka zviedri pili iemūrējuši daudz naudas un dārglietu. Tās noglabātas dzelzs lādē kādā no pils pagrabiem. Kalpus, kuri lādi stiepuši, Gustavs Ādolfs II licis nogalināt. Pagrabs bijis it kā noburts: tiklīdz gāja pa kāpnēm lejup, nodzisa uguns — ne tikai sveces gaisma, kuru varēja nopūst vējš, bet arī lukturis. Tumsā kļuva baigi, un pat vislielākie pārdrošnieki griezās atpakaļ. Vai nu runas par apslēpto mantu ir izdomājums, vai arī kāds tomēr lādi pievācis, bet pat arheologiem nav izdevies bagātības uziet. Iespējams gan, ka zviedri paši lādi paņēmuši līdz 1703. gadā, kad tie bez kaujas atkāpās krievu armijas pārspēka priekšā.

Pēc trim gadiem zviedri atkal devās uzbrukumā Bauskas pilij. Lai tā nepaliktu naidniekam, krievi atkāpjoties pili uzspridzināja.

* * *

Daudz interesantu ziņu par Bausku un visa novada ļaužu dzīvi varam atrast Jāņa Juškeviča grāmatā «Hercoga Jēkaba laiks Kurzemē», kas iznāca 1931. gadā. Tā kā šī grāmata šobrīd plašam lasītāju lokam nav pieejama, ielūkosimies dažās lappusēs.

*

Kurzemīte — Dievzemīte! Šie vārdi mūsu atmiņā vienmēr saistās ar bagātām druvām, tumšiem mežiem, pārpilnībā dzīvojošām muižām un zemnieku mājām, ar Kuldīgas rumbu, Baltijas jūras šalkoņu un kāpām, Staburaga klinti, Dundagas «zaļo jumpravu», Skaistkalnes un Neretas gadatirgiem, Jēkaba kanālu Jelgavā, Rundāles pili un daudziem citiem priekšstatiem.

Kaut arī Kurzeme izcietusi svešinieku jūgu tāpat kā Vidzeme un Latgale, kādreiz tā bija maza valsts, kas godam pastāvēja 233 gadus. Neskatoties uz to, ka valsts valdnieki bija vācieši un blakus tiem bija vācu muižnieku šķira kā noteicēja visā sabied-

Bauskas muzejs 1946. gadā

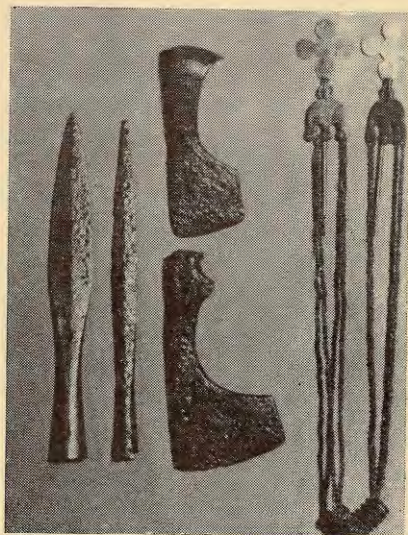
riskajā dzīvē, tomēr latvju tauta — kā šis valsts iedzīvotāju vairākums — netieši dalījās ar saviem svešajiem kungiem dzīves labumos un ļaunās dienās pierādīja, ka prot savās robežās valstiski domāt.

No Kurzemes patstāvības laikiem sevišķi spožs bija valdnieka Jēkaba laikmets. Šis hercogs nostādīja mazo Kurzemi Eiropas lielvalstu priekšā kā politisku vienību, ar kuru Eiropas valstsvīriem bija nopietni jārēķinās, sevišķi Austrumos. Kurzemes valdnieks prata iegūt kolonijas Āfrikā un Amerikā, viņa karaflote bija ievērojams faktors Baltijas jūrā, un viņa tirdzniecības kuģi bija redzami ne tikai Baltijas piekrastēs, bet arī Islandes, Grenlandes, Dienvidamerikas, Vidusjūras un Āfrikas ūdeņos. Kurzēmē radās un uzplauka diezgan plaša rūpniecība, kas vēlākajos gados pilnīgi iznīka un neatstāja vēlākajām paaudzēm nekādas atmiņas par sevi. Hercoga Jēkaba laikmetā Kurzēmē tika izveidoti pat latviešu pulki, kas dažu labu reizi izcīnīja uzvaras svešām valstīm.

Šī laikmeta labās puses bieži novērtē pārāk augsti, bet bieži tās pilnīgi noliedz un izceļ tikai ļaunumus. Kā visur, saprotams, arī Kurzemes tālaika dzīvē bija savas gaišās un tumšās puses. Dabiski, ka vācu ordeņa valsts mantinieki — vācu hercogi un bruņinieki — izmantoja savu kungu stāvokli un raudzījās, lai viss darbs būtu uzvelts latvju zemnieku pleciem. Bet, tā kā visa saimnieciskā dzīve un labklājība bija pamatota uz zemnieku darbu, tad drīz muižnieku vairākums saprata, ka darbaspēks ir jāsaudzē. Tādēļ muižnieki pret saviem latviešu zemniekiem izturējās, ievērojot tālaika uzskatu līmeni, ļoti humāni. Nav pareizi šiem laikiem kā mērogu ņemt mūsu laika cilvēku tiesības. Tieši 17. gs. Eiropā zemnieku nodeva galīgi muižnieku varā un gandrīz visās valstīs vesela pilsoņu šķira atradās vergu stāvoklī. Nav jāaizmirst arī, ka zemnieki Kurzēmē bija uzvarētā tauta un zemnieku un muižnieku cīņa te bieži izvērtās par latvju un vācu tautas savstarpēju cīņu. Ieskatīties Kurzemes vēstures faktoros un mēģināt tos pēc iespējas objektīvi attēlot būtu šā apcerējuma galvenais uzdevums. Lai tad pagātne runā uz mums ar saviem cilvēkiem un kultūru, ar šo cilvēku prieku un bēdu dienām, ar viņu centieniem un vilšanos. Un visam kā reljefs fons: tautu cīņas par Baltijas jūras piekrasti, cīņa starp Rietumiem un Austrumiem.

*

Māras valsti nodibināja Rietumeiropas bruņinieki un tirgoņi ar vācu vadoņiem priekšgalā. Jau 14. gs. vācu valoda sāka izspiest Rietumu kopīgo valsts valodu — latīņu un zemes kungu — vācu — vairākums uzspieda visai valsts organizācijai tipiski vācisku spiedogu. Māras valsts piederība pie vācu-romiešu ķeizarietes pievilka sevišķi daudz vācu pilsoņu un kareivju no Vestfāles un Reinas apgabaliem. Kamēr Māras valstij bija darīšana ar līdzīgām valstīm vai neorganizētām tautām, galīgā uzvara vienmēr bija Māras bruņinieku rokās. Bet pamodās slāvu tautas, sevišķi krievu Pusāzija, un aina strauji mainījās. Bruņiniekam jeb individuālajam kareivim pretim stājās pusorganizētas tautu masas (Polijā un Lietuvā), kuras jebkuru kareivi nožņaudza ar skaitlisku vairākumu. Jau 15. gs. sākumā Māras valsts kopā ar Prūsiju cieta smagu neveiksmi un nonāca atkarībā no Polijas, 15. gs. beigās sākušies maskaviešu uzbrukumi noveda Māras valsts vadoņus pilnīgā bezizejas stāvoklī. Samērā mazā vācu kungu šķira negribēja vairs karot, pat negribēja naudu dot kareivju vervēšanai. Latvju un igauņu zemnieki bija pilnīgi atbruņoti, kaut arī sastādīja zemes iedzīvotāju vairākumu (90%). Sešpadsmitā gadsimteņa sākumā visa valsts ar apmēram vienu miljonu iedzīvo-

tāju izsūtija pret krievu 50—70 tūkst. lielām armijām tikai kādus 6, 8, 10 vai 15 tūkst. kareivjus. Kad ap 1550. gadu iesākās austrumu lielvalstu cīņa par Baltijas piekrasti, neviena no tām vairs nerēķinājās ar Māras valsti kā ar nopietnu cīņas faktoru. Desmit gadus vēlāk apstākļi visā zemē bija tiklīdz nobrieduši, ka Māras valsts valdoņi sāka savā starpā sadalīt muižas un apgabalus, un iesākās atklāta zemju, pilsētu un cilvēku laupīšana. Katrs muižnieks, katrs ordeņa ierēdnis, kas prata sagrābt kādu zemes stūrīti, savervēja sev piekritējus, bandoņus, kurus viņš apgādāja ar ieročiem un maizi. Tad iesākās vispārēja noslaņķošanās, radās «partizāni». Katrs ārzemju valdnieks Māras zemē varēja atrast šādus partizānus (jeb «*Havellüde*», t. i., *Hofesleute* — muižas ļaudis). Kas labāk maksāja un vēl labāk solīja, tam partizāni piebiedrojās no visām pusēm. Bet neviens partizāniem neticēja, un toreiz kāds Kurzemes vācietis zīmīgi izteicies: «Šķiet, ka partizāni ir lauzūši vairāk zvērestu, nekā viņiem abām rokām ir pirkstu. Ja viņi gribētu atkal zvērēt, viņus vajadzētu nolikt zemē, lai tie varētu pacelt kāju pirkstus.» Ordeņa priekšnieks mestrs Firstenbergers un pēc tam Gothards Ketlers griezās pie vācu ķeizara pēc palīdzības, bet veltīgi. Apkārtnes valstis gan apsolīja palīdzību, bet tikai ar noteikumu, ka Māras valsts pievienosies kādai no tām. Valstī bija maskaviešu, poļu, zviedru, dāņu un patstāvības partijas. Narvas pilsēta 1558. gadā padevās maskaviešu caram. Ar to iesākās fak-

tisks ordeņa valsts sabrukums. Igaunijas apgabals pārgāja zviedru pusē, un Latvijas apgabals ar ordeņa mestru priekšgalā pārgāja poļu pusē. Iemaisījās Dānija un Maskava, un līdz 1582. gadam visa Māras zeme vārījās kā raganu katls, kur vismaz trešdaļa vai puse no visiem iedzīvotājiem gāja bojā. Galu galā visa Māras valsts sašķēlās četrās daļās: daņu daļā (Piltenes apgabals un Sāmsala), zviedru daļā (Igaunijas ziemeļu puse), poļu daļā (Igaunijas dienvidpuse, Vidzeme un Latgale) un Kurzemes hercogistē (Kurzeme un Zemgale).

Pirmais Kurzemes hercogs bija tas pats pēdējais ordeņa mestrs Gothards Ketlers. Ketlers ar vācu ordeņa kungiem Vidzemē, Latgalē un Kurzemē sadalīja savā starpā visu zemi un piedāvāja virskundzību (un, protams, arī aizsardzību) pār šiem novadiem poļu karalim Sigismundam I Augustam. Bet poļu seims negribēja uzņemties tik daudz pūļu un izdevumu un izvairījās no tiešas atbildes. Tad karalis, vienlaikus būdams arī Lietavas valsts dižkūnigaitis, lika Ketleram priekšā nodot visas zemes Lietavas valstij: Vidzemi un Latgali tieši kā lietuvju kroņa novadus, paturot vienīgi Kurzemi kā lēņu hercogisti. Ordeņa vīriem nekas neatlika kā pieņemt šo priekšlikumu, un 1566. gadā agrākā ordeņa Māras valsts arī formāli bija pievienota Lietavas valstij un 1568. gadā piedalījās Polijas un Lietavas ūnijā. Bet faktiski poļi un lietuvji bija pilnīgi kungi Māras zemē jau no 1559. gada beigām. Kaut vāci gudri izdomāja savas valsts dalīšanu, šoreiz poļi un lietuvji viņus maldināja, jo pēdējie pārņēma visu Vidzemi (latvju un igauņu) ar Latgali un Kurzemi savā aizsardzībā, bet Ketleram atstāja tikai Kurzemi, pat ar nenoteiktām robežām; hercogam vēl atņēma Daugavpili, un vajadzības gadījumos Polija atpirkās no saviem ienaidniekiem uz jaunās Kurzemes hercogistes zemju lēses. Tā nu 1562. gadā nodibinājās Kurzemes hercogiste, kas pastāvēja līdz 1795. gadam, t. i., 233 gadus. Pirmais hercogs varēja nodoties tikai valsts uzbūves politikai, bet jau viņa dēls Frīdrihs un visvairāk Gotharda dēla Vilhelma dēls Jēkabs saprata Kurzemes nozīmi kā starpnieku starp Rietumiem un Austrumiem, un viņa valdīšanas laikmets ir visslavenākais visā hercogistes pastāvēšanas laikā. Kaut šis laikmets nevarēja apmierināt latvju tautas ilgas, jo tā vēl vienmēr atradās verdzības stāvoklī, bet var teikt, ka hercogs Jēkabs pārkāpa tai laikā viņam likumā nospraustās robežas, pavairojot latviešu zemnieku labklājību un zināšanas un atbrīvojot viņus dažkārt arī no dzimtbūšanas — ražīgam darbam. Pāršķirstot tālaika vēstures lappuses, varam droši teikt, ka hercoga Jēkaba laikmets toreizējos apstākļos ir tik ārkārtēja parādība, ka kļūst saprotams hercoga izcilais stāvoklis Eiropā. Tālaika lielvalstis — Zviedrija, Maskava, Dānija, Holande, An-

glijā, Vācijā, Francijā — un pat pāvests labām attiecībām ar Kurzemi piešķīra lielu nozīmi. Bet, kā parasts, lielā tēva niecīgais dēls pazudināja valsts slavu un pilnīgi iznīcināja zemes radošās spējas, vadot Kurzemi pretim postam un muižnieku kalpībai. Radās Maskavas noteicošā ietekme. Kad 1737. gadā Ketleru hercogu cilts izbeidzās, Kurzeme nonāca muižniecības varā. Sāka valdīt ārzemju galmu un uzpirktu Kurzemes muižnieku ievēlētie hercogi, bet jau pēc 58 gadiem muižniecība piespieda pēdējo Kurzemes hercogu Pēteri Bironu atteikties no varas un nodot zemi Krievijai. Tā agrākā Kurzemes hercogiste kļuva par Kurzemes guberņu, kamēr uzausa latvju tautas brīvības rīts, un Kurzeme un Zemgale sastāda daļu no Latvijas valsts.

Iedziļinoties hercogu laika notikumos un apstākļos, varam nojaust, ka prātīgu valdnieku rokās Kurzemes hercogiste būtu varējusi attīstīties līdzīgi Prūsijas Frandenburgai un tapt par kodolu lielākai valstij Baltijas jūras piekrastē, bet šredzīgu kaktu politiķu dēļ viņai bija jāgaida līdz 1918. gadam.

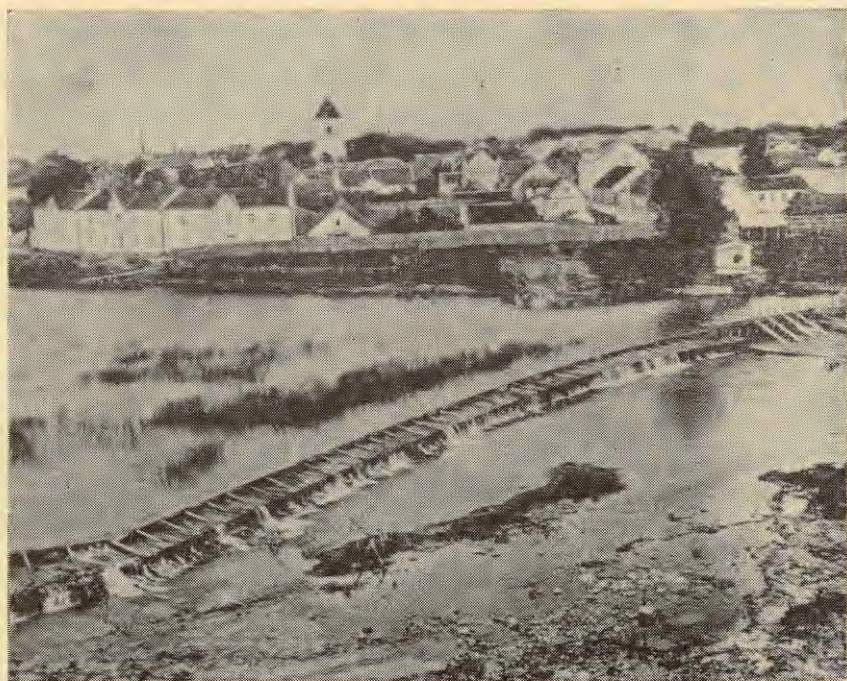
Kā īpatnēja parādība Kurzemes hercogistes vēsturē jāatzīmē apstākļi, ka no 233 patstāvības gadiem 81 bija kara gads ar visām sekām.

*

Hercoga Jēkaba laikā brīvie zemnieki kalpoja par pastniekiem jeb kurjeriem.

Kurjeriem uzticēja patstāvīgus uzdevumus, iepirkšanu un pārdošanu, sevišķi svarīgu dokumentu pārvešanu hercogu sūtņiem un aģentiem uz Holandi, Franciju, Angliju, Varšavu, Maskavu, Dāniju, Karalaučiem, Stokholmu utt. Hercogam piederēja pasta monopoltiesības, t. s. pasta jeb kurjeru ceļi, pa kuriem katru nedēļu vismaz vienu reizi jāja vai brauca attiecīgs pastnieks vai kurjers no pils uz pili. Pilis pie virskapitāniem vai kapitāniem, pilsētās pie rātēm, miestos pie hercoga ierēdņa tas dabūja naksmāju un zirgiem barību. Tanīs vietās katrs iedzīvotājs varēja nodot par zināmu nodevu atsevišķas vēstules vai zīmites tālāksūtīšanai. Pamazām izveidojās daži noteikti pasta ceļi jeb lielceļi.

Ja pastnieks bija jāšus, tas, skatoties pēc laika un ceļa apstākļiem, veica 50—60 km dienā, ziemas laikā vieglās kamanās dažreiz vairāk, bet šķīdonī un ar ratiem — pat ne 20—30 km dienā. Tā, piemēram, 1679. gada 16. februārī hercoga dēls Aleksandrs sūtīja tēvam no Karalaučiem kādu rakstu un 21. februārī hercogs no Jelgavas varēja tam jau atbildēt, tātad — Aleksandra raksts atradās ceļā četras dienas, t. i., pastnieks nobrauca pa ziemas

Bauskas ainava pirms kara

ceļu ap 120 km dienā! Ja gadījās pasta sūtījumi uz Zviedriju, Dāniju vai Angliju, pastnieks noīrēja vietu kādā turpejošā kuģī, tāpat arī atpakaļ.

*

Tiesas sprieda pēc 1617. gada Kurzemes valdības ruļļa (*Formula regiminis*), vācu tiesas grāmatām, romiešu tiesībām, ķeizara Kārļa V kriminālās tiesas ruļļa («*peinliche Halsgerichtsordnung Kaiser Karls V*»), longobardu tiesībām (sevišķi leimaņu lietās), Piltenes, Rīgas un Magdeburgas tiesībām, atsevišķo amatu ruļļiem, pat pēc tradīcijām, vecajām kuršu un lībju tiesībām (*altes Kurisches Recht, altes Recht der Liven*). Tā kā vispārēja tiesas kodeksa nebija un muižniecības spītības dēļ tāds netika sastādīts, iztika ar atsevišķiem seima lēmumiem un Varšavas karaliskās relācijas tiesas šo lēmumu iztulkojumiem. Vismaz vien-

Tirgus laukums Bauskā 30. gados

kāršs cilvēks nevarēja izspraukties cauri šiem juridiskajiem džungļiem, jo katram tiesnesim bija atstāta pilnīga brīvība (pareizāk — patvaļība) spriest un lemt pēc viņa prātam vairāk pieskaņota panta un viņa lielākās vai mazākās atkarības no personīgās un materiālās ietekmes. Tieslietās izveidojās juridisks juceklis, patvarīgums, gandrīz jāsaka — likumīgs un juridisks huligānisms pat pēc tālaika ieskaņiem. Kamēr par niekiem — safjāna zābaku valkāšanu, nepareizi lietotu titulu — cilvēkiem piesprieda ļoti smagus sodus, par cilvēku noslepkavošanu, atklātu laupīšanu, izvarošanu, cilvēku spīdzināšanu reti kad sodīja, sevišķi — kad noziegušies bija muižnieki vai arī kapitāni un līdzīgi varasvīri. Katrs mēģināja iztikt bez tiesas un savu taisnību meklēja ar ieročiem rokā. Nav brīnums, ka hercogs dažreiz sūdzētājiem (sevišķi pilsētām) ieteica aizstāvēt savas tiesības un savu mantu ar pretvaras līdzekļiem (Kuldīgai, Bauskai utt.). Valdības apstiprināto profesionālo juristu skaits bija ļoti mazs: 1 fiskāls, 4 prokuratori,

4 virskapitanātu tieslietu sekretāri, 4 ministriāli (t. i., tiesas kurjeri un piedzinēji) — tātad 13 cilvēki, izņemot Jelgavas augstākās iestādēs nodarbinātos juriskonsultus. No visiem šiem juristiem prasīja augstāk minēto tiesas grāmatu pārziņāšanu. Atalgojums bija galvenokārt graudā, un katram piederēja kāda amatmūiža («*Widme*») ar lēņu tiesībām.

Juristi baudīja pilnīgu neaizskaramību, un viņu aizskaršanu sodīja ar smagāko sodu.

Ja apsūdzētais noliedza savu vainu, tad viņam uzdeva gādāt par lieciniekiem vai piedraudēja ar gatavu tiesas spriedumu. Kriminālās lietās, sevišķi burvju un raganu prāvās, apsūdzētajam rādīja spīdzināšanas rīkus un piedraudēja ar tiem. Ja viņš nepiekāpās, viņu «laipni pierunāja» («*gütlich zureden*»), t. i., «viegli» spīdzināja (tā sauktā «*Bambergas*» spīdzināšana): izstiepto miesu apstrādāja ar atsevišķiem pātagu cirtieniem vai iebāza ikšķus presē un tos saspieda. Ja apsūdzētais neatzinās, tad to «pierunāja stingrāk» («*strenger zureden*»), t. i., spīdzināja ar otrās pakāpes rīkiem — ar «spāniešu zābakiem» (zābakveidīgas preses kājām) un «Meklenburgas daiktu» (krusteniskā prese ikšķiem un kāju lielajiem pirkstiem). Pēdējo pakāpi — «piedraudēšanu» (*Bedrāuen*) lietoja tad, ja pēc izspiestas atzišanās gribēja izdabūt vēl «līdzzinātāju» vārdus. Še miesa tika izstiepta ar aizmuguriski paceltām rokām, pie kam miesas smagumu pavairoja ar uzliktām vai piekārtām bumbām. Spīdzināšana kā psihopātisko tiesnešu ārprāta izdzimums tiesās pastāvēja līdz pat 19. gadsimtam, un tās pielietošana nav uzskatāma kā sevišķa tālaika mežonība; un neviētā uztraucas tie, kas 17. gs. ļaudīm grib pārnest to, ko mūsu tēvutēvu laikos vēl ir lietojuši. Pēc spīdzināšanas, civilās lietās — pēc partu izrunāšanas tiesnesis deva spriedumu.

Nāvēssodu izpildīšanā izšķīra šādus veidus: galvas nociršanu (muižniekiem, amata personām un ierēdņiem), pakāršanu (zemākām šķirām), sadedzināšanu uz sārta (burvjiem un raganām). Sevišķi reti izdevās izglābties tiem, kam pārmeta burvības.

* * *

Lūk, tādi bija hercoga Jēkaba laiki mūsu novadā! Bauskas pilsdrupām bija savi īpašnieki. 19. gs. beigās tās piederēja kņazam Paulam Līvenam. Viņš vadīja pirmos lielākos izrakumus pils teritorijā. Lielākoties tas tika darīts ne ar zinātnisku nolūku, bet gan lai atrastu senlaiku mantas. Vai izrakumi vainagojušies ar panākumiem, par to ziņu nav.

Neatkarīgās Latvijas valsts laikā Bauskas pilsdrupas iekļāva

aizsargājamo pieminekļu sarakstā. Pēc kara bija jāpaiet 15 gadiem, lai beidzot sāktu tās zinātniski izpētīt un restaurēt. Tikai kopš 1976. gada vasarās te regulāri strādā arheologi, lai izrakumos gūtu liecības par seno laiku godību.

Pilsdrupās mītot arī spoki. Naktis, kad mēnesi aizsedz mākoņi, mūros var saklaušīt suņu gaudas. Tieši pusnaktī iespējams dzirdēt arī bērna raudāšanu. Un katru nakti otrpus pilij no sava kapa izkāpj mūrniekmeistars un dodas uz torni strādāt. Vietējie iedzīvotāji gan stāsta, ka pēdējā laikā meistars vairs nerādoties. Laikam tāpēc, ka tagad tornī plīvo sarkanbaltsarkanais karogs.

Bauskas kā pilsētas izaugsmi veicināja tirdzniecības sakari starp Rīgu un Lietuvu. Sākumā šis ceļš pie Bauskas šķērsoja Mēmeli un pa Lielupes krastu gāja līdz Jelgavai un tālāk līdz Rīgai; 15. gs. to iztaisnoja caur Codi, Iecavu un Ņekavu.

Atšķirībā no pārējām Latvijas pilsētām Bauska allaž dzīvojuši patstāvīgi, visai neatkarīgi — par spīti tam, kādi notikumi risinājušies pilī. Sakarā ar minēto tirdzniecības ceļu pie Mēmeles brasla radās apdzīvota vieta. Sākumā te apmetās galvenokārt tirgotāji, kuri uzpirka preces, lai pārdotu tās tālāk. Šī apmetne minēta jau 1348. gadā Vartbergas Hermaņa hronikā, kad Livonijas ordeņa mestrs devās karagājienā uz Lietuvu.

No 14. gs. otrās puses saglabājies mūka Bartolomeja Angļa apraksts par Austrumeiropas zemēm, kurā viņš min arī Zemgali: «Zemgale ir vidēja province, kas atrodas pie Baltijas jūras tuvējā Āzijā. Zemgaļus tā sauc tādēļ, ka tie cēlušies no galliem, ar vietējām tautām sajaucoties. Zeme laba un auglīga labībai, ganībām, pļavām, bet pati cilts barbariska, necivilizēta, asa un cieta.» Interesanti, vai šis rakstura īpašības vēl saglabājušās zemgaļos, arī Bauskas novada ļaudīs?

Ziņas par pilsētas vēsturi ir ļoti skopas. 15. gs. vidū uzcelta Bauskas vecākā baznīca. 16. gs. trīsdesmitajos gados Livonijā katoļticību nomainīja luterānisms. Dažus gadu desmitus vēlāk pilsētas draudze sadalījās vācu un latviešu draudzēs. Par pirmo latviešu luterāņu draudzes mācītāju kļuva Gothards Reimers. Latviešu draudzes Sv. Trīsvienības baznīca uzcelta 16. gs. otrajā pusē. Šai pašā laikā uzcelta arī skola.

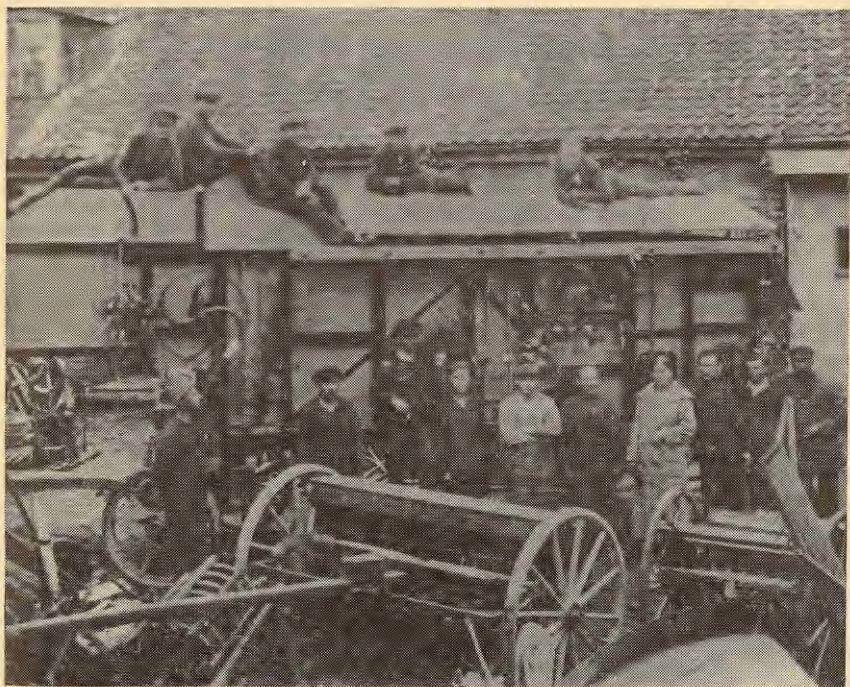
Vēstures avotos līdzās Bauskai minēts arī Vairogmiešs jeb Pilsmiešs. Šis nosaukums rodams lēņu grāmatās, kuras Livonijas ordeņa mestri piešķīra bruņiniekiem par priekšzīmīgu kalpošanu. Ordeņa brāļim parasti izlēnoja kādu muižu pils tuvumā vai arī piešķīra māju vai apbūves gabalu Pilsmieštā — gluži kā mūsdienās. Vēsturnieki uzskata, ka Pilsmiešs radies vienlaikus ar pili 15. gadsimtā, lai nodrošinātu apkaimes muižniekus ar dzīves

Rīgas iela Bauskā 20. gados

telpu. Tas uzskatāms par muižnieku brīvcieņu, kurā valdija sava kārtība. Piemēram, pilsmiestā dzīvojošam muižniekam nebija tiesību turēt krogu vai tirgoties. Tā bija pilsētas iedzīvotāju privilēģija. Pēdējo reizi dokumentos Pilsmiests minēts 1586. gadā. To likvidēja, paplašinoties pilij un izveidojot nocietinājumus.

Bauska strauji uzplauka 17. gs. sākumā — hercoga Frīdriha valdīšanas laikā. 1609. gadā tai piešķīra pilsētas tiesības un hercogs dāvināja zīmogu, kurā attēlots zelta lauva sarkanā laukā. 1615. gada 18. decembrī Frīdrihs atļāva Bauskas pilsētai būvēt rātsnamu un iekārtot tirgotavas. 1635. gadā pilsētas tiesībās izdarīja papildinājumus — ieviesa kārtības rulli, kurā noteica rātes sastāvu. Tajā ietilpa birģermeistars, fogts, sekretārs un pieci rātskungi. Ja tika izdarīts noziegums, lietu rātē izskatīja kopā ar pilskungu. Izveidoja pārvaldes tiesu un bāriņu tiesu. Katru gadu rāte drīkstēja noteikt cenu maizei un gaļai. Neražas gadā cenas parasti bija augstākas. Tikai Bauskas pilsoņi drīkstēja iepirkt zem-

Zankevica mehāniskā darbnīca ar strādniekiem 20. g. vidū

nieku ražojumus. Caurbraucējiem tādu tiesību nebija. Pat ubagiem bija vajadzīga rātes atļauja, lai lūgtos žēlastības dāvanas.

Pilsētas ieņēmumus sastādīja pilsoņu nodokļi, tirdzniecības nodokļi, krogus nodoklis un nekustamā īpašuma nodoklis. Krogos varēja iedzert kausu alus vai mazu mēriņu stiprāka dzēriena, bet žūpot bija stingri noliegts, tāpat arī spēlēt kārtis un nodoties uzdzīvei ar netiklām sievietēm. Visus pilsoņus apbruņoja, un kara gadījumā pats pirmais pienākums bija visiem spēkiem aizsargāt pili pret ienaidnieka uzbrukumu. Pastāvēja stingri noteikumi arī tērpu izvēlē — greznus apģērbus valkāt nedrīkstēja pat augstzimušas dāmas, viesībās atļāva aicināt ne vairāk par astoņdesmit personām, kāzas varēja svinēt tikai no pulksten diviem pēcpusdienā līdz astoņiem vakarā.

Šīs prasības bija spēkā līdz 19. gs. vidum, kad pārveidoja pilsētas pārvaldes orgānus un apstiprināja citus likumus.

Bausku savā laikā apmeklējuši daudzi ievērojami valdnieki.

Zviedru karali Gustavu Ādolfu II jau minējām. Viņa izdotajā pavēlē teikts: «Visi ceļi un tekas kā pa ūdeni, tā zemi, kas ved no Lietuvas, Žemaites, Zemgales, ir atvērti Rīgas namniekiem, un tie brīvi var savas preces pa tiem pārvadāt kā kara, tā miera laikā.»

1581. gadā Bauskā ieradās Polijas karalis Stefans Batorijs. Bet 1701. gadā, atgriežoties no Biržiem, Bauskā apstājies Krievijas cars Pēteris I un Polijas karalis Augusts II. Pēteris I sēdējis un brokastojis uz lielā akmens Kalēja ielas galā. Esot pacēlis akmeni un apakšā palicis sudraba karotes. Kurš vēlāk tās iebāzis kabatā, vēsture klusē. Acīmredzot tas bijis stiprs vīrs.

Šķiet, ka poļu kultūra zemgaļus jūtami nav ietekmējusi, turpretī Bauskas plānojums ir aizgūts no Eiropas pilsētām: divas galvenās ielas iet paralēli upei, tās krusto šķērsielas, bet centrā — tirgus laukums ar rātsnamu. Abās pusēs tirgus laukumam izveidoja lielus dzīvojamos kvartālus, baznīcas teritoriju un mazākus dzīvojamos kvartālus. Pilsētas plānošanā izmantoja Kulmas mērriksti (vienas mērrikstes garums — 432,2 cm). Lielo dzīvojamo kvartālu platums sastādīja 24 mērrikstes, mazo — 12 mērrikstes, bet baznīcai — 20 mērrikstes. Šādu mērvienību sistēmu Livonijā lietoja līdz 16. gs. 70. gadiem.

Bauskas ziemeļu un rietumu robežu veidoja Mēmele, dienvidu robeža gāja pa Mēmeles senkrasta augšējo malu. Attīstīties pilsēta varēja vienīgi austrumu virzienā. Tāda pati tendence vērojama arī mūsdienu Bauskas ģenerālajā plānā. Jau 1797. gadā pilsēta aizņēma teritoriju un pili līdz pārceltuvei. Tagad tā vienīgi ir vairāk stiepusies uz augšu, lai gan daudzstāvu celtnes mazzpilsētai nav raksturīgas.

Bauskā dzīvoja pilntiesīgi pilsoņi — t. s. namnieki, kuriem piederēja nekustamais īpašums, un iedzīvotāji bez pilsoņu tiesībām. Tāpēc arī vēstures avotos minētais skaitlis, ka 17. gs. Bauskā dzīvojuši 1500 cilvēki, patiesībā ir vismaz divas reizes lielāks. Vairākums no namniekiem bija turīgi ļaudis — viņi tirgojās vai arī pārstāvēja brīvās profesijas — bija skolotāji, mākslinieki, ērgelnieki. Par pilsoņu tiesību iegūšanu bija jāmaksā liela naudas summa. Bauskas pilntiesīgie iedzīvotāji galvenokārt bija vācieši. Latviešu namnieku bija maz. Ebreji sāka apmesties pilsētā tikai 16. gadsimtā.

Ziņas par iedzīvotājiem var gūt no baznīcu grāmatām, kā arī no tirgotāju un austrumu ģilžu dokumentiem. Visizplatītākie namnieku uzvārdi 17. gs. vidū bijuši Barbers, Boijenss, Buholes, Būshofs, Freundts, Henings, Hildebrands, Hoijers, Klopenbergs, Kuzcs, Poppe, Rams, Šmits, Šmols, Šules, Severs, Vikke un Vilde. Pārsvārā ģimenē bija viens vai divi bērni. Vidējais iedzīvotāju ve-

cums skaitījās 40—50 gadi. Tos, kuri nodzīvoja līdz 80 gadiem, dēvēja par ilgdzīvotājiem.

Vairākkārt pilsētu skāra mēra epidēmija. 1623. gadā izmiruši gandrīz visi iedzīvotāji. Daudz upuru arī 1660. gadā: viena mēneša laikā savākti 227 liķi. Lai netraumētu dzīvos, hercogs aizliedza apzvanīt katru mirušo. Ipaši «mēra mācītāji» dievkalpojumus noturējuši zem klajas debess. Uz ielām guļošos liķus pilsētas maģistrāts pavēlēja apbedīt par baznīcas līdzekļiem.

Tikpat smagi kā epidēmijas Bausku skāra neražas gadi. 1602. gadā rudzu pūrs esot maksājis 15 marku. Vēl grūtāks bija 1709. gads, kad Bauskas novadam pāri gāja iekarotāji, kas laupīja un postīja zemnieku sētas. Tas bija Ziemeļu kara laiks. No apkārtējām muižām Bauskā, glābiņu meklēdami, ielūda daudzi zemnieki, bet uz akmeņiem taču maize neaug.

Kad karadarbība izbeidzās, apkārtnes muižnieki pieprasīja zemniekus atpakaļ, jo laukos trūka darbaspēka. Rāte atteicās viņus izdot, jo cilvēkiem esot tiesības brīvi izvēlēties, kur dzīvot: ja viņi spēj sagādāt sev iztiku ar darbu pilsētā, lai paliek. Šāda demokrātijas izpausme, protams, muižniekiem nevarēja būt pa prātam. Viņi apvienojās un ar varu mēģināja ielauzties pilsētā. Taču izbēgušie zemnieki aizstāvējās sīkstī, viņu pusē nostājās arī pilsētas pamatiedzīvotāji, un muižnieki atkāpās. Vēlāk tomēr daļa atnācēju, kuriem nebija noteiktas nodarbošanās, lai nenomirtu bada nāvē, paši labprātīgi pameta pilsētu un atgriezās laukos. Pelavmaize nebrīvē tomēr šķita vērtīgāka par brīvu gaisu.

17. gs. Bauskā bija attīstīta amatniecība. Latviešu namdari, kalēji, mūrnieki, jumīki amata prasmē pārspējuši vāciešus, taču daudz bijis arī amata strīdu, kas liecina, ka baušķenieki bijuši diezgan kašķīgi. Tieši tais laikos radies pantiņš, kuru vēl tagad dzird skandinām:

Laimīgs tas lai sevi sauc,
Kas brauc no Bauskas nepiekauts.

Lielu postu Bauskai nodarīja mēra epidēmija arī 1711. gadā. No mēra apmīra viena trešā daļa pilsētas iedzīvotāju. Daudzi nami palika pilnīgi tukši.

Kaut kas baušķeniekos saglabājies arī no franču elegances un smalkuma. 1812. gada 6. jūlijā Bausku ieņēma Napoleona kara spēks. Ilgi gan viņi te nenoturējās, tomēr brašie francūži naktīs apciemoja daiļās zemgaltieses — par spīti tam, ka skaitījās ienaidnieki.

19. gs. vidū iedzīvotāju skaits Bauskā jau bija atjaunojies, bet 1848. gadā Zemgalē likvidēja dzimtbūšanu, atcēla klausas — un

Plūdi Bauskā 1928. gadā

zemnieki ieguva tiesības pāriet no viena pagasta uz otru, kā arī doties uz pilsētām. Bauska atkal izrādījās zaudētāja, jo nelielais attālums līdz Rīgai (66 km) un peļņas izredzes daudzus aizviliņāja projām.

Vīriešu rindas jūtami paretināja Pirmais pasaules karš. Ar Bauskas vārdu vēsturē iegājis viens no drosmīgākajiem latviešu strēlnieku pulkiem.

1918. gada 18. novembrī Nacionālajā teātrī proklamēja Latvijas republiku. Nodibinājās valdība ar ministru prezidentu Kārli Ulmani priekšgalā. Bauskas apriņķa zemnieki jaunās pārmaiņas uzņēma ar sajūsmu un sarosījās, jo Kārlis Ulmanis bija diplomēts agronomis, kam lauksaimniecība — sirdslieta.

* * *

Pēc 1918. gada novembra revolūcijas Vācijā, iestājoties sabrukumam vācu armijā, Bauskā sākās sabiedriski politiskas pārmaiņas un cīņas. Vācu okupanti, sevišķi žandarmērija, nodarbojās ar laupīšanu. Pilsētā izveidojās neliela milicijas vienība poručika Puķīša vadībā. Miliču vienībā lielākā daļa bija latviešu strēlnieki, kas dažādu iemeslu dēļ nebija atkāpušies uz Krieviju. Viens no viņiem — M. Goševics šādi apraksta to dienu notikumus:

«Visu laiku vērojām, ka vietējie vācu žandarmi galīgi izlaupa Bausku un tās apkārtni, nogādājot visādas vērtības uz Vāciju. Mēs likām priekšā Puķītim vācus atbruņot, bet tas par to ne dzirdēt negribēja, jo vāci esot mūsu sabiedrotie. Mēs tomēr šos astoņus žandarmus Drēģera sētā ielencām, atbruņojām un ievietojām cietumā. «Policmeisters» Puķīts, redzot, ka vara nav vairs viņa rokās, aizbēga. Ar atņemtajiem vācu ieročiem apbruņojām savu no-

daļu, kurā jau skaitījās 25 biedri, un saņēmām visu varu revolucionārās komitejas rokās.»

Janvāra pirmajās dienās lielāks vācu grupējums atkāpās cauri Bauskai. Miliči uzsāka ar vāciešiem kauju, bet, pārspēka spiesti, atkāpās Lietuvas virzienā. Šajā kaujā krita seši miliči. Tās pašas dienas vakarā vācieši pilsētu atstāja.

Latviešu strēlnieki ienāca Bauskā 1919. gada 10. janvārī, bet jau pirms tam 4. janvārī Bauskā notika bruņota sacelšanās, un nodibinājās padomju vara. Lai ieviestu stingru kārtību, radīja Tautas miliciju. Nacionalizēja ne tikai muižas, bet arī dzirnavas, alus darītavas, veikalus. Viena no smagākajām problēmām bija pārtikas sagāde. Mežotnes pagasts vien Rīgai piegādāja 1000 pužu labības. Bija iecerēts dibināt lauku komūnas, bet organizatorisku neskaidrību dēļ šo pasākumu novilcināja. Varbūt tā arī bija labāk, jo agrāro jautājumu risināšanā tika pieļautas nopietnas kļūdas. Jaunās varas pārstāvji laukos zaudēja masu atbalstu un uzticību. Pašā Bauskā gan strādnieki sarosījās un aktīvi iesaistījās pašdarbībā. Nodibināja Kārļa Libknehta strādnieku klubu, kurā darbojās koris, divi dramatiskie pulciņi, orķestris un lasītava.

Vācu karaspēks, kas bija spēcīgāks gan skaitliski, gan bruņojuma ziņā, ģenerāļa fon der Golca vadībā padzina lielniekus no Bauskas. 23. martā vācieši sāka uzbrukumu Bauskai. 3. latviešu strēlnieku pulks, kas atradās šajā frontes sektorā, izradīja ienaidniekam nopietnu pretestību, pat pārgāja pretuzbrukumā. Diemžēl kaimiņos esošais 99. pulks vāciešu triecienu neizturēja, un vācu karaspēks iegāja Bauskā.

Padomju Latvijas armija 1919. gada aprīlī gatavojās Bauskas atgūšanai. Tika izstrādāts operācijas plāns. Maijā izveidoja speciālu trieciengrupu, un vairākas dienas risinājās sīvas cīņas. Diemžēl latviešu strēlnieki neguva cerētos panākumus. Tikai novembrī, kad Latvijas nacionālā armija sakāva Bermonta karaspēku pie Rīgas, vācieši atkāpās visā frontē un nespēja noturēties arī Bauskā.

* * *

Ar Bauskas novadu saistīts pirmā Latvijas Valsts prezidenta Jāņa Čakstes vārds. Viņš dzimis 1859. gada 14. septembrī Lielsešavas pagasta Čakstu—Zirņu mājās. No šīs mājas saglabājusies tikai viena saimniecības ēka, un tā atrodas valsts saimniecības «Bērstele» teritorijā.

Latvijas Republikas Pirmā Saeima uz sēdi sanāca 1922. gada 7. novembrī, un jau 14. novembrī Jāni Čaksti ievēlēja par Latvijas Republikas prezidentu uz trim gadiem. Otrā Saeima 1925. gada

6. novembrī Jāni Čaksti atkal ievēlēja par valsts prezidentu. Šo amatu pildot, 1927. gada 14. martā Jānis Čakste mira. Saeima un pilsētu domes noturēja piemiņas sēdes. Senās Rīgas un citu pilsētu baznīcu zvani vēstīja sēras. Bēru dienā izglītības ministrs Rainis skolās lika pārtraukt mācības. Visa latviešu tauta sēroja par pirmo brīvās Latvijas Republikas demokrātisko prezidentu. Latvijā par Jāņa Čakstes darbu klusi liecina tautas 1935. gada 14. septembrī celtais piemineklis Meža kapos.

Savā darbīgajā mūžā Jānis Čakste ar pūlēm tautas labā rādīja priekšzīmi visiem un neatstūma nevienu.

Jāņa Čakstes valdīšanas laikā viņu visi uzklausīja un cienīja. Sevišķi viņu bija iemīlējuši latgalieši. Lai gan Čakstes laikā mainījās astoņas valdības, likumdošana tomēr neapsīka, un tika publicēti 402 likumi vai to labojumi. Šo likumu starpā bija arī likums par agrāro reformu Latvijas Republikā. Šī likuma ietvaros zemes fondā pārgāja 3 396 815 ha no privātām muižām, mācītāju muižām, valsts īpašumiem un zemnieku privātām zemēm. Visu šo zemi sadalīja 144 681 zemes gribētājiem. Ar to sākās jauna kārtība zemes lietošanā un valsts ekonomiskās attīstības procesā. Tas nebija viegls uzdevums, jo bija daudz šķēršļu un neticīgo arī. Agrārās reformas darbs noslēdzās tikai 1937. gadā. Tad jau vēstures rats mūsu valsti bija pagriezis tuvu jauniem, dramatiskiem notikumiem.

Žurnāls «Tautas Tiesības» 1927. gada 7. numurā vēsta: «Valsts prezidenta J. Čakstes nāve pārsteidza valsti tādā mērā, ka izcēlās pat zināms apjukums politiķu aprindās. Ar izbailēm ieraudzījām, cik grūti atrast Čakstes tēvam vietnieku. Kamēr viņš dzīvoja, dažam labam likās, ka nav nekāda liela māksla publicēt likumus, pieņemt diplomātus, iecelt sūtņus ārvalstīm un ģenerāļus armijai, reprezentēt mūsu valsti svarīgākajos valsts dzīves momentos, uzņemt kā viesus kaimiņvalstu galvas un pašam viesoties pie mūsu kaimiņtautām... Pie viņa kapa sabruka sāpju elsās patiešām visa tauta. Uz brīdi aizmirsās viss, kas šķēļ tautu. Uz brīdi viņa bija vienota sāpēs. Čakstes tēva bērēs, kas notika sēru manifestācijā 1927. gada 18. martā, piedalījās visa tauta. Pavadītāju skaits Rīgas ielās sniedzās simtos tūkstošos.»

Var jautāt — kur Čakste ņēma spēku visu paveikt? Te Čakstes laikabiedri atbild, ka to spēku Čakstem deva ģimenes pavarda un kamīna siltums.

Tāpat kā pie Brīvības pieminekļa un Mātes tēla Brāļu kapos, tā arī pie prezidenta Jāņa Čakstes pieminekļa latvieši dodas smelties garīgo spēku. Neļausim takām uz šiem spēka avotiem aizaugt!

Lai gūtu pilnīgāku ieskatu Bauskas novada dzīvē Latvijas republikas laikā, jāielūkojas 20.—30. gadu laikrakstu lappusēs.

Lauksaimniecība neapšaubāmi uzplauka, bet tas nebūt nenotika vienkārši. Īpaši grūti klājās tiem leišu zemniekiem, kas Latvijas—Lietuvas robežas izlīdzināšanas dēļ 1921. gadā tika pievienoti Latvijai. Agrāk viņi bija dzīvojuši sādžās, tagad vajadzēja pāriet uz viensētām. Trūka līdzekļu, nevarēja uzbūvēt ēkas, vajadzēja izrakt arī novadgrāvjus. Lai tiktu uz kājām, bankā bija jāņem aizdevums, un jaunsaimnieki nejutās droši, vai parādu spēs atlīdzināt. Pabalstu ēku celšanai uz nekultivētas zemes izsniedza 1333 jaunsaimniecībām — katrai 300 latu.

Trūka arī saviesīgu telpu sapulcēm un sarikojumiem. Tāpēc ka nebija, kur pavadīt brīvo laiku, ceļu uz krogu atrada ne tikai veči, bet arī jaunieši. Žūpība kā lāsts gūlās pār daudzām ģimenēm. «Tūkstošiem nelaimīgu sievu un bērnu staigā skrandās ar ubaga tarbu tikai tādēļ, ka ģimenes galva un apgādnieks dzer,» rakstīja «Bauskas Ziņas».

No laikrakstiem uzzinām, ka Bauskas apriņķī vienā dienā pārdotas 30 lauku mājas, ūtrupnieku āmurs draudoši paceļas pār daudziem zemniekiem. Zemnieki bija spiesti pret vekseliem iepirkt labību, zirgus, aizņemties naudu pret augstiem procentiem.

«Sirmais latvju zemkopis nevar atrast ceļu, kā tikt ārā no draudošā sabrukuma. Viņš skaidri zina, ka visdrīzākā laikā nāks žīdiņš un prasis atlīdzību par pavasara sēklu, kura paņemta tika, bet izsēt nevarēja. Arī izsētā nav devusi pietiekošu ražu, lai varētu samaksāt tikai izsētās sēklas cenu, jo pavasari viņa bija trīsreiz dārgāka.»

Lielu ļaunumu nodarīja arī pavasara palu ūdeņi. Gandrīz katru gadu vāca ziedojumus plūdus cietušajiem. Divdesmito gadu beigās plūdi izgrauza Mēmeles krastus pie Bauskas. Pilsētas valde nolēma krastus nostiprināt ar plienakmeņiem. Šim nolūkam atvēlēja 64 000 latu. Darbi ilga vairākus mēnešus. Strādāja vairāk nekā 200 mūrnieku un namdaru.

Vecie baušķenieki vēl atceras neražas gadu — 1928. gadu, kad visu vasaru lija lietus. Nevarēja savākt sienu, jo labākās liču pļavas palika nenopļautas. Piena lopiem draudēja bojāeja. Arī rudzi deva gaužām niecīgu birumu. Gan sienu, gan graudus par dārgu samaksu vajadzēja braukt pirkt uz citiem apriņķiem.

Divdesmitajos gados Bauskas novadu skāra arī lauksaimniecības krīze. Pēc ekonomistu atzinuma, to radīja ražojumu pārprodukcija. Sākot ar 1926. gadu, strauji kritās cenas lauksaimniecī-

Augšas dzirnavas Bauskā 20.—30. g.

bas produktiem. Saeimas deputāts Alfrēds Frišmanis, atbildot uz jautājumu, kā izklūt no saimnieciskām grūtībām, «Bauskas Avīzē» tolaik skaidroja, ka izeja jāmeklē plānveidīgā saimniecībā, nosvērtībā, lietpratībā, taupībā un visu iespējamo un plašo uzņēmumu avotu izmantošanā, nevis ļaužu apkraušanā ar nodokļiem.

Jau vācu baroni pirms vairākiem gadsimtiem bija ievērojuši, ka latviešu zemnieks ir gudrs un viltīgs. Arī šoreiz gudriība glāba lauksaimniekus. Viņi saprata, ka neviens cits viņu intereses neaizstāvēs, — pašiem ir jāapvienojas un jāpanāk, lai valdība pieņemtu labvēlīgus likumus. Var tikai apbrīnot, cik stūrgalvīgi un neatlaidīgi smagnējie zemgalieši izdarīja spiedienu uz likumdošanas iestādēm. Zemnieku savienības kopīgās rīcības rezultātā tika slēgtas robežas tiem citu valstu ražojumiem, kurus spēj sagādāt pašmāju zemnieki. Tā, piemēram, ievada miltus, lai gan graudu netrūka. Zemgalieši vien ar kviešiem varēja pabarot visu Latviju.

Laukos bija darbaroku trūkums. Lai aramzeme neaizaugtu ar krūmiem un rastos jauni līdumi, aicināja laukstrādniekus no Liepupes, kas atradās tepat kaimiņos, un pat no Polijas. Saimnieki saņēma Valsts zemes bankas aizdevumus, bet tos taču vajadzēja atdot. Naudu lauksaimnieki ieguva galvenokārt divējādi: pārdodot kartupeļus vietējām spirta dedzinātavām un eksportējot sviestu uz ārzemēm. Bekona eksports radās vēlāk.

Pārticība cēla zemnieku pašapziņu. Ziemā, kad darbi bija apdarīti, lauku cilvēki brauca uz Bausku, lai svinētu Zemnieku dienu. Tie bija gadskārtēji tradicionāli svētki, kas sākās ar kopīgi nodziedātu himnu. Tika spriests par valsts saimniecisko un politisko stāvokli. Bauskas apriņķa zemnieku svētkos 1934. gada janvārī piedalījies arī toreizējais zemkopības un izglītības ministrs V. Gulbis. Vai nav zīmīga šāda zemkopības un izglītības savienība? Vakarā gaidīja kopīgs mielasts un koncerts vai teātra izrāde. Arī dzejnieks Edvarts Virza Zemnieku dienā labprāt lasījis savus jaunākos dzejoļus.

Trīsdesmitajos gados Bauskā darbojās daudzas biedrības: kultūras veicināšanas biedrība, «Darba jaunatnes» nodaļa, pretalkohola biedrība «Cerības pulciņš», Sieviešu nacionālā līga, kura rūpējās ne tik daudz par daiļā dzimuma pārstāvēm, kā par bērniem. Katru gadu Jūnija sākumā Ziedoņa parkā rīkoja krāšņus Bērnu svētkus. Tie bija vieni no plašākajiem visā Latvijā. Svētku laikā izdeva pat īpašu avīzi. 1934. gadā programmu kuplināja dzejnieks Kārlis Skalbe.

«Darba jaunatnes» Bauskas nodaļa Kurzemes viesnīcā bieži rīkoja dažādus disputus. Kādā no tiem piedalījās bijušais izglītības ministrs Atis Ķeniņš. Galvenā doma, kas izskanēja sanāksmē: partijas stāv un krīt par vienu šķiru, bet nerēķinās ar pārējo tautas daļu.

Vecie ļaudis vēl atceras, kā Bauskā trīsdesmitajos gados svinēts 1. maijs. Ielās izgājuši sociālisti ar sarkaniem karogiem. Viņi nesuši plakātus pret fašismu. Demonstrantu skaits bijis niecīgs, tāpēc viņi soļojuši izretināti, lai izskatītos vairāk.

1930. gadā «Bauskas Avīze» iznāk ar treknu virsrakstu: «Līdzīgā Bauskas komunistu organizācijas darbība». Laikraksts ziņo, ka jau vairākus gadus tiekot izplatīta «nelietīga literatūra». To darot «krievu kalpi». Sevišķi darbīgas iedzīvotāju musināšanā esot sievietes. Beidzot policija nākusi uz pēdām bezkaunīgajiem agitatoriem. Tomēr lasītājus sagaida vilšanās. Nekāda pagrīdes organizācija netika atklāta. Policisti aizturēja vienu sievieti — Martu Vārpu. Viņa dzimusi Padomju Krievijā — Ufas gubernā, latviešu kolonijā. Latvijā ieradusies komunistu organizācijas uzdevumā, kas

arī izdevusi viņai pasi uz Annas Timofejevas vārda. Martu Vārpu notiesāja spaidu darbos uz 5 gadiem.

Cilvēki, kuriem nebija svešs darba tikums, arī pilsētā varēja dzīvot labi. Pilsētas domes sēdēs izskatīja iedzīvotāju sūdzības un priekšlikumus dzīves apstākļu uzlabošanai. Piemēram, slimnīcas darbinieki pieprasīja paaugstināt algas. Dome šo jautājumu izskatīja un nolēma mācītām slimnieku kopējām maksāt 45 latus mēnesī, bet jaunajām sanitārēm — 35 latus. Tai laikā Bauskā lēti pārdeva apbūves gabalus ar būvmateriāliem.

Ja var ticēt aculiecinieku stāstiem un tālaika presei, divdesmitajos un trīsdesmitajos gados bausķenieki par vienmuļību nesūdzējušies, dzīve bijusi interesanta, cilvēki pratuši arī priecāties.

Taču visos laikos ir bijuši cilvēki, kas nav apmierināti ar pastāvošo iekārtu. Arī Bauskā trīsdesmitajos gados darbojās atsevišķi revolucionāri aģitatori. Naktīs viņi izlīmēja vai izkaisīja proklamācijas ar aicinājumiem strādniekiem apvienoties un «satriekt buržujus». Nāca 1940. gada pārmaiņas, tad karš...

Kara beigu posmā laukos daudzas klētis un kūtis stāvēja tukšas. 1944. gada augustā Bauskai tuvojās 1. Baltijas frontes karaspēks. Maršals Ivans Bagramjans vēlāk atcerējās šo miglaino rītu: «Redzēt varēja ne tālāk par divsimt metriem. Par aviācijas izmantošanu nebija ko domāt. Arī artilērija varēja šaut tikai uz labu laimi.»

Mūsas kreisajā krastā atradās 357. divīzija. Kā par spīti, necēlās vējš, lai miglu izkļiedētu. Karavīrus mocīja neziņa.

Generālis pieņēma lēmumu — sākt uzbrukumu, tiklīdz izkļidīs migla un artilērija varēs atbalstīt kājniekus.

Migla izgaisa, diena solījās būt dzidra un saulaina. Notika negaidītais — vācieši sāka bliezt no aizmugures. Vecie karotāji uzreiz saprata, ka iekļuvuši «maisā».

Kauja nenorima arī naktī. Nebija laika ne paēst, ne arī apbedīt kritušos. Uguns plaiksnīja tumsā gan no vienas puses, gan atkal no citas. Ievainoto saradās tik daudz, ka pietrūka pārsienamā materiāla.

Piecas dienas un piecas naktis turpinājās trakā nāves deja ar vāciešu pārspēku. Pa kritušo sejām rāpoja skudras, liķu dvaka sutoņā rāva ciet elpu, acis asaroja no pulvera dūmiem un sviedriem, ausīs džinkstēja no sprādzieniem un šāvieniem, daži bija kļuvuši pavisam kurli. Gandrīz nedēļu ilgo kauju iznākumu izšķīra trieciendivīziju lidmašīnas. Tās vispirms sagrava vācu artilērijas un mīnmetēju pozīcijas, tad bombardēja ierakumus. Tādu spiedienu vācieši nespēja izturēt, un divīzijas ceļš bija brīvs. No tās skaitliskā sastāva pāri bija palicis labi ja pulks. Bauska tika ieņemta 14. septembrī.

Saglabājušies dažādi nostāsti par šo laiku. Turklāt ikviens notikumus vērtējis no sava viedokļa, arī laikmets devis atmiņām vēlamo nokrāsu...

...Karsto kauju laikā iedzīvotāji bija slēpušies pagrabos. Tiklīdz šaušana norima un vācieši pacēla balto padošanās karogu, uz pirmās mūra mājas Zaļajā ielā pie bijušās dārzniecības komjaunietis Rjabikovs esot uzvilcis sarkano karogu.

1944. gadā, kad Bauskai tuvojās frontes līnija, pilsētā izvietoja vienu latviešu leģionāru kājnieku rotu un vienu ložmetējnieku rotu. Sākumā viņi apmetās vidusskolā, vēlāk pārcēlās uz Kļaviņas ģimnāziju. Arī bataljona štābs no Jelgavas pārbrauca uz Bausku. Rotas papildinājās ar leģionāriem no Rīgas un tuvākās apkārtnes.

23. jūlijā Bauskas apriņķa aizsargi ieņēma pozīcijas pie Lietuvas robežas. Drīz vien noskaidrojās, ka tā ir kļūda, jo uzbrukums gaidāms no Jelgavas puses. Aizsargu vienības no robežas atvilka, un apriņķa armijas priekšnieks J. Uļuks izveidoja kaujas bataljonu 300 vīru sastāvā. Tajā ietilpa aizsargi, policisti un leģionāri. Viņi ieņēma pozīcijas Lielupes labajā krastā iepretī Ziedoņu sēklim — arī senos laikos pilsētas iekarotāji bija spiesti pārvarēt šo dabisko šķērslī. Pirmajam vadam vajadzēja doties pāri Mūsas tiltam un veikt izlūkošanu ar kauju. Izdevās saņemt vienu smago auto-mašīnu ar pārsienamo materiālu.

Sarkanarmieši apšaudīja pilsētu ar mīnmetējiem un ložmetējiem. Latviešu rotas aizkavēja uzbrūkošo daļu pārceļšanos pāri upei un vēlāk ieņēma jaunas pozīcijas Mēmeles tilta ziemeļgalā pie Raga kroga. Pilsētā ieradās vēl divas leģionāru rotas no Rundāles pils. Izveidojās atsevišķs bataljons. Vēl kaujā pie Bauskas piedalījās 23., 319. un 322. latviešu policijas bataljons. Tie palīdzēja arī evakuēt iedzīvotājus.

Kad padomju karaspēka uzbrukums kļuva neatvairāms, latviešu vadus sadalīja starp vācu vienībām. Kaujās krita ļoti daudz leģionāru, aizsargu un policistu. Ja latvieši nebūtu tik fanātiski cīnījušies, Bauska būtu ieņemta jau jūlijā. Tas ar faktiem pierādīts 1977. gadā Stokholmā izdotajā grāmatā «Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā».

* * *

Tā kā Bauskas apriņķim cauri gāja frontes līnija, novads bija stipri nopostīts — daudzas mājas sagrautas, tūrumiem pāri aizlocijās tranšejas, gar ceļiem rēgojās bumbu izrautas bedres. Kara postījumu likvidešana prasīja spriegu un neatlaidīgu darbu. Vādības grožus nereti saņēma cilvēki ar «kristāltīrām» biogrāfijām, bet viņu lietišķās un cilvēciskās īpašības bija tālu no ideāla. Zem-

niekos neapmierinātību radīja milzīgie nodokļi. Lai tos varētu nomaksāt, daudzas saimniecības izputēja. Liels trieciens rajonam bija 1949. gada 25. marta deportācija. Izsūtīšanas vilnis Bauskas apriņķi skāra sevišķi sāpīgi tāpēc, ka no 1945. gada līdz 1959. gadam te par izpildkomitejas priekšsēdētāju strādāja Kārlis Reiskarts, kurš cītīgi sastādīja nevēlamo personu sarakstus un necentās savējos aizstāvēt, tādējādi izkalpodamies augstākstāvošai priekšniecībai. 1976. gadā Rūpniecības ielu nosauca Reiskarta vārdā, bet 1989. gadā tā atguva iepriekšējo nosaukumu. Rūpniecības iela ir viena no vecākajām pilsētas artērijām, kas izveidota jau 16. gs. beigās. Pirmais nosaukums bija — Nabagmājas iela. 20. gadsimta sākumā to pārdēvēja par Mazo pils ielu, bet 20. gados radās tagadējais nosaukums, jo te atradās vairāki rūpniecības uzņēmumi, arī tipogrāfija, maizes ceptuve, un tā veda uz Lejas dzirnavām, kas darbojās kopš pagājušā gadsimta. Arī Andreja Upīša iela tagad atguvusi Plūdoņa vārdu; kādreizējais nosaukums — Pils iela. Piecas reizes nosaukumu mainījusi Rīgas iela. Samtrēdijas iela atguvusi Pilskalna vārdu. 1834. gada pārskatā minētas 13 galvenās ielas un šķērsielas, divas bruģētas ar akmeņiem. 1866. gadā ielu kopgarums — četras verstis.

Tuvākajā nākotnē paredzēts uzbūvēt apvedceļu, jo satiksme cauri Bauskai ir pārāk dzīva: tā ne tikai traucē kustību ielās, bet arī nelabvēlīgi ietekmē pilsētas gaisa sastāvu — ļoti liela ir izplūdgāzu un svina koncentrācija. Sāks darboties arī attīrīšanas būves, jo daudzi sīki objekti piesārņo Mēmeli un Mūsu. Vecajai zemgaļu pilsētai jākļūst jaunākai, skaistākai un tīrākai.

TAUTAS PŪRU DARINOT

Bauskas rajons atrodas Zemgales līdzenumā 20—40 metru virs jūras līmeņa. Tikai vietumis reljefā nelieli, lēzeni pacēlumi. Plašus vienlaidu masīvus veido aramzeme. Labas ir meliorācijas iespējas.

Klimats labvēlīgs lauksaimniecības attīstībai. Aptuveni 140 dienas ilgst bezsala periods. Veģetācijas sākums — maija pirmajā dekādē, beidzas — septembra pēdējā dekādē.

Gada vidējā temperatūra +5,7 °C, nokrišņu daudzums — 636 mm gadā. Lietus visvairāk nolīst vasaras otrajā pusē — jūlija, augusta un septembra mēnešos. Sniega sega ziemā neliela. Pavasarī, sākoties kušanai, tā parasti ir 15—20 cm bieza. Augsne sasalst 35—45 cm dziļi.

Mežu platības ir niecīgas — tikai 33 ha. No derīgajiem izrakteņiem līdzās augstvērtīgam mālam jāatzīmē kaļķu atradnes Pel-laju purvā — apmēram 383 000 kubikmetru, ģipsis — Skaistkalnes un Kurmenes apkārtnē, smilšakmens — starp Mūsu un Mēmeli, dolomīti — no Bauskas līdz Mežotnei un kūdra — ziemeļaustrumos no rajona centra.

Rajonu šķērso daudzas upes. Lielākās no tām — Mēmele (182 km), Mūsa (159 km) un Lielupe (119 km), kas izveidojas abām pirmajām satekot kopā pie Bauskas.

* * *

Šajā nodaļā sniegsim ieskatu Bauskas rajona tautas saimniecības pamatnozārēs. No vecāku stāstījuma par savām darba vietām varbūt jums jau ir izveidojies priekšstats par to, kā saimniecīkojam. Bet, lai nekļūditos profesijas izvēlē, jums būtu jāzina vismaz paši vispārīgākie dati par rajona lauksaimniecību un rūpniecību un lielākajiem uzņēmumiem, par to tapšanas vēsturi un šodienu.

Bauskas novadu jau kopš seniem laikiem dēvē par Latvijas maizes klēti, un šos vārdus jāsaprot tiešā, nevis poētiskā vai pārņestā nozīmē, un tāpēc vārdi — maizes klēts — pēdējās nav liekami. Palūkosimies skaitļos: Bauskas rajona kopplatība ir 188 058 hektāri, lauksaimniecībā izmantojamā zeme ir 110 385 hektāri, tajā skaitā aramzeme — 84 720 hektāri. Pēc platības, ko izmanto lauksaimniecībā, Bauskas rajons ir ceturrtā vietā Latvijā — aiz Liepājas, Daugavpils un Madonas rajona.

Kopā ar Dobeles un Jelgavas rajonu, kur ir auglīgas augsnes un salīdzinoši intensīva zemes izmantošana, Bauskas rajons ir dāsnākais Zemgales novadā. Pati daba devusi auglību: rajona dienvidrietumu daļā ir visauglīgākās velēnu karbonāta paliekas, kā arī velēnu gleja un velēnu podzolētas augsnes. Rajona ziemeļu, ziemeļrietumu daļā ir mazāk auglīgas velēnu podzolētas gleja un purva augsnes.

Rajonā lauksaimniecībā izmantojamā zeme novērtēta vidēji ar 52,1 balli, aramzeme — ar 54,8 ballēm. Šie skaitļi jāņem vērā, novērtējot saimniecību ekonomiskās darbības rezultātus. Lūk, kādas ražas, rēķinot t. s. bunkuru svarā (neattīrīti un nekaltēti graudi), bija 1988. gadā: «Uzvarā» — 46,6 centneri no hektāra, Ļeņina agrokombinātā — 43,2 cnt/ha, Svitenē — 43,1 cnt/ha, Skaistkalnē — 21,5 cnt/ha, Vecsaulē — 23,1 cnt/ha.

Rajonā vidēji raža bija 29,8 centneri no katra hektāra. Kā tad veicas kaimiņiem? Rīgas rajonā — 32,6 cnt/ha; Jelgavas rajonā — 28,3 cnt/ha; Dobeles rajonā — 26,0 cnt/ha.

Visi šie skaitļi būtu jāpatur vērā, kad runājam par Zemgali, par lauksaimniecību Bauskas rajonā, par zemgaliēšu darba tikumu. Rakstnieks, protams, mūsu čaklumu un darba rezultātus uztver tēlaināk, bet ne mazāk precīzi un pareizi. Ieskatam prozaiķa Aleksandra Grīna darba «Latviešu valsts un latviešu vienības doma vieno gadusimtepos» fragments.

* * *

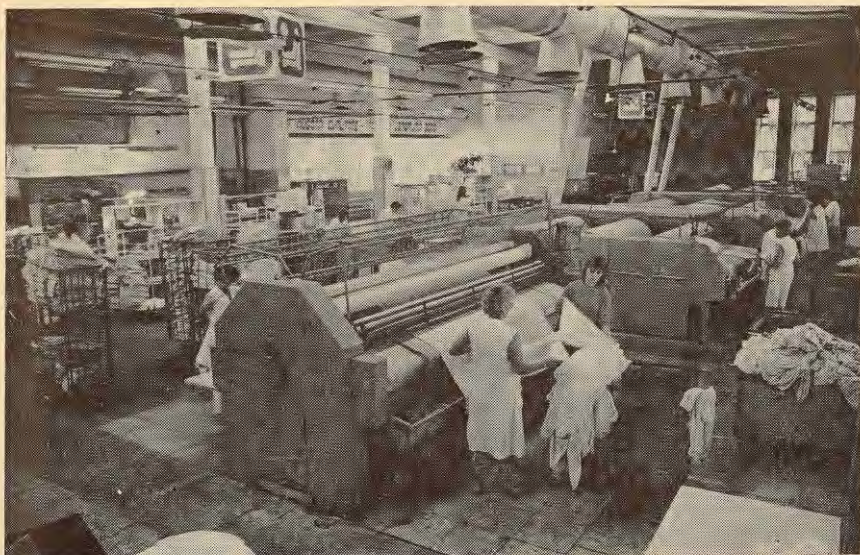
Ši ir tā mūsu zemes mala, kur Latvijas lauku parastās ainavas pārejām sastāvdaļām nācies vistālāk atkāpties tīrumu priekšā, un druvu izplatījums te tiecas nomākt ne vien egļu silus un bērzu birzes, bet arī ganības un pļavas, kļūdamas vienmuļš, gandrīz bezgalīgs un reizē tik varens, ka šīs mūsu labāko kviešu audzētājas zemes ļaudis parasti nes sev visu mūžu krūtīs arāju un sējēju dvēseli. Tai vienmēr tik pie zemes lietām kavēties, jo zeme viņu

Sadzīves pakalpojumu ēkas

tura tikpat smagi apkamptu, kā Zemgales auglīgais māls to dara rudenī, tāpat pavasarī ar viņas lauku arāja vai ceļa gājēja kājām.

Ši Zemgalē dzimušo ciešā turēšanās pie zemes nav jāsaprot burtiskā nozīmē. Arī no zemgāliešu mājām ļoti daudzi aizgājuši pilsētu pasaulē, tik daudzi, ka turienes sētu pagalmos un druvās tagad dzird svešu tautu paskarbās mēles skanam skaļāk par latviešu vijīgo valodu. Tak šinīs sētās dzimušie ir un paliek reālisti pretēji letgāļiem, kam tik augsts viņu dziesmotās un kalnainās zemes meža šalku izauklētās fantāzijas skrējiens, ka dažs labs, visu mūžu šūpodamies uz tās spārniem, nodzīvo viņam lemtu gadu skaitu vairāk pa debess zilumu. Mūsu rietumniekiem kuršiem ir strauja, jūras bangām radniecīga daba, bet maigāka par citām latvju ciltīm sirds. Turpretim tas cilvēks, kas bērnībā ap savām tēva mājām redzējis visās pusēs izplešamies tikai druvas un trekna āboliņa lauku zaļo kļajumu un vienīgi apvāršņa malā spējis saskatīt tur patvērušos meža palieku, — tāds cilvēks top un paliek reālists visās dzīves un tās dotās darbošanās sfairās un no bērnības dienām radis vērot pasaules un cilvēku lietu gājumu ar

Sadzīves pakalpojumu kombināta veļas māja

to pašu pašapziņas caurausto mierīgumu, ar kādu viņa vecāki rīkojuši savu gājēju, mašīnu un ganāmpulku gaitas tīrumos un āboliņa laukos. Šis zemgaļu mierīgums nebūt nav pasīvas dabas, bet cauri austs ar vadības un izdarības cienīšanas audiem, ar pašapziņas prieku un pašpaļāvības kāpinātu lepnumu.

Zemgaļu tēvu un vectēvu pūlēšanās ar viņu līdzeno lauku mālu devusi to pēctēkiem vēl citas visai zīmīgas īpatnības, proti: garīgā skatījuma asumu, spējas ātri aptvert lietu stāvokli un darīt tieši to, kas jāpadara vispirmā kārtā, un šo īpašību attīstību zemgaliešos visvairāk sekmējusi viņu māla untumainā daba.

Kad tas vēl par daudz mikls, arājs stieg iekšā tīrumā ar visu zirgu, kad māls jau sacietējis, tad divjūga arklu pat sešiem zirgiem nepavilkt. Lauku darbu rīkotājam te neatlaidīgi jāseko zemes mikluma izgarošanas procesam un laika zīmēm tikpat vērīgi, kā banķieris vai lieltirgotājs radis sekot biržu biļeteniem. Katra nokavēta stunda var nest Zemgales saimniekam lielus zaudējumus. Viņam jāprot saskaņot, jāprot arī nojaust īsto brīdi un laiku, kad tas vai cits viņa lauku darbs padarāms, un pārsteigšanās te tikpat nevietā kā nokavēšanās.

Lielu ļaunumu mūsu rajona lauksaimniecībai nodarīja 1949. gada masveida piespiedu kolektīvizācija un jau minētā zemnieku deportācija. Tika likvidētas tradicionālās zemnieku individuālās saimniecības, izjuka jau pašattīstības ceļā radītās kooperatīvās struktūras, kā, piemēram, piensaimnieku, truškopju, patērētāju u. c.

Protams, daļa zemnieku, noticot propagandai, domāja, ka kolektīvais darbs spēs radīt vēl neredzētus brīnumus, un apvienojās nelielās kolektīvās saimniecībās, kuras toreiz sauca arī vēl par arteļiem. Daudzi iestājās šajos arteļos, baidīdamies no represijām.

Turpmākajos gados mazās saimniecības apvienoja lielsaimniecībās, kamēr līdz 1976. gadam izveidoja nepārvaldāmi un neva-dāmi lielus kolhozus un padomju saimniecības.

Lasot «Bauskas Dzīvi», mēs redzam, ka lielsaimniecību darba rezultāti ir visai dažādi. Kāpēc? Atbilde jāmeklē tajos tālajos gados, kad kopsaimniecības un valsts saimniecības tikko veidojās. Liela nozīme bija t. s. objektīvajiem faktoriem (zemes auglībai, ceļiem, ģeogrāfiskajam stāvoklim utt.), bet nereti izšķiroši bija t. s. subjektīvie faktori: vai saimniecību vadīja pieredzējis zemkopis vai arī no rajona atsūtīts funkcionārs ar partijas biedra karti kabatā. Bieži praktizēja vienas vai otras saimniecības ekonomisku stimulēšanu, piešķirot papildu naudas līdzekļus, traktor-us, mašīnas, minerālmēsļus, lai it kā pierādītu kolhozu iekārtu priekšrocības.

Rudeņos rajona kultūras namā rīkoja pompozas izstādes: uz skatuves milzīgs Staļina portrets, bet zālē — visgarākie labību kūļi, vislielākās cukurbietes, visdziļākās kāpostgalvas... Tam visam vajadzēja apliecināt kolhozu milzīgos sasniegumus. Taču veikalos pārtika bija uz kartītēm, garugarās rindās bija jāstāv pēc maizes un cukura.

Vēlākos gados saimniecību veiksmēs nozīme bija arī tam, vai saimniecības vadītājs prata būt draugos ar rajona un republikas vadītājiem. Ja prata, tad ieguva jaunu tehniku, spēkbarību, šiferi, ķieģeļus un cementu. Vienā otrā vietā cēla somu pirtis jeb — kā maskēšanās nolūkā teica — atpūtas kompleksus. Tur «atpūtas» galvenokārt augsti priekšnieki, no kuru labsajūtas bija atkarīga saimniecības nākotne. Un interesanti: tās saimniecības, kuras stagnācijas laikā neuzcēla somu pirtis, zināmā mērā nikuļoja arī vēl turpmākajos gados...

Tādējādi kolektīvo un valsts saimniecību šodienas ekonomiskos rezultātus iespaidoja gan objektīvi, gan subjektīvi apstākļi. Saimniekošana pēc sociālaisma principiem noritēja nevienmērīgi, materiālie un morālie stimuli nereti nesasniedza iecerēto mērķi un ne-

Frizētava «Sakta»

veicināja darba cilvēkā zemes saimnieka izjūtu, lai gan partijas un valsts varas orgāni izdeva lēmumus un rīkojumus, vairākkārt organizēja un pārorganizēja lauksaimniecības vadības principus. Un, ja zemgalieši tomēr kaut ko saražoja un pat kāpināja ražību, tad tas sasniegts, pateicoties darba cilvēku pašai izziņai, principiālāko lauku saimniecību vadītāju zināšanām un godaprātām, atsevišķu sociālistiskās saimniekošanas elementu klātbūtnei. Tā, piemēram, graudaugu vidējā raža rajonā 1980. gadā bija 18,1 cnt/ha, bet 1988. gadā jau 29,8 cnt/ha.

1988. gadā visā valstī izvērsās pārbūves procesi arī ekonomikā un pamazām sāka normalizēties ražošanas attiecības. Lielās saimniecības sadalījās mazākās, aizsākās zemnieku saimniecību veidošanās. 1989. gada 5. maijā Latvijas PSR Augstākā Padome pieņēma likumu «Par zemnieku saimniecībām», un jau tajā pašā mēnesī rajonā izveidojās 35 zemnieku saimniecības. Tas liecina, ka ilgajos atsvešinātības gados, kad zeme it kā piederēja visai tautai, valstij un faktiski nevienam konkrēti, zemniekos tomēr nebija zudusi zemes mīlestība un ticība sava darba rezultātiem.

Protams, ka pastāvēs un normālu ražošanas attiecību apstākļos tālāk veidosies lielsaimniecības.

Rajona dienvidrietumos audzē miežus, kviešus, auzas; ziemeļaustrumu daļā — miežus, rudzus, auzas. Cukurbietes vislabāk padodas dienvidrietumu daļā, bet kartupeļi — ziemeļu un ziemeļaustrumu daļā. Atsevišķās saimniecībās audzē kukurūzu skābbarībai un pākšaugus lopbarībai. Vairākas rajona saimniecības audzē dārzeņus («Progress», «Zālīte», «Code», «Bauska», «Ceraukste», Ļeņina agrokombināts, «Uzvara»). Ar kāpostiem, burkāniem, galda bietēm, gurķiem, tomātiem, redīsiem, skābenēm, rabarberiem un citiem augiem saimniecības apgādā Rīgas, Bauskas un citu pilsētu iedzīvotājus.

Daļu dārzeņu, zaļos zirnīšus, augļus un ogas pārstrādā septiņu saimniecību cehos, kā arī dzērienu un konservu agrorūpnieciskajā kombinātā, kur top dārzeņu konservi, dzērieni, pulveri dzērienu pagatavošanai un cita produkcija.

Pati galvenā Bauskas rajona lauksaimnieciskās ražošanas nozare ir lopkopība, taču lielāko daļu no saražotā piena un gaļas daudzuma kolhozi un padomju saimniecības pārdod (šis vārds gan jāsaprot ļoti nosacīti!) valsts iepirkumā, jo cenu nosaka nevis «ražotāji», bet gan «pircējs», pie tam «pircējs» valsts personā ir tik varens, ka pats nosaka, cik «nopirks» pēc plāna un cik vēl «virs plāna». Skaitļu valodā tas izskatās šādi:

Gads	Piens (tonnās)	Gaļa (tonnās)
1980	68 875	20 246
1985	91 943	24 703
1987	96 339	24 230
1988	96 801	24 878

Nu, ko — priecāties vai skumt par šiem skaitļiem? Par mūsu cilvēku darba prasmī un pašreizējību, protams, jāsaka paldies, bet tieši 1988. gadā, kad visvairāk «pārdevām» valstij pienu un gaļu, veikali Bauskā un laukos bija vistukšākie. Jo ātrāk likvidēs šo paradoksu, jo drošāk cilvēki noticēs, ka nebūšanas mūsu ekonomikā tiek likvidētas uz visiem laikiem. Tad varbūt visiem radīsies vēlme strādāt vēl labāk. Šobrīd šai ziņā vērojami lieli kontrasti, kaut vai, piemēram, izslauktais piena daudzums no vienas govys: Iecavas kolhozā — 4664 kg, «Codē» — 4342 kg, bet Raiņa padomju saimniecībā — tikai 2971, «Zālītē» — 2878 kg. Lai gan tūlīt jāpiezīmē, ka Dānijā un citās lauksaimnieciski attīstītākajās zemēs mūsu «rekordi» tiktu uzskatīti par nerentablas saimnieko-

šanas rezultātu un piensaimniecība ar vidējo izslaukumu zem 8000 kg piena no govs vienkārši bankrotētu.

Un tomēr — kāds ir mūsu rajona lauksaimnieku devums kopējā visas Latvijas veikumā?

Valstij pārdoto graudu daudzums — 25 000 tonnu ik gadu ir vislielākais apjoms salīdzinājumā ar citiem republikas rajoniem. Saražoto un realizēto dārzeņu ziņā (12 216 tonnas) esam otrajā vietā aiz Rīgas rajona, arī valstij pārdotās gaļas daudzuma ziņā esam otrajā, bet piena — trešajā vietā republikā.

Aprēķināsim, cik iedzīvotājus viena gada laikā var pabarot ar to produkcijas daudzumu, ko 1988. gadā saražoja Bauskas rajonā. (Aprēķini veikti pēc zinātniski pamatotām pārtikas normām vienam cilvēkam.)

Produkcija	Kopapjoms	Pabaroto cilvēku skaits
gaļa	24 878	331 170
piens	96 801	528 967
kartupeļi	6 820	62 000
dārzeņi	12 266	84 013

Ir zināms, ka Rīgā aptuveni ir viens miljons iedzīvotāju, — pusi no viņiem veselu gadu ar pienu var apgādāt Bauskas rajons. Taču nesteigsimies jūsmot par šiem skaitļiem. Atcerēsimies, ka tā ir valstij «pārdotā» produkcija, t. i., valsts sadala (pārdala), faktiski atņem ražotājam šo produkciju un nosaka maksimāli zemas cenas. Tāpēc par tirgus ekonomiku vēl runāt nevar...

Guntis Liepa, kurš sniedza skaitļus un faktus šai grāmatas nodaļai, saka tā:

— Vai ir iespējams izaudzēt un realizēt vairāk produkcijas? Būs iespējams, ja lauki saņems piemērotāku un labas kvalitātes tehniku, ja zinātnieki dos konkrētus, reālus priekšlikumus ražošanas tehnoloģiju izmaiņām, ja vairāk tiks mehanizēts roku darbs, ja nebūs jāstrādā noplukušās, pussabrukušās un nepiemērotās fermās, darbnīcās, kaltēs un citos ražošanas objektos. Ja zemnieks būs īsts saimnieks savā zemē, noteicējs par sava darba augļiem, ja viņa darbs būs pilnībā apmaksāts, tad zemnieks strādās ar patiesu darbaprieku — un rezultāti neizpaliks.

Zelta vārdi! Ja zemnieks būs saimnieks pār zemi un pār saražoto produkciju, tad būs ļabi rezultāti — gan jaunsaimniekam, gan kopsaimniekam, kuri savā starpā radoši sacentīsies un konkurēs, bet iegūsim mēs visi.

Un mēs, zemgalieši, paturot no senčiem mantotās pamatvērtības, kļūsim brīvi, dzīvespriecīgi, garīgi bagāti cilvēki. Šo nākotnes ainu skatot, prātā nāk 1805. gadā izdota grāmata «*Beschreibung der Provinz Kurland*», kurā ir divu muižnieku E. fon Deršau un P. fon Keizerlinga spriedumi par zemniekiem. Zemgalieši viņu skatījumā ir čakli, paklausīgi, viesmīlīgi, līdzjūtīgi un visādos darbos apdāvināti. Autori vienīgi pārmet, ka zemnieki rudenī pēc ražas novākšanas mīlot labi paēst un svinēt godības, pavasaros, kad aprūkstot maizes, ejot to aizņemties no muižnieka. Tā esot vieglprātīga rīcība.

...Bet nu augs jauna, spēcīga zemgaliešu paaudze, un mēs ticam tai!

* * *

Par rajona lauksaimniecību runājot, nedrīkst aizmirst arī rūpniecību. Rūpnieciska rakstura uzņēmumi ražo tautas patēriņa preces par 6,8 miljoniem rubļu gadā. 1988. gada 1. janvārī Bauskas rajonā bija 54 400 iedzīvotāju. Tātad uz vienu iedzīvotāju, pat zīdaini un pensionāru ieskaitot, saražo tautas patēriņa produktus par 124 rbļ. 30 kap. Kopā ar filiālēm, cehiem un iecirkņiem rajonā ir 15 rūpniecības uzņēmumu.

Lai gūtu ieskatu par rajona lielākajiem rūpniecības un pakalpojumu uzņēmumiem, sniegsim nelielu informāciju par katru no tiem.

BAUSKAS PMK

Bauskas rajonā pavisam ir 8 organizācijas, kas nodarbojas ar celtniecību un remontiem. Celtniecībā nodarbināti 1568 strādājošie, darbu kopapjoms 1988. gadā veikts par 24 miljoniem rubļu. Visspēcīgākā un tāpēc galvenā ir PMK, t. i., pārvietojamā mehānizētā kolonna.

Pēdējos gados PMK pilsētā uzcēlusi telefona centrāli un sarkaru mežglu, viesnīcu, pārtikas veikalu, grāmatnīcu «Liepa». Tiek būvētas pilsētas attīrīšanas iekārtas. Dzīvokļu celtniecība notiek nepārtraukti, lai gan tempi dažādos periodos ir bijuši atšķirīgi. 1989. gadā Bauskas PMK bija 405 strādājošie un celtniecības apjoms uz 1 strādājošo sasniedza 10 937 rubļus.

SCO

Starpsaimniecību celtniecības organizācija izveidota 1986. gadā, lai veicinātu celtniecību rajona laukos. Kā zināms, ekonomiski spēcīgām saimniecībām (piem., agrofirmai «Uzvara» u. c.) ir pašām savas spēcīgas celtniecības organizācijas.

SCO veic galvenokārt kapitālo celtniecību, remontu un rekonstrukcijas darbus. SCO finansiālo pamatu veido saimniecību paju iemaksas. 1983. gadā šajā jaunajā organizācijā jau bija 286 strādājošie un celtniecības apjoms uz 1 strādājošo veikts 12 645 rbļ. apmērā.

BAUSKAS SMCP

Šī organizācija dibināta 1967. gada janvārī, un tās nosaukums atšifrējams šādi — specializētā meliorācijas celtniecības pārvalde. No 642 strādājošajiem 556 bija strādnieki, un viņi pirmajā gadā ekspluatācijā nodeva 5546 ha lauksaimniecības zemju. Izcilākais veikums tagad — objekts «Liepas» Rundāles valsts saimniecībā, kur no 360 nosusinātajiem hektāriem 205 ha bija tolaik pati lielākā drenu sistēma republikā ar dzelzsbetona slēgtu novadgrāvi 1 km garumā. Un jau pirmajā darbības gadā SMCP tika piešķirts gan Vissavienības ceļojošais sarkanais karogs, gan Ļeņina ordenis mašīnistam Augustam Ķuzim un apbalvojumi citiem darba darītājiem.

Gadiem ejot, auga gan strādājošo skaits, gan nosusinātie hektāri. Sāka rūpēties arī par strādniekiem, uzbūvējot pirmo kopmītnes tipa ēku ar 24 dzīvokļiem.

Uz Bauskas SMCP bāzes izveidota Vecumnieku PMK-2, kas veic laistīšanas sistēmu un ar to saistīto hidraulisko būvju celtniecību.

Codes ciema «Melioratoros» veidojas jaunais bāzes centrs. Te ir autogarāža, darbnīcas remontdarbiem, noliktavu un katlu mājas. Bauskā uzceltas dzīvojamās mājas un kopmītnes Galenieku purvā.

1974. gadā mainās organizācijas nosaukums, tā kļūst par Bauskas ūdenssaimniecības celtniecības montāžas pārvaldi.

Lai gan nosaukums jauns, darbi pamatā tie paši — meliorācija, pakaišu kūdras ražošana, laistīšanas iekārtu montāža, dažreiz — arī nelielu tiltu un ceļu būve. Paplašinājusies darbības zona, jo nu jāaprūpē arī daļa no Ogres rajona.

1976. gadā organizācijai vēlreiz maina nosaukumu — un to pārdēvē par Bauskas ūdenssaimniecības celtniecības mehanizēto kolonnu jeb saīsināti

BAUSKAS 7. PMK

70. gados visvairāk paveikts Svitenē, Iecavā, «Uzvarā». 70. gadu beigās jūtami stabilizējas darba kolektīvs, mazāk ir «laimes meklētāju» un «lielā rubļa» tīkotāju, jo par melioratoriem tautā runā, ka viņi daudz pelna... Jā, bet sezonas laikā viņi arī strādā no gaismas līdz gaismai. Pastāvīgajiem un čaklajiem strādniekiem 7. PMK būvē dzīvojamās mājas. Tas — kadru nostabilizēšanai.

Taču 80. gadu sākums organizācijā kopumā ir grūts, jo ir ne-labvēlīgi laika apstākļi, dažreiz zema darba kvalitāte un vairākus gadus, izrādās, strādāts bez peļņas.

Stāvoklis sāk uzlaboties 1989. gadā: nosusināti 1700 ha zemju, pakaišu kūdra saražota un pārdota 37 800 tonnu apmērā. Līgumdarbu apjoms sasniedz 3,1 miljonu rubļu. Popularitāti iegūst plastmasas drenāža. Lielupes krastā izveidota šķembu drupinātava, jo izvēršas ceļu būve. Bērstelē 1985. gadā izveido ūdenskrātuvi, lai piepildītu ar ūdeni Rundāles pils kanālus.

Sobrīd Bauskas PMK ieviesta automatizēta vadības sistēma. Dispečerdiensista ricībā ir 20 daudzkausu un 20 vienkausa ekskavatori, 17 buldozeri, 13 celmu rāvēji, 28 kāpurķēžu un 17 riten-traktori, 3 treileri, 10 tehniskās apkopes mašīnas, 3 autokrāni. Ir 6 autobusi strādnieku nogādāšanai darba vietās.

Organizācija turpina augt un pilnveidoties. Gaidāms, ka māla drenu caurules pilnīgi aizstās ar plastmasas caurulēm, paplašināsies un pilnveidosies ražošanas bāze un cels jaunas dzīvojamās mājas Bauskā.

Skaitļu valodā izaugsme raksturojama šādi: ja 1986. gadā darbi izpildīti par 2,72 miljoniem rubļu un nodoti ekspluatācijā 1279 ha, tad 1988. gadā — 2,92 miljoni un 1695 ha.

10. CBR

Bauskas 10. Ceļu būvniecības rajons nodibināts 1969. gadā. Līdz tam ceļus mūsu rajonā būvēja tukumnieki, bet tiltus — rīdzinieki. Jaunizveidotā organizācija darbus veic ne tikai Bauskas, bet arī Rīgas un Stučkas rajonā.

Divdesmit pastāvēšanas gados ceļu būvētāju skaits nav palielinājies, bet paveikto darbu apjoms — divkārtšojies. Arī Iecavas asfaltbetona rūpnīcas ražība gandrīz dubultojusies.

Kas tad ir paveikts 20 gados? Uzbūvēti 12 tilti, kapitāli remontēti un no jauna uzbūvēti autoceļi 595 km garumā. Izveidota jauna ražošanas bāze un uzceltas dzīvojamās mājas Bauskā un Iecavā.

11. CRBP

Ceļi tiek dēvēti par zemes artērijām, pa kurām plūst dzīvība. Ceļi cilvēkus vieno un šķir. Lai mašīnas, kuru skaits arvien pieaug, varētu droši ripot, šosejām jābūt priekšzīmīgām. Par kārtību gadā vesela saimniecība, kuru dēvē par ceļu ekspluatācijas rajonu.

Šī organizācija nav radusies tukšā vietā. Bauskas 11. Ceļu būvniecības rajons izveidojās jau 1929. gadā. Toreiz par vadītāju iecēla inženieri Arturu Bramani, kuram bija augstākā tehniskā izglītība. Kantoris atradās irētā namā Sudmaļa ielā. Tagad tā saucas Rīgas iela, un šajā ēkā atrodas veikals «Saulīte». Tehnikas remontdarbnīcas izvietoja koka šķūnī — Skudru krogā. Visapkārt rēgojās dolomīta lautzuves. Apkārtne šodien pārvērtusies līdz nepazīšanai, bet 11. CRBP centrālā ražošanas bāze vēl ir turpat.

Tehniskais parks sākumā bija visai trūcīgs — viens pašgājējs tvaika veltnis, viena kravas automašīna ar 2,5 t lielu celtspēju, viena vieglā mašīna «Ford» un vairākas zirgu vilkmes ceļu šļūces.

Tagad ceļu meistarū rīcībā ir 9 greideri, un katru gadu pārvaldei jāveic remontdarbi par 1 miljonu 300 tūkst. rubļiem.

Pēc ciemu iedzīvotāju pieprasījuma ceļu darbinieki būvē arī paviljonus, kur pasažieriem, autobusu gaidot, patverties.

Lieli darbi paredzami 13. piecgadē — jāuzbūvē Bauskas apvedceļš, jo lielā maģistrāle Minska—Viļņa—Rīga—Tallina pārāk noslogo pilsētas centru. Būs jāceļ arī jauni tilti, jo Mēmeli pa tagadējo tiltu diennaktī šķērso vairāk nekā 10 000 automašīnu.

28. ATU

Bauskas 28. ATU autobusu šoferi laikam gan bija pirmie mūsu rajonā, kas pieteica streiku — viņus neapmierināja darba organizācija, maršrutu izkārtojums, kā arī šoferu noslodze un algas. No ministrijas atbraukušie ierēdņi un vietējā vadība centās konfliktu novērst.

Daudzi varbūt nezina, ka pasažieru pārvadājumi ir tikai daļa no 28. autotransporta uzņēmuma darba. Arī par šoferiem, tāpat kā par melioratoriem, valda uzskats, ka viņi saņem samērā lielas algas.

Nedaudz ielūkosimies uzņēmuma vēsturē.

28. ATU patstāvīgu darbību uzsāka 1963. gada jūlijā. Toreiz bija 101 automašīna ar vidējo celtspēju 3,93 tonnas. Nebija ne garāžu, ne darbnīcu remontiem. Strādājošo bija 180 ar vidējo algu 120 rbļ. mēnesī.

Uzņēmums auga, un jau 1970. gadā tam bija 160 kravas automobiļi un 39 autobusi, kā arī 3 vieglie taksometri. Gada laikā bija pārvadāti 3 431 000 pasažieru.

Astoņdesmito gadu sākumā paplašinās uzņēmuma ražošanas un sociālā bāze. Top darbnīca lieljaudas automobiļu remontiem un piekabju remontiem, uzbūvēta arī sporta zāle un ēdnīca, kopmītne un vairākas dzīvojamās mājas.

Uzlabojas pasažieru apkalpošana — viņus pārvadā «LAZ» un «Ikarus» tipa autobusus. 1987. gadā sāk kursēt pirmie t. s. «firmas autobusi». Pieaudzis taksometru parks, pa maršrutu Bauska—Rundāles pils kursē mikroautobuss. 1989. gadā paredzēts pārvadāt 8 600 000 pasažieru. Pasažieru transports dod 40% no kopējā pārvadājumu apjoma. Vidējā darba alga 1988. gadā katram strādājošajam bija 278 rbļ. mēnesī.

TEKSTILKOMBINĀTA «SAULE» BAUSKAS CEHS

Varbūt tāpēc, ka daudzi zinātnieki un arī dzejnieks Plūdons uzskatīja, ka Mēmeles krastos notikusi slavenā Saules kauja, tekstilkombinātam dots skanīgs nosaukums — «Saule».

Līdz 1963. g. aprīlim pastāvēja Bauskas rūpkombināta vilnas pārstrādāšanas fabrika, kurā darbojās vērptuve, austuve un apdares cehs. Ražoja vilnas audumus uzvalkiem, kleitām, auda vilnas segas, kā arī apstrādāja iedzīvotāju mājās austos audumus. Vilnas fabrikā strādāja apmēram 300 cilvēku.

Pēdējos gados uzcelts jauns ražošanas korpuss, energosadales apakšstacija, katlu māja, ēdnīca. Nomainītas pilnīgi visas iekārtas un papildus uzstādītas jaunas.

SPK

Šodienas Bausku grūti iedomāties bez sadzīves pakalpojumu kombināta jaunceltnēm, cehiem, darbnīcām, filiālēm. Arī laukos ir daudz izkārtņu, kuras grezno šie trīs burti SPK.

Ilggadējais direktors Nikolajs Dzenis televīzijas filmā, kas tapa 80. gadu vidū, sacīja:

— Mūsu galvenais spēka avots ir pašfinansēšanās.

Toreiz šis vārds vēl bija neierasts, jo šķita neiespējami savienot iedzīvotāju apkalpošanu un pašfinansēšanās principu. Arī Bauskas SPK patstāvība kļuva par pamatu tam, ka likvidēja republikas sadzīves pakalpojumu ministriju.

Sadzīves pakalpojumu kombināta mākslas austuve

Bauskas SPK daudzpusīgo darbību un struktūru labi raksturo brošūras un reklāmas, bukleti, kurus kombināts palaikam izdod, un tie ir pieejami rajona iedzīvotājiem. Taču nepieciešamas vēl dažas vēsturiskas ziņas.

Bauskas rajona Sadzīves pakalpojumu kombināts nodibināts 1963. gadā uz bijušā rūpkombināta bāzes. No rūpkombināta tas mantojumā saņēma visai pieticīgu materiālo bāzi, kvalificētus strādniekus un darba organizācijas pieredzi.

Atdalījās ķieģeļu ceplis, kūdras fabrika un vilnas pārstrādes fabrika. Klāt nāca veļas mazgātava, frizētava, pirts. Gadu gaitā par svarīgākajām nozarēm kļuva veļas mazgāšana, apģērbu ķīmiskā tīrīšana, galdniecības un frizētavas pakalpojumi, apģērbu individuālā šūšana, foto, trikotāža un aušana.

Pašlaik kombināts sniedz rajona iedzīvotājiem vairāk nekā 300 visdažādāko pakalpojumu veidu, kuru formas un metodes ar katru gadu pilnīgojas un kļūst daudzveidīgākas.

Lai nostiprinātu uzņēmuma materiālo bāzi, vērienīgākai bija jāklūst celtniecībai. Kombinātā izveidojās sava celtnieku brigāde, un visas kombināta celtnes ir uzbūvētas saimnieciskā kārtā.

Pilsētas iedzīvotāji saņēma divas jaunas frizētavas, fotodarbnīcu, trikotāžas ražotni Bauskā, pakalpojumu paviljonu Skaistkalnē, rekonstruētas vairākas mehāniskā ceha ēkas, nojauktas visas baraku tipa dzīvojamās un ražošanas ēkas, to vietā uzcelti jauni dzīvokļi un pakalpojumu ražotnes. Mūsdienīgāku izskatu ieguva administrācijas ēka ar labiekārtotiem darba kabinetiem visām kombināta vadības struktūrdaļām.

Cits pēc cita atvērti pakalpojumu pieņemšanas punkti laukos. Ar saimniecību vadītāju atsaucību radīti moderni kompleksie pakalpojumu pieņemšanas punkti Ceraukstē, Brunavā, Raiņa padomju saimniecībā, Pācē, Pilsrundālē, Saulainē un citur.

Bauskā uzbūvēta moderna, arhitektoniski oriģināla celtnie, kur zem viena jumta atrodas veļas mazgātava, apģērbu ķīmiskā tīrītava, svinību un modes demonstrēšanas zāle. Izbūvēts kombināta firmas veikals, moderna ēdnīca un kafējnīca.

Celtniecības plānu īstenošana mainījusi strādājošo darba apstākļus, ievērojami cēlusi viņu darba ražīgumu.

Bauskas rajona Sadzīves pakalpojumu kombinātā strādā vairāk nekā 800 cilvēku. Viņi šuj, būvē, remontē, mazgā veļu, ķīmiski tīra apģērbu, ada, auž, frizē, vada automašīnas, pieņem pasūtījumus, apstrādā dārziņus, veic desmitiem citu ikdienā ļoti vajadzīgu un neatliekamu darbu. Kopējais veikto darbu apjoms 1988. gadā kombinātā sasniedza 3 miljonus 732 tūkstošus rubļu, tai skaitā sadzīves pakalpojumi — 2 miljonus 333 tūkstošus rubļu.

Kombinātā ir ziņošu, pieredzējušu kadru plejāde, uz kuriem var paļauties.

* * *

Ekoloģijas ziņā Bauskā nav tik katastrofāls stāvoklis kā Jūrmalā, Ventspilī, Olainē un Baldonē, tomēr pašapmierinātībai nav vietas. Kā harmonizēt cilvēka un dabas attiecības — šis jautājums allaž bijis Vides aizsardzības kluba uzmanības centrā. Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības rajona nodaļa apvieno vairāk nekā 7000 biedru. Taču nereti tā ir saucēja balss tuksnesī, kuru nesadzird saimniecību vadītāji. Bauskas rajonā nav lielu rūpnīcu, galvenās ūdeņu un augsnes piesārņotājas ir lauku saimniecības. Ļaunumu zemei nodara ne tikai pārmērīga ķīmizācija un lauksaimniecības aviācija, bet arī lopu fermas, kas lielākoties ierīkotas upju un ezeru krastos. Virca ieplūst Lielupē, Mēmelē, Mūsā, Islicē, Iecavā. Vislielākie vaininieki šai ziņā ir agrofirma «Uzvara», valsts saimniecības «Islice» un «Rundāle». Ļeņina agrokombināts.

Upēs un apakšzemes ūdeņos ieplūst arī indīgās ķīmikālijas, jo to uzglabāšana ir pavirša. Esošās attīrīšanas iekārtas tikai daļēji spēj bioloģiski un ķīmiski attīrīt ūdeni, bet uzbūvēt jaunas un modernas iekārtas saimniecībām nav pa spēkam.

Antisanitāru stāvokli rada beigtie dzīvnieki fermu apkaimē. Veselībai pāri nodara arī normu neievērošana graudu kodināšanā un lauku miglošanā. Traktoristi bieži vien strādā pēc acumēra un ķīmikālijas pārdozē, bet augu aizsardzības inspektors vai nu aizņemties, vai slinkuma dēļ viņus nepārbauda. Iet bojā ne vien bites dravās, bet inde lēnām atstāj pēdas arī cilvēku organismā.

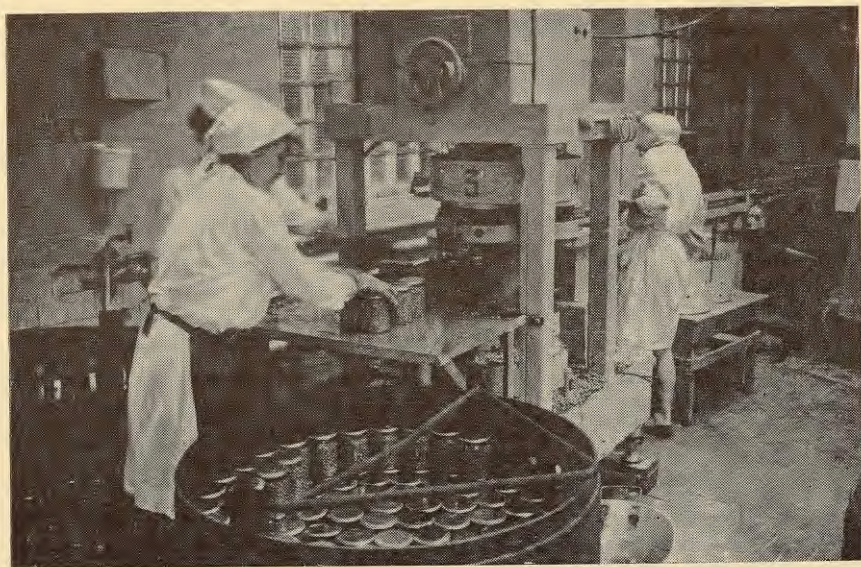
Lielus zaudējumus lauksaimniecībai katru pavasari nodara plūdi, kad upes iziet no krastiem. Viena pati Iecava appludina un padara neizmantojamus apmēram piectūkstoš hektārus zemes. Lai šo dabas stihiju novērstu, gar zemajiem krastiem iecerēts uzbūvēt polderus un uzcelt sūkņu stacijas.

Rajons ir bagāts ar mežiem, taču nepieciešama saudzīga attieksme pret «zaļo zeltu». Diemžēl daudzviet meži ceļu tuvumā tiek pārvērsti par lūžņu un atkritumu izgāztuvēm. Jaunās mežaudzes iet bojā arī ceļu strādnieku vainas dēļ — ceļus remontējot, aizber grāvjus un caurteces, tādējādi meži gar šoseju pamazām pārpurvojas.

Maz jaunu koku stādījumu arī pašā Bauskā. Ir gan divi parki, bet pie daudzdzīvokļu mājām apstādījumi veidoti pašdarbnieciski — bez daiļdārznieku un arhitektu līdzdalības. Tāpēc arī iespaids bieži vien visai haotisks — kur bijis brīvs zemes laukumiņš, tur arī kociņš iedēstīts.

Patīkami sakopti ir Vecumnieki, arī Gailišu ciems, tāpat acis un sirdis priecē Mežotnes selekcijas un izmēģinājumu stacijas teritorija un valsts saimniecības «Ceraukste» centrs. Ilgu laiku cilvēki nepievērsa uzmanību savai apkārtnē un bija pieraduši pie nekārtības. Tagad sākusies atmoda — un daudzi labie senču tikumi atkal tiek celti godā. Lielu atsaucību laukos ieguvuši konkursi par skaistāko sētu. Iedzīvotāji atbalsta pēckara gados piemirsto latviešu tradīciju — sagaidīt Līgo svētkus ar tīru pagalmu, izravētiem dārziem un liksmā noskaņojumā.

Ka kopīgiem spēkiem ir iespējams novērst pat valdības līmenī pieņemtos pārsteidzīgos lēmumus, liecina jandāliņš ap 750 kilovatu elektropārvades līnijas celtniecību, kurai vajadzēja pievadīt Latvijai elektroenerģiju no Ignalinas Lietuvā. Bija paredzēts, ka trase pa mūsu republiku sliepsies 162 kilometrus. Tai būtu jāšķērso arī Bauskas rajons, iznīcejojot visauglīgākās zemes, jo attālumi starp balstiem bija paredzēti 350—500 metru. Tāds variants ne tikai ierobežotu lauksaimniecisko ražošanu, bet radītu arī nelabvēlīgus dzīves apstākļus un apdraudētu cilvēku veselību. Ra-

Konservu fabrikā «Zemgale»

jona iedzīvotāji ieprojektēto līniju trāpīgi iesauca par «nāves jostu» un izteica vienprātīgu protestu, sūtot vēstules republikas valdībai, lai izskata celtniecības variantus un meklē citus — mazāk bīstamus risinājumus. Veicot ekoloģisku, ekonomisku, enerģētisku un socioloģisku ekspertīzi, 1989. gada aprīlī republikas valdība pieņēma lēmumu — pārtraukt 750 kilovatu līnijas celtniecību.

Savukārt Skaistkalnes iedzīvotāji asi protestēja pret ģipša ieguves un pārstrādes karjera izmantošanu. Strauja gruntsūdens pazemināšanās varēja radīt bēdīgas sekas, kuras pat iepriekš paredzēt grūti. Arī šoreiz cilvēku saprāts uzvarēja.

Ekoloģiski vairāk jāizglīto jaunie lauksaimniecības speciālisti, lai viņi saudzētu dabu paši un neļautu postīt arī citiem. Jau skolas solā jāaudzina sevī iekšēja nepieciešamība kopt un veidot skaisto sev apkārt. Lai Bauskas novada īpatnējais daiļums paliek arī nākamajām paaudzēm!

SABIEDRISKI POLITISKĀS ORGANIZĀCIJAS UN BIEDRĪBAS

Nevar apgalvot, ka Bauskā no laika gala dzīvojuši galvenokārt vienaldzīgi cilvēki, kam svešas bijušas sabiedriski politiskās norises. Tieši otrādi — mūsu novadā, kā jau to lasījāt grāmatas ievadā, vēstures nozīmīgos brīžos valdījusi aktivitāte. Latvijas Republikas laikā Bauskā vien bija gandrīz 20 dažādas biedrības. 20. gados vieni no aktīvākajiem bija sociāldemokrāti. Rundālē dzimušais 1905. gada revolūcijas cīnītājs Frīdrihs Vesmanis darbojās Tautas Padomē, bija Satversmes sapulces deputāts un trīs gadus strādāja par Saeimas priekšsēdētāju. Novadnieki bija aktīvi F. Vesmaņa atbalstītāji. Komunisti tolaik darbojās nelegālos apstākļos.

Kā visvecākā minama Bauskas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība, kas dibināta 1869. gadā. Nedaudz mainījusies, šī biedrība pastāv arī vēl šodien. Kādu laiku biedrības vadībā darbojās pilsetas notārs J. Varenais. Biedrībai bija arī savs pūtēju orķestris, kas piedalījās dažādās svinībās.

Sevišķi rosīga sabiedriskā dzīve bija 20.—30. gados.

Tirgotāja K. Viksnas vadībā izveidota Latvijas tirgotāju savienības Bauskas nodaļa, kurā bija galvenokārt latvieši.

Latvijas Sarkanā Krusta biedrības Bauskas nodaļa ierīkojusi veselības kopšanas punktu. Daudzi baušķenieki droši vien vēl atceras tolaik populāro kalnu saules kabinetu, kurā strādāja S. Bērziņa.

Visplašākā bija Bauskas saviesīgā biedrība, kas izveidoja un finansēja Tautas konservatoriju, bibliotēku un citus kultūras centrus.

Bauskas latviešu sievietes bija apvienojušās Dāmu komitejā, kas organizēja līdzekļu vākšanu un sarīkojumus, lai pabalstītu trūkcūcietējus un dažādus sabiedriskus pasākumus.

Amatnieki un rūpnieki apvienojās biedrībā, lai aizstāvētu savas intereses un rīkotu dažādus atpūtas sarīkojumus.

Bauskā darbojušās arī pretalkchola biedrības, skautu vienības, Latviešu veco strēlnieku biedrības Bauskas nodaļa, Latvijas Zemnieku savienības Bauskas nodaļa, krājaizdevu sabiedrība un citas biedrības un sabiedriski politiskās organizācijas.

Sobrīd, kad tiek rakstītas šīs rindiņas, mūsu novada sabiedriski politiskajā dzīvē noris ievērojamas pārmaiņas. Top jaunas biedrības un partijas, pieaug Tautas frontes ietekme, darbību atjauno 1940. gadā slēgtās organizācijas. Arī Bauskas rajona komunisti cenšas iet jaunus ceļus, lai īstenotu sociālo taisnīgumu materiālo un garīgo vērtību sadalē, priekšplānā izvirza vispārcilvēciskās vērtības un iestājas par Latvijas neatkarību. Rajonā ir 92 pirmorganizācijas, kas apvieno apmēram 2800 komunistus. Notikusi partijas līderu maiņa — amatos stājušies gados jaunāki sekretāri. Viņi sāk arī ar jaunu domāšanu, cenšas pāriet no saimnieciski administratīvām uz politiskām darba metodēm.

1989. gadā, kad Latvijā atjaunojās sociāldemokrātu partija, nodibinājās arī LSDSP Bauskas rajona nodaļa. Tās biedri uzskata, ka atrašanās PSRS sastāvā vairs nespēj nodrošināt nākotnes perspektīvu. «Mums nepieciešams tāds progress, kas mūsu sabiedrību darītu brīvāku, taisnīgāku un solidārāku, kas mūsu Latviju atgrieztu atpakaļ Eiropas kvalitātē,» avizē «Bauskas Dzīve» rakstīja Iecavas kopas priekšsēdētājs Aivars Plasiņš. Pagaidām biedru skaits vēl neliels, bet LSDSP mērķis — radīt neatkarīgu, demokrātisku valsti — nākotnē, iespējams, piepulcinās šai organizācijai arvien jaunus piekritējus.

Latvijas nacionālās neatkarības kustības pārstāvji pārliecināti, ka Latvijā jāatjauno valstiskā neatkarība un jāatsakās no sociālistiskās attīstības ceļa un jāatjauno privātīpašums. Bauskas rajonā ir 170 LNNK biedru, un ar viņu radikālajām prasībām tomēr jā-rēķinās. Viņi organizēja Latvijas republikas pilsoņu reģistrāciju.

LNNK ir kā sabiedrības seismogrāfs, kurš visjutīgāk uztver dažādas svārstības.

1988. gada 12. novembrī notika LTF Bauskas nodaļas dibināšanas konference. Vīrs torņa Bauskas pilī uzviļās sarkanbaltsarkanais karogs.

Bauskas rajonā ir apmēram 4000 Latvijas Tautas frontes biedru. Par nodaļas priekšsēdētājiem darbojušies Ilgvars Krauze, Ainārs Baškis, Dainis Vanags, Ēmerita Buķele. Valde sastāv no 12 cilvēkiem. Svarīgus Tautas frontes darbības jautājumus lemj pilnvaroto sapulce. Agrāk to darīja Dome.

Tautas fronte apvieno ļoti dažādus cilvēkus, vairākiem no viņiem trūkst politiskā darba pieredzes. Pagāja vesels gads, kamēr tautfrontieši apjauta notikumu kopsakarību. Viņi nodarbojas ne tikai ar politiku, bet pieliek savu plecu arī saimniecisku, dabas aizsardzības un sadzīves problēmu risināšanā.

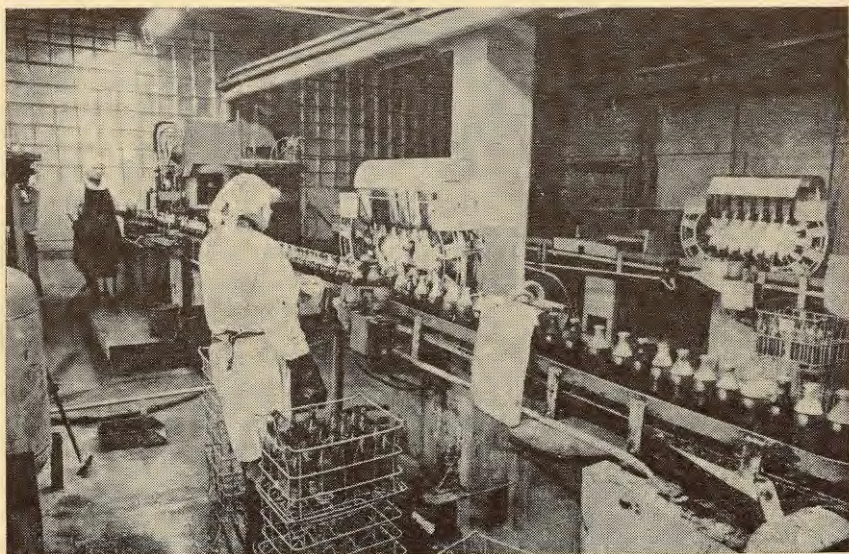
LTF paspārnē rodas arī bērnu un jauniešu organizācijas.

Rajonā 1989. gadā skaitījās aptuveni 4000 komjauniešu. Lielākā daļa iestājusies tā saucamajos stagnācijas gados, kad uzņēma visu klasi uzreiz, nerēķinoties ar jauniešu vēlmēm un morālajām īpašībām. Darbs lielākoties noritēja formāli, gadu no gada pārrakstot vienus un tos pašus darba plānus, par izpildi sevišķi neraizējoties. Daudzās pirmorganizācijās sapulces notika pāris reižu gadā, tik tikko sanākot vairākumam, un uzstājās «štata» runātāji. Atklātās diskusijas par jaunatnes dzīves problēmām neizvērsās.

Tagad izskanējusi arī tāda doma, ka komjaunatne jālikvidē. Ja ir vēlēšanās darboties, tad var atrast spēka pielikšanas punktus bez šīs organizācijas — kaut vai Tautas frontes paspārnē. Komjaunatnes rajona komitejas pirmais sekretārs Vilnis Zakrevskis nepiekrita likvidatoriskām noskaņām.

Pēdējos gados attīstās skolēnu pašpārvalde, komjaunieši aktīvi iekļāvušies ekoloģisko jautājumu risināšanā, paplašinās žēlsirdības kustība. Rajona skolu komjauniešu konferencē nolēma izveidot ikgadēju naudas prēmiju, kuru piešķir mācību un sabiedriskā darba teicamniekiem. Prēmijas apjoms — 50 rubļu. To saņem gan vispārīzglītojošo skolu, gan arī Saulaines sovhoztehnikuma un Mežotnes lauksaimniecības skolas audzēkņi.

Skolās pionieri vairs nevalkā sarkanos kaklautus, bet pionieru nozīmītes vietā pie krūtīm sprauž ausekļišus. Bērnu politizācija mazinājusies, pionieri darbojas interešu grupās — apgūst mājturību, zemkopību, nodarbojas ar sportu, piedalās žēlsirdības kustībā, aprūpējot vecus un slimus cilvēkus, palīdz pieaugušajiem dabas aizsardzībā.

Starpkoļozu konservu fabrikas dzērienu pildīšanas līnija

Par rajona pionieru darbu spriež un lemj pionieru dome. Reizē ar nosaukumu mainījies darba saturs. Dome sadarbojas ar Latvijas Kultūras fondu un Bērnu fonda republikas nodaļu, iesaista pionierus vēstures un kultūras pieminekļu apzināšanā, attīsta starptautiskus sakarus ar citu valstu progresīvajām bērnu un jaunatnes organizācijām.

Gandrīz pēc pusgadsimta pārtraukuma sākuši darboties skauti. Grūtības pagaidām sagādā piemērotu vadītāju trūkums.

BAZNĪCA

Mūsu tautas atmodas laikā aktivizējusies baznīca. Bauskā ir trīs baznīcas: luterāņu, katoļu un pareizticīgo. Darbojas arī adventistu un citas draudzes.

Jau pirms Reformācijas Bauskas pils priekšā, kur satek Mēmele un Mūsa, t. s. Ķirbaka salā, radusies apdzīvota vieta ar Sv. Ķertrūdes baznīcu. Baznīca nojaukta 1584. g. reizē ar miestu, ko pārcēla uz vietu, kur tagad atrodas Bauskas pilsēta.

Alus ceha kolektīvs

Hercogs 1567. gada 28. februārī pavēlēja sākt celt jaunu baznīcu Bauskā, tā bija domāta latviešiem (latviešu draudzes mācītāju vārdi zināmi kopš 1573. gada, vācu draudzes — kopš 1530. g.). Latviešu baznīca saukta par Trīsvienības baznīcu. 1705. g. tā bija jau sabrukuma stāvoklī, un dievkalpojumus pārcēla uz vācu Sv. Gara baznīcu.

Sv. Gara baznīca celta 1591.—1594. g., tornis būvēts 1614. g., bet pati smaile — 1623. gadā. 18. gs. tornī iespēra zibens, kopš tā laika smaile saīsināta un pārsegta ar jumtiņu. Plašāki remonta darbi baznīcā veikti 1886. gadā. Zvans liets 1606. gadā Hansa Meijera darbnīcā. Zvans Pirmā pasaules kara laikā evakuēts uz Krieviju un nav atgūts. 1925. gadā tika iegādāts jauns bronzas zvans, liets Švena darbnīcā, izmaksāja 5000 latu. Šis zvans iesprādzis lielajā salā 1940. gadā. Uz zvana ir Plūdoņa teksts:

Darba gaitās kusušo
Vakarā suminu,
Uz mūžu klusušo
Svētmierā aijāju.

Apsveicu jaunpāri,
Apsveicu pādīti,
Lai dzīves celiņi
Pašķiras laimīgi.

Sabrukušās latviešu baznīcas atjaunošanai 1726. gadā vākti līdzekļi visās hercogistes baznīcās. Uzceltajai baznīcai 1733. gada 24. februārī pielaida uguni kāds garīgi slims, uz dedzināšanu apsests jauneklis. Baznīcu vairs neatjaunoja, un latviešu draudze turpmāk mitinājās vācu baznīcā.

1932.—1933. gadā baznīcu remontēja. Vācieši tomēr baznīcu skaitīja par savu īpašumu, un oficiāli tā pārgāja Latvijas ev.-lut. draudzei tikai pēc vāciešu repatriācijas 1939. gadā.

Otrajā pasaules karā baznīca stipri cieta, postījumi izlaboti, draudze darbojas. 1974. gadā draudzei pievienoti Codes draudzes locekļi.

Mācītāji: 1896.—1919. g. — Kristaps Strautmanis (1860—1919), lielnieku nogalināts, 1920.—1944. g. — Gustavs Tūrs (1890—1973), 1944. g. — adjunkts Jānis Valters (1905—1946), Pauls Zibeika (dz. 1910. g.) — no 1944. gada decembra līdz šodienai.

* * *

Kā jau teikts iepriekš, Latvijas Republikas laikā Bauskā darbojušās apmēram 20 biedrības. Arī šobrīd biedrību skaits visai prāvs. Ir apvienojušies fotogrāfi, kinoamatieri, mednieki un makšķernieki, rokdarbnieki, literāti, audēji un pinēji, sportisti utt. Un par katru varētu minēt savdabīgus faktus un izcilākos sasniegumus.

Baušķenieki labi saprot fiziskās kultūras un sporta nozīmi, un rajona sporta dzīves vadītāji savukārt rīkojas pareizi, par varītēm necenzdamies «uzpumpēt» rezultātus. Galvenā uzmanība tiek pievērsta masveidībai, teicamai fiziskai sagatavotībai jau no mazām dienām.

Populāras rajonā ir ģimeņu sacensības — bumbiņas mešana mērķī, lēkšana ar lecamo aukliņu, sprinta skrējieni un tāllēkšana no vietas. Bieži vien dalībnieku pulkā ir tētis vai māmiņa, reizēm arī abi vecāki. Mērošanās spēkiem emocionāli uzlādē un rada labu garastāvokli.

Arī tā saucamajā tautas skrējienā piedalās gan lieli, gan mazi. Katrs var izvēlēties distances garumu pēc savām spējām. Nereti gadās, ka kopā skrien triju paaudžu pārstāvji — tēvs, dēls un vectēvs.

Lielu interesi allaž izraisa vadošo darbinieku ziemas spartakiāde, kurā piedalās dažādu organizāciju, iestāžu un saimniecību vadītāji. Rodas iespēja nodibināt ciešākus kontaktus, tuvāk iepazīt citam citu. Sākotnējās bažas, vai netrenētiem cilvēkiem, no kuriem dažs labs jau krietni gados, šādas sporta nodarbības nekaitēs veselībai, izgaisušas. Disciplīnas, kurās jāpiedalās, nav sarežģītas, daudziem nāk līdzī rūdījums vēl no studiju laikiem. Priekšnieki sacenšas šahā, dambretē, novusā, galda tenisā, basketbola soda metienu izpildē un šaušanā ar pneimatisko pistoli.

Par dalībnieku trūkumu nevar žēloties arī orientēšanās sacensībās, pavasara krosā un futbola nedēļā. Jauniešu vidū atsaucību ieguvusi ceļojošā kausa izcīņa basketbolā, ko organizē Bauskas rajona komjaunatnes komiteja. Par rajona olimpisko dienu izraudzīts 13. maijs. Pirmo reizi šāds pasākums notika 1989. gadā, kad sportistus sveica Berlīnes olimpiādes dalībnieks Mārtiņš Mazūrs.

Sporta klubu «Dārtija» Iecavā uzskata par vienu no priekšzīmīgāk iekārtotajiem visā republikā. Te notiek arī Vissavienības sacensības. Baušķeniekus savukārt piesaista sporta biedrības «Vārpa» zāle. Otrajā stāvā atrodas trenāžieru telpa un istaba bridža spēles cienītājiem. Latvijā tas ir samērā jauns sporta veids, kas isā laikā iemantojis popularitāti.

Bauskā dzīvo un strādā PSRS sporta meistars soļošanā Jānis Zviedris, PSRS sporta meistars motokrosā Jānis Krūmiņš un PSRS Nopelniem bagātais sporta meistars motosportā Edvīns Ķirsis.

VESELĪBAS AIZSARDZĪBA

Ziņas par veselības aizsardzības vēsturi sniedz medicīnas zinātņu kandidāts Andris Viksna.

«Medicīnas pagātnes tradīcijas Bauskas novadā ir bagātīgas un ietiecas vismaz četrus gadsimtu dzīlēs. Pirmais mediķis Stīverhauzens Bauskā minēts jau 1562. gada dokumentos. Viņš, tāpat nākamais mediķis Reineks, bija amatnieks — brūču dziednieks, tātad, izmantojot mūsdienu terminoloģiju, aptuveni būtu pielīdzināms feldšerim. Pirmais universitātes izglītību baudījušais mediķis Bauskā parādījās 1664. gadā. Metriku grāmatās saglabājušās atzīmes, ka doktors Johans Rozens šeit apprecējies, reģistrēts arī kā krusttēvs un jau 1665. gadā miris. Pēc ilgāka pārtraukuma — 1751. gadā Bauskā ieradies doktors Johans Frīdrihs Friče no Meisenenes, pēc tam citi. 19. gs. pilsētā strādāja jau divi, trīs, pat četri ārsti vienlaikus. 1881. gadā Bauskā apmetās pirmais latviešu tautības ārsts pilsētā — Jēkabs Bullis, kas pazīstams arī kā kultūras un sabiedriskais darbinieks, Kurzemes biškopības biedrības priekš-

nieks, laikraksta «Tēvija» redaktors un dzejnieks (literārais pseidonīms Ziediņš).

Arī lauku apdzīvotajās vietās pirmie mediķi bijuši brūču dziednieki, piemēram, Skaistkalnē 1774. gadā — Hāns, Codē 1784. gadā un Mežotnē 1794. gadā — Čorns. Dakteri laukos sāka strādāt no 18. gs. beigām. Umpārtes doktorātu 1779. gadā izveidoja Johans Kristofs Villemssens, Rundālē grāfa Zubova ārsts no 1803. gada bija Antons Dikelmanis, Mežotnes doktorātā pirmais 1820. gadā bija Johans Harss, Iecavā 1846. gadā — Frīdrihs Hartungs. Vecsaules doktorāts nodibināts 1850. gadā, Skaistkalnes — 1855. gadā, Vecumnieku — 1885. gadā, Paņemūnē — 1928. gadā, Bārbelē — 1938. gadā.

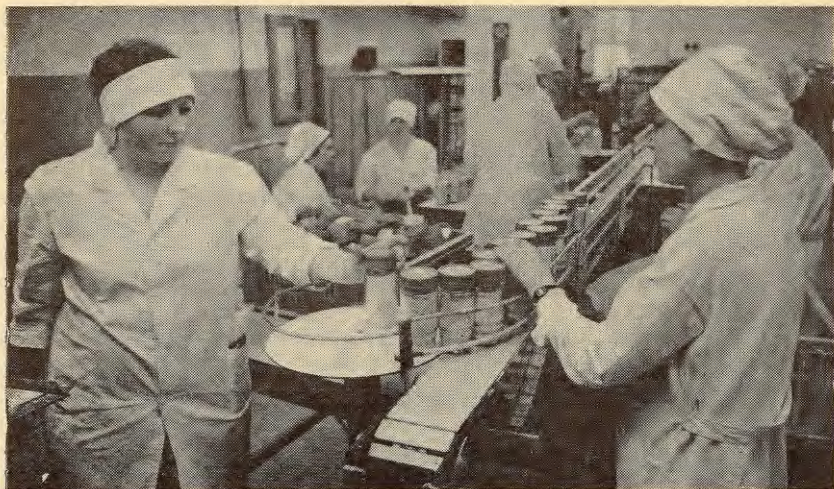
Pirmā slimnīca Bauskā radusies 1836. gada oktobrī. To nodibināja apriņķa ārsts Roberts Tīlings. Slimnīcas būve izmaksāja 1300 rubļu, tajā bija 20 vietu, maksa par ārstēšanos sākotnēji bija 15 kapeikas dienā. Ap 1840. gadu Bauskā nodibināta arī cietuma slimnīca ar piecām vietām. Iecavas slimnīca ar 12 vietām izveidota 19. gs. beigās. Ap šo laiku pie Bauskas, Melderos, darbojās arī leprozorijs ar 18 vietām. 1912. gadā atver slimnīcu ar 6 gultām Skaistkalnē.

Jau 17. gs. Bauskā bijušas divas aptiekas: viena — tirgus laukumā, otra — pie dzirnavām. Pirmās tiešā pēctece ir pašreizējā 67. aptieka, kas vairākkārt mainījusi mājvietu un, kaut arī kopš 1974. gada atrodas jaunuzceltā ēkā, uzskatāma par vienu no visvecākajām aptiekām Latvijā.

Pirmais Bauskas aptiekārs Bartolomejs Babendiks dzimis ap 1620. gadu, mācījies Jelgavas Lauvas aptiekā pie pazīstamā aptiekāra Alberta Kronbergera, no kura 1643. gadā saņēmis apliecinību, ka deviņus gadus bijis mācekļis un divus gadus zellis. 1656. gadā Babendiks jau strādājis Bauskā, bijis rātskungs, arī birģermeistars, miris 1681. gadā. No 1662. gada Bauskā minēts arī aptiekārs Johans Briskovijs. Trešais Bauskas aptiekārs Johans Frīdrihs Millers 1684. gadā saņēmis hercoga atļauju tirgoties ne tikai ar zālēm, bet arī ar vīnu.

Skaistkalnes aptieku 1858. gadā atvēra provizors Ludvigs Kristiāns Vulfs, Vecumnieku aptieku 1883. gadā — Kristiāns Bleke (Bleķis), Iecavas aptieku 1884. gadā — Maksims Monkevics, Mežotnes aptieku 1888. gadā — Augusts Šplīts. 1903. gadā dibinātā Rundāles aptieka piederēja vietējai draudzei. Citas aptiekas dibinātas pēc Pirmā pasaules kara: Svitenē — 1922. gadā, Bārbelē — 1928. gadā un Paņemūnē — 1930. gadā.

Bauskas novadā atradusies vecākā kūrvieta Latvijā — Bārbele, kas bija pazīstama jau Kurzemes hercoga Jēkaba laikā XVII gadsimtā; pie sēravota pastāvējusi vannu iestāde. Bārbeles avotu

SKF pulveru ceļā

1739. gadā izpētīja un desmit slimniekus tur ārstēties nosūtīja Rīgas ārsts Benjamins Teofils Grāfs. Ūdens šļācies cilvēka augumā. Hercogs Ernests Johans Bīrons pavēlēja Bārbelē celt peldumāju, taču būve palika nepabeigta. Kūrvieta turpmākais liktenis bija nelaimīgs — mazinoties avota dziednieciskajām spējām, īsti populāra tā nekļuva nekad.»

* * *

Veselības aizsardzības jaunākais posms Bauskas rajonā ir pārmaiņām bagāts.

Vispirms jāatzīmē, ka jau no pirmskara laikiem popularitāti bija guvuši pagastu ārsti: Dobelniēks — Iecavā, Kēsa — Vecumniekos, France — Bārbelē, Ozoliņš — Pilsrundālē, Pēkalis — Mežotnē un citi. Jaunākos laikos par tādu kļuva ārsts Druva — Mežotnē.

Pēckara gadi iezīmējas ar jaunu slimnīcu atvēršanu Mežotnē (1953. g.), Vecumniekos (1957. g.), Pācē (1958. g.), ambulances ierīko Ceraukstē un Īslīcē. Tas bija izdevīgi lauku iedzīvotājiem, jo medicīniskā palīdzība bija samērā tuvu un ērti sasniedzama.

Taču šo procesu apturēja, un sākās pretējais — centralizācija un mazo lauku slimnīcu likvidēšana. Jau dažus gadus pēc atvēr-

šanas slēdza Mežotnes, Ceraukstes, Skaistkalnes lauku slimnīcas un Bārbeles, Panemūnes, Ceraukstes, Svitenes, Islīces un Vecsausles ambulances.

Nu lauku ļaudīm, lai arī cik slimi tie būtu, bija jābrauc uz Bausku.

Kad sāka veidot gigantiskas lauku saimniecības, likvidēja Rosmes, Lambārtes, Jaunsaules, «Sarkanās Zvaigznes», Liepu, «Draudzības» u. c. feldšeru punktus. Jāsaka, ka rajona iedzīvotāju stāvoklis veselības atgūšanas ziņā kļuva dramatisks: rajona ambulancē izveidojās bezgalīgas rindas, rajona centrālā slimnīca bija pārslogota.

Zināmas pārmaiņas notiek kopš 1986. gada, kad medicīnas iestāžu tīklu atkal sāka paplašināt: atvēra Beibežu un Lauktechnikas feldšeru punktu, Saulaines veselības punktu, Codes un «Rītausmas» ambulances.

Rajona Centrālajā slimnīcā pēc kapitālā remonta paredzētas 260 gultas, bet Iecavas slimnīcā ir 65 gultas, Vecumniekos — 50, Ziedoņu TBC slimnīcā — 75 gultas. Rajonā darbojas 6 lauku ambulances, 21 feldšeru punkts, 3 feldšeru — veselības punkti. Plānots atvērt ambulances Brunavā, Svitenē, Vecsauslē.

Palielinājies ārstu skaits rajonā: no 30 (1956. gadā) līdz 120 (1989. gadā), bet vidējais medicīniskais personāls palielinājies no 83 (1956. gadā) līdz 382 (1989. gadā).

AUSTRUMZEMGALES DVĒSELĪTE

Bauskas pilsētas vēsture ir cieši saistīta ar visa mūsu novada vēsturi, kas izklāstīta šīs grāmatas ievadā. Pati pilsēta aplūkota vairāku vēsturnieku pētījumos kā plašāka novada centrs, kurā koncentrējusies administratīvā vara, saimnieciskā darbība un tirdzniecība, kultūra, izglītība, veselības aizsardzība utt. R. Leontijs savā grāmatā par Zemgali, kas iznāca 1692. gadā, par ievērojamākajām pilsētām mūsu novadā uzskata Jelgavu, Bausku, Sēlpili un Jaunjelgavu. Šāds stāvoklis Bauskas pilsētai saglabājies arī līdz šai dienai. Latvijas republikas laikā Bauska bija apriņķa, šobrīd — rajona centrs. (Rajona robežas gadu gaitā ir mainījušās. 60. gados Bauskas rajons bija daudz lielāks, pēc tam tas ieguvis tagadējās robežas.) Pati pilsēta ir paplašinājusies, uzbūvēti jauni kvartāli, bet vecpilsētā savulaik gan nojaukti graustu stāvokļi nonākušie nami, gan mājas remontētas un pārbūvētas, mainot to ārējo veidolu. Un tikai pēdējā laikā sākts domāt par vecpilsētas restaurācijas problēmām, it īpaši Rātslaukumā, par ēkām, kam ir kultūrvēsturiska nozīme. Bet vēsturiski nozīmīgu objektu Bauskas pilsētā ir ne mazums, un tie visi būtu saudzējami nākošo paaudžu vārdā, un sākums tam ir — vēsturisko nosaukumu atdošana pilsētas ielām. Pirmā bija Plūdoņa iela, kas šo nosaukumu atguva pēc daudzu gadu desmitu neatlaidīgām prasībām un cīņās. Ielu nosaukumu pārdēvēšanas darbs sekmīgi turpinās ar visas sabiedrības atbalstu.

* * *

1562. gadā pēdējais Livonijas ordeņa mestrs Gothards Ketlers saņēma Kurzemes—Zemgales hercoga troni. Tad arī izveidoja hercogistes ģerboni, kurā apvienotas abu sastāvdaļu heraldiskās figūras — Kurzemes lauva un Zemgales alnis (1579. g.).

Muižnieku likumdošanas sapulces kopš 1568. g. pārmaiņus notika Jelgavā un Bauskā. 1573. g. Jelgava ieguva pilsētas tiesības un ģerboni, kurā attēlota aļņa galva. Bauska pilsētas tiesības

Bauskas rātslaukums

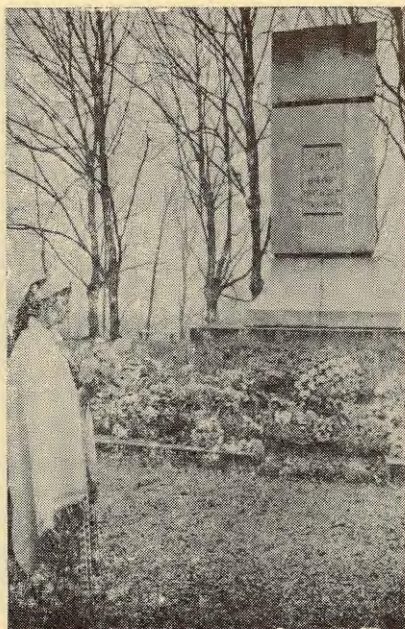
saņēma vēlāk — 1609. gadā, un tai tika lauva. Vissenākie ģerboņa attēli redzami tiesas zīmogā Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejā un sola kokgriezumā Svētā Gara baznīcā. Mainījās vienīgi krāsas: hercogistes ģerbonī ir sarkans lauva sudraba laukā, pilsētas ģerbonī otrādi — zelta lauva sarkanā laukā. 16. gs. beigās un 17. gs. sākumā Bauska nereti kalpoja par rezidenci Gotharda dēlam Frīdriham.

Kā simbolisku dzīvnieku lauvu uzskatīja jau senās Ēģiptes un Grieķijas mitoloģijā. Tas iemieso varu, drosmi un kaujiniecisku garu. Bauskas ģerbonis palika nemainīgs vairākus gadu simteņus, vienīgi 19. gs. zem lauvas figūras parādījās zaļas zāles pamatne, kas izskaidrojama ar tālaika heraldikas tieksmi sīki izstrādāt naturālistiskas detaļas.

1925. gada 31. oktobrī valsts prezidents Jānis Čakste apstiprināja izmainītu ģerboni, kura apraksts skanēja: «Sarkanā laukā uz labo pusi ejošs zelta lauva ar paceltām ķepām. Uz lauvas krūtīm vairōgs vālsts krāsās.»

1936. gada 30. jūnijā apstiprināja arī Bauskas apriņķa ģer-

Piemineklis par Latvijas brīvību
kritušajiem 1915.—1920. g.

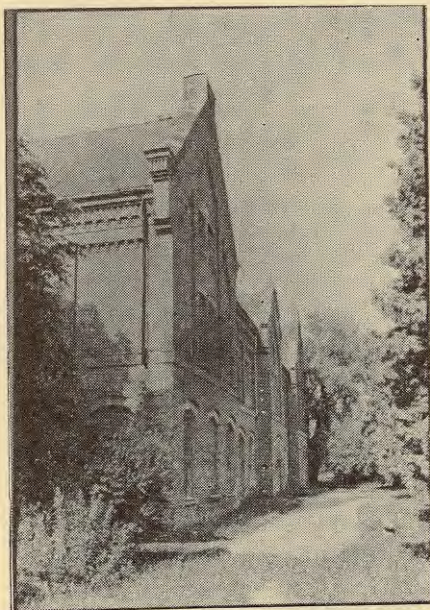

boni: zilā laukā divi sudraba baļķi, kas iet šķērsām no apakšas labās un kreisās puses uz augšu, kur savienojas leņķī. Augšējā zilā daļā labajā pusē — Bauskas pilsētas ģerbonis.

Grafiski mākslinieciskā kvalitāte ir augsta. Ģerboni zīmējis grafiķis K. Krauze. Figūru stilizācija tiek uzskatīta par veiksmīgāko risinājumu visā Eiropā.

Padomju varas laikā ģerboņus likvidēja. Sešdesmitajos gados mēģināja atjaunot pilsētu heraldiku, taču neveiksmīgi — pie vecā negribēja atgriezties, bet jaunais iznāca samākslots, tajā nebija tradicionālā lauvas. Varas vīriem toreiz tāds «zvērs» likās nepieņemams.

Bauskas pilsētas vadība izvēlējās neitrālu skici, kuras ideja — attēlot Mūsas un Mēmeles sateku. Šāds ģerbonis tika pielietots daļēji. To var aplūkot metālkalumā uz pilsētas robežas, braucot no Jelgavas puses. Bet, braucot no Rīgas puses, mūs sagaida uz nama sienas uzgleznots liels lauva. 1989. gadā lauva atgriezies ģerbonī. Tāds lēmums pieņemts Bauskas rajona Tautas deputātu padomes 18. sasaukuma 9. sesijā 1989. gada 23. martā.

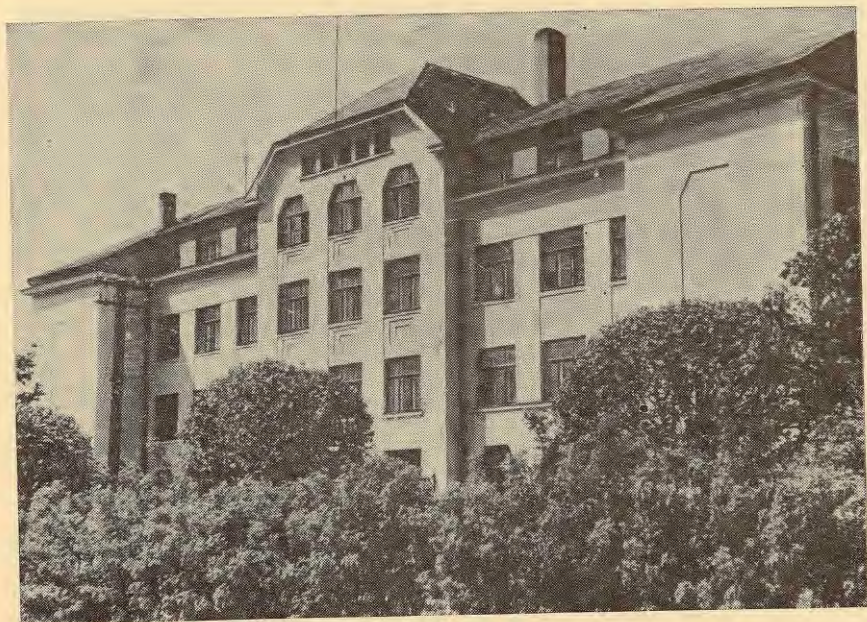

Vecā vidusskolas ēka — skolēnu
profesionālās apmācības bāze

* * *

Jau pieminējām, ka Bauska ir arī rūpniecības un tirdzniecības centrs. Par tādu pilsēta kļuva pakāpeniski, jo tai bija izdevīgs ģeogrāfiskais stāvoklis — līdzās svarīgiem satiksmes — gan upju, gan sauszemes — ceļiem.

Par amatniecību viduslaikos liecina cunftes, kas apvienoja vienā arodā strādājošos. Cunftes tolaik darbojās daudzās Eiropas zemēs, Latvijā tās var uzskatīt par aizguvumu — galvenokārt no Vācijas. Vēsturnieku rīcībā saglabājušās ziņas par sešām cunftēm, kas darbojušās Bauskā. No sākuma tās bijušas brīvas aroda brālības, bet vēlāk pārvērtušās par apvienību, kurā bija jāiestājas un cunftu likumi jāpilda obligāti. 1638. gadā tika apstiprināti zeltkaļu cunftes likumi jeb statūti, 1654. gadā — skroderu, 1670. gadā — kalēju un citu cunftu statūti, 18. gs. sākumā izveidojās bārddziņu un dziednieku cunfte, un bieži bija tā, ka bārdas skuvējs un ārsts bija viena un tā pati persona. 1711. gadā minēta kurpnieku cunfte. Droši vien, ka cunftes bija arī pārējiem aroda pratējiem, lai gan dokumentāras ziņas nav saglabājušās. Par Bauskas turību liecina zeltkaļu cunfte. Rundāles pils zinātniskā līdzstrādniece V. Vilīte izpētījusi zeltkaļu cunftes darbību, un ta-

Bauskas 1. vidusskola

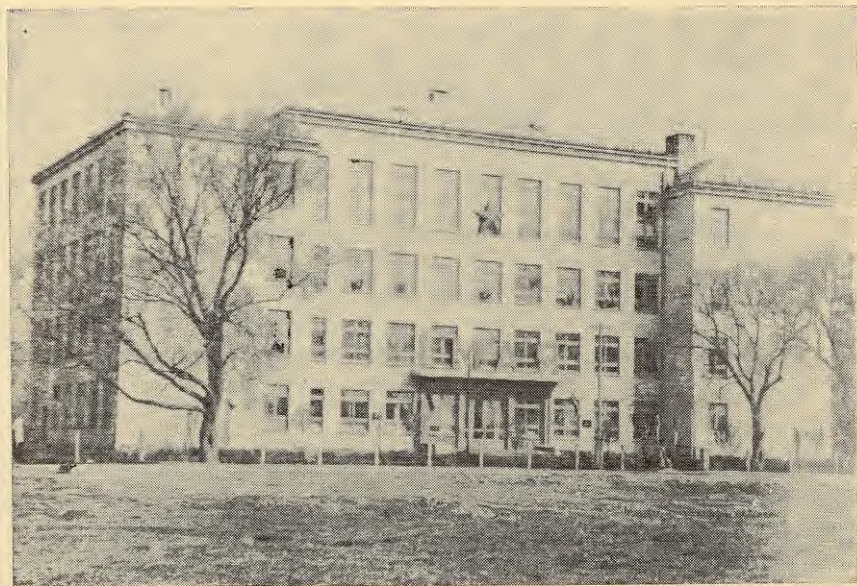
gad ir zināmi 23 zeltkaļu amata meistari, kas darbojušies Bauskā 17. un 18. gs. Visbiežāk ir bijis tā, ka tēvs sava amata prasmī iemācījis dēlam, kā tas bijis Hilderbrantu, Timmes, Buša ģimenēs.

Bauskai bija arī savi seglinieki un stiklinieki, būvmeistari un galdnieki, maiznieki un podnieki, pirtnieki un jostu izgatavotāji. Daži bijuši vienlaicīgi vairākos amatos: tā namdaris Enks esot bijis arī dzirnavnieks, bet Bauskas pils konstebls Hristians Heinkens pratis arī zeltkaļa arodu.

Bauskā viduslaikos bijis arī neparasti daudz tirgotāju, kas, domājams, uzpirka un tālāk pārdeva labību, gaļu, sieru, sviestu un citus lauksaimniecības produktus, kā arī amatnieku darinājumus. 17. gs. Bauskā dzīvojuši ievērojami tirgotāji — Hanss Honerts, Joahims Kihlers, Vilhelms Dolmanis. Bijuši arī vairāki alus un vīna tirgotāji.

Cunftes apvienojās ģildēs, un Bauskā, tāpat kā citās viduslaiku pilsētās, bija divas ģildes: amatnieku un tirgotāju.

Bauskā bijuši arī vairāki makslinieki. Dītrihs fon Ceics ir autors epitāfijām Svētā Gara baznīcā.

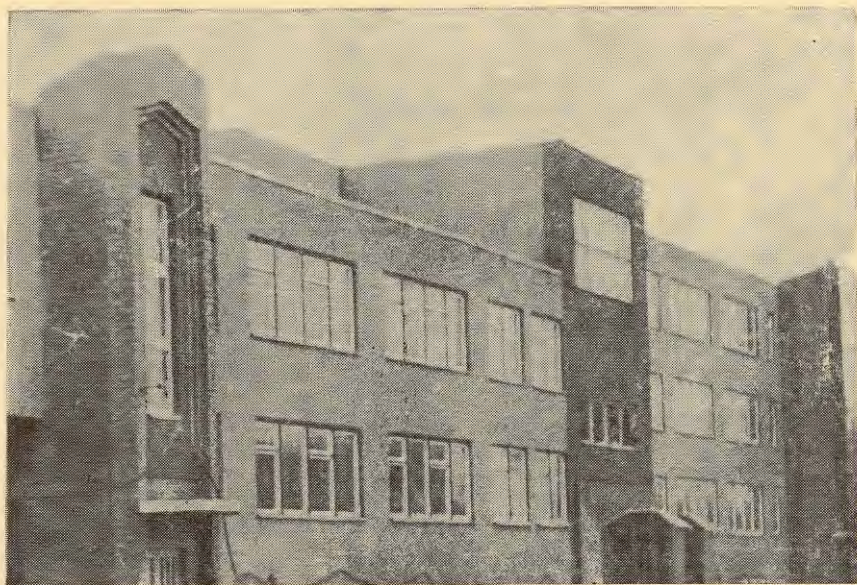
* * *

Par skolu sākotni jāuzskata 1567. gads, kad hercogs Gothards nolēma 43 apdzīvotās vietās Kurzemes un Zemgales hercogistē celt baznīcas un skolas. Ziņas par mācību saturu un apjomu, kā arī skolēnu skaitu ir visai trūcīgas. Zināms, ka skolotāju atalgojuši vecāki. Samaksu varēja dot naudā, graudā vai arī nedot nemaz. Kā papildmaksa pienācās «brīvais galds»: katru dienu viena no skolēnu ģimenēm deva skolotājam brīvu uzturu.

1570. gadā Bauskā uzcēla skolu. Skolotājs bija Martins Neihards. Par nepaklausību un pārkāpumiem viņš drikstēja audzēkņus pērt ar rīkstēm. Skolā mācīja lasīšanu, rakstīšanu, rēķināšanu, reliģiju un vispārderīgas zināšanas.

Skolu skaitam pieaugot, atsevišķi pastāvēja pagasta un draudzes skolas. Skolēniem pašiem ik dienu vajadzēja uzturēt kārtībā guļamistabu, izvēdināt telpas, izkvēpināt ar paegliem un izkaisīt ar svaigām smiltīm. Bija jāveic arī citi saimniecības darbi — jāpiegādā ūdens un malka. Pašapkalpošanās katru dienu paņēma pusotru stundu laika. Bērņus uzņemšanai draudzes skolā izraudzījies mācītājs.

Mācības notika vienā telpā, kur kopā mācījās pirmziemnieki,

Bauskas 2. vidusskola un jaunais korpuss

otrziemnieki un treškļasnieki. Meitenes sēdēja vienā pusē, zēni otrā — gluži kā baznīcā. Labākie skolēni aizņēma priekšējos solus.

Ar 19. gs. astoņdesmitajiem gadiem visus priekšmetus mācīja krievu valodā. Skolas laiks bija samērā īss — no oktobra līdz aprīlim. Visus rakstu darbus izpildīja uz tāfelēm ar gripelēm, pēc tam uzrakstīto nodzēsa. Skolās bija internāts, bet nepieciešamo uzturu nedēļai ņēma līdz no mājām. Bērni gulēja uz lāviņām, kas bija sasistas no dēļiem. Lādītes ar pārtiku atradās tajā pašā istabā. Skolēni uz skolu nāca pusvilnas vai nātnās drēbēs, ar paskatām kājās. Zābaki bija tikai turīgo saimnieku bērniem. Grāmatas nēsāja pašu darinātās kullītēs.

Tāpat kā citur Latvijā, arī Bauskas novadā tautskolotāji bija garīguma nesēji, ciema ļaužu modinātāji sabiedriskajai dzīvei. Visi nozīmīgākie notikumi pasaulē atbalsojās arī mazajās lauku skolās. 1905. gada revolūcijas laikā daudzās skolās notika mītiņi, vairāki pedagogi aktīvi piedalījās cīņās organizēšanā. Pirmā pasaules kara laikā mācības tika pārtrauktas.

1919. gada 8. decembrī Tautas padome pieņēma lēmumu par Latvijas izglītības iestādēm. Tas bija spēkā līdz 1934. gada 12. jū-

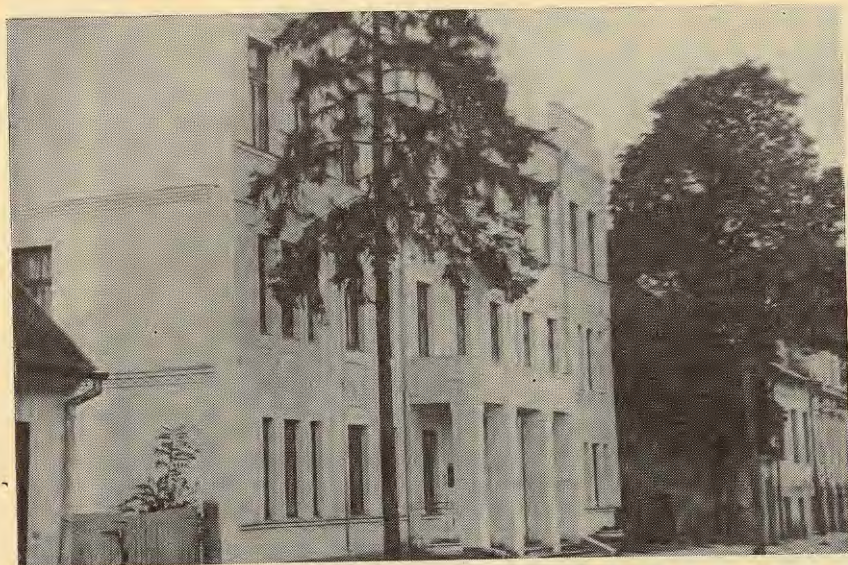
lijam. Ieviesa trīspakāpju izglītības sistēmu — četrklasīgo pamatskolu, sešgadīgo skolu un ģimnāziju. Lai gan pamatskolu jeb tā saucamo tautskolu vajadzēja apmeklēt obligāti, Bauskas apriņķī vēl pēc Otrā pasaules kara bija saglabājiem neliels procents analābētu. Tieši neatkarīgās Latvijas laikā visvairāk cēla jaunu skolu un salaboja vecās, pats prezidents Kārlis Ulmanis ieradās Stelpē, lai pārraudzītu skolas celtniecību, nodibinājās lauksaimniecības pulciņi, derīgus darbus apkārtnes izdaļošanā paveica mazpulki.

Varām mainoties, mainījās arī skolu programmas, skolotāji reizēm bija spiesti melnu uzdot par baltu, skola politizējās — izveidojās pionieru un komjauniešu organizācijas. Kara gados, sevišķi tā beigu posmā, mācības pārtrauca, ciemiem cauri gāja frontes linija, daudzās skolās fašisti ierīkoja lazaretus. Skolu ēkas cieta no bumbu sprādzieniem, nereti karavīri malkas trūkuma dēļ sadedzināja mēbeles un pat durvis. Vairākus skolotājus ierāva kara virpulī — krita, emigrēja uz ārzemēm, tika represēti.

Pēc kara Bauskas apriņķī bija tikai viena vidusskola — pilsetā, daudzas septiņgadīgās skolas izvietojās lauku mājās, jo skolas telpas vajadzēja remontēt. Mācības atsākās tikai 1944. gada vēlā rudenī — novembrī un decembrī, arī tad skolēnu skaits bija niecīgs, jo daudzi iedzīvotāji vēl nespēja atgriezties no bēgļu gaitām. Liela daļa bērnu nevarēja apmeklēt skolu prozaiska iemesla dēļ — trūka apģērba, apavu, uztura.

Lielu darbu skolu atjaunošanā, sekmējot mācību norisi, paveica Tautas izglītības nodaļa. Tūlīt pēc kara tā atradās Plūdoņa ielā 8 (šo namu 1983. gadā nojauca), vēlāk pārcēlās uz Rīgas ielas 9. numuru. Pirmā nodaļas vadītāja bija Lata Sprunka. Uzskaitīja visus trūcīgos bērnus, kuriem nepieciešama materiālā palīdzība. Bet tirdzniecības daļa pirmajā pēckara rudenī varēja apmierināt ar mētelīšiem tikai 30 bērnus un izsniegt 20 pārus apavu. Nebija arī grāmatu. Toties katram skolēnam tika 5—6 burtnīcas, pāris zīmuļu, spalvas un tinte.

Apgaismošanai skolas pirmajā mācību gadā saņēmušas vienā mēnesī 1000 litru petrolejas pa visu apriņķi. Dažām skolām gan piešķirti 5—10 kilogrami karbīda (Bārbeles, Bruknas, Codes—Bērzu, Iecavas pagasta skolai). 1944. gada beigās Bauskas apriņķī strādāja 137 skolotāji. Arī viņu apgādē ar uzturu bija lielas grūtības. Par skolu inspektoriem pēckara gados strādājuši gudri cilvēki, kas bijuši apveltīti ar milzīgām darba spējām: Otis Vitols — vēlākais Bauskas 1. vidusskolas matemātikas skolotājs un Jānis Līnis — vēlāk izglītības nodaļas vadītājs, grāmatvede Helēna Smetaņina — vēlāk Svītenes skolas direktore. Izglītības vēstures jautājumos vislietpratīgākais cilvēks ir Zelma Udre, kas ilgus gadus strādājusi nodaļā par statistiķi, ekonomisti un arhīvu

Bauskas deviņgadīgās skolas ēka

kārtotāju. Metodisko kabinetu izveidoja Marija Rūse — vēlāk Bauskas astoņgadīgās skolas skolotāja.

Piecdesmitajos gados skolēni jau brīvi varēja iegādāties mācību grāmatas, pilnveidojās skolu materiālā bāze. Izglītības nodaļa regulāri organizēja seminārus skolotājiem, kuros pieredzes bagātie pedagogi neliedza savu padomu jaunajiem. Stingras prasības izvirzīja Vispārējās obligātās izglītības likuma īstenošanā. Jauniesaucamos, kas nebija beiguši septiņas klases, pulcināja kopā neklātienes nodaļa. Gandrīz visās lauku skolās izveidoja neklātienes grupas, kurās pāraudži varēja apgūt piektās, sestās un septītās klases mācību vielu. Pēc 1962. gada — arī 8. klases kursu.

Sešdesmitajos gados par izglītības nodaļas vadītāju strādāja bijušais Svitenes vidusskolas direktors Bronislavs Kirilīns. Vēlāk viņš bija rajona izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieks un republikas izglītības ministra vietnieks. Kopš sešdesmito gadu sākuma astoņgadīgajās skolās likvidēja darbveža štata vienību un grāmatvedība kļuva centralizēta — visu kārtoja izglītības nodaļā.

Par kļūdu jāuzskata mazo pamatskolu likvidēšana, bet tas jau skāra visu Latviju.

Tagad rajonā darbojas 7 vidusskolas, 16 deviņgadīgās skolas,

Koncerts klavierēm ar ceļamkrānu

internātskola Iecavā un Bērnu un jaunatnes sporta skola, mūzikas skola, mākslas skola, kā arī vairākas palīgscolas. Izveidojusies sadarbība ar šefu organizācijām, kas agrāk bija diezgan formāla, taču to turpmāk traucēs uzņēmumu saimnieciskais aprēķins. Skolu remontam 1989. gadā piešķirts 390 000 rubļu. Nauda būtu, bet... kosmētiskos remontus veikt kavē materiālu trūkums. Pēdējā laikā uzņēmīgi cilvēki nodibinājuši kooperatīvus — viņi ir ar mieru palīdzēt skolām, tikai «plēš deviņas ādas».

Atmodas laiks veicinājis arī pārkārtošanos izglītības sistēmā. Skolu pārvalde kļuvusi demokrātiskāka. Pirmsskolas iestādes atteikušās no ideoloģizācijas, izkopj progresīvās tradīcijas, kas ilgu laiku bija pamestas novārtā, mācās no ārzemju pieredzes. Skolās savukārt mācību grāmatu vidū redzama arī Bībele, kuru izmanto kultūras vēstures apguvē. Daudzas skolas jau pārgājušas uz 5 dienu darba nedēļu un mācību stundas saīsinājušas līdz 40 minūtēm. Novērsta skolēnu pārslodze, lielāka uzmanība pievērsta darb-mācībai — zēniem un mājturībai — meitenēm, kā arī humanitāro priekšmetu padziļinātai apguvei. Vairākās skolās sekmīgie audzēkņi saņem stipendijas, bet paši uzcītīgākie un labākie tiek prēmēti vienreiz gadā ar 50 vai 100 rubļiem. Nolemts, ka katrs uzņēmums, saimniecība vai kooperatīvs pārskaita izglītības no-
daļai 300 rubļus gadā.

Izveidots demokrātijas pārvaldes orgāns — skolas padome, kurā ietilpst skolotāji, vecāki un arī paši skolēni. Rajonā savu-

Skolotāju kongresa delegāti 1987. gadā

kārt uz diviem gadiem ievēlēja tautas izglītības padome, kuras priekšsēdētājs ir izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieks Ģirts Bernauts. Viņš pats savulaik vadījis izglītības nodaļu, labi zina skolu vajadzības, ieinteresēts skolotāju darba un sadzīves problēmu sekmīgā atrisināšanā. Padome darbojas divos virzienos, tāpēc arī radītas divas sekcijas — viena atbild par mācībām un audzināšanu, otra — par materiāli tehnisko bāzi. Izglītības padomes locekle ir arī agrorūpniecības kompleksa darbinieku arod biedrības rajona komitejas priekšsēdētāja Ārija Gaile. Tas nozīmē, ka arvien vairāk sabiedrības pārstāvju tiek iesaistīti izglītības jautājumu kārtošānā. No vārdiem beidzot pāriet uz darbiem. Par to liecina arī līgumi, kas noslēgti starp mācību iestādēm un ciemu padomēm.

BAUSKAS 1. VIDUSSKOLA

Vēl pirms Pirmā pasaules kara Bauskā darbojās divas privātās vidusskolas. 1919. gada 9. janvārī sāka darboties pilsētas skola ar pamatskolas klasēm (tagadējā Rīgas ielā 8 un 32). 1919. gada augustā pilsētas dome nolēma atvērt Bauskā vidusskolu. Par direktoru iecēla Jēkabu Pērkonu. Mācības uzsāka 1919. gada 22. septembrī Sudmalu ielā 65 (tagad Rīgas ielā 8). 1920. gada 13. marta sēdē pilsētas skolu valde lūdza pārņemt skolu valsts apgādībā. Tā tika pārdēvēta par Valsts Bauskas vidusskolu. Ar izglītības ministrijas atļauju 1923. gadā audzēkņiem ieviesa vienveidīgas cepures ķiršu krāsā, ar sudraba treses iekantējumu un skolas monogrammu VBV.

1920. g. 15. septembrī par Valsts Bauskas vidusskolas direktoru apstiprināja Paulu Pakalniņu. Līdzās pamatpriekšmetiem skolā mācīja arī vingrošanu, ķīmiju, dziedāšanu un mūziku, krievu valodu (fakultatīvi), loģiku, rokdarbus, latīņu valodu (pēc vēlēšanās), kā arī sabiedriskās zinātnes un ievadu filozofijā. Šajā mācību gadā izveidojās pašdarbības pulciņi, kuri iedalījās zinātnes, mākslas un sporta sekcijās. Turpmāk katru gadu notika sarīkojumi ar referātiem, deklamācijām, dziedāšanu. Lai iegūtu līdzekļus, skola organizēja maksas vakarus, kuros uzstājās ar vokāli dramatiskiem priekšnesumiem. Par šo naudu iegādājās mācību līdzekļus un mūzikas instrumentus skolas orķestrim.

Lai lētāk varētu nopirkt burtnīcas, zīmulus, papīru, izveidoja skolēnu kooperatīvu. No sabiedrisko organizāciju un privātpersonu ziedojumiem nodibināja «Latvijas patstāvības proklamēšanas stipendiju» — tā bija pirmā skolēnu stipendija Latvijā. 1922./23. mācību gadā šo stipendiju piešķīra trim audzēkņiem. Pārējo summu sadalīja trūcīgajiem skolēniem.

1929. gadā vēlreiz mainīja skolas nosaukumu. Tagad to pārdēvēja par Bauskas Valsts ģimnāziju. Zīmešanas skolotājs — brīvmākslinieks Jānis Kalniņš ierīkoja mākslas studiju skolas saimniecības ēkā (Sudmalu ielā 65). Pie viņa mācījusies arī tēlniece Lūcija Žurgina.

1931. gadā ģimnāzija pārcēlās uz Rīgas ielu 32 un apvienojās ar Kļaviņas privātģimnāziju. Gadu vēlāk žūrija apstiprināja skolas žetonu, kuru uzzīmēja audzēknis A. Turķis. Šis žetons saglabājies šodien tadā pašā veidā.

1934. gadā ģimnāzija dabūja jaunas telpas Uzvaras ielā 10. 1939. gada 29. janvārī aizsargu namā (tagad Kultūras nams) direktoram pasniedza skolas karogu, kas darināts pēc mākslinieka A. Nulliša meta.

Bauskas novadpētniecības un mākslas muzeja iekārtotā ekspozīcija izstāžu zālē «Latvija» 1982. g. maijā

1940./41. mācību gadā par skolas direktoru iecēla Jāni Miesnieku. Nodibināja komjaunatnes šūniņu. Sākoties karam, vairāki absolventi atkāpās kopā ar Sarkanā Armiju. Artūrs Kancers krita 1944. gada 15. janvārī kaujās par Monakovas sādžu. Tuvojoties frontei, skola pārgāja uz Rīgas ielu 8, jo ģimnāzijā lika izvietot ievainotos vācu karavīrus. Pēc kaujām par Bausku no staltās skolas ēkas pāri palika apkvēpuši mūri.

Pēc kara par skolas direktoru iecēla Jāni Viesjāni. Par kom-sorgu no 1946. g. līdz 1948. g. darbojās Jānis Lapsa — tagad pazīstams rakstnieks. Ar 1947. gadu skola atsāka mācības Rīgas ielā 32. Piecdesmito gadu sākumā ģimnāzijas īstā ēka bija atjaunota, un 1951. gada 1. septembrī mācības atkal sākās Uzvaras ielā 10. Tagad tā saucās — Bauskas 1. vidusskola. Mācības notika divās maiņās.

Aktīvs ārpusklases darbs noritēja direktores Antonijas Rudzītes laikā (1953—1963). Par pionieru vadītāju strādāja Normunds Pūķis. Komjaunatnes organizācija par teicamu darbu ieguva pirmo vietu republikā. 1960. gadā skola bija Tautas saimniecības sasniegumu izstādes dalībiece. Skolēnu muzikālajā audzināšanā daudz

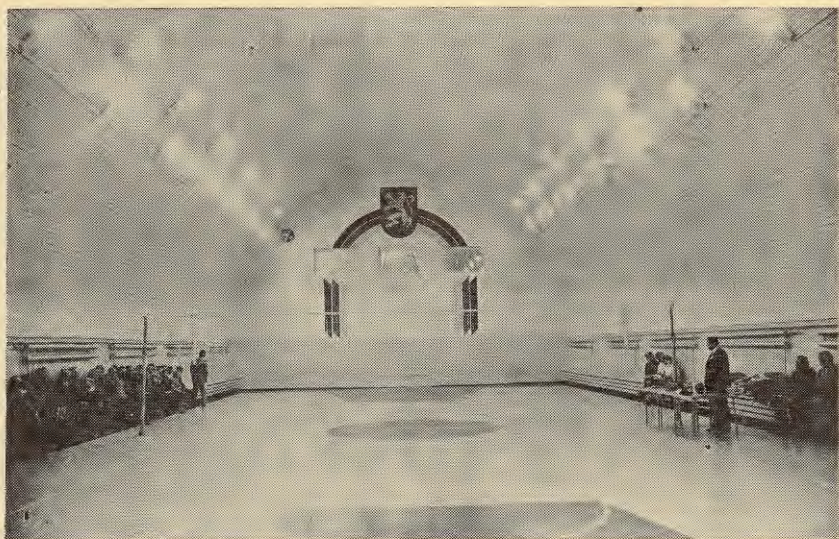
Sporta zāles atklāšana

paveica dziedāšanas skolotājs Kārlis Hammers. Vidusskolas koris piedalījās pirmajos Padomju Latvijas Dziesmu svētkos 1948. gadā, otrajos Dziesmu svētkos 1950. gadā un arī trešajos Dziesmu svētkos 1955. gadā. Skolu jaunatnes I Dziesmu un deju svētkos 1960. g. vidusskolas jauktajam korim otrā vieta, bet II Dziesmu un deju svētkos 1967. gadā — I pakāpes laureāta diploms.

Kopš 1966. gada par direktoru strādā Laimonis Rācenājs. Skolā mācās 1230 skolēnu, un viņus māca vairāk nekā 80 pedagogu. Visvairāk mācību olimpiāžu uzvarētāju rajonā ir tieši no 1. vidusskolas. Piebūves uzcelšana 1975. gadā deva iespēju pāriet uz mācību kabinetu sistēmu. Jaunāko klašu skolēnu sabiedrisko aktivitāti mērķtiecīgi vadīja pionieru vadītāja Veronika Ruķere.

Skolai pat ir sava himna, kurai vārdus sacerēja 1969. gadā 10. klases audzēkne Dina Bitēna, bet mūziku komponēja Jēkabs Mediņš — «Dziesmu vienmēr līdzī nesam». Arī komponists Ģederts Ramaņš 1966. gadā veltījis dziesmu 1. vidusskolai ar novadnieka Ziedoņa Purva vārdiem.

1989. gadā skolu jaunatnes dziesmu un deju svētkos vidusskolas deju kolektīvs izcīnījis laureāta nosaukumu. Drāmas ansamblis skolotājas Marijas Dāboliņas režijā iestudējis 20 lugas. Bērnu

Jaunā sporta zāle

zīmējumi augstu novērtēti starptautiskajā izstādē Maskavā un Romā. Jura Arāja audzēkņi ar labiem panākumiem uzstājas sarīkojumu deju konkursos «Mēmeles virpuļi». Pašdarbnieki ir rajona konkursa uzvarētāji un jau vairāk nekā 10 gadus pēc kārtas izcina rajona izpildkomitejas Ceļojošo karogu, kas palika skolai mūžīgā glabāšanā.

Skolā strādā Nopelniem bagātās skolotājas V. Niedre un M. Bebre, 12 skolotāji — teicamnieki izglītības darbā. Direktora vietniece mācību un audzināšanas darbā R. Rijniece vienīgā no mūsu rajona pārstāvēja Latvijas skolotāju saimi Vissavienības tautas izglītības darbinieku kongresā 1988. gada decembrī.

BAUSKAS 2. VIDUSSKOLA

1951. gadā Bauskā nodibinājās 2. vidusskola ar krievu mācību valodu. Pirmā direktore bija Anna Reiskarte. Skolai raksturīga militāri patriotiskā audzināšana. Jau ilgus gadus kolektīvu vieno draudzība ar bijušajiem cīnītājiem un kritušo tuviniekiem, aicina viņus ciemos, izpēti kaujas ceļu, organizē vīrišķības stundas. Jā-

uzteic arī cenšanās ieaudzināt cieņu pret latviešu valodu un latviešu tautas tradīcijām. Tā bija vienīgā krievu skola republikā, kas piedalījās starptautiskajos folkloras svētkos 1989. gadā — «Pulkā eimu, pulkā teku». Par to, ka šīs skolas absolventi respektēs likumu par valsts valodu, liecina šāds interesants fakts: septiņdesmit procenti desmitās klases skolēnu izlaiduma eksāmenos kā vienu no trim izvēles priekšmetiem izraudzījās latviešu valodu.

1989. gada nogalē skola saņēma jaunu piebūvi. Mācību korpusā ir 14 kabineti jaunāko klašu skolēniem, kā arī sporta zāle, virtuve un ēdnīca. Skolas šefi — «Lauktechnika» uzdāvināja 10 tūkstošus rubļu televizoru iegādei. Kopš 1982. gada skolu vada enerģiska direktore Vera Grigorjeva.

BAUSKAS DEVIŅGADĪGĀ SKOLA

1835. gadā ēkā, kur tagad atrodas bērnu dārzs «Pienenīte», izvietojās divas skolas. Viena vēlāk kļuva par aprīņķa skolu. Pēc 1886. gada, sākoties pārkrievošanas politikai, to pārdēvēja par pilsētas skolu. Lai gan šī skola atradās citās telpās, tā uzlūkojama par tagadējās deviņgadīgās skolas priekšteci. Te mācījās latviešu bērni, galvenokārt zēni, jo meitenēm bija divas privātas ģimnāzijas. Pagājušā gadsimta beigās Bauskā darbojās arī ebreju, krievu un vācu skola. Latviešu skolā par pedagogiem strādāja ievērojamas personības, piemēram, Fr. Adamovičs, P. Dievkociņš. Audzēkņu vidū bija nākamie dzejnieki Plūdons un Edvarts Virza, izdevējs Andrejs Jesens, ģenerālis Jānis Balodis un citi.

1905. gadā sāka darboties I. Kļaviņas ģimnāzija, kas pastāvēja līdz 1934. gadam. Tā gan atradās pašreizējās deviņgadīgās skolas telpās. No 1934. gada šī mācību iestāde saucas — Bauskas pagastskola, no 1940. gada — pilsētas skola.

Pēckara periodā par skolas direktoriem strādājuši K. Spricis, V. Kreitiņš, V. Baltiņš. Tagad skolas direktore ir I. Krāge. Skolēnu skaits — vairāk nekā 420.

Direktora Viļa Kreitiņa laikā skolotāji kļuva par īstiem domubiedriem, kolektīvs strādāja ar lielu atdevi. Būdams fizikas un ģeogrāfijas skolotājs, viņš savas zināšanas nesavtīgi atdeva vairākam baušķenieku paaudzēm. 1969. gada augustā īsi pirms jaunā mācību gada sākuma pašizliedzīgo pedagogu guldija Bauskas Plosta kroga kapos.

Bagātu un skaistu darba mūžu aizvadījusi arī Nopelniem bagātā skolotāja Irma Vitola. Viņa ir beigusi Jelgavas skolotāju institūtu un pēc kara bija Rundāles skolas direktore. No 1950.

Tautas teātris Ritas Kārklīņas 70 g. dzīves un 50 darba gadu jubilejā

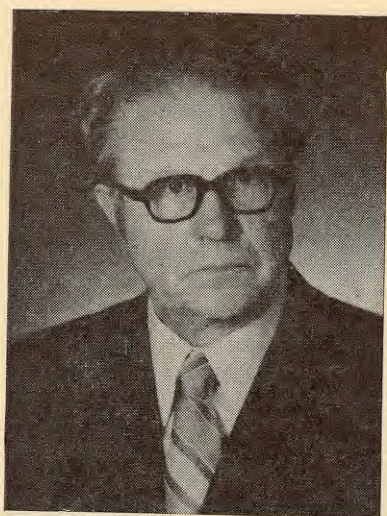
gada līdz aiziešanai pensijā — 1969. gadā mācīja matemātiku astoņgadīgajā skolā. Ilgus gadus vadīja rajona matemātikas skolotāju metodisko apvienību. Arī tagad viņa turpina individuāli strādāt ar skolēniem matemātikā.

Notiek skolas rekonstrukcija, kas labvēlīgi ietekmēs turpmāko mācību darbu.

BAUSKAS VAKARA VIDUSSKOLA

Strādnieku jaunatnes vakara vidusskola dibināta 1948. gada 1. oktobrī. Gadiem ritot, tā vairākkārt mainījusi savu mājvietu: sākumā atradās Rīgas ielā — Bauskas 1. vidusskolas bijušajā internātā, tad pārcēlās uz deviņgadīgās skolas telpām, no turienes uz Bauskas 2. vidusskolu, kur tagad ierīkots bērnudārzs «Pieņēnīte», no turienes atkal rīkoja jurgus uz 1. vidusskolu. Pašlaik vakarskola atradusi pastāvīgas telpas Padomju ielā 16.

Cetrdesmit gadu laikā skolā strādājuši 37 štata skolotāji un 54 amatu apvienošanas kārtā. Par viņu veikumu liecina apbalvojumi: astoņiem pedagogiem piešķirti ordeņi un medaļas, sešiem —

Raimonds Kugrēns — Bauskas Tautas
teātra režisors

Tautas izglītības teicamnieka nosaukums. Par direktorēm visilgāk strādājušas Velta Butule un Lūcija Smiltiņa.

Pirmais vakarskolas izlaidums bija 1950. gadā. Toreiz atestātus saņēma tikai 14 audzēkņi. Tagad katru gadu skolu absolvē vairāk nekā 100 audzēkņu. Absolventu rekordskaitlis bija 1978. gadā — 151. Šai gadā ieviesa arī neklātienas apmācību.

Bauskas vakara (maiņu) vispārizglītojošo vidusskolu beiguši daudzi novadā pazīstami cilvēki: Sadzīves pakalpojumu kombināta direktors N. Dzenis, valsts saimniecības «Dāviņi» direktors J. Barans, «Zālītes» direktors A. Bartkevičs, Saulaines tehnikuma direktors I. Savickis, «Uzvaras» vidusskolas direktore Ē. Jansone, Pionieru nama bijusī direktore L. Sala un citi.

BAUSKAS BĒRNU MĀKSLAS SKOLA

Tā ir pati jaunākā mācību iestāde, kas nodibināta tikai 1989. gadā. Ēkas celtniecība vēl nav pabeigta. Bet mācību gads jau sācies 1990. gada 1. janvārī. Pieteikušies 60 audzēkņi. Skolā paredzēti četri galvenie priekšmeti — zīmēšana, gleznošana, veidošana un kompozīcija. Skolas direktore Inese Hofmane un viņas vīrs dizainers Dairis būs pedagogi. Gleznotāja Mārīte Šulce ir novadniece, kas nu apmācis jaunus talantus. Bet mākslas vēsturi pārsnīgs Rundāles pils augsti kvalificētie speciālisti.

Lietiškās mākslas Tautas studija «Bauska»

BAUSKAS BĒRNU MŪZIKAS SKOLA

Darbojas kopš 1957./58. mācību gada. Te savu muzicēšanas talantu izkopj 260 audzēkņi gandrīz no visa rajona. Visjaunākajiem ir tikai seši gadi. Visvairāk dalībnieku klavieru klasē — 94, daudz arī kora klasē — 67. Bērni šeit apgūst akordeona, vijoles, čella, trompetes un citu mūzikas instrumentu spēli. Bauskas mūzikas skolu absolvējuši muzikologs Jānis Torgāns un Latvijas Valsts konservatorijas pasniedzēja Ilga Hammere.

BAUSKAS BĒRNU UN JAUNATNES SPORTA SKOLA

Galvenā specializācija vieglatlētika un basketbols. Pēdējā laikā lielu popularitāti ieguvusi rokasbumba. Te nodarbojas skolēni no 9 līdz 17 gadu vecumam. Daudzi no viņiem vēlāk mācās Murjāņu

sporta skolā. Arī tie, kuri nekļūst par izciliem sportistiem, ir pateicīgi saviem pirmajiem treneriem, kuri mācījuši kustību skaitumu, sacensību garu un uz visu mūžu likuši aptvert fiziskās kultūras nepieciešamību.

* * *

Baušķenieki reizēm mēdz ironizēt paši par sevi: «Mēs, zemgalieši, esam smagnēji, grūti iekustināmi. Vidzemnieki un latgalieši apgrozās sabiedrībā, mēs vairāk pa māju...»

Paškritika attiecas ne tikai uz zināmu kūtrumu sabiedriskajā dzīvē, bet arī pašdarbībā. Daudzi cilvēki labprātāk vakarus pavada ģimenēs, sēž pie televizora, nevis dodas uz kultūras namu. Laukos šai ziņā stāvoklis ir vēl sarežģītāks nekā pilsētā, jo saimniecības nespēj nodrošināt ar transportu tos dziedātājus un dejojājus, kas dzīvo tālu no centra. Taču pats galvenais ir tas, ka kultūras dzīvei daudzus gadu desmitus nebija pievērsta vajadzīgā uzmanība. No rajona budžeta kultūrai (un arī izglītībai) atvēlēja līdzekļus, kas palika pāri pēc pamatnozaru finansiālā nodrošinājuma. Tas bija t. s. pārpalikuma princips. Lai notušētu šādu nevarību, propaganda akcentēja galvenokārt kvantitatīvos rādītājus: par cik palielinājies lasītāju skaits bibliotēkās, par cik tūkstošiem vairāk ir kinoskatītāju, cik ir pašdarbnieku utt. Varēja rasties iespaids, ka kultūras uzplaukums ir nepieredzēti augsts. Taču faktiski nacionālā kultūra nikuļoja, sarosīšanās bija manāma vien Dziesmu svētku reizēs. Uzņēmīgākie saimniecību vadītāji uzcēla jaunus kultūras namus, lai piesaistītu darbaspēku — jauniešus, bet kultūras dzīve šeit nereti organizēta formāli, bez radošas degsmes.

Traucējošs apstāklis ir arī kadru trūkums un mainīgums. Kultūras darbinieku zemās algas atbaidīja no šīs profesijas talantīgus jauniešus. Lai gan daudzi uzskata, ka labākie panākumi gūti agrākajos gados, kad Tautas teātri iestudēja pat operetes, 1. vidusskolas koris aizdziedāja līdz Mežaparka lielajai estrādei, bet muzejs kļuva par Vissavienības skates laureātu, nebūtu taisnīgi nepamanīt šodienas sasniegumus. Rajona pašdarbības kolektīvi sekmīgi piedalījās II Vissavienības tautu daiļrades festivāla konkursos un skatēs. Darbojas 24 interešu klubi, 14 kori un 17 tautisko deju kolektīvi. Seši pašdarbības kolektīvi ieguvuši Tautas kolektīvu nosaukumus. No kuriem labākie ir Mežotnes selekcijas un izmēģinājumu stacijā, kopsaimniecībā «Bauska», Ļeņina agrokombinātā, Misas kūdras fabrikā un agrofirmā «Uzvara». Visraitākais deju solis ir kopsaimniecības «Code», Skaistkalnes ciema, Iecavas puķu fabrikas, Konservu un dzērienu agrokombināta kolektīviem. Par

Pūtēju orķestris pēc muzicēšanas Rīgā 1982. g.

skaistu tradīciju kļuvis kultūras nama organizētais sarīkojumu deju konkurss «Mēmeles virpuļi», kurā piedalās dejotāji ne tikai no Baltijas republikām, bet arī no Baltkrievijas un Ukrainas. 1989. gadā uz sacensībām atbrauca arī maskavieši, Ņeņingradieši un viesi no Ščecinas.

Pateicoties LTF Bauskas rajona nodaļas iniciatīvai, izveidota Kultūras universitāte ar vēstures un novadpētniecības, kā arī kultūras un mākslas fakultātēm. Galvenais uzdevums — popularizēt vēstures mantojumu. Lielu atsaucību baušķeniekos iemantojis arī kinolektorijs. Iecavā un «Uzvarā» atvērtas Bērnu mūzikas skolas filiāles. 1989. gadā nodibināta mākslas skola. Atmosferas laiks līcis zengaliešiem sarosīties kultūras jomā.

Nozīmīgs pasākums ir lietuviešu kultūras biedrības nodibināšana. Bauskas rajonā pavisam dzīvo 4,5 tūkstoši lietuviešu. Daudzi no viņiem labi iejušies latviešu vidē. Sekojot Rīgas piemēram, 1989. gadā arī Bauskas rajonā izveidoja lietuviešu kultūras biedrību. Par priekšsēdētāju ievēlēja īslīcieti Rīmu Barvidu. Viņu atveda uz Latviju pirms 26 gadiem no Telšu puses. Tolaik Rīms bija vēl pavisam maziņš — tikai gadu vecs. Ģimene bija liela, bet iztikšana knapa. Latvijā bija cerība iegūt pārticību. Rīms jau no pirmās klases mācījās latviešu skolā Islicē. Biedrības nodibi-

Bauskas novada tautumeitas

nāšana cēlusi lietuviešu pašapziņu, viņi iesaistījušies mākslinieciskās pašdarbības pulciņos, mācās savas tautasdejas un dziesmas. Notiek abpusēja divu kultūru bagātināšanās.

*

Latvijas Tautas frontes Bauskas rajona nodaļas pirmajā konferencē pieņemta nozīmīga rezolūcija «Par kultūras darbu», kuru šeit citēsim pilnībā:

«1. Likvidējot apzināto kultūrizglītības darba nenovērtēšanu, pārpalikuma politikas īstenošanu, prasām rajona saimnieciskās dzīves vadītājiem nekavējoties izveidot mūsdienu prasībām atbilstošu kultūrizglītības darba iestāžu materiāli tehnisko bāzi, pastāvīgi to atjaunojot un pilnveidojot.

2. Atjaunot senos kultūras centrus un veidot jaunus vietās, kur tas nepieciešams.

3. Morāli un materiāli ieinteresēt jauniešus apgūt kultūras darba dažādas specialitātes republikas vidējās speciālajās un augstākajās kultūrizglītības darba mācību iestādēs, izveidot Bauskā mākslas skolu bērniem.

4. Panākt pilnīgu kultūrizglītības darba decentralizāciju, jo centralizācija un subjektīvie vērtēšanas kritēriji neveicina radošu pieeju kultūras darbam.

5. Panākt rajona kultūras iestādēm pilnīgu materiālo un finan-
siālo nodrošinātību un patstāvību līdzekļu izmantošanā.

7. Pētīt un propagandēt rajona vēsturi, atbalstīt visu ieinte-
resēto iestāžu un personu darbību kultūras un vēstures piemi-
nekļu saglabāšanā un restaurācijā, kultūrvēsturisko vietvārdu
atjaunošanā.

8. Ievērojot sociālā taisnīguma principus, nodrošināt kultūras
darbiniekiem normālus dzīves apstākļus, darba apmaksu — atbil-
stoši izglītībai un darba specifikai.»

* * *

Ir laimējies, ka Bauskas rajona bibliotēkās strādā sava darba
entuziasti. Daudzi gados vecāki baušķenieki atcerēsies rajona Cen-
trālās bibliotēkas vadītāju L. Kastiņu. Bibliotēka bija ne tikai
grāmatu un periodikas krātuve, bet kultūras centrs, kurā rūpīgi
veica novadpētniecisko darbu, īpašā kartotēkā uzkrājot ziņas par
novadniekiem un izveidojot albumus par ievērojamākajiem kultūras
dzīves notikumiem rajonā. Populāras ir jauno grāmatu dienas, iz-
lasīto grāmatu kopīgas apspriešanas un tikšanās ar rakstniekiem.
Tiesa, viens otrs pasākums nav pārāk kupli apmeklēts, taču sa-
tura ziņā tie ir nozīmīgi un emocionāli pasākumi. Bauskas rajona
Centrālās bibliotēkas direktores L. Zariņas vadībā turpinās visas
labākās aizsāktās tradīcijas, top arī jaunas. Palielinās grāmatu

fonds (474 787 eksemplāru 1988. gadā), bet diemžēl samazinās lasītāju skaits (14 357 lasītāji 1988. gadā, 12 699 lasītāji 1989. gadā), tāpēc jāpanāk, lai rosmīgs, radošs darbs būtu katrā bibliotēkā, ne tikai centrālajā vien. Latviešu grāmatniecības 400 gadu svinības parādīja rajonu bibliotēku darbinieku radošās potences, prasmi organizēt interesantus pasākumus.

— Jāturpina labi uzsāktais darbs, — saka L. Zariņa, — no bērnu dienām ieaudzinot cieņu un mīlestību pret grāmatām, veidojot dziļi kulturālus cilvēkus ar bagātām dvēselēm. Lai vairs nekad nebūtu jāpiedzīvo vandālisms, no kura cietušas arī mūsu bibliotēkas, — pēc pavēlēm tika norakstīti un iznīcināti pat klasiķu darbi tādēļ vien, ka tie bija izdoti līdz 1940. gadam. Tagad lasītājiem tiek atdota nepamatoti bibliotēku specfondos turētā literatūra. Aicinām visus rajona iedzīvotājus dāvināt vai pārdot bibliotēkām agrāko gadu izdevumus, lai ar tiem varētu iepazīties jaunās paaudzes, visi interesenti.

*

Par pilsētas pagātņi tagad varēs uzzināt divos muzejos: Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejā, kurā vairākas ekspozīcijas pārveidotas vēsturiskās patiesības vārdā, un jaunatpušajā Bauskas pils muzejā. Atjaunojot Rātsnama un luterāņu baznīcas torni, Bauska atgūs savu kādreizējo silueta atspulgu Mēmeles ūdeņos, kuru tecējumu atkal uz brīdi aizkavēs dzirnavdambis... Bet — top arī novitātes. Kultūras dzīvē ienāk video (ir jau vairāki videosaloni), jaunu rosmi jūtam arī citās kultūras sfērās.

BAUSKAS MUZIKĀLI DRAMATISKAIS TAUTAS TEĀTRIS

Profesors K. Kundziņš savā apcerējumā par latviešu teātra vēsturi min faktu, ka 1870. gada 6. janvārī Bauskā spēlēja teātra izrāde «Paša audzināts». Zināms arī, ka gadsimtu mijā un 20. gadsimta sākumā teātra entuziastu pulciņi bijuši arī vairākos mūsu novada pagastos. Latvijas Republikas laikā Bauskā darbojusies amatieru trupa vietējā friziera Štammera vadībā. Repertuārā bija Linduļa, Aspazijas, Ādolfā Alunāna, Rūdolfa Blaumaņa un citu autoru lugas.

Pirmajos pēckara gados Bauskas kultūras namā visrosīgākais bija dramatisks pulciņš un mūziķi. Gluži neticams šobrīd liekas fakts, ka bija pat savs simfoniskais orķestris diriģenta Kārļa Ham-

Dejotāji ceļā uz Bauskas estrādi 1987. g.

mera vadībā. Mūzikas skolas tad vēl nebija, tāpēc jauno mūziķu apmācīšanā daudz strādāja pianistes Aija Skudriņa, Valija Vasariņa, Lilija Dumpe. Un radās pirmās operetes un dziesmu spēles. Oļģerts Bruģis izveidoja orķestri teātra izrāžu vajadzībām. Varoņlomas tēloja skolotājs Ziedonis Purvs — viņš bija Uldis («Pūt, vējiņi!»), Janko («Brīvie vēji»), Edgars («Ugunī») Platons Krečets un tēvocis Vaņa.

1959. gadā baušķenieki iestudē Raiņa lugu «Uguns un nakts» — darbu, kam pat profesionālie teātri tuvojās ar lielu bijību. Bet režisora Raimonda Kugrēna un visu aktieru talants un darbs radīja brīnumu — izrāde izraisīja interesi visā republikā. Par plašo atzinību liecina Tautas teātra goda nosaukuma piešķiršana.

Par režisoriem strādāja Valija Rozenberga, Velta Kugrēna, vēlākos gados Andrejs Migla, Gunārs Treimanis, kā arī E. Freibergs, Z. Ezeriņa, M. Purva u. c. Par pašdarbības aktieru kalvi kļuva teātra studija. R. Blaumaņa, G. Priedes, R. Sēļa, Z. Grīvas, V. Lāča, A. Dripes, E. Zālītes, A. Deglava un daudzu citu autoru varoņi dzīvojuši uz skatuves. Tagad vairs tikai vecākās paaudzes atmiņās vēl dzīvo muzikālās izrādes «Zilo ezeru zemē», «Pilsētiņa pie Volgas», «Zaļā pļava».

Starpkolhozu konservu fabrikas dejojājas Rīgā

Bauskas Tautas teātris devis aktierus republikas profesionālajiem teātriem — Uldi Dumpi, Bruno Zēbergu, Dinu Bitēnu, Gunāru Kugrēnu un citus.

Sobrīd uzticīgi amatieru skatuvei palikuši ap piecdesmit entuziastu savas Teātra padomes vadībā. Pašizglītībai izveidots lektorijs, kurā par savu darbu stāstījuši G. Jakovļevs, H. Liepiņš, R. Plēpis, L. Freimane, A. Zaice, U. Pūcītis. Taču smagas sekas ir tam, ka ilgāku laiku Tautas teātrim nav bijis pastāvīga galvenā režisora. Šim darbam angažēti talantīgi, enerģiski cilvēki, tomēr uzveikt daudzās sadzīves neveiksmes un iedvest ticību saviem spēkiem viņi diemžēl nav spējuši... Bauskas Tautas teātri atgriezies tā dibinātājs Raimonds Kugrēns. Sarosījušies teātra veterāni. Tiek gaidīti jaunie entuziasti.

TAUTAS LIETIŠKĀS MĀKSLAS STUDIJA «BAUSKA»

Bauskas novads jau izsenis lepojas ar čaklām audējām un adītājām, kokgriezējiem un kalējiem, keramiķiem un pinējiem. Viņu rokām darinātie priekšmeti — seģenes un šalles, cimdi un zeķes, sveč-

Lietuvas Pasvales rajona un Bauskas rajona Dziesmu un deju svētku virsdiriģenti 1984. g. jūnijā

turi un trauki — nereti iegūst mākslas darba vērtību. Tāpēc amats no laika gala tautā ir augsti godāts. Rajona laikrakstā «Bauskas Darbs» 1947. gada 9. janvārī publicēts aicinājums gatavoties pašdarbības mākslas skatei. Un tiešām — sarosījās amatnieki un rokdarbnieces, kuriem pievienojās arī gleznotāji. Par viņu pulcīnātāju kļuva Novadpētniecības un mākslas muzejs. 1950. gadā izstādē piedalījās 65 meistari ar 500 darbiem. Presē parādījās cildinošas atsauksmes, baušļeniekus slavēja gan par to, ka izstāde ir visplašākā republikā, gan arī par to, ka atdzimst Zemgalei raksturīgā lietišķā māksla. Pirmos Goda rakstus saņēma Z. Cinoviča, V. Borčeva, R. Kramiņa (Saulāja), L. Skustā, A. Grauze. Labākos darbus aizveda uz Rīgas un citu pilsētu izstādēm. Radās entuziastu pulciņi Brunavā, Bruknā, Codē. Jāatzīmē, ka muzeja direktore tolaik bija Olga Kuršinska (rakstnieka A. Kurcija māsa), bet recenzijas par izstādēm regulāri rakstīja gleznotājs Pēteris Ruņģis, kurš bija studējis Mākslas akadēmijā. Direktore bija tā, kas rosināja Mildu Skani uzņemties rūpes par lietišķās mākslas pulciņa dibināšanu. Avīzē lasām sludinājumu: «Pie Bauskas novadpētniecības muzeja tiek organizēts rokdarbu pulciņš. Organizēšanas sanāksme 1957. gada 8. janvārī plkst. 18.30.» Un

Rajona Dziesmu svētku virsdiriģenti F. Millers, L. Pismennaja, K. Hammers, G. Kokars, K. Hammers (juniors)

tad sekoja darbs, meklējumi, studijas, daiļdarbu vērtēšana, izstādes un ... atzinība. No tās dienas vairāk nekā divus gadu desmitus strādā M. Skane, R. Saulāja, Z. Elsiņa, Z. Smalķe, J. Beķere, E. Viksne, L. Milberga, K. Ozoliņa. Tautas studijas «Bauska» nosaukums piešķirts 1967. gadā, bet Tautas daiļamatu meistara nosaukumu bija jau ieguvušas divdesmit dalībnieces. 1972. gadā «Bauska» ieguva namiņu, kurā izvērsās nopietns radošs darbs. Mārtiņš Zauris darināja šim namiņam vārtus, Lauma Lancmane deva padomus telpu interjera izveidošanai.

1979. gada 4. jūnijā Milda Skane studijas vadību uzticēja Solveigai Ikertei, bet 1983. gadā par vadītāju kļuva Dzintra Zemīte.

Nenosauksim šajā reizē daudzās izstādes un iegūtās balvas... Saraksts iznāktu pārāk plašs. Taču jāpasaka pats galvenais — turpinās jaunu daiļamatu meistaru izaugsme, studija kļuvusi par nopietnu centru Zemgales novada lietišķās mākslas tradīciju apzināšanā, turpināšanā un popularizēšanā.

Folkloras festivāla «Baltica-88» svētki Bauskā

BAUSKAS TAUTAS DEJU ANSAMBLIS «JANDĀLS»

Senajos laikos jaunieši dejoja svētkos — Līgovakarā un Jāņudienā, kāzās un kristībās. Garajos ziemas vakaros dimdināta arī krogus grīda. Nereti arī zaļumballēs un sarīkojumos, kad muzikanti atpūtās, bērni un jaunieši dejoja rotaļām līdzīgas tautas dejas. Un, kad viņi piekusa, tad veci ļaudis parādīja, kādi bijuši deju soļi viņu jaunībā. Tautiska deja saglabājusies par spīti Vīnes valsim un argentīniešu tango cēlajām melodijām.

Tagad tautiskās dejas cieņā ir tikai īpašos deju kolektīvos un nav redzēts, ka ballē vai diskotēkā kāds dejotu «Sudmaliņas» tāpat — sava prieka pēc. Jā, bet kāpēc tad lielajos Dziesmu un deju svētkos ir tik kupls skatītāju pulks? Laikam jau tautiskajās dejās ir tāds skaistums, kas nav pasakāms vārdos, bet izjūtams tikai dejojot. Un tāpēc laiku pa laikam rodas jaunieši, kas darbojas deju kolektīvos.

Mūsu novadā visslavenākais ir «Jandāls». Deju kolektīva vēsture aizsākās 1947. gadā, kad izveidojās rajona kultūras nama un patērētāju biedrību savienības apvienotais deju kolektīvs. Pir-

Dzejas dienas Bauskā 1982. g.

mās deļotāju grupas vidū Veltas Kugrēnas entuziastu saimē bija arī Bauskas 1. vidusskolas audzēkne Biruta Hēgenbarte. Viņa — viena no aktīvākajām un labākajām kolektīva dalībniecēm — vēlāk kļuva par E. Melngaiļa Tautas mākslas nama rīkoto deju kolektīvu vadītāju kursu klausītāju un pirmā izlaiduma absolventi.

Kolektīvs guva panākumus ne vien savā rajonā, bet koncertēja arī citās vietās. Tomēr nebūtiski sīkumi drīz pārauga konfliktā, un kolektīvs sašķēlās. Darba pārskata koncerts 1960. gada pavasarī kļuva par pēdējo koncertu apvienotā kolektīva vēsturē.

Turklāt tas notika kārtējo Dziesmu un deju svētku priekšvakarā. Baušķenieku prestižu varēja glābt tikai ātra un operatīva rīcība. Visvairāk par labu iznākumu bija ieinteresēta Valsts tirdzniecības un patērētāju kooperācijas darbinieku arodbiedrības rajona komiteja, kas uzaicināja par vadītāju pieredzējušo deju speciālistu Ilgvaru Kalniņu. Dažu mēnešu laikā apguva pusotru desmitu deju, kas bija paredzētas svētku repertuārā. Spraigā darbā astoņiem deļotāju pāriem izdevās šķietami neiespējama: rajona deju kolektīvu skatē viņi ieguva pirmo vietu, bet Rīgā kolektīvs iekļuva finālā un ieņēma divpadsmito vietu. Rudenī par kolektīva vadītāju kļuva Biruta Hēgenbarte. Pastāvīgā darba pirmais

posms prasīja ne tikai mēģinājumus, jaunu deju apgūšanu, bet bija jāgādā jauni tērpi cittautu dejām, jāmeklē telpas mēģinājumiem un jāaicina jauni dejotāji...

Koncertizbraukumi aizveda «Jandālu» uz Ukrainu, Karēliju, Igauniju, Lietuvu, bet Latvija un Bauskas rajons bija izbraukāts krustu šķērsu.

Ansambļa biogrāfijā raženākais periods bija no 1965. gada līdz 1975. gadam. Sajā laikā «Jandāls» bijis aktīvs līdzdalībnieks visos ar tautas deju saistītajos pasākumos rajonā un republikā. 1989. gadā kolektīvu sāka vadīt Ligita Maskalāne.

TAUTAS FOTOSTUDIJA «BAUSKA»

Vai esat ievērojuši Rīgas ielā uz kāda nama sienas kādreizējās fotodarbnīcas reklāmu? Iet gadi, bet burti spītē laika zobam. Tāpat kā tās brūnganās vai blāvi pelēkās fotogrāfijas, kas, uz stingra kartona uzlimētas, glabājas vecmāmuļas albumā... Fotogrāfijas realizē Gētes saukli: «Mirkli, tu esi skaists! Apstājies!»

1958. gadā Bauskas 1. vidusskolas skolotāji Normunds Pūķis, Jānis Niedre, Kārlis Vītols nodibināja fotopulciņu, kurā iesaistījās visdažādāko paaudžu pārstāvji. 1966. gadā pulciņš ieguva savā ricībā nelielu laboratoriju. Palielinājās ne vien fotodarbu kvantitāte dažādās izstādēs, bet dzima arī respektējama kvalitāte, kas ļāva gūt panākumus pat ārpus republikas robežām. Kopš 1979. gada fotoklubs saucas «Bauskas» vārdā. 1980. gadā iegūts Tautas studijas tituls. Studija ik gadus rīko 12—16 dažādas izstādes, tai pa spēkam arī starptautisku pasākumu organizēšana ar vairāk nekā 20 valstu piedalīšanos. Izveidojušās studijas filiāles Iecavā, Vecumniekos, Saulainē.

Medaļas, diplomu, balvas, kas iegūtas dažāda līmeņa fotoizstādēs, liecina par sasniegumiem un iezīmē ceļu uz vēl augstākām virsotnēm.

BĀRBELE

Atrodas apmēram 30 km no Bauskas, Rīgas—Skaistkalnes un Bauskas—Jaunjelgavas ceļa krustojumā. Viduslatvijas nolaide-
numa mala te pāriet Zemgales līdzenumā. Cauri tek Iecava un Misa. Lielākie ezeri — Bārbeles un Rukšu. Pie «Avotniekiem» ir sēravots, kuru izmantoja pirmā dziedniecības iestāde Latvijā, kas pastāvēja no 1739. g. līdz 1940. g. Pagasta teritorijā atrodas Ezera un Grūgaļu purvi un austrumu daļā — Surgēnu mežs. Vēsturisks piemineklis — Pilveru pilskalns — 6 km no centra, Misas krastā, tā augstums 16 metri. Senos laikos pilskalns kalpojis aizsardzībai pret svešu cilšu uzbrukumiem, vēlāk cīņai pret vācu bruņiniekiem.

Centrā atrodas tautas nams, bijušais lauksaimniecības biedrības «Tīrums» nams, bibliotēka, aptieka, ambulance, pasts, veikals, ēdnīca. Luterāņu baznīca ar blakus esošo kapliču un mācītājmuižu ir arhitektūras piemineklis. Pirmā baznīca uzcelta jau 16. gs. beigās, 1716. gadā uzcelts jauns koka dievnams ar salmu jumtu. Tagadējā mūra baznīca uzbūvēta 1789. gadā. Sākumā tā bijusi bez torņa. Te darbojusies katoļu draudze. Baznīca celta par godu svētajai Bārbelei, no tā arī radies ciema nosaukums. 1883. gadā būvēja torni, kas celšanas laikā sagāzies. Ticīgie baidījies, ka tā esot ļauna zīme. Beidzot tomēr izdevies torni nostiprināt. Dievkalpojumi notiek arī tagad, lai gan pēckara gados vandāļi baznīcu vairākkārt izpostīja.

Divus kilometrus no centra, Iecavas upes krastā, atrodas Avotkrogs. Gadsimtu mijā tas pārgāja vietējās Labdarības biedrības rīcībā un kļuva par bārbeliešu kultūras centru. Te rīkoja priekšlasījumus, teātra izrādes un lopkopības—laukkopības kursus, kurus vadīja tolaik ievērojami speciālisti Linde un Rozītis. Avotkrogā atvēra arī bibliotēku, kuru pēc 1905. gada revolūcijas izveidoja izglītības biedrība «Rīts» Mārtiņa Riekstiņa vadībā.

Ciemā atbalsojās arī 1919. gads. Mācītāja muižā ierīkoja padomju saimniecību, lai gan trūka inventāra un nebija arī nekādas pieredzes kolektīvajā saimniekošanā. Jaunajiem zemkopjiem bieži uzbruka, tāpēc uz lauka vajadzēja strādāt ar ieročiem rokās.

Bārbeles maize

No divdesmito gadu sākuma līdz 1949. gadam «Mūrnieku» mājās atradās Jaunatnes Savienības bibliotēka, kas radās no iedzīvotāju labprātīgiem ziedojumiem. Bibliotekāre Emīlija Cāliņa (dz. Gričovska) bija Raiņa mātes radiniece. Viņa sarakstījusies ar daudziem ievērojamiem kultūras darbiniekiem. Daļa no šīs plašās korespondences vēl saglabājusies. Pati dzejnieka māte Dārta Gričovska dzīvojusi «Griķmalējos».

Rukšu ezera tuvumā (7 km no centra) atrodas «Everti», kur bērniņu pavadījis gleznotājs Nikolajs Rutkovskis (1892—1968). 1977. gadā te atklāja memoriālo istabu, kurā izstādītas mākslinieka pēdējo gadu gleznas. Pagalmā savukārt iespējams aplūkot zemgaļu klēti, kas celta 19. gadsimta sākumā un ir rajona nozīmes arhitektūras piemineklis. Tajā iekārtota seno sadzīves priekšmetu ekspozīcija.

* * *

Bauskas—Jaunjelgavas ceļa malā atrodas Bārbeles deviņgadīgā skola. Tā dibināta 1871. gadā kā draudzes skola.

Par šo faktu var izlasīt pat «Latviešu Avīzēs» 49. numurā 1871. gada 6. decembrī. Sākumā tā bija vienkārša ēka. Pirmais

skolotājs Kārlis Reinics te nostrādāja divdesmit gadus. Skolēniem, kuri gribēja mācīties tālāk apriņķa skolā, vajadzēja braukt likt eksāmenus uz Iecavu pie inspektoriem.

Pirms 1905. gada revolūcijas par skolotāju sāka strādāt Bojinskis. Viņš pievērsa lielu uzmanību latviešu literatūrai. Skolotājs diktēja, un skolēni ierakstīja burtnīcās Raiņa, Aspazijas, Veidenbauma, Treimaņa dzejoļus. Tos mācījās no galvas. Īpaši tuva skolēniem kļuva Raiņa un Aspazijas dzeja.

Revolūcijas laikā norāvuši no sienas cara portretu un divgalvaino ērgli, dziedājuši revolucionāras dziesmas. Pēc revolūcijas sakāves, lai izvairītos no apcietināšanas, skolotājs Bojinskis emigrēja uz ASV.

Pirmā pasaules kara laikā skola nedarbojās. Mācības atsākās tikai 1918. gadā. Latvijas Republikas laikā to pārvērtā par sešklasīgu pagasta skolu. Mācību līmenis 20. un 30. gados bija visai zems, jo absolventi nespēja izturēt iestājpārbaudījumus vidusskolā un speciālajās skolās. Turīgākie vecāki savus bērnus sūtīja mācīties uz Bausku. Bieži mainījās arī skolotāji.

Divdesmitajos gados lielu autoritāti skolēnu un vecāku vidū ieguva skolotāja Emīlija Liepiņa. Viņas vadībā audzēkņi izgatavoja mācību līdzekļus bioloģijā, organizēja interesantus ārpusklases pasākumus, uzstājās pret pagasta varasvīriem, kuri skolas sarīkojumos bieži vien piedzērās un nepiedienīgi uzvedās. Varasvīri panāca, ka «kašķīgo» skolotāju pārcēla uz citu skolu.

1937. gadā pagasta valde nolēma pārbūvēt skolas ēku, jo telpas bija kļuvušas par šaurām. 1939. gadā sāka būvēt jaunu korpusu. Ēkas pamatos iemūrēja cinka skārda cauruli, kurā ievietoja laikrakstus, naudas zīmes un aprakstu par pagasta dzīvi un celtņiem. Skolas pārbūvi pabeidza 1943. gadā.

1940./41. mācību gadā — padomju varas laikā — skolas pārzīne Marija Rūse daudz pūlējās, lai uzlabotu mācību un audzināšanas darbu un izdaiļotu apkārtni, — iestādīja augļu dārzu un košuma krūmus, izveidoja puķu dobes.

Vācu okupācijas laikā skolas pārzīni un vecāko pionieru vadītāju apcietināja. Abus ievietoja Vecsaules kūdras purva koncentrācijas nometnē, pēc tam pārsūtīja uz Salaspils koncentrācijas nometni. Okupācijas pēdējā gadā mācības pārtrauca, skolā bija iekārtots hospitālis. Jau 1944. gada novembrī mācības atsākās, taču trūka grāmatu un burtnīcu, nebija arī elektrības.

Pēckara gados skolēnu un skolotāju skaits pieauga. Vislielākais tas bija 1951./52. mācību gadā, kad Bārbelē mācījās 277 audzēkņi. Tas izskaidrojams ar obligātās izglītības ieviešanu. Pārbūvēja veco pagastmāju, izbūvējot otro stāvu. Tajā iekārtoja skolas internātu ar 80 vietām un divus skolotāju dzīvokļus. Skolai

bija priekšzīmīgs izmēģinājumu lauciņš. Jaunie naturālisti ieguva tiesības piedalīties Vissavienības Tautas saimniecības sasniegumu izstādē Maskavā. Par saviem izmēģinājumiem Brigita Simanoviča saņēma izstādes diplomu un medaļu. 1960./62. g. skolas pionieru vienība tika atzīta par labāko rajonā.

Skolas tūristi un novadpētnieki ar labiem panākumiem piedalās rajona un republikas tūristu salidojumos un novadpētniecības skatēs. Novadpētniecības rosinātāja ir skolotāja S. Maskale. Skolēni ekspedīcijās vāc un apkopo vietvārdus. Senos tautas ticējumus un tradīcijas izmanto profesiju vakaros, kurus skola rīko kopā ar kopsaimniecību. Saimniecības speciālisti savukārt vada skolēnu ražošanas brigāžu posmus — apmāca jaunos laukkopjus, lopkopjus, mežkopjus un mehanizatorus. Līgo vakarā bērni aplīgo visus Jāņus.

*

Jau 1941. gadā izveidoja Bārbeles mašīnu un traktoru staciju, kuras rīcībā bija 13 traktori. Pēckara gados traktoru skaits palielinājās līdz 73 un MTS apkalpoja 15 kolektīvās saimniecības. 1948. gadā ciema teritorijā nodibinājās divi kolhozi — «Gaisma» un «Liesma». Gadu vēlāk radās vēl trīs mazi kolhozi — «Straume», «25. oktobris» un Kaļiņina vārdā nosauktais. Vēlāk sīkās saimniecības apvienojās.

Tagad pagastā ir tikai viena kopsaimniecība «Bārbele», kas izveidojās 1976. gadā, pievienojot «Gaismu». Jau 15 gadus to vada Jānis Kadiķis. Saimniecība specializējusies kartupeļu audzēšanā. Katru pavasari divās nedēļās apstāda apmēram 140 ha, rudenī novācot no 1 hektāra caurmērā 180 centnerus kartupeļu. Glabāšanu nodrošina pagrabi. Galvenās kartupeļu šķirnes 'Diamant', 'Laimdota', 'Sulev' un 'Agrie dzeltenie'.

Salīdzinot ar pirmskara gadiem, iedzīvotāju skaits samazinājies. Par to liecina koku puduri ceļa malās, kur kādreiz bijušas mājas.

BRUNAVA

Atrodas 15 km no Bauskas Mēmeles kreisajā krastā, robežo ar kaimiņrepubliku — Lietuvu. No apdzīvotām vietām vēl minami Panemūne, Rupuļi, Tervidāni, Grenctāle, Tunkuni, Jātnieki, Ērgļi. Ciemam cauri tek Mūsas pieteka Ceraukste. Lunkaču purvā

«Lejenicki»

(235 ha) iegūst pakaišu kūdru. Lunkaču apkaimē zem 1 m biezas ekera kārtas nogulsņējušies saldūdens kaļķi ($10\,000\text{ m}^3$). Ciema vidusdaļā ir arī meži.

Brunavas nosaukums cēlies no pulkveža Brunava uzvārda, kura sieva Margarita 1773. gadā te uzbūvēja koka baznīcu par godu svētajam Jānim Kristītājam. Pagājušā gadsimta beigās lietuvišu prāvests Kazimirs Jasens to atjaunoja.

Trīsdesmitajos gados būvuzņēmēji Jānis un Ferdinands Miltoviči no Krāslavas uzcēla vēl vienu kulta ēku — Budbergas baznīcu. Tā veidota no cementa ķieģeļiem modernā stilā pēc Kauņas katedrāles parauga, tikai samazinātā veidā.

Daudzi slimi cilvēki kā svētceļotāji dodas uz Grenctāli, kur, kā tautā runā, dzīvo brūnumdaktere. Cik daudz ļaužu viņai izdevies izdziedināt, to grūti pateikt, bet ticības spēks ir liels.

Ar Grenctāli saistās arī vairākas leģendas, kas vēsti par drūmiem notikumiem pagātnē. Grenctāles lielmāte esot bijusi ļoti valdonīga un nežēlīga. Reiz viņa ieraudzījusi, ka divām dzimtļaužu meitām ir skaisti, gari mati — bīzes sniegušās pāri jostas vietai. Viņa ataicinājusi jaunavas uz muižu un katru dienu likusi savam zirgu puisim jūgt abas nelaimīgās meitas savā karietē, bet

Agrofīrmas «Uzvara» ciemats

matu pīnes turējusi par grožiem. Tā viņa vizinājusies pa ceļiem, iedvesdama šausmas apkaimes zemniekos.

Netālu no Grenētāles pils atrodas milzīgs ozols ar dobumu vidū. Kāpnītes vedušas ozola iekšienē. Tur atradies galds un solis, kur kungī mēdza atpūsties un dzirot. Viņi bijuši tā pārsātināti ar visādiem labumiem, ka pils atmosfēra tos vairs nav apmierinājusi, gribējies kādu pārmaiņu.

Vecāki piekodinājuši bērniem, lai pie ozola neejot, jo tur spokojoties. Tuvumā atradies liels šķūnis, kur barons līcis pērt cilvēkus, kas nav viņu klausījuši un atteikušies pildīt viņa iegribas. Šķūnī novietoja galdus, uz kuriem noguldīja upurus, kad viņus sita. Naktī ap divpadsmitiem varējis dzirdēt, kā šķūnī kuļ ar sprīģiem.

Spokošanās turpinājusies arī vēl pēc baronu laikiem. Veci ļaudis stāsta, ka viņi nodzīvojuši visu mūžu turpat netālu, bet ne reizes vakaros nav aizgājuši līdz noburtajam ozolam un šķūnim. Gaišā dienas laikā cilvēki šķūnī strādāja, un neviens neko aizdomīgu nemanīja, tomēr, tumsai iestājoties, allaž kļuva neomulīgi. Kāds vīrs atceras, kā viņš jaunībā sadūšojies un pēc saulrieta devies uz šķūni. Pats savām acīm pārliecinājies, ka šķūnis aizslēgts

un neviena nav. Tiklīdz pagājis gabaliņu nostāk, tā izdzirdējis — iekšā kuļ. Vēlāk šķūni piešķīra vienam zemniekam. Tas nojauca ēku un no šiem baļķiem uzcēla sev māju. Burvestības esot izbeigušās.

Mēmeles senlejas krastā — 25 km uz dienvidaustrumiem no Bauskas — atrodas Budbergas parks, platība 9,5 hektāri.

* * *

Brunavas ciema teritorijā atrodas Mežgaļu deviņgadīgā skola. To sāka celt 1939. gadā, bet pabeidza tikai 1942. gadā. Mācās apmēram 200 skolēnu. Pagalmā — Mārtiņa Zaura skulptūra, apkārt — augļu dārzs. Bērni te aug dabas vidū, sajūtot sevi kā daļiņu no šīs brīnumainās dzīvās un krāšņās pasaules. Jau no mazām dienām ģimenēs viņi radināti darbam, skolā darboties vēlme tiek visādi veicināta. Deviņgadīgo skolu grupā ražošanas vienība atzīta par labāko (vada skolotāja Katrīna Lanaka). Te darbojas nākamie laukkopji, dārznieki, lopkopji un mehanizatori. Meitenes nākotnē būs arī labas namamātes, jo sekmīgi apgūst mājturības pamatus.

No gadsimta sākuma līdz 1940. gadam darbojās arī Brunavas skola. Kad daļu no Lietuvas teritorijas 1921. gadā pievienoja Latvijai, pierobežas bērni apmeklēja Panemūnes skolu. Tā bija celta ap 1870. gadu. Skolu slēdz 1965. gadā.

* * *

Ciema teritorijā atrodas divas valsts saimniecības — «Brunava» un «Rainis». Sākumā tie bija kolhozi. «Brunava» izveidojās 1950. gadā, apvienojoties pirms gada nodibinātajām trīs mazajām saimniecībām — «Saulei», «Zelta Vārpai» un «Brunavai». «Rainis» radās, apvienojoties «Jaunajai Dzīvei» un «Rīta Blāzmai». No 1950. gada līdz 1957. gadam kolhozs saucās «Brīvais Arājs».

Abas saimniecības atrodas līdzenā vietā. Divas trešdaļas zemes meliorēta. «Brunavas» kopplatība — 4240 ha, Raiņa saimniecībai — 5019 ha. Tās specializējas piena un gaļas ražošanā. Raiņa saimniecībā attīstīta arī palīgozāre — daudzgadīgo zāļu sēklu audzēšana. Tās teritorijā izvietotas Bauskas putnu fabrikas kūtis, kas kādreiz piederēja saimniecībai un deva solīdu peļņu. Grenctālē atvērta Siguldas bioloģisko preparātu eksperimentālais cehs.

Kad 1988. gadā sākās zemes piešķiršana individuālajiem saimniekotājiem, daudzi svārstījās — nebija ticības, ka zeme tiks nodota lietošanā uz mūžu (varbūt atkal laiki mainās), grūti bija dabūt tehniku, dārgi maksāja mēslojums. Daudzi brunavieši to-

mēr nolēma riskēt. Taču kopsaimniecību vadītāji nedomāja atdot jaunsaimniekiem labākos tīrumus. Vadība baidījās arī, ka aizies krietnākie strādnieki. Ciema izpildkomiteja (priekšsēdētājs Leons Čakāns) zemnieku turpmāko likteni lēma labvēlīgi, bet darba kolektīva padome nosprieda vairāk par 10 hektāriem nevienam nepiešķirt.

Brunavā rosīgi darbojas Latvijas Tautas frontes nodaļa.

CERAUKSTE

Atrodas Mūsas labajā krastā, 10 km no Bauskas. Cauri tek abas rajona lielākās upes — Mūsa un Mēmele, tāpat arī Mūsas pieteka Ceraukste, kura sākas Lietuvā (garums — 32 km). Apvidus labi iekultivēts. To šķērso Rīgas—Bauskas—Viļņas šoseja. Vēsturisks piemineklis — Anžeļu pilskalns. Centrā — Ceraukstes dzirnavas.

«Lejenieku» mājās dzīvojis Plūdons. Tagad te iekārtots muzejs. Dzejnieks apbedīts Plūdoņa kapos, kas atrodas «Lejenieku» tuvumā.

Ceraukstē dzimis ģeogrāfs Ģederts Ramans. Viņa dzimtās mājas gan diemžēl nojauktas. Te atrodas arī mākslinieka Egona Zvirbulļa mājas «Ješi».

Mūsas krastā stāv melna vēstures lieciniece — pussabrukusi Ceraukstes muiža. Gar Ceraukstes upītes krastu uz muižu ved Latviešu strēlnieku taka. 1919. gada maijā strēlnieki muižu ieņēma, bet nodevības dēļ bija spiesti pa šo pašu ceļu atkāpties.

Ceraukste slavena ne tikai ar revolucionārām tradīcijām, bet arī ar rosīgu kultūras dzīvi jau pagājušā gadsimta otrajā pusē, kad Ceraukstes pagastu, kurā ietilpa arī Gailišu ciems, uzskatīja par Bauskas apriņķa kultūras centru.

1857. gadā atvēra Griķu skolu, bet jau agrāk cara zaldāts Griķītis ar savu vijoles spēli pulcināja kopā vietējos jauniešus, mācīja tos dziedāt un muzicēt. Viņa vārds iemūžināts skolas nosaukumā. Visu savu brīvo laiku pašdarbības veicināšanai ziedoja arī viens no pirmajiem Griķu skolas skolotājiem Jānis Kronbergs. 1866. gadā viņš nodibināja Ceraukstes kori. Jau pēc diviem gadiem tas ar labiem panākumiem piedalījās Latviešu trešajos vispārīgajos Dziesmu svētkos Rīgā.

1870. gada 6. janvārī Bauskā notika pirmā teātra izrāde. Skatītāji redzēja Jāņa Kronberga režijā mūsu pirmā profesionālā dramaturga Ādolfā Alunāna lugu «Pašu audzināts». Ne tikai pats režisors, bet arī divi aktieri bija ceraukstieši.

1900. gadā Kronbergs aizgāja pensijā — un viņa vietā skolā sāka strādāt Jānis Zibeiks. Arī viņš izrādījās labs diriģents, vadīja gan jaukto kori, gan vīru kori, taču viņam trūka organizatora talanta un viņš nemācēja iesaistīt kori jauniešus.

Gadsimta sākumā izveidojās izglītības biedrība «Austra». Tā kā tai nebija savas ēkas, sarīkojumi notika Bauskā un Griķu skolā.

Isi pirms padomju varas nodibināšanas 1940. gadā liels notikums Griķu skolai bija Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa dāvana — 200 lati skolas karoga iegādei. To darināja mākslinieks J. Berķis pēc P. Ruņģa meta. Karogā iešūti Ausekļa vārdi:

Pieaugt tautas mīlestībā —
Istā gara brīvībā.

Skolu raksturo darbīgs un radošs kolektīvs. Īpašs pacēlums radās, kad par direktoru septiņdesmito gadu beigās sāka strādāt Fēlikss Zvaigznons — vēlākais «Skolotāju Avīzes» redaktors un Latvijas izglītības biedrības pirmais priekšsēdētājs. Viņa mūžs pāragri aprāvies, taču sētā sēkla ir kritusi auglīgā augsnē. Skolā ir enerģiska Tautas frontes atbalsta grupa. Pats direktors Dainis Vanags 1988. gadā ievēlēts par visa rajona Tautas frontes vadītāju. Šī skola bija pirmā Bauskas novadā, kur sāka mācīt lietuvišu valodu.

Vairākums no tagadējo skolēnu vecvecmāmiņām un vecvectēviem skolā gājuši tikai četras ziemas, jo agri vajadzēja pašiem sākt pelnīt iztiku. Grāmatas deva gara spēku un gaismu. Garajos ziemas vakaros tās aizveda nogurušos cilvēkus citā pasaulē. Ap 1900. gadu Ceraukstes muižā atklāja bibliotēku. Grenctāles barons, kuram piederēja arī Ceraukste, visžēlīgi atļāva vienā istabā izvietot plauktus ar grāmatām. Pavisam bija ap 3000 sējumu, kas tolaik skaitījās liela bagātība.

1910. gadā bibliotēku pārcēla uz Biedrības namu, kur tā atrodas arī pašlaik. Dažus gadus vēlāk revidenti atrada daiļliteratūras klāstā revolucionāra satura brošūras un konfiscēja tās. Otrā pasaules kara laikā gandrīz visas grāmatas gāja bojā, tāpēc bibliotēku vajadzēja pilnīgi atjaunot.

Jau kopš sendienām ceraukstieši pratuši ne tikai strādāt, bet arī atpūsties. 1907. gadā izglītības biedrība «Austra» nopirka Rību krogu. Ēku paplašināja — dienvidu galā ierīkoja veikalu, ekonomu dzīvokli un telpu bibliotēkai, bet ziemeļu galā — zāli ar skatuvi. Biedrības namu svinīgi atklāja 1910. gada 26. decembrī. Svētki ilga divas dienas. Dramatiskais kolektīvs izrādīja Rūdolfā Blaumaņa lugu «Pazudušais dēls». To bija iestudējis režī-

«Uzvaras» vidusskola

sors Jūlijs Pētersons — režisora un dramaturga Pētera Pētersona tēvs.

1912. gadā izglītības biedrību «Austra» cara cenzūra aizliedza. «Austas» sāko darbu turpināja saviesīgā biedrība.

1928. gadā iestudēta Rūdolfa Blaumaņa luga «Ugunī». Dekorācijas zīmēja mākslinieks Pēteris Ruņģis. Tai pašā gadā pie biedrības nama pēc mežkopja Jurēvica projekta sāka iekārtot Ceraukstes parku. Darbus pabeidza 1932. gadā.

Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados panākumus atkal guva ciema koris. Ilgus gadus — no 1926. līdz 1949. g. — to vadīja Jēkabs Indulis. Ceraukstieši ar savām skaņīgajām balsīm kuplīnājuši daudzus Dziesmu un mūzikas svētkus. Pats Indulis spēlēja vijoli Bauskas simfoniskajā orķestrī, kura pamatsastāvu veidoja tieši Ceraukstes mūziķi. Diriģents noorganizēja ciemā arī mazo simfonisko orķestrī, kas gan pavadīja kori, gan koncertēja patstāvīgi.

1949. gadā Jēkabu Induli izsūtīja uz Omskas apgabalu. Kā lielāko dārgumu no dzimtenes mūziķis paņēma līdzī savu vijoli. 1956. gadā viņš atgriezās Latvijā. Ilggadējais diriģents apglabāts Ceraukstes ciema Ķīvuļu kapos.

Pēc kara par režisori ciemā strādāja Aina Zunda. Viņa iestudējusi Raiņa «Pūt, vējiņi!» un citas lugas. Režisore atdusas Zaķišu kapos.

Ceraukstes pagastā atrodas valsts saimniecība «Ceraukste», kuru ilgu gadu vada Nopelniem bagātais zootehniķis Jānis Endzelis. Atšķirībā no daudzām citām saimniecībām tā neaizraujas ar palīgrāžošanu, bet dod lauksaimniecības produkciju.

Interesanta ir saimniecības tapšanas vēsture. Tūlīt pēc kara tika nodibināts tabakas audzēšanas trests, kuru pēc daudziem gadiem pārveidoja par Pārtikas ministrijas sovhozu. 1958. gadā to pārdēvēja par augļu un dārzeņu padomju saimniecību. Pēc gada radās padomju saimniecība «Bauska», bet nākamajā gadā tā jau lepni saucās — paraugsaimniecība «Bauska». 1977. gadā tai pievienoja kolhozu «Ceraukste» — un tapa «PSRS 50. gadadienas» saimniecība. Arī «Ceraukste» sākumā — četrdesmito gadu beigās un piecdesmito gadu sākumā — sastāvēja no diviem kolhoziem — «Pamats» un «Stars». 1952. gadā tos apvienoja un nosauca Staļina vārdā. Pēc tam vēlreiz pārdalīja un vēlreiz vienoja kopā. 1989. gadā apvienotā saimniecība ieguva savu tagadējo nosaukumu — «Ceraukste».

Saimniecības vadītāju raksturo neizsīkstoša enerģija un prasme izvēlēties speciālistus. Kā labi ieeļļots mehānisms darbojas visas nozares. Līdzās ražošanas kāpinājumam netiek novārtā pamesti arī cilvēku dzīves apstākļi, tāpēc liela uzmanība pievērsta celtniecībai. Būvē dzīvojamās ēkas — gan daudzstāvu, gan arī t. s. «līvānietes», kas paredzētas vienai ģimenei. Liela vērība tiek veltīta lauku sētu remontam un atjaunošanai. Pēdējos gadu desmitos uzbūvētas ēdnīcas, bērnudārzs un citi objekti. Rosmīga kultūras dzīve rit saimniecības kultūras namā. Panākumus guvis jauktais koris, kura repertuāra būtiska daļa ir dziesmas ar novadnieka Plūdoņa vārdiem. Saimniecība finansē dzejnieka muzeja «Lejeniekos» darbību. Slaveni ir t. s. «novadnieku vakari», kas regulāri tiek organizēti kultūras namā. Par tradīciju kļuvusi ikgadējas kinohronikas radišana. «Ceraukstes» ļaudīm ir daudz draugu Vācijā un citur.

CODE

Atrodas Rīgas—Bauskas šosejas malā — 7 km no Bauskas. Pagasta teritorijā vēl ir citas apdzīvotas vietas — Dāliņi, Derpele, Reiznieki. Gar dienvidu robežu tek Mēmele un Lielupe. Pat purvu nosaukumi te ir poētiski — Lakstīgalas un Cerību purvi. Drenģerkalnā uzieti senkapi, kuros arheoloģiskie izrakumi liecina par zem-

gaļu augsto kultūru. Pie arheoloģijas pieminekļiem pieder arī apmetne pie «Raganekiem» un Žagarnieku kapi jeb tā saucamais «Velna kalns».

Kā vēstures pieminekļi atzīmējami Pirmā pasaules karā krijušu krievu karavīru kapi Rīgas—Bauskas šosejas kreisajā malā, apmēram divus kilometrus no pilsētas, un Lielajā Tēvijas karā krijušo padomju karavīru Brāļu kapi Tūlu kapos.

Republikas nozīmes arhitektūras pieminekļi ir Munču vējdzirnavas, Codes muižas dzīvojamā māja, kur tagad iekārtots kop-saimniecības klubs un bibliotēka, Derpeles muižas dzīvojamā ēka, Codes mācītājmuiža un luterāņu baznīca, kas celta 1680. gadā. Pastāv uzskats, ka jau iepriekš te bijis dievnams, jo 1767. gadā pārliets zvans, uz kura iegravēts gadskaitlis — «1570». Tagadējā mūra baznīca stipri cietusi 1842. gada ugunsgrēkā (to vēlāk atjaunoja) un Pirmajā pasaules karā.

Pēdējais dievkalpojums noticis 1974. gadā Ziemassvētkos. Beidzamajā laikā tā izmantota kā kapliča. Tagad baznīcu restaurē.

* * *

Codes pagasta skola dibināta 19. gs. vidū — ap 1845. gadu. Tā atradās Codes muižā. Tagad tā ir dzīvojamā māja ar nosaukumu «Alejas». Skolu uzturēja par muižas valdes līdzekļiem un ziedojumiem. Pirmais skolotājs bija cilvēks bez pedagoģiskas izglītības — muižas kurpnieks Ferbers.

Vēlāk klases izvietoja mežsarga Bukolta mājā — tagadējās «Rudlapās». 1870. gadā uzcēla skolas ēku, kas kalpoja arī par ķestermāju.

Līdz 1920. gadam Codes pamatskolā strādāja tikai viens skolotājs, mācot gandrīz 100 skolēnus. Visi pedagogi, kas cits citu nomainīja, veica arī baznīcas ērgelnieka un ķestera pienākumus.

Sākot ar 1920. gadu, līdz sešdesmito gadu vidum skolā strādāja vienlaikus 2—3 skolotāji. Slavenākais pārzinis bija Jēkabs Rudlaps, kurš vadīja pamatskolu no 1891. gada līdz 1934. gadam. Viņš bija ciema kultūras un garīguma nesējs, diriģēja arī kori.

1965. gada 1. septembrī darbu uzsāka Codes astoņgadīgā skola ar 13 skolotājiem un 161 skolēnu. Tā bija pirmā skola Latvijā, kuru uzcēla šefības saimniecība «Code», kur par priekšsēdētāju strādāja Sociālistiskā Darba Varonis Jānis Slakteris.

Pirmais Codes astoņgadīgās skolas direktors bija Pēteris Zundāns, kurš skolu vadīja 9 gadus, viņu nomainīja Andrejs Bumbērs. Tagad skolā strādā 25 skolotāji, skolēnu skaits svārstās ap 250. Visilgāk skolā nostrādājušas divas skolotājas: bijusī pamatskolas

pārzine Dzidra Ūvena, kuras darba stāžs 40 gadi, un Vija Milere — 25 gadi.

Codes skolu savulaik absolvējuši vairāki sabiedriskie, kultūras, izglītības un saimnieciskie darbinieki: LVU lektore Zenta Knēta, s'omatoloģe Veronika Bērziņa, skolotāja Vija Dilāne, žurnāliste Ērika Bērziņa, kopsaimniecības «Code» valdes priekšsēdētājs Jānis Slakteris, zinātnieks ķīmiķis Andris Abramenskovs, komjaunatnes darbinieks Arturs Graudiņš, kordiriģente Mārīte Jonkus, skolotāji Edīte un Egons Brazauski, treneris Bronislavs Kovaļauskis.

Tagad skola cenšas atgūt to, kas visus ilgos gadus bija liegts vairākām paaudzēm — svinēt nacionālos svētkus, iepazīt tautas dvēseli un pašiem sevi. Par tautas mācībstundām pārvēršas iepazīšanās ar folkloru, kurās ir neizsmejama dzīves gudrība, un etnogrāfiju, kas arī visu laiku bijusi paberna loma. Vēstures skolotājas I. Dreibes sagatavotais uzvedums par četriem Latvijas novadiem iedarbojās emocionāli, audzēkņiem vienlaikus liekot domāt par dzimtās zemes skaistumu un mazas tautas lielajiem vīriem.

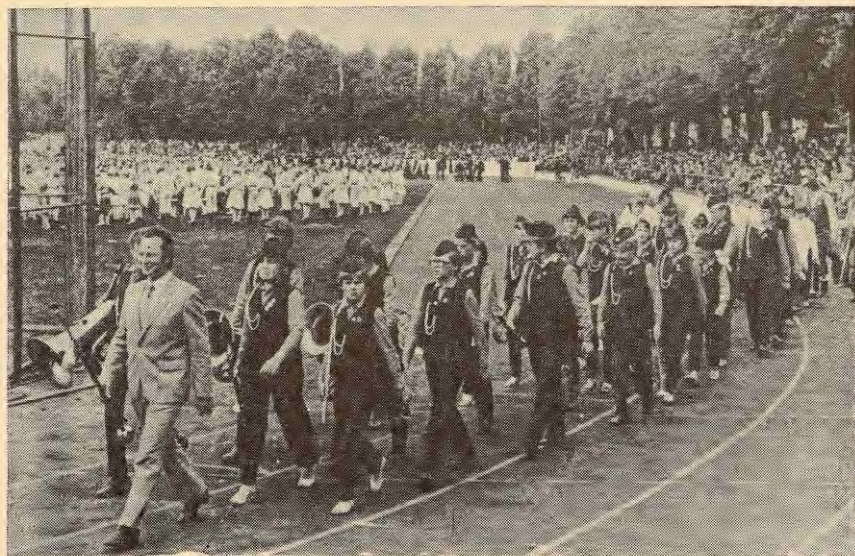
Skola piedalās arī tradicionālajos rudens gadatirgos. Pirmoreiz ar tautisku ievirzi tas notika 1988. gadā. Ikviens varēja nogaršot Kurzemes sklandu raušus, skābputru, «mundierī» ceptus kartupeļus un citus senlatviešu gardumus. Skolēni gadatirgū pārdeva arī savus ražojumus un iegūtos 135 rubļus ziedoja Codes baznīcu ērģeļu restaurācijai.

*

Vecie ļaudis vēl atceras, ka Latvijas Republikas laikā Codē prata gan strādāt, gan arī svētkus svinēt un priecāties. Rudeņos cilvēki pulcējās kopā apkūlībās, bet ziemā, februārī, Meteņu vakarā, ar nostāstiem un dziesmām kuplinātas vakarēšanas. Vienmēr atsaucību guvuši aizsargu sarīkojumi. Tie esot bijuši kulturāli un disciplinēti puīši, kurus, varām mainoties, samala represiju dzirnas.

Atmiņā paliks arī ciema īpatnis — «Stintu» māju īpašnieks Glome. Viņš lepni staigājis ar cigāru zobos, portfeli padusē un spieķi rokā. Iepazistoties visiem rādījis vizītkarti, uz kuras bijis rakstīts: «Stintes fermas īpašnieks, seno zemgaļu tiešs pēctecis, Zemgales bajārs un pēdējais mohikānis.» Arī viņš pazuda laikmetu griežos.

Codes ciemā 1947. gada 27. oktobrī nodibinājās viens no pirmajiem kolhoziem rajonā — «Centība». Par priekšsēdētāju ievēlēja Jāni Slakteri. Tikai pēc diviem gadiem radās sekotāji — «Dzimtene», «Vētra», «Spars» un «Code». 1950. gada jūlijā no 5 sīkajiem kolhoziem izveidoja divus prāvākus, kurus nosauca

Pamūšas skolas pūtēju orķestris Skolēnu Dziesmu un deju svētkos 1984. gadā

Marksa un Molotova vārdos, jo toreiz bija tāda mode. 1964. gadā apvienoja arī šos abus, paturot Marksa vārdu. Kolhozs «Code» izveidojās 1977. gadā, kad «pielaulāja» klāt vēl arī «Draudzību». 1989. gada 1. janvārī lielsaimniecību atkal sadalīja — «Codē» un «Bauskā».

Lielu popularitāti saimniecībā ieguvis etnogrāfiskais ansamblis un ūdensmotosporta sekcija. Iespējams savas spējas un talantu izkopt 9 mākslinieciskās pašdarbības kolektīvos, tomēr jauni cilvēki lielu ieinteresētību neizrāda. Diezgan gausi ieviešas arī jaunās saimniekošanas formas.

DĀVIŅI

Atrodas 15 km no Bauskas — pie Vecumnieku ceļa. Apkārtnes ainava paskopa. To atdzīvina Iecavas upe. Savdabīgu akcentu rada apdzīvotās vietas Brukna un Lambārte.

Brukņas muižas ansamblis ir arhitektūras piemineklis. Pils celta 1812. gadā Iecavas kreisajā krastā. Legenda stāsta, ka viss pa dienu uzceltais naktī sagruvis. Tā jau senāk gadījies arī ar

citām jauncelāmām pilīm. Mūrnieki noraizējušies prātojuši, kā lai noķer to negantnieku, kurš te pa naktīm ārdās. Mūrim gāžoties, nosists bērns. Vecākiem bēdas, bet celtnieki to iemūrējuši pils sienā. Vēlāk redzējuši — tas mūris stāv, pārējie sagāzušies. Mūrnieki piedzirdījuši ar degvīnu kādu vecu vīru un dzīvu iemūrējuši pils sienā. Kopš tās dienas pat neviens ķieģelis vairs nav izdrupis.

Kādreiz pils izskatījās cēla ēka, bet tagad laika zobs to sagrauzis, sienas aplupušas — no agrākās godības maz vairs kas palicis pāri. Parka krāšņākā rota ir simtgadīga liepa.

1940. gadā pirms padomju varas nodibināšanas «Bauskas Vēstnesis» publicētas ziņas par Brunavas pagasta zemnieku saimniecībām. Atzīts, ka ēku stāvoklis ir ļoti labs. Ja, piemēram, Ceraukstē tikai 47% apsekoto sētu apmierina komisijas prasības, tad Brunavā tikai 7,4% no visām mājām nepieciešams remonts.

Toties bēdīgāk ir ar pašiem zemkopjiem. Saimnieki galvenokārt ir veči, kuriem jau spēka gadi aiz muguras. Pagasta valdī visvairāk uztrauc apstākļi, ka nav dēlu, kuri varētu lepnās mājas mantot. Bērnu nav 15% ģimenēs, bet vairāk nekā 60% saimnieku ir vecāki par piecdesmit gadiem.

Netālu atrodas Janču baznīca, kuru no koka 1932. gadā uzbūvēja Skaistkalnes kapucinieši saviem ticības brāļiem — katoļiem. Būvei vajadzīgo zemi atvēlēja «Janču» mājas saimnieks, līdzekļus saziedoja draudzes locekļi, un gada laikā dievnams bija gatavs.

Lambārtes baznīca uzbūvēta jau 16. gadsimtā. Tagadējā kulta celtnē radusies vēlāk. 1935. gadā tā atjaunota, bet 1965. gadā pārtraukta draudzes darbība, inventārs aizvests uz Iecavu un 1972. gada ugunsgrēkā gājis bojā. Lambārtes baznīcā ierīkots klubs.

Lambārtes muižas ēkas vairs nav saglabājušās. Tai vietā tagad uzceltas saimniecības siltumnīcas. Par kādreizējo daiļuma izpratni liecina vēl parks, dīķi un mākslīgās salas.

Nav arī vairs «Kažu» mājas, kur 1865. gadā atvēra pirmo pagastskolu šajā apvidū.

* * *

Telpas Lambārtes pamatskolas audzēkņiem pietika — divas klases, divas guļamistabas (zēniem un meitenēm), virtuve un ēdnīca, skolotāju istaba un garderobe. Turpat dzīvoja arī skolas pārzine, bet lauku mājās «Bukās» mita pavāre un otra skolotāja.

Pie pamatskolas vēl pēckara gados atradās liels augļu dārzs un zemes gabals mācību laucīņiem. Ilggadējā pārzine Velta Saulīte bija arī Dāviņu ciema deputāte, vadīja izglītības un kultūras

pastāvīgo komisiju. Lambārtieši sociālistiskajā sacensībā pamatskolu grupā vairākkārt bijuši rajona uzvarētāji.

Vairākas absolventes strādā par skolotājām, Ina Krūmiņa ir Bauskas rajona izpildkomitejas Vispārējās nodaļas vadītāja, Uldis Mantons — ārsts, Skaistkalnes ambulances vadītājs, Māris Zvilna — inženieris.

1971. gadā, neievērojot bērnu vecāku iebildumus, skolu likvidēja. Tā sadalīta 4 dzīvokļos. Tagadējie iemītnieki izpostījuši skaisto apkārtni — lauzuši, plēsuši, dedzinājuši, pielūzņojuši. Kārtības mīlestība apkārtklejoniem nav ieaudzināta.

* * *

Trīsdesmitajos gados Lambārtē uzsāka kūdras ražošanu. To dēvēja par «zemes malku». Lai arī toreiz nebija tādas tehnikas kā šodien, nopelnīt varēja labi.

Valsts saimniecība «Dāviņi» izveidojās 1950. gadā uz Iekšlietu ministrijas palīgsaimniecības bāzes. 1975. gadā pievienoja klāt kolhozu «Lambārtē», un tagad saimniecība sastāv no 3 iecirkņiem. Specializējusies graudaugu, kartupeļu, lopbarības sakņu audzēšanā un piena un gaļas ražošanā.

Salīdzinot ar citām rajona saimniecībām, te valda atpalcība. Pārāk bieži mainījušies ne tikai vadītāji, bet arī speciālisti. Jānis Barans ir pēc skaita jau piecpadsmitais direktors. Daudzi no viņiem beiguši Viļņas augstāko partijas skolu, bet nav bijuši lauksaimnieki ne pēc savas pamatizglītības, ne arī pēc aicinājuma. Dažs nostrādājis tikai gadu un tad pacēlis cepuri. Daļa vainas jāuzņemas arī toreizējiem lauksaimniecības vadītājiem, kas bija atbildīgi par kadriem. Vai tad gada laikā iespējams nolaistu saimniecību dabūt «uz zaļa zara»?

«Mēs līdz šim lielākoties esam baroti ar solījumiem,» ar rūgtumu saka cilvēki, un daudziem zudusi ticība, ka varētu vēl kaut kas mainīties uz labo pusi. Ja būtu normāli dzīves apstākļi, arī speciālisti neskrietu projām. Neapmierina ne tikai dzīvoklis vecajā graustā, bet arī neizbūvētie ceļi — fermai iespējams piekļūt tikai ar lieljaudas tehniku, autoveikals atbrauc vienreiz nedēļā... Daudzi, vilināti uz šejieni, ierodas, apskatās un atkal aizbrauc.

Visgrūtāk klājas lopkopjiem, jo mazās kūtis sabrukušas un nav kur izmitināt savus lopiņus. Fermā nav dušas, un arī neremontētā dzīvoklī jāiztiek ar aukstu ūdeni. Nav maiņas slaucēju.

Tagad zemniekiem atkal piedāvā ņemt zemi mūža lietošanā, bet ilgajos pēckara gados zudis darba tikums — un lauku cilvēks kļuvis piesardzīgāks: ja nu atkal pēkšņi sāk «pūst citi vēji» un

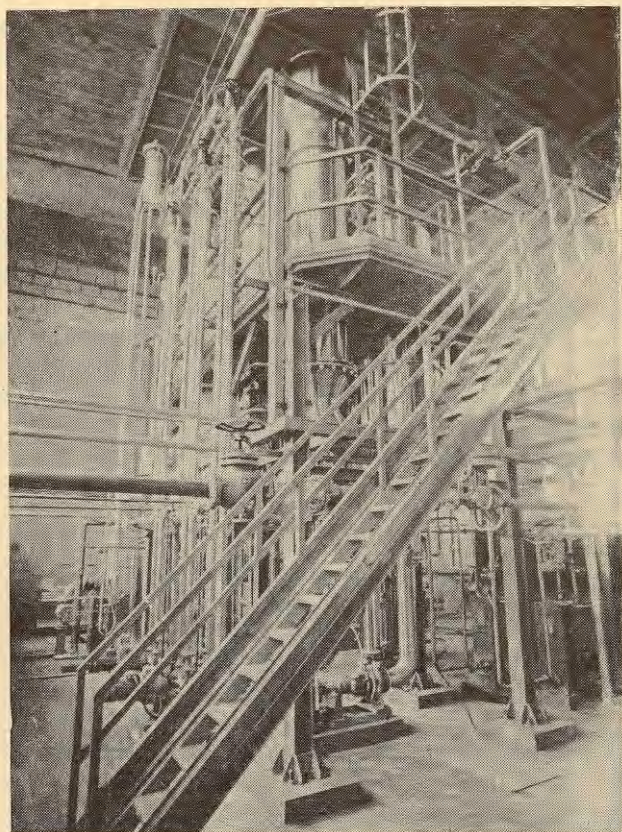

Ābolu pārstrādes rūpnīca «Taumaņi» agrofirmā «Uzvara»

iestrādāto zemi atņēmt? Trūkst stabilitātes un drošības sajūtas. Tik bieži nemākuļi norādījuši zemniekam, kā strādāt. Tagad, kad no augšas vairs nebiksta, zemkopis pēkšņi izskatās apmulsis. Vēl pavisam nesen ciparus vilka uz augšu — un atskaitēs kopīgā aina tik briesmīga neizskatījās. Tagad nepieciešama vīrišķība, lai spētu raudzīties patiesībai acīs. Un tomēr — savā dziļākajā būtībā laucinieki ir optimisti, un tas ļauj cerēt, ka sasparosies arī Dāviņu ciema ļaudis. Tikai — kā būs ar darba mīlestību daudzajiem atnācējiem — vieglas dzīves tīkotājiem?

GAILIŠI

Atrodas rajona dienvidos, robežojas ar Lietuvu, centrs apmēram 10 km attālumā no Bauskas. Citas apdzīvotās vietas — Pāce, Pamūša, Brunavišķi, Krievgale. Austrumos tek Mūsa, rietumos — Islīce. Mūsas krastā pie «Brūklenājiem» atrodas vēsturisks piemiņklis — Kamārdes pilskalns.

Līdz 1989./90. mācību gadam, kamēr nebija uzcelta jaunā Uzvaras vidusskola, ciemā darbojās divas — Pūces un Pamūšu skolas.

Pēc Pirmā pasaules kara vācieši atstāja izpostītu Kaucmindes barona medību pili. Vietējie iedzīvotāji apņēma to saremontēt un iekārtot bijušās pils telpās skolu. Mācības uzsāka 1920. gada 1. oktobrī. Toreiz tā saucās Ceraukstes—Pāces pamatskola. Ilgus gadus par pārzini strādāja Marianna Ilziņa. Skolēnu skaits svārstījās ap 100. Vēlāk skolas rīcībā nodeva arī piecus hektārus lielu zemes gabalu un Pāces parku.

1940. gadā skolā radās pirmie pionieri. Pēc kara skola ieguva Pāces septiņgadīgās skolas nosaukumu. Skolā strādāja skolotāji,

kuriem tā bijusi pirmā un vienīgā darbavieta, — B. Vanaga, E. Fridrihsone, V. Untinovska. Skolas ilggadējā direktore L. Būmeistare bija šīs skolas absolvente.

Pāces skolas pedagogi un arī skolēni aktīvi iesaistījās pārbūves procesā — nodibināja Tautas frontes atbalsta grupu, piedalījās centra un apkārtnes sakopšanas talkās, sargāja dabu, pārdomāti veidoja kultūrvidi.

Skola atradās skaistā vietā — Īslīces upītes krastā. Tā kā ēka celta no koka, pēdējos gados tā bija stipri nolietojusies. Ar 1989./90. mācību gadu skolas kolektīvs pārcēlās uz jaunuzcelto «Uzvaras» vidusskolu.

Pamūšas skolu par saviem līdzekļiem pagasta zemnieki uzcēla četru gadu laikā — no 1875. gada līdz 1879. gadam. Sākumā strādāja viens pats skolotājs. Vēl 20. gadsimta sākumā skola bija četrklasīga. Sešas klases izveidojās 1928. gadā, kad paplašināja telpas uz bijušās pienotavas un nespējnieku nama reķina. Bija arī palīgsaimniecība ar desmit hektāriem zemes, kuru apstrādāja paši skolēni. Līdzekļus inventāra iegādei ieguva no maksas sarīkojumiem un loterijām. Skolā strādāja trīs skolotāji.

1940. gadā skola kļuva septiņgadīga. Pēc kara tā sekmīgi īstenoja vispārējo obligāto izglītību. Sākot ar 1948. gadu, skolai radās cieši sakari ar vietējo kolhozu «Uzvara» — te mācījās kop-saimniecības bērni, kas nevarējās piedalīties talkās un pēc skolas beigšanas nepameta savu dzimto kolhozu.

Ik vasaru darbojās skolēnu ražošanas brigādes nometne «Rūķīši». Skolēnu Dziesmu un deju svētkos piedalījies skolas pūtēju orķestris, kuru vadīja Visvaldis Retenais.

Pamūšas skola devusi ceļamaizi zinātniekiem Jānim Straumem un Leonam Punenovam, komponistam Ģedertam Ramanam un daudziem «Uzvaras» speciālistiem. 1988./89. mācību gads bija pēdējais vecajā Pamūšas skolā, kas jau pirms 10 gadiem bija nosvinējusi savu simto jubileju; ar nākamo gadu audzēkņi pārgāja uz jauno «Uzvaras» vidusskolu.

Tā ir pati jaunākā skola rajonā. Atvērta 1989. gada 1. septembrī. Nosaukums radies no agrofīrmas «Uzvara», kuras centrā tā uzcelta. Pamatakmeni ielika 1986. gada 14. septembrī. Agrofīrmas arhitektes Rītas Sekaces iecere bija veidot skolu pilnīgi atšķirīgu no citām Latvijas skolām, kas būtu piemērota gan vietējiem apstākļiem, gan arī labi iekļautos ainavā. Būvēja skolu agrofīrmas celtnieki.

Kad izglītības ministrs Aldonis Builis apciemoja jauno skolu, viņš atzina, ka otras tādas mūsu republikā nav. «Tā ir nākotnes skola.» Jā, tādu plašumu var tikai apskaut. Jaunā gaismas pils

ir ne tikai lietderīga, bet arī estētiski iepriecē acis un sirdi, radina bērņus daiļumam. Par skolēnu nopelnīto naudu, audzējot galda bietes, nopirks mākslas priekšmetus.

Reizē ar skolu neizdevās nodot virtuvi un ēdamzāli. Ēdināšanas bloku ar visu iekārtu veidoja dienvidslāvu firma «Vraņica». Tuvākajā nākotnē uzcels arī sporta laukumu un slēgtu peldbaseinu, kāds vēl nav neviena rajona skolā.

Skola celta 900 skolēniem. Pagaidām tajā mācās 500 audzēkņi. Četrdesmit pedagogu vidū ir 8 izglītības darba teicamnieki. Visus viņus vada Ērika Jansone, kura ar balsu vairākumu uzvarēja direktora vēlēšanās. Mācīties brauc uz šejieni arī baušķenieki. Te ir priekšzīmīgi iekārtota kompjūteru klase. Fakultatīvās nodarbībās papildus iespējams apgūt tos mācību priekšmetus, kuriem vecāko klašu audzēkņi nolēmuši pievērsties augstskolās. Tie audzēkņi, kuriem vidējā atzīme 4,5 un augstāka, saņem stipendijas tāpat kā studenti.

* * *

Gailišu ciemā atrodas viena no pirmajām kolektīvajām saimniecībām Latvijā «Uzvara», kas nodibinājās 1947. gada pavasarī. Sākums bija gaužām pieticīgs — 185 hektāri zemes, seši zirgi, trīs govīs un tikai vienpadsmit darbaspējīgu cilvēku, tā sakot, viena futbolkomanda. Vēlāk apvienojās vairāki mazi kolhozi, un septiņdesmitajos gados izveidojās lielsaimniecība ar 7046 ha kopplatību, no kuras lauksaimniecībā izmantojamā zeme sasniedz gandrīz sešus tūkstošus hektāru. Kopš 1957. gada līdz 1990. gadam kolhozu — vēlāk agrofirma — vadīja Sociālistiskā Darba Varonis, Latvijas PSR Nopelniem bagātais lauksaimniecības darbinieks Ivars Jansons.

Uz katriem 100 lauksaimniecībā izmantojamās zemes hektāriem iegūst 1000 centneru piena un 400 centneru gaļas. Vislabāk Zemgales smagajā mālā padodas bietes, tāpēc arī tieši cukurbiešu audzēšana devusi «Uzvarai» visvairāk naudu un slavu. Jau 1965. gadā bietes sēja ar divpadsmit rindu sējas agregātu, bet novāca ar Čehoslovākijā ražotiem augstražīgiem kombainiem. 70. gadu beigās «Uzvaras» tīrumos cukurbietes jau sēja ar 36 rindu mašīnām. Biešu audzētāji te ir labākie republikā. Ar sešām mašīnām KC-6 trijās nedēļās novāc apmēram 1000 hektāru.

Kombainieru svētkos mehanizatorus apbalvo ar ceļazīmēm uz Čehoslovākiju.

Agrofirmā vienmēr uzmanība bijusi pievērsta arī lopkopībai. Gan barības piegāde, gan mēslu transportēšana ir mehanizēta,

taču barības ratiņi ir pārāk smagi. Jāņem vērā, ka lopkopībā nodarbinātas lielākoties sievietes. Labi ir tas, ka tepat uz vietas ražo zāles griezumus, zāles miltus un kombinēto lopbarību. Uzvarieši vairs nav atkarīgi no untumainajiem laika apstākļiem, kas neļāva savākt sausu sienu. Diemžēl ne paši lopkopji, ne speciālisti nav paveikuši visu, lai ap kūtīm nodrošinātu kārtību. Tautas kontroles komiteja un Sanitāri epidemioloģiskās stacijas komiteja pārbaudēs atklājušas, ka Īslīcē un Mūsā ieplūst virca gan no cūku kompleksiem, gan arī liellopu fermām.

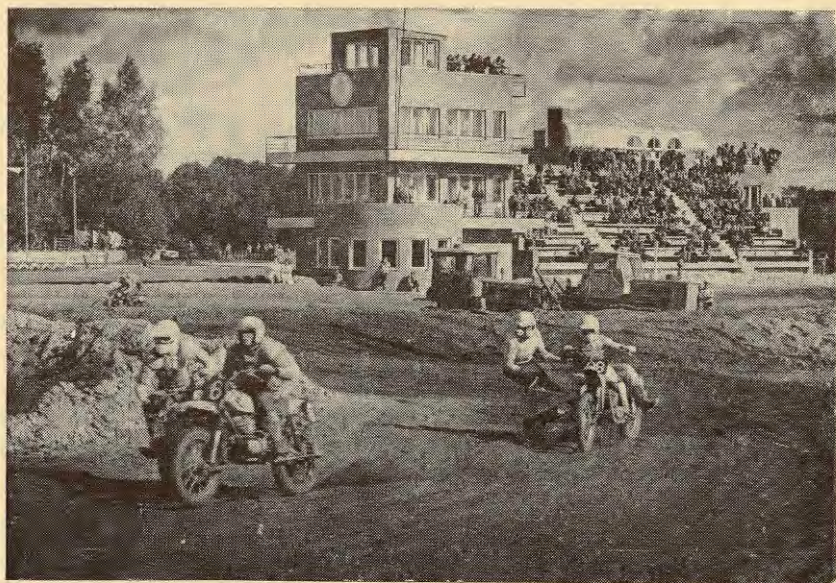
Turklāt lopkopība joprojām ir migrācijas sūknis. Piesaistīt pašu cilvēkus šai nozarei izdosies tad, ja uzlabosies darba apstākļi.

Lielu ienākumu budžetā dod palīgnozares. Konservu rūpnīca «Zemgale» gadā izlaiž 11200 tūkstošus burku konservu, iesala čehs sagatavo 2470 t iesala, čehs «Anduļi» arī ražo konservus, garšvielas, pulverveida dzērienu un etiķi. Ābolu pārstrādes rūpnīcā «Taumaņi» 1989. gadā uzstādīja no Čehoslovākijas atsūtītās preses. Itāļu iekārta likās pārāk dārga un komplicēta, tāpēc to izmanto tikai ābolu sulas koncentrāta ieguvei, bet bulgāru mašīnas noder ogu un sakņu sulas ražošanai. Savukārt starpsaimniecību apvienības «Mūsa» koncentrētās spēkbarības rūpnīcai iekārtas piegādājusi somu firma «Texima». Gada laikā dažādos barības maisījumos pārvērst 400 000 tonnu graudu.

Tiem, kuri saimniecībā raženi nostrādājuši vairāk nekā 10 gadus, piešķir Nopelniem bagātā kolhoznieka nosaukumu. Viņiem paaugstinātas pensijas līdz 150 rubļiem mēnesī. Lai mātes sekmīgāk varētu audzināt bērnus, administrācija noteikusi piemaksas: piedzimstot ģimenē pirmajam bērnam, maksā ikmēneša pabalstu 30 rubļus, līdz mazulis sasniedz trīs gadu vecumu. Piedzimstot otrajam bērnam, pabalsta apmērs divkāršojas, bet, ja ģimenē ir trīs un vairāk pēcnācēju, piemaksa ir 90 rubļu mēnesī.

Agrofirmas ļaudis saturīgi pavada arī brīvo laiku. Darbojas Tautas koris, vīriešu un sieviešu vokālie ansambļi, jauniešu deju kolektīvs, literārais klubs «Kamarde» un skolēnu pūteju orķestris. Viena no labākajām visā republikā ir «Uzvaras» autosporta sekcija. Sporta kompleksā «Mūsa» katru gadu notiek gan republikas čempionāti tehniskajos sporta veidos, gan Vissavienības sacensības autosportā, gan sociālistisko valstu «Draudzības kausa» izcīņa autokrosā bagijiem. Pēdējā laikā sacensībās piedalās arī sportisti no kapitālistiskajām valstīm — Itālijas, VFR, Francijas, Dānijas, Holandes.

Agrofirmā izveidots lauksaimniecības muzejs, kurā vienlaikus iespējams aplūkot četras ekspozīcijas. Te ir gan Zemgales etnogrāfiskā sēta ar dzīvojamo māju, riju, klēti un pirti, gan mūsdienu

Sporta komplekss «Mūsa»

lauku ļaužu dzīvoklis, darbarīki, mašīnas. Atspoguļota arī saimniecības vēsture.

— Katru vasaru mūsu muzeju apmeklē arī ārzemju tūristu grupas, — saka direktors Māris Bērziņš. — Galvenais darbs joprojām ir materiālu vākšana. Pamatfondā sakrāts 1700 dažādu priekšmetu, bibliotēkā — 4000 vecu un retu grāmatu, fotoarhīvā — 2300 negatīvu.

Tagad saimniecību vada Māris Ikaunieks.

IECAVA

Pilsētciemats rajona ziemeļu daļā Iecavas upes labajā krastā apmēram 20 km no Bauskas, Rīgas—Bauskas šosejas malā. Vēstures avotos Iecavas vārds pirmoreiz minēts 1492. gadā. Bet vēl agrāk — ap krustnešu ienākšanu 13. gadsimtā — šī vieta saukusies Pūtelene. Vācu hronisti to rakstos piemin vairākkārt. Vēl atrodamas «Pūteļu» māju drupas. Vēsturnieki uzskata, ka te gadsimtiem cauri saglabājies senais vietas apzīmējums.

17. gs. Iecavā izgatavoja varu un papīru, darbojās tekstilrūpniecība — vadmalas un līnu manufaktūras, mežā — ogļu rūpniecība. Blakus baznīcai bijušas dzirnavas, tālāk — mucenieku darbnīca un kaļķu ceplis, kā arī vairāki krogi.

Strauji attīstoties rūpniecībai, Iecavā ierodas daudz ļaužu no visas apkārtnes, bet mēris, kas plosās 1658. gadā, iedzīvotāju skaitu krietni samazina. Lielu postu poļu-zviedru kara laikā, kas sākās 1655. gadā, nodara arī zviedri, kuru pēcnācējus mēs šodien uzskatām par vismiermīlīgāko tautu.

No tā laika mežkungu ziņojumiem redzams, ka vēl 18. gadsimta sākumā Iecavas mežos nomedīti vairāki desmiti lāču. Līdzās zemkopībai lielus ienākumus vietējiem iedzīvotājiem devusi dravniecība.

Misas kreisajā krastā atrodas tā saucamais «Dzelzāmurs» — hercoga Jēkaba pirmais dzelzs pārstrādes uzņēmums Latvijā. Ap 1660. gadu te strādājis kalējs Hibenets, pēc tautības vācietis, ar astoņiem dēliem, kā arī latvieši, kas bijuši labi amata pratēji. «Dzelzāmurā» toreiz darbojās dzelzs ceplis, enkuru un naglu kalnīce, lielgabalu lietuve un dzelzs tirgotava. Savus ražojumus hercogiste pārdeva gan vietējos tirgos, gan arī izveda uz Poliju, Zviedriju un Rietumeiropu. Jau 1710. gadā darbus pārtrauca, jo ārzemju amatnieki pieprasīja lielas algas. Vēl tikai senie lielgabali un sārņu uzkalni liecina par «dzelzs laikmeta» ziedu laikiem. Ap 17. gadsimta vidu lielgabalu un zvanu lietuve bijusi arī Zvirgzdes upes krastos. Četrus kilometrus no «Dzelzāmura» mežniecības atrodas grāfa Pālena laikā celtā Medību pils no guļbaļķiem.

Pie republikas nozīmes arhitektūras pieminekļiem pieder luterāņu baznīca ar mūra žogu un vārtiem, kas celta no 1641. gada līdz 1659. gadam. Pēdējā kara laikā baznīcai norāva skārda jumtu. Veselu gadu to neatjaunoja, tāpēc iekšpusi skāra laika zobs, vēlāk iebruka pagaidu jumts, un draudze varēja izmantot tikai šauro telpu ap altāri. 1972. gada ugunsgrēks iznīcināja arī to. Dievkalpojumi turpmāk notika ģērbkambarī. 1962. gadā draudzei atsavināja Lambārtes baznīcu, tās inventāru aizveda uz Iecavas baznīcu, kur tas ugunsgrēkā sadega. 1989. gadā Patērētāju biedrības pilnvaroto sapulcē nolēma baznīcas atjaunošanai pārskaitīt piecus tūkstošus rubļu.

Pēc Kurzemes pievienošanas Krievijai Vidzemes ģenerālgubernators grāfs Pālens no Krievijas carienes Katrīnas saņēma Dorothejas īpašumu. No tiem tālajiem laikiem saglabājās vārds «Dār-tija» padomju saimniecības bijušajā nosaukumā. No 1795. gada līdz 1800. gadam uzcēla Iecavas pili. Tai pašā laikā radīja parku, kas mūsdienās ir aizsargājams dabas objekts. Stādus parkam

veda pat no Vācijas, Itālijas un Francijas. Ainavu parka platība — 11,5 hektāri. Te aug 39 eksotisku koku un krūmu sugas: Sibīrijas priede, Kanādas egle, sudrabkļava, Tatārijas kļava, platlapu liepa, Amerikas liepa, kalnu kļava, sarkanā kļava un citi reti sastopami lapu un skuju koki.

Pirmā pasaules kara laikā koka pils nodega un apsvila arī apkārtējie koki. Vēlāk parku atjaunoja: 1934. gadā pār Iecavas upi uzbūvēja tiltiņu. 1936. gadā uzcēla pieminekli varoņiem, kas krituši cīņās par Latvijas neatkarību. 1944. gadā savukārt izveidoja Brāļu kapus, kuros guldīti 1115 karavīri. 1984. gada septembrī atklāja piemiņas ansambli (mākslinieks Guntis Piltiņš, arhitekts Irēna Dāvidsone).

Netālu no «Drakāņu» mājām atradies Priedes krogs, kur 1812. gadā atpūties Napoleons. Republikas nozīmes piemineklis ir tā saucamais «Dieva dārziņš», kur apbedīti 1812. gada 7. jūlija kaujā ar franču armiju kritušie krievu karavīri.

1885. gadā Iecavā atvēra aptieku, 1892. gadā sāka darboties pasts, 1896. gadā ievilka pirmo telefonu, 1903. gadā sāka būvēt dzelzceļu.

Iecavai nepagāja garām arī 1905. gada revolūcijas vilnis. Kā vēlāk stāstījusi «Činču» mājas saimniece, vienu no nemierniekiem Zani Grimu dragūni piesējuši pie zirga segliem un rāvuši līdzī, zirgam skrienot no «Grimām» līdz «Činčām», kur viņu pie akas nošāvusi mācītāja Šulca meita Mauze.

Braucot no Bauskas pa Rīgas šoseju, pirms Iecavas stacijas labajā pusē uzstādīts piemiņas akmens. Te 1906. gada 22. aprīlī soda ekspedīcija nošāva aktīvu revolūcijas dalībnieku Jāni Reju. Netālu no šīs vietas tēlnieks Mārtiņš Zauris veido piemiņas zīmi staļinisma represiju upuriem.

Arī 1917. gads nepagāja bez asinsizliešanas. Uz Dzimtmitas muižu aizvesti vairāki revolucionāri. Kādu laiku viņi turēti ieslodzīti pagrabā, pēc tam nošauti. Septiņus kilometrus no Iecavas valsts saimniecības «Progress» teritorijā atrodas «Zīdeņu» mājas, kur fašistu okupācijas laikā 1943. gadā slepeni dzīvoja un strādāja Padomju Savienības Varonis Imants Sudmalis. Viņš satikās ar laukos nodarbinātajiem karagūstekņiem, morāli atbalstīja tos un vāca ieročus partizāniem. Pirtiņa, kur notika sapulces, pārvesta uz Brīvdabas muzeju Rīgā. Par strādnieku ciematu Iecava kļuva 1958. gadā. Te strādā vairāk nekā 60 darba kolektīvi un iedzīvotāju skaits tuvojas 10 000.

Pēdējos gados centrā uzcelta jauna autoosta. Kirova iela pārdevēta par Edvarta Virzas ielu.

Pirmo skolas namu Iecavā Mazzorges muižas laukos Bauskas šosejas malā uzcēla 1858. gadā grāfs Pālens par saviem līdzekļiem. Tagad tajā vietā atrodas «Vecskolu» mājas. Pirmais skolotājs Fricis Kampe apbedīts Iecavas baznīcas kapos.

Pieaugot skolēnu skaitam, 1866. gadā blakus uzcēla jaunu skolu meitenēm. Abās kopā mācījušies simt bērni. 1874. gadā zēnu skola nodega, tāpēc cēla jaunu — tagadējās vidusskolas veco ēku. Būvēta no sarkanajiem ķieģeļiem, tā bija viena no staltākajām celtnēm visā novadā.

Vētrains izvērtās 1905. gada oktobris. Iecavas skolā notika sapulce, kurā piedalījās ap 500 cilvēku. Nolēma bruņoties cīņai. Bet jau 1906. gada janvārī sāka trakot soda ekspedīcija.

Pirmā pasaules kara laikā skolā izvietojās vācu garnizons. Pēc kara ēka bija stipri cietusi, tāpēc mācības atjaunoja tikai 1920. gada sākumā. Ar pārtraukumiem skola darbojās arī Otrā pasaules kara laikā, jo 1944. gada septembrī apkaimē notika kauja un skolā vācieši iekārtoja slimnīcu.

Mācības sākās 1946. gadā. Nākamajā gadā nodibinājās komjauniešu organizācija. Pirmos komjauniešus varēja izskaitīt uz vienas rokas pirkstiem — Normunds Pūķis, Ausma Briņķe, Arnis Prauliņš.

Pakāpeniski augošas vidusskolas aizsākumi Iecavā rodami 1952./53. mācību gadā.

1968. gadā uzcēla jaunu skolu. Tagad te mācās arī krievu tautības skolēni. Kad uzcēla Iecavas putnu fabriku, stipri palielinājās ciemata iedzīvotāju skaits, un kabineti jau kļuvuši par šauriem.

Iecavas vidusskola viena no pirmajām rajonā ieviesa demokrātisku pārvaldes orgānu — izglītības padomi, kurā ietilpst pedagogi, vecāki, sabiedrības pārstāvji un paši skolēni. Direktore L. Putniņa atzīst, ka raksturīga ir polarizācija: mācībās, pašdarbībā un fiziskajā attīstībā apmēram 200 audzēkņi pelna uzslavu, bet tikpat daudz ir arī nesekmīgo.

Uzmanība pievērsta apmācībai ekonomikā un apkārtnes objektu sakopšanā. Rudeņos populāra ir operācija «Ražai mūsu rūpes». «Progresā» skolēni vāc aronijas, ābolus, kartupeļus, galda bites. Saimniecība savukārt piešķir skolai bezmaksas autobusu ekskursijām.

Iecavas vidusskolu absolvējuši aktrise Esmeralda Ermale un operdziedonis Vilis Uļjanskis. Arī 18 pedagogi ir skolas absolventi.

Iecavas internātskolu atklāja 1959. gada 1. septembrī. Toreizējais izglītības ministrs Vilis Šamsons svinīgi nodeva simbolisko

Nikolajs Tions — Sociālistisko valstu kausa ieguvējs autosportā

skolas atslēgu direktorei Marijai Dumbrei, kura to glabāja, sargāja un spodrināja 24 gadus.

Skolu uzcēla klajā vietā. Agrāk te atradās ceļu daļas krātuve. Apkārtni sakopa skolēni un skolotāji. Pašapkalpošanās un sabiedriski derīgais darbs — raksturīgākās iezīmes internātskolas dzīvē. Ļoti iecienīta darba forma ir dažādi konkursi. Populārākā balva pirmās vietas ieguvējiem ir izrādes apmeklējums kādā no Rīgas teātriem.

Skolas šefi ir kopsaimniecība «Iecava» un Bauskas MRS, kas ļoti daudz palīdzējuši materiālās bāzes nostiprināšanā. Parasti arī konkursu uzvarētājus uz Rīgu aizvизina šefu autobusi.

Neviens nozīmīgs pasākums skolas dzīvē nav iedomājams bez mūzikas un dziedāšanas. Vienmēr rajona skolu labāko vidū bijis arī Iecavas internātskolas koris. Dziedāšanas skolotājai Z. Zviedrei šī ir pirmā un vienīgā darba vieta. Skolā darbojas arī foto, zīmēšanas, grāmatu iesiešanas, sarīkojumu deju un tūrisma pulciņi. Gandrīz visu savu darba mūžu internātskolā nostrādājušas I. Ceiziņa, A. Taurene, A. Jansone, R. Muceniece.

Skolu absolvējuši vairāk nekā 700 jaunieši. Lielākā daļa no viņiem strādā lauksaimniecībā, galvenokārt par mehanizatoriem, taču ir arī citu profesiju pārstāvji: skolotāji, ārsti, inženieri, bērnu dārzu audzinātājas, grāmatvedes, muzeju darbinieki. Internātskolu beigušas arī Bauskas rajona Tautas tiesnese Aija Leitāne un slavenās TTT basketbolistes māsas Maija un Maiga Salenieces.

Iecavas pagastā ietilpst arī Ziemeļu deviņgadīgā skola, kuras priekštece bija Dzimtmisas pamatskola, ko atvēra 1877. gada rudenī. No muižas zemes izdalīja divus hektārus lielu saimniecību. Pirmā skolas ēka bija vienstāva guļbaļņu celtne ar vienu klases telpu, divām istabām un virtuvi skolotājam. Tā būvēta no vecas, nojauktas kalpa mājas kokiem.

Līdz 1920. gadam skola piederēja Zālītes (Grienvaldes) pagastam, tāpēc dažādos laikos dēvēta gan par Grienvaldes pagasta Dzimtmisas skolu, gan par Zālītes pagasta I pakāpes pagastskolu. Skolas rīcībā nonāca arī Dzimtmisas muižas pils ar 6,5 hektāriem zemes, parku un augļudārzu.

Pirmā pasaules kara laikā skolu slēdza. Arī Otrā pasaules kara beigū posmā tā atradās kaujas joslā. Ēkās vispirms apmetās vāciešu zirgu parks, vēlāk sapieru pulks. Ierakumu nostiprināšanai izmantoja arī durvis un logu slēgus. Saimniecības ēkas nodega, bojā gāja arī skolas inventārs un mācību līdzekļi. Sašautas bija sienas, bojāts jumts, izbīrušas visas logu rūtis. Tomēr 1945./46. mācību gadu varēja uzsākt jau atjaunotās telpās.

Skolā mācās 130 skolēni un strādā 16 skolotāji. Direktora krēslā visilgāk noturējies Alfrēds Dauksis — 25 gadus, bet no skolotājiem stāžs vairāk nekā 30 gadi ir trim pedagogēm: Ilonai Dauksei, Ainaī Greznovai un Laimai Leitei.

Skolā mācījušies Latvijas Valsts pilsētu celtniecības projektēšanas institūta galvenā arhitekte Skaidrite Breiere un Gaujas nacionālā parka pirmais direktors Gunārs Skriba.

*

No Iecavas uzņēmumiem vislielākais ir putnu fabrika, kuras direktors ilgus gadus bija Sociālistiskā Darba Varonis Augusts Pommers. Fabrika pazīstama ne tikai Baltijas republikās, bet arī aiz robežām. Tās jauda — vairāk nekā 150 milj. olu gadā un 1100 t putnu gaļas. Ražošanas teritorija aizņem 134 hektārus. Celtniecībai un labiekārtošanai izlietots vairāk nekā 5 milj. rubļu. Uzcelti piecstāvu un deviņstāvu nami ar 580 dzīvokļiem. Ir arī sava palīgsaimniecība ar 23 govīm, 200 cūkām, zemstikla platībām. Tā apgādā ar produktiem fabrikas ēdnīcu.

Iecavā atrodas arī ražošanas apvienības «Latvijas balzams» rūpnīca. Grāfa Pālena laikā tā bijusi spirta dedzinātava. Arī starp abiem pasaules kariem te pārstrādāja kartupeļus spirtā. 1944. gadā rūpnīca nodega, bet pēc kara strādnieki to atjaunoja un paplašināja. Ar jaunu tehnoloģiju tagad izgatavo jēlspirtu no kartupeļiem un graudaugiem. Ražo arī ogļskābo gāzi republikas uzņēmumiem.

Mēs visi esam garšojuši Iecavas sieru, kas top Iecavas pienotavā. Tā uzsāka darbu jau 1926. gadā. 1958. gadā ēkai uzbūvēja otro stāvu. 1964. gadā cehus vēlreiz paplašināja, lai varētu ražot ķimeņu sieru un biezpienu. Jāņiem tuvojoties, iecavnieki gatavo speciālu Līgo sieru.

Četrus kilometrus no centra, dzelzceļa pārbrauktuves tuvumā, 1971. gadā uzcēla kombinētās lopbarības rūpnīcu. Tā saražo 121 000 tonnu gadā.

1951. gadā izveidoja Iecavas mežniecību — kopplatība 769 hektāri. Lielākie mežu masīvi — Zālīte un Lambārte.

Ciema teritorijā ietilpst kopsaimniecība «Iecava» un 2 valsts saimniecības — «Progress» un «Zālīte».

Vistālāk pasaulē aizgājusi «Iecava». 37 gadus to vadīja Sociālistiskā Darba Varonis Aleksandrs Riekstiņš. Viņa darbu ar labiem panākumiem turpina Aivars Tiesnesis. Vinam pieder spārnots teiciens: «Vajadzīgas tikai divas lietas — pareiza plānošana un sadale.» Priekšsēdētājs pats brauca pēc pieredzes uz ASV, ciemojās trīs štatos — Ņujorkas, Pensilvānijas un Ņūdžersijas, pabija deviņās fermās un savām acīm pārliecinājās, ka izslaukumi no govns gadā sasniedz gandrīz 10 000 kg. «Iecavā» pēdējos gados izslaukumi kāpināti no 3900 līdz 4650 kilogramiem.

Šķiet, krīze pārvarēta arī cūkkopībā. 1987. gadā tā atnesa 190 000 rubļu zaudējumu, bet 1988. gadā — jau 48 000 rubļu peļņas. Lai paaugstinātu cūkkopības rentabilitāti, ganāmpulka atražošanai nopirkti vācu un somu šķirnes vaislinieki. Attīstīta arī laukkopība, putnkopība, puķkopība. Ir arī palīgozares: plastmasas pārstrāde, šūšanas cehs, zvērkopība. Kopīgā peļņa 1988. gadā — 3 milj. rubļu.

«Progressa» centrs atrodas Iecavas upes krastā, to ieskauj vecs, skaists parks un augļu dārzi. Padomju saimniecības sākums bija neliela augļu koku audzētava «Dārtija» ar 354 hektāriem zemes. Vēlāk tai pievienoja mazos kolhozus — «Atmodu» un Kaļiņina vārdā nosaukto, kā arī valsts saimniecību «Rosme» un pēdējos gados arī kolhozu «Imants Sudmalis».

Saimniecība specializējas 3 virzienos: liellopu gaļas ražošanā, dārzeņu audzēšanā un augļkopībā. Lielās platībās — 550 hektāros audzē kukurūzu, kas citur tiek noniecināta. Te tā dod patiešām

daudz zaļās masas un lieliski noder liellopu piebarošanai kopā ar salmiem.

Saimniecības direktors — Ilmārs Bents.

Atšķirībā no citām saimniecībām «Zālite» savu nosaukumu nav mainījusi kopš dibināšanas dienas — 1945. gada februāra. Mainījušies tikai astoņi vadītāji. Sākumā pagasta izpildkomiteja nodeva sovhozam deviņas govīs un divus zirgus. Daudziem saimniekiem pirms kara bija vairāk mājkustoņu. Gada beigās sovhozā jau bija trīs traktori, viena smagā automašīna un vairākas lauksaimniecības mašīnas. Sešdesmito gadu sākumā, kad visus rikojumus deva «no augšas», saimniecībai noteica ražot gaļu, pienu un dārzeņus. «Zālite» kļuva par Rīgas piepilsētas iedzīvotāju apgādātāju ar pārtikas produktiem. Platība no 1300 ha pieaugusi līdz 3320 ha.

«Zālītes» teritorijā atrodas šķembu karjers «Akmencūciņas».

«Lejas Kurmjos» dzimusi aktrise Dace Akmentiņa. Pie mājas atklāta piemīņas plāksne.

ISLICE

Viens no lielākajiem pagastiem rajonā. Atrodas Īslīces upes labajā krastā 6 km no Bauskas, garām ved ceļš uz Lietuvu — Ziemeļi. Robežojas ar kaimiņrepubliku. Lielākās apdzīvotās vietas — Pastališķi, Bērzi, Mariannas, Viteikas, Bērzkalni, Adžūni, Libieši. Cauri tek vairākas upes — Mūsa, Īslīce, Plānīte, Svirkale, Kauce.

Ciema izpildkomitejas pirmais priekšsēdētājs tūlīt pēc kara bija latviešu strēlnieks Ernests Kapkalns. Kad Īslīcē nodibināja kolhozu, viņu ievēlēja par kopsaimniecības vadītāju. Īslīcieši viņu cienīja par lielo cilvēciņu. Daudzi pateicīgi par to, ka 1949. gada martā tieši E. Kapkalns viņus paglāba no izsūtīšanas. Tad par ciema dzīves vadītāju kļuva Jānis Volkovs. Apkārtnes labiekārtošanā un izdaiļošanā daudz darījusi Ināra Purva, kura šajā amatā strādāja sešdesmito gadu beigās un septiņdesmito gadu sākumā. Pēc viņas ierosmes izveidoja skaistu parku. Astoņdesmitajos gados ciema dzīvi vada Ināra Darmane. Šai laikā izpildkomiteja pārcēlās uz jaunām telpām. Brāļu kapos atdusas Lielajā Tēvijas karā kritušie padomju karavīri — dažādu tautību dēli. Īslīce nevar lepoties ar vēsturiskiem pieminekļiem un seniem pilskalniem, toties te kārts šūpulis daudziem ievērojamiem zinātniekiem, māksliniekiem, izciliem darba darītājiem.

«Saulgožos» mūža lielāko daļu pavadījis slavenais Latvijas ģeogrāfs Ģederts Ramans (1889—1964). Māja iekļauta vēstures un kultūras pieminekļu sarakstā. Tēva pēdās gājis dēls Kamils.

Visjaunākie sacensību dalībnieki sperta kompleksā «Mūsa»

Otrs dēls Ģederts kļuvis par populāru komponistu. Vairākas dziesmas viņš veltījis Bauskas novadam.

Lietuvas pierobežā «Adžūnos», kur dzīvoja un strādāja gleznotājs Teodors Karaša (1915—1975), iekārtots viņa muzejs.

Bet dažus kilometrus no šejienes — Zeinē, kas atrodas Lietuvas teritorijā, ilgāku laiku strādājis vecais Stenders. Būdams vācu mācītājs, viņš jau 18. gadsimtā sarakstīja pirmo plašāko latviešu gramatiku. Pats nozīmīgākais viņa mūža darbs ir pirmā populārzinātniskā grāmata latviešu valodā ar ziņām par ģeoloģiju, ģeo-

grāfiju, kosmogrāfiju — «Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas». Viņš sarakstījis arī latviešu ābece un pārtulkojis no vācu valodas daudz dzejoļu, stāstu un pasaku.

«Purvu» mājās dzimis dzejnieks Ziedonis Purvs, bet «Dumpjos» — republikas Tautas skatuves mākslinieks Uldis Dumpis. Ceļamaizi dzīvē Īslīces skola devusi arī juridisko zinātņu doktoram profesoram Alfrēdam Staļģevicam, tēlniecei Lūcijai Žurginai, Nopelniem bagātajam agronomam, bijušajam Ļeņina kolhoza priekšsēdētājam Edgaram Paozolam, ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotajai skolotājai izglītības darba teicamniecei Martai Licītei (Tumbilei), aktrisei Veltai Straumei un žurnālistei Selgai Amatai.

1987. gadā Īslīces deviņgadīgā skola atzīmēja simt gadu jubileju.

Senāk bagātie grāfi centušies cits citu pārspēt, radot kaut ko paliekošu nākamajām paaudzēm. Īslīcē jeb — kā to pagājušajā gadsimtā sauca — Bornsmindē grāfs Stefings uzcēlis zemnieku bērniem skolu. To atklāja 1886. gadā. No 1898. gada līdz 1942. gadam par pārzini strādāja Andrejs Neilands — veselus četrdesmit gadus, izņemot Pirmā pasaules kara laiku, kad viņš devās bēgļu gaitās.

1923. gadā vācisko nosaukumu latviskoja, un Bornsmindes pagasta skola pārtapa par Īslīces sešklasīgo pamatskolu.

Piecdesmito gadu vidū skola bija Vissavienības Lauksaimniecības izstādes dalībniece, apbalvota ar Zelta medaļu. Jaunos naturālistus vadīja Nopelniem bagātā skolotāja Lūcija Jenkevica — pirmā un ilgu laiku vienīgā tik augstu titulētā skolotāja rajonā.

Sešdesmito gadu sākumā ticis atzinīgi novērtēts gan mācību, gan audzināšanas darbs: kolektīvam piešķīra septiņgades talcīnieka nosaukumu, un virs skolas iemirdzējās sarkana zvaigzne.

Arī tagad skolēni ar labiem panākumiem piedalās mācību priekšmetu olimpiādēs un tūrisma sacensībās.

1947. gada novembrī izveidojās neliels kolhozs «Vārpa» ar 212 hektāriem zemes, 20 govīm un 15 zirgiem. Nākamā gada vasarā radās vēl divi kolhozi — «Zelta grauds» un «Ritums». 1950. gadā visas trīs saimniecības apvienojās Ļeņina kolhozā. Tajā pašā laikā vēl trīs mazi kolhozi — «Sarkanais rīts», «Rītausma» un «Dzelme» apvienojās «Komunārā», bet «Mūsa», «Tīrums» un «Priekšzīme» apvienojās «Priekšzīmē». 1975. gadā gigantomanijas dēļ lielās saimniecības — Ļeņina kolhozs, «Komunārs» un «Priekšzīme» — apvienojās vēl prāvākā, paturot nosaukumā Ļeņina vārdu.

Līdz sešdesmito gadu sākumam Ļeņina kolhozu vadīja priekšsēdētājs Ernests Kapkalns. Saimniecība pirmā Bauskas rajonā

kļuva par miljonāri. 1987. gadā E. Kapkalna vārdā nosauca ielu otrā iecirkņa ciematā. Tai pašā gadā kolhozu pārdēvēja par agrokombinātu. Teritorija sniedzas no Bauskas līdz pat Lietuvas robežai, aizņem divas trešdaļas no visa Īslīces pagasta — 6600 hektārus ar 1330 strādājošiem. Tā ir viena no ekonomiski spēcīgākajām saimniecībām. Agrokombināta pirmais vadītājs bija Reinholds Zauers, no viņa vadības stafeti 1988. gadā pārņēma Georgs Rjabko.

«Īslīce» ir pirmā valsts saimniecība Latvijā — izveidota 1945. gada maijā. Specializējusies cukgaļas un piena ražošanā. Pie Sociālistiskā Darba Varones Nadeždas Ivanovas brauca mācīties cukkopji no citām saimniecībām. 1962. gadā viņai piešķīra republikas labākās cukkopes nosaukumu. Direktors — Jānis Krāģis.

Pagasta teritorijā atrodas arī Konservu un dzērienu agrorūpnieciskais kombināts. Nav rajonā tāda cilvēka, kas nebūtu nogaršojis tās produkciju — limonādi, sulas, konservētos gurķus, mērci. Īpaši iecienīts ir lieliskā meistara Jāņa Zāliša alus. Fabrikai ir sakari ar ārzemju firmām, tāpēc tās ražojumi pazīstami arī ārpus republikas.

Ar zirgu iznomāšanas punktu Īslīces ciema «Mariannās» sākas Lauktechnikas rajona apvienība. 1945. gadā izveidoja mašīnu un traktoru staciju. Vēlāk mainījās ne tikai nosaukums, bet arī darbu apjoms un ražošanas profils. Specializēta darbnīca remontē kombainus un citas lauksaimniecības mašīnas, izgatavo sakabes lieljaudas traktoriem. Lopkopības fermu iekārtas un mehānismus aprūpē īpašas apkalpes stacijas.

Uz pārvietojamās mehanizētās kolonnas bāzes 1988. gadā izveidota starpsaimniecību celtniecības organizācija. Tajā nodarbināti 290 cilvēki.

Vislabāk apzaļumotais centrs ciemā ir Bauskas mežrūpniecības saimniecībai. To raksturo augsta darba un sadzīves kultūra.

Tagadējā veidā MRS radās 1962. gadā, kad tai pievienoja arī Vecumnieku iecirkni. Strādājošo skaits svārstās ap 500 cilvēkiem. Galvenie darbības virzieni ir mežu stādīšana, kopšana un koksnis pārstrāde. Lai gan, kā jau iepriekš minējām, Bauskas rajons nav bagāts ar mežiem, saprātīgi saimniekojot, bija iespējams papirmalku pārdot pat ārzemēs — Somijai, tādējādi nopelnot valūtu.

Kokapstrādes cehos Bauskā un Vecumniekos — «Piebalgā» gatavo zāģmateriālus, taras dēļiņus, kā arī skalu grozus un koka karotes. Pieprasījums pēc šiem izstrādājumiem ir liels un kvalitāte laba. Tiek domāts arī par to, lai atdzimtu senie amatī — muceņieki, ratnieki, loku liecēji, kokgriezēji. Daudzi jaunekļi izteikuši vēlēšanos apgūt veco arodu noslēpumus. Kokmateriālus iespējams

iegūt sanitārajās cirtnēs, vienojoties ar meža izstrādāšanas iecirkņiem. Kādreiz koka darbus prata katrs Zemgales saimnieks. Arī tagad baušķenieku sētās kokam jāatdod pazaudētā dvēsele.

MEŽOTNE

Vēsturiski visslavenākā vieta rajonā — Lielupes krastā 10 km no Bauskas. Pilskalns bijis apdzīvots jau 400.—800. g. pirms mūsu ēras. Tas ir varonīgo zemgaļu Upmales valsts centrs. Pirms vācu ienākšanas Latvijā te atradusies zemgaliešu pils, ko apjozuši 7 metrus augsti vaļņi un dziļi grāvji. Lielupes pusē pilskalna augstums pārsniedz 16 metrus. Ziemeļpusē stāvējuši galvenie pils vārti ar aizsargtorni. Uzeja bijusi bruģēta. Pilskalns apdzīvots vidējā dzelzs laikmetā (400.—800. g.). 1938. gada vasarā Mežotnē uzsāka izrakumus. Atrada daudz vērtīgu senlietu: vienīgo kaula cirvi Latvijā, ar māliem apmestu akmens krāsni, dzelzs bultas, metāla kausējamo trauku, ķemmes, pakavu, zemgaļu un kuršu pakavsaktis, sudraba stienīti, bronzas vairodziņu — ģerboni ar heraldiskām zīmēm.

Pretrī pilskalnam aiz pļavas, Lielupes krastā, uziets senpilsētas kapulauks. Zēna kapā atrastas aproces un mazs kaujas cirvītis, kas liecina, ka zēni jau agri vingrinājušies kara mākslā.

Ar Mežotni saistās dramatiskas cīņas pagātnē. Bīskaps uzaicināja Zemgales valdnieku Viesturu iestāties Svētās Māras valstī, bet lepna latviešu ķēniņš nebija ar mieru pakļauties svešzemniekiem. Tad krustneši uzsāka sarunas ar zemgaļu novada vecākajiem. Izdevās pierunāt 300 mežotniešus kristīties. Vāci kļuva drošāki un apmetās tuvējā Vīna kalnā — 500 metrus no pilskalna. Nosaukums radies vēlāk, kad hercogistes laikā te audzēja vīnogas, Mežotni pasludināja par sēļu bīskapa Bernharda rezidenci. Bīskapam gan bija bail apmesties Mežotnē. Kad Viesturs uzzināja par mežotniešu nodevību, viņš aplenca pili. Kaujā krita Viestura māssadēls. Zemgales valdnieka zemessargi apkrāva pili ar žagaru kūļiem, lai izkvēpinātu svešienācējus kopā ar padevigajiem latviešiem. Krustneši laidās lapās, bet mežotnieši izlūdzās Viesturam piedošanu un jauno ticību nomazgāja Lielupē.

Jau nākamajā gadā hercoga Alberta un ordeņmestra Volkvīna vadībā 8000 vīru liels karaspēks, kas sastāvēja no 4000 vāciem un tikpat daudz savervētiem libiešiem un letgaļiem, aplenca Mežotnes pili. Viņi bija bruņoti ar akmens un uguns podu metamām mašīnām, kādas zemgalieši nemaz nebija redzējuši. Sakšu hercogs pats pirmais raidīja lādiņus pret pili. Pēc sīvām kaujām mežotniešu vadoņi Madis un Gailis bija spiesti uzsākt ar vāciem miera

«Uzvaras» lauksaimniecības muzejs

sarunas. Zemgāliešu starpā trūka vienprātības: vieni gribēja cīņu turpināt un mirt kā brīvi cilvēki, citi bija ar mieru padoties un pieņemt svešzemniekus par saviem kaklakungiem. Nevarējuši paši vienoties, pēdējie meklēja patvērumu pie vāciešiem. Bet krustneši, visiem ielenktajiem redzot, nežēlīgi apkāva četrdesmit zemgaļu virsaišu. Tērvetiešu spēki bija par vājiem, lai cīnītos pret ienaidsnieku. Ordeņa brāļi pili ieņēma, tomēr baidījās te palikt, tāpēc nodedzināja to un atgriezās Rīgā.

1271. gadā pēc Viestura mītnes Tērvetes ieņemšanas vāci atkal devās karagājienā uz Mežotni, līdzī aizvezdami sagūstītos vīrus, sievas un bērnus. Tie, kas vēl palika brīvi, paši nodedzināja savas mājas un devās trimdā.

1321. gadā ordeņmaršāls Jorkes Gerhards uzcēla pilskaļnā koka pili, kuru 1346. gadā ieņēma apvienotais zemgaļu un lietuvju karaspēks. Tā bija atbēdība par iepriekšējo paaudžu neveiksmēm. Visus pils aizstāvjus nogalināja un pili nodedzināja.

Kad 15. gadsimtā ordenis uzcēla Bauskas pili, Mežotne piederēja pils komturam, kurš to izrentēja. Viens no Mežotnes nom-

niekiem Medems Lielupes otrā krastā uzcēla pili, kurā bieži uzturējās hercogs Frīdrihs. Uzplaukumu Mežotne piedzīvoja hercoga Jēkaba laikā: 1640. gadā iepretim pilskalnam viņš ierīkoja manufaktūras fabriku. Drīz vien te izveidojās vesela austuves pilsēta. 1648. gadā sāka strādāt brokāta darbnīca. Zeltā austus svārkus hercogs sūtīja uz Gambiju kā dāvanas nēģeru virsaišiem. Atvēra arī gobelēna darbnīcu. Dārgos gobelēnus un tepīkus hercogs Ferdinands vēlāk aizveda uz Dancigu. Blakus pilskalnam uzbūvēja liellaivu ostu.

1658. gadā Mežotnes fabrikas izpostīja zviedri. Jau pēc trim gadiem tās atjaunoja. No Baldones atveda 60 stelles un franču meistarus. Te darbojās arī zelta kaltuve, tapešu darbnīca (tapetes izgatavoja no ādas), salpetra vārtava pulvera un stikla pagatavošanai.

Mežotnē dzimusi hercoga Pētera sieva — skaistā Doroteja. 1795. gadā Katrīna II Mežotni atdeva savai galma dāmai firstienei Šarlotei Līvenai. 1797. gadā viņa iesāka celt tagadējo Mežotnes pili, kas pabeigta tikai pēc Napoleona kara — 1813. gadā. Tā būvēta pēc arhitekta Džakomo Kvarengi projekta. Tas ir klasicisma paraugs — trīsstāvu celtne ar četrām majestātiskām kolonnām galvenās fasādes pusē. Pils interjers ir krāšņi dekorēts. Saimniecības ēkas kopā ar rūpīgi plānoto ainavu parku veido vienotu ansambli. Tā ir viena no krāšņākajām muižnieku pilīm Zemgalē. Greznākās telpas atrodas otrajā stāvā, kur arī muižnieku ģimene dzīvoja. Pils centrā izbūvēta apaļā jeb kupola zāle. Telpiskā padziļinājuma iespaidu rada griestu ornamentu. Gleznojumi izskatās kā reljefi skulpturāli veidojumi. Tie iekļauti republikas nozīmes mākslas pieminekļu sarakstā.

Parka ainavas vislabāk skatīt no pils logiem. Lielupes krastā speciāli izraktas divas ieplakas, lai, no pils lūkojoties, ainavu bagātinātu ūdeņu spogulis. Lai gan parks ir neliels — tikai 14 hektāri, iespaids ir tāds, it kā tas būtu milzīgs, jo ainavā optiski iekļaujas tuvā Lielupe ar senleju, abi Mežotnes pilskalni un tālumā redzamie meži un ēku puduri.

Pēc zviedru, poļu un arī vairāku citu tautu vēsturnieku atziņuma Mežotne atzīmēta jau 1154. gadā Sicīlijā izdotajā arābu ģeogrāfa Muhameda Idrisi pasaules kartē ar nosaukumu Medsūna. Kartes pielikumā tā raksturota kā liela, ziedoša pilsēta, kuras iedzīvotāji pielūdza uguni.

Pēdējā laikā arheoloģiskajos izrakumos kultūrslāņu biežums ir 1,8 m. Zem seno ēku pamatiem atrasti zirgu galvaskausi — tiem vajadzējis sargāt māju iedzīvotājus no ļauniem gariem. Atrasti arī pārogļojušies miežu, kviešu, rudzu, auzu, pupu, zirņu un

pat prosas graudi, kas jau pirms tūkstoš gadiem audzēti Mežotnes apkaimē.

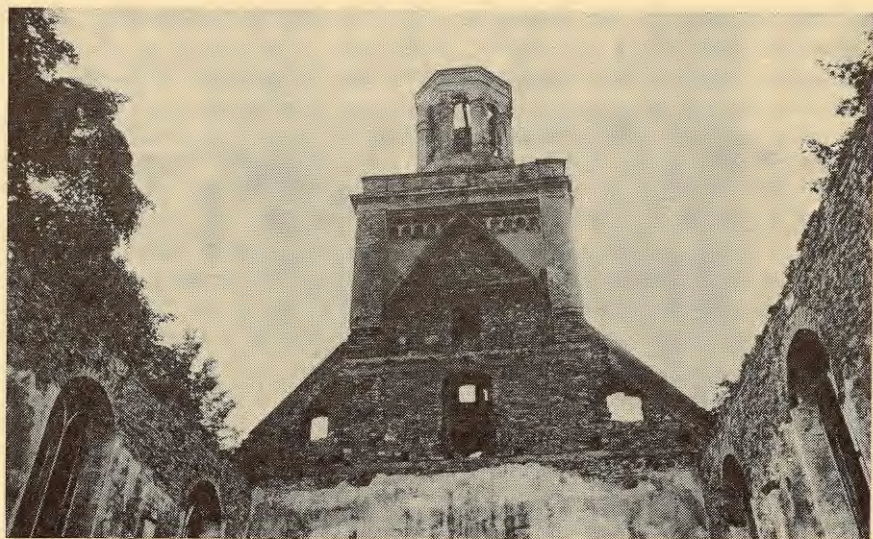
Mežotni apvij arī daudzas leģendas. Viena no tām stāsta, ka pils nogrimusi zemē. Tajā vietā palikusi bedre, kas piepildījies ar ūdeni. Ūdeni peldējusi pīle. Kad cilvēki sanākuši skatīties, pīle palūdusi zem ūdens un uzpeldējusi tai vietā, kur tagad atrodas avotiņš. Pēc tam pīle metusies atvarā un pazudusi. Arī ūdens no bedres pazudis, bet avotiņš turpinājis tecēt un tek vēl šodien.

Reiz atkal pie pilskalna zēns ganījis aitas. Rīta agrumā ganiņam uznācis miegs. Viņš turpat zālītē apgūlies un aizmidzis. Pamodies redzējis, ka vienas aitas trūkst. Citas aitas mierīgi ēdušas, un zēns devies pazudušo meklēt. Atradis arī, gribējis dzīt atpakaļ, bet aita, kā par spīti, skrējusi projām. Priekšā gadījusies ala, un šī ielūdusi tur iekšā. Gans devies pakaļ. Par lielu pārsteigumu, ieraudzījis seno Mežotnes pili. Pagalmā, uz šķēpiem atspiedušies, stāvējuši senie zemgaļu kareivji. Zēns grasījies bēgt, bet kāda balss teikusi: «Redzi šos mēmos varoņus un mācies no viņiem aizstāvēt savu tēviju!»

Otrajā pasaules karā Mežotni nopostīja. Cieta arī pils. Parks bija pārvērties par noplukušu mežu. Tagad pils atjaunota, arī parks daļēji atguvis agrāko izskatu. Apkārtnes labiekārtošanai un uzkopšanai no 1968. gada līdz 1988. gadam notikušas 659 talkas, kurās vietējie iedzīvotāji bez atlīdzības nostrādājuši 114 788 stundas. Talkas turpinās arī tagad. Izveidota ziemciešu puķu kolekcija pie autobusu pieturas un oriģināla ārstniecības augu kolekcija pie ambulances. Pavisam Mežotnē aug ap 500 koku, 300 ārstniecības augu sugu, ap 700 puķu šķirņu.

Mežotnes pilī pašlaik atrodas ciema izpildkomiteja, sakaru nodaļa un Mežotnes selekcijas un izmēģinājumu stacija. Tā kā tās galvenais uzdevums ir piemērotu cukurbiešu šķirņu audzēšana, kā arī tehnoloģijas pilnveidošana, pils otrajā stāvā izveidots cukurbiešu audzēšanas vēstures muzejs. Jaunā tehnoloģija Latvijas apstākļos vienai retinātājai ļauj apkopt 5—10 hektārus biešu vai pat vispār atteikties no roku darba sējumu kopšanā. Jau vairāk nekā desmit gadus republikā audzē tikai Mežotnē izveidotās cukurbiešu šķirnes, kuras dod labu ražu, piemēram, 'Mežotnes 070', 'Mežotnes 80', hibrīds 'Mežotnes 18' un hibrīds 'Mežotnes 09'. Te sāka veidot arī viensēklu lopbarības biešu šķirnes.

Mežotnes selekcijas un izmēģinājumu stacija dibināta 1933. gadā uz Mežotnes lauksaimniecības vidusskolas un selekcijas stacijas bāzes, kopš 1959. gada pakļauta Latvijas Zemkopības un lauksaimniecības ekonomikas zinātniski pētnieciskajam institūtam. Stacijai ir cieša sadarbība ar agrofirmu «Uzvara», kas ir

Iecavas baznīcas drupas

lielākā biešu audzētāja Bauskas rajonā. Līdzās cukurbietēm Mežotnes SIS audzē graudaugus un ražo daudzgadīgo zaļu elites sēklu, ar kuru apgādā republikas saimniecības.

*

Vispārizglītojošā skola Mežotnes pagastā nodibinājusies 1881. gadā. Iedzīvotāji bija griezušies pie firsta Līvena ar lūgumu celt apkārtnes bērniem skolu. Firsts atbalstīja viņu prasību. Skola atradās pie pagastmājas. Skolotājus atalgoja pagasta valde.

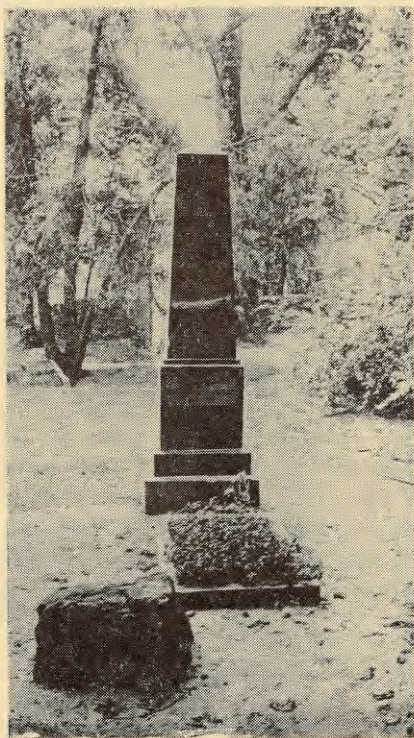
Sākumā bija tikai 4 klases ar 50—60 skolēniem, vēlāk 6 klases, kur mācījās nedaudz vairāk par 100 skolēniem. Iekārtoja arī internātu.

1905. gadā skolā notika revolucionāru sapulce. Apsprieda, kā organizēties cīņai par savām tiesībām. Soda ekspedīcijas laikā mācības nenotika.

1930. gadā skolas bēniņos uzbūvēja trešo stāvu. Tā bija zāle sarīkojumiem ar 250 sēdvietām, 100 stāvvietām un skatuvi. Skolas bibliotēka ar 1810 sējumiem pulcināja daudz grāmatu draugu.

Par nedarbiem skolēnus lika kaktā. Par lielākiem pārkāpumiem — kaušanos vai zagšanu — izslēdza pat no skolas. Ar stin-

Gleznotāja A. Romana kaps
Iecavas baznīcas kapos

grajām prasībām skolotāji panāca, ka disciplīna bija laba. Skolā darbojās Sarkanā Krusta, literārais, mājsaimniecības pulciņš un mazpulku organizācija.

1944. gadā skolu uzspridzināja. Pēc kara mācības notika vairākās lauku mājās.

Skolu atjaunoja 1958. gadā. Iekārtoja izmēģinājumu lauciņu un sporta laukumu, ar skolotāju un skolēnu kopīgiem spēkiem izveidoja glītu apkārtni. Direktora Jāņa Vecumnieka laikā 60. gados skola labi sadarbojās ar Mežotnes selekcijas izmēģinājumu staciju. Ļoti iecienīti un plaši apmeklēti bija kopīgie atpūtas vakari ar priekšnesumiem, sacensībām un izdziedāšanos. Saimniecība nekad neatteica palīdzību skolai — sazāgēja malku, sastrādāja zemi, kaltē žāvēja ābolus. Skolēni savukārt gāja talkās — vāca kartupeļus un bietes, palīdzēja zinātniekiem dažādos darbos, visam mācību gadam skolas krogaldam nopelnīja kartupeļus. To-

laik par ēdināšanu gādāja pati skola, nevis patērētāju biedrība kā tagad.

Līdz 1964./65. gadam Mežotnē pastāvēja divas skolas: viena — latviešu bērniem un otra — krievu valodā runājošajiem. 1947. gadā tā nodibinājās kā pamatskola tikai ar 15 skolēniem, bet jau pēc gada ieviesa septiņas klases, un audzēkņu skaits trīskāršojās. Skola bija nekurināta, un transporta trūkuma dēļ daudziem bērniem katru rītu un vakaru vajadzēja nosojot piecus un pat vairāk kilometrus. Sākumā nebija arī skolas solu — skolēni sēdēja rindā pa desmit pie gariem galdiem. Toties visi bija sekmīgi. Skola sekmības ziņā rajonā ieņēma pirmo vietu.

Ar katru gadu skolēnu skaits palielinājās — galvenokārt uz iebraucēju rēķina. Visvairāk migrantu ieplūda no Baltkrievijas un Ukrainas. Piecdesmitajos gados vēl nebija pagarinātās dienas grupas, taču audzēkņi labprāt palika pēc stundām un izpildīja mājas darbus. Par labu mācību un sabiedrisko darbu Mežotnes 2. skolai 1955. gadā piešķīra ceļojošo Sarkano karogu, bet direktori Natāliju Šeršnovu apbalvoja ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija Goda rakstu.

Sešdesmitajos gados par pionieru vadītāju strādāja direktores dēls Vladimirs Šeršnovs. Viņš izveidoja vairākus interesantus klubus — «Zvaigznīte», «Mazulītis», «Skanīgā estrāde», iemācīja zēniem labi spēlēt volejbolu un basketbolu, iekārtoja sporta laukumu, noorganizēja lelļu teātri un atklāja skolas muzeju. Vairāk nekā 20 gadus skolā strādājuši Natālija Šeršnova, Fjodors Kosoiķins, Lilija Jemelinska, Anatolijs Sidorenkovs, Ludmila Vasjančina, Kaija Branka, Jānis Vaļums.

Mežotnes pagastā atrodas arī Bērzu deviņgadīgā skola, kas ieņem īpatnēju vietu rajonā, jo ir vienīgā mācību iestāde, kurai nav savas ēkas, bet aizņem kolhoza «Strēlnieks» kultūras namu. — Mēs esam kā tāds čigānu tabors, — skumji ironizē direktors Normunds Zalgauckis.

Tāda neapskaužama situācija izveidojās jau 1977. gadā, kad nodega 1921. gadā Bērzu muižā ierīkotā skola. Bet vēl senāk — no gadsimta sākuma līdz Pirmajam pasaules karam darbojās Bērzu skola. Tā atradās apmēram viena kilometra attālumā no ugunsnelaimē cietušās Bērzu skolas, kur tagad iekārtoti skolotāju dzīvokļi.

Pirmā skolas pārzine bija Milda Kramiņa-Grima, bet par skolotājiem strādāja Lūcija Brežinska un Vilis Kviēte. Latvijas republikas laikā skolā darbojās spēcīgs dramatiskais kolektīvs, skolotāji tēloja kopā ar skolēniem, uzveda pat Aspazijas drāmu «Vaidelote». Arī šodien dramatiskais pulciņš ir viens no rosīgākajiem.

Ar panākumiem audzēkņi uzstājas arī matemātikas un fizikas olimpiādēs.

Skolā strādā 21 skolotājs un mācās 110 skolēnu. Par savu to sauc tēlnieks Mārtiņš Zauris, dzejnieks Vitauts Ļūdēns, kolhoza priekšsēdētājs Voldemārs Bāliņš, skolotāja Tekla Auniņa, mediķe Ausma Ose, inženieri Daumants Ļūdēns, Edgars Čipots un citu profesiju pārstāvji.

Blakus Garozas muižai un parkam, kas arī ir kultūrvēsturiski pieminekļi, atrodas Mežotnes lauksaimniecības skola. Te mācās ap 400 audzēkņu. Tā nodibināta tūlīt pēc kara, lai sagatavotu traktoristus. Plaša profila traktoristu specialitātē jāmācās 3 gadi, bet līdzās pastāv arī viengadīga apmācības grupa, kuru beidzot var iegūt III klases traktorista tiesības. Lai kļūtu par remontatslēdznieku, jāmācās 2 gadi.

Bija laiks, kad uz šejieni nāca tikai puīši, bet pēdējos gados sakarā ar vairāku jaunu specialitāšu rašanos skolā mācās arī meitenes — un dzīve kļuvusi interesanta. Nereti jaunieši sadraudzējas un, skolu beidzot, nodibina ģimenes.

Daiļdārznieku specialitātē mēdz būt neliels konkurss, toties celtnieku, putnkopju un mehanizētās slaukšanas meistarību grupas pat grūti nokomplektēt. Diezgan vāja ir materiāli tehniskā bāze, jo visas modernās mašīnas saņem saimniecības, bet skolai jāsamierinās ar vecajām, kas jau morāli nolietojušās. Jaunais speciālists pirmo reizi ar tām saskaras, kad pēc beigšanas ar norikojumu ierodas kolhozā vai sovhozā.

1989. gada oktobrī atdalījās un kļuva atkal patstāvīgs kolhozs «Strēlnieks».

Dzīves apstākļi meitenēm skolā ir labāki nekā zēniem — viņas mīt dzīvokļu tipa kopmītnē: divās istabās 5 meitenes. Kooperatīvs «Iecaviņa» audzēkņiem iekārtoja kafejnīcu.

Godalgotas vietas rajona skatē ieguvis deju kolektīvs, kuru vada Velta Rumba. Iespējams nodarboties arī ar sportu — spēlēt volejbolu, galda tenisu, šahu, dambreti, trenēties brīvajā cīņā. Ir arī pašiem sava videotēka.

Iecienītā atpūtas vieta ir Jumpravas romantiskais ainavu parks Lielupes labajā krastā pusceļā starp Mežotnes pili un Bausku. To rotā dižkokos iekļauta gleznaina grava, mākslīgās pilsdrupas un Zemgales ainavai neparastās dolomīta klintīs. Šeit bieži norisinās Latvijas un pat visu Baltijas republiku sacensības klinšu kāpšanā.

Kā te izskatījās pirms pusgadsimta, to varam uzzināt 1928. gadā izdotajā Valda ceļojuma aprakstā «Kurzemē».

«No viengabalainā krasta daži lieli, vareni klinšu blūķi atdalījušies un novēlušies pašā ūdens malā, kamēr citi stāv izkārušies,

it kā galvas pastiepuši, lai iepriekš apskatītos, kurā vietā labāk velties un nogulties.

Liekas, it kā acu priekšā atklātos mazs, burvīgi skaists stūrītis no tālu tālās, sensenās pasaku pasaules. Šķietas, šis gaišais stāvs būtu tepat vēl dzīvais pasaku varonis, kāds bruņinieks vai princis, kas tikko bijis gravas noslēpumainos, lapu ēnotos dziļumos un ieraudzījis tur pēkšņi šausmīga nozieguma ainu, steidzies prom un sastindzis neziņā: ko tagad darīt? Griezties atpakaļ un sākt izmisuma pilnu, nāvīgu cīņu vai labāk lēkt ūdenī?»

Mežotnē atrodas arī celtniecības materiālu ražošanas starpsaimniecības uzņēmums «Ceplis», kas dibināts ap 1872. gadu.

No republikas nozīmes arheoloģijas pieminekļiem līdzās Mežotnes pilskalnam, senpilsētai un Vinakalnam vēl jāmin Kugrēnu apmetne un senkapi, Plūdoņu apmetne, kā arī Pirmajā pasaules karā kritušo karavīru kapi Mežotnes parkā, Otrajā pasaules karā kritušo padomju karavīru Brāļu kapi (Daudzvārdu kapi) un 1905. gada revolucionārā kaujinieka Jēkaba Dubelšteina — «Jēpja» dzīves vieta «Bērtuļi».

Kurš nav bijis Mežotnē, tas nav iepazinis Zemgali. Bet tie, kuri atbrauks, iemilēs šo zemes stūrīti, kur ar mums runā Vēsture.

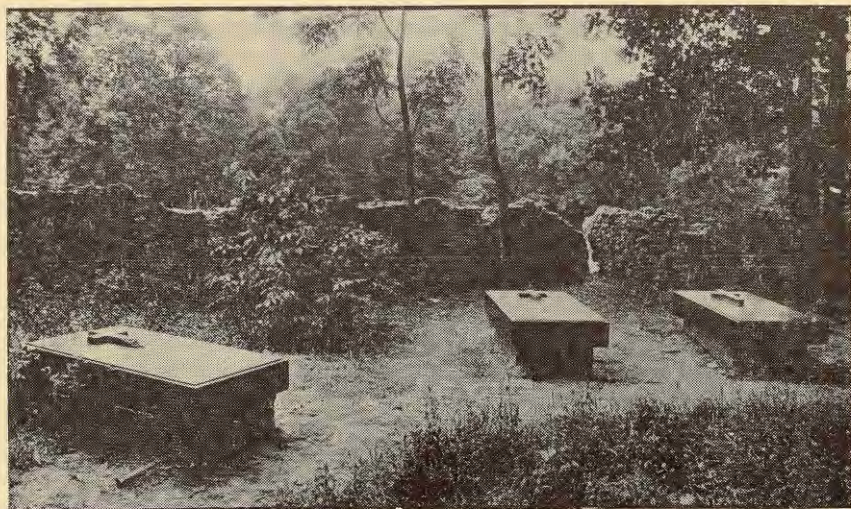
PILSRUNDĀLE

Atrodas apmēram 10 km no Bauskas, pie Dobeles ceļa, Islices krastā. Teritoriju šķērso arī vairākas citas upītes — Bērstele, Dzirnupīte, Melnupīte, Svirkale un Kauce. No apdzīvotām vietām vēl minamas Saulaine, Mazbērstele, Mazsvirkale, Ziedoņi, Rundāle, Mazrundāle un Lepšas.

Pilsrundāles pagastā dzīvo vairāk nekā 1043 ģimeņu — apmēram trīs tūkstoši iedzīvotāju. Interesanti salīdzināt — 18. gadsimta beigās Rundāles muižās bija tikai 150 zemnieku mājas, kurās dzīvoja 2632 cilvēki.

Visbagātākais pagasts ar arhitektūras un vēsturiskiem pieminekļiem: Ziedoņu parks ar senkapjiem, viduslaiku kapsētas «Smēdēs», «Svepeļos» un pie «Aizupju» mājām, Rundāles pils ansamblis, Mazrundāles muiža, 1905. gada revolucionāru atdusas vietas, Priediņu kapi un fašisma terora upuru kapi Saulaines parkā, Kārklīņu dižozols...

Vēstures avotos minēts, ka jau 1280. gadā ordeņmestrs Feihtvangeras Konrads te uzcēlis pili, kuru izlēņojis bruņiniekam Ruvenam. Pēdējais nosaucis pili savā vārdā par Ruvendāli. Šo versiju it kā apstiprina vāciskais Rundāles nosaukums «*Ruhenthal*», tāpat arī krieviskais «Руэнтал». Tulkojumā minētā bruņinieka uz-

Grāfa Pālena dzimtas kapi Iecavā

vārds nozīmē «gulēt», «dusēt», «atpūsties». Ja no tā atvasina divdabi un pievieno vācu vārdu «*Thal*» («ieleja»), pils iegūst nosaukumu «*Ruhendethal*» — «Dusošā ieleja». Vēlākos laikos, kā uzskata valdnieki, vai nu uz līdzības ar tādiem vārdiem kā «rundalis» («apkārtne», «riņķis» vai «apaļa dziļa dobe»), vai arī, saīsinot nosaukumu, radusies — Rundāle. Tātad skanīgais vārds ir ģermāniskas izcelsmes.

Bet no paaudzes uz paaudzi kļīst arī leģenda par Rundāles rašanos. Kad sākuši celt pili, darbs neveicies. Tāpat kā būvējot Bauskas pili, arī te velns pa nakti izārdījis sienas, ko mūrnieki dienā uzmūrējuši. Ja arī kāda daļa saglabājusies, tur bijusi saklausāma dobja dunoņa. Meistari nosprieduši, ka darbu sekmēšanai pili jāiemūrē dzīvs cilvēks, kā jau it kā izdarīts Bauskā. Bet kuru gan ziedot velnam? Izvēle kritusi uz kādu nabadzīgu vīru Rundālu, kuram neesot bijuši radinieki, un viens pats viņš kļīdīs pa pasauli. Rundāls par tādu goda izrādīšanu viņa necilajai personai lepojies, pats jau ilgāku laiku prātojis, kā izbeigt savu nožēlojamo dzīvi, tikai pietrūcis drosmes izdarīt pašnāvību. Turpmāk celtniekiem darbs sekmējies labi un mūri vairs nav drebējuši. Nabaga upura vārds iemūžināts uz visiem laikiem, šo vietu nosaucot par Rundāli.

Dzirdēta arī cita leģenda — nevis velns jaucis nost mūrus,

bet svešs zvērs. Kāds ganuzēns to ieraudzījis parka diķī. Ļaudis zvēru nogalinājuši, un tagad pils celšanu neviens vairs neesot traucējis.

Uz celtniecības darbiem saziņoti cilvēki no visas Latvijas. Apkaimes laukos vēl šur un tur redzamas lielas bedres, no kurām ņemts māls ķieģeļu dedzināšanai. Pils celējiem putra vārīta kopējā katlā — tā salikta koka silēs, un strādnieki ēduši no tām. Kad pils bijusi gatava, paši meistari iemūrēti sienā, lai otru tādu celtni vairs nevarētu uzbūvēt.

1735. gadā Krievijas ķeizariene Rundāli uzdāvināja hercogam Bironam, kurš te nolēma uzcelt greznu pili. Viņš ataicināja barona lielmeistaru — krievu galma arhitektu Frančesko Bartolomeo Rastrelli, lai slavenība izstrādātu projektu. Pils tika iecerēta kā Kurzemes hercoga vasaras rezidence. Rastrelli cēlis arī Ziemas pili Pēterpili un Jelgavas pili.

Arhitekts nesāka projektu ar pašu pils ēku, bet iepriekš izdomāja visu ansambli — kā celtne iekļausies apkārtnes ainavā. Rastrelli saprata, ka īsā laikā nav iespējams radīt skaistu parku, jo paiet daudzi gadi, kamēr koki izaug lieli. Viņš izmantoja asprātīgu paņēmieni — birzī lika izcirst liekos kokus, radot piecas radiālas alejas, kas savienojās pils priekšā, un trīs šķērsalejas. Tikai tiešā pils tuvumā — desmit hektāru platībā izveidoja īsto baroka parku jeb — kā toreiz dēvēja — «franču dārzu». Te viņš rikojās kā Radītājs — dabā ieviesa visu to, kas dzima iztēlē: apcirpti koki un dzīvžogi, zaļi gaiteni, paviljoni, tiltiņi, strūklakas, skulptūras, vāzes. Kā atzīst Rundāles pils muzeja direktors Imants Lancmanis, «tā bija būvniecība ar dzīvu dabas materiālu. Kaut kas no šīs pieejas saglabājies dārzu veidošanā vēl līdz mūsdienām. Arī mēs dažkārt taisām regulārus celiņus, apcērpam dzīvžogus kā stingras, zaļas sienas, pat nedomādami, ka tās ir paliekas no baroka dārzu mākslas.»

Parku Rundālē izveidoja pēc Rastrelli projekta. Vienīgi ideja par trīs strūklakām netika īstenota. 18. gadsimta tehnika tās nespēja iedarbināt. Pēterhofā palīdzēja dabiska zemes līmeņu starpība.

Pašu pili sāka celt 1736. gadā. Būvdarbos piedalījās 500 mūrnieki, izmantoja 433 pajūgus. 1740. gadā celtniecību pārtrauca, jo Bironu izsūlija trimdā. Darbus atsāka 1763. gadā, un pēc 4 gadiem pils bija gatava. Tas ir ievērojamākais baroka arhitektūras un mākslas piemineklis Latvijā. Pils iekštelpu apdarē piedalījušies ievērojami itāliešu un vācu mākslinieki — brīvtēlnieks J. Grāfs, gleznotāji P. Rotari, F. Fontebaso, F. Martini, K. Cuki, F. Hartmanis. Pavisam pilī ir 140 istabas. Greznākās atrodas otrajā stāvā — Baltā zālē, Zelta zālē, bibliotēka, gleznu galerija, galve-

nās kāpnes. Telpu mākslinieciskajā veidojumā izmantots baroka un rokoko rotājums, ornamentāli cilņi, griestu plafonu gleznojumi, mākslīga marmora inkrustācijas.

Ar Rundāles pili saistās daudzi nostāsti. Te arī spokojušies. Kādreiz pili mitis nežēlīgs kungs, kurš nepaklausīgos kalpus licis iemūrēt sienā. Naktīs tie klistot apkārt kā spoki. Kad pili vienā spārnā bija ierīkota skola, apkopēja esot redzējusi, kā cauri kolonnām iziet balta sieviete. Darbinieci pārņēmušas tādas šausmas, ka nav varējusi to izturēt un no Rundāles aizbraukusi projām.

Parādību redzējusi arī cita apkopēja. Otrajā stāvā viņa slaucījusi klasi. Pēkšņi trīs reizes notinkšķējusi loga rūts, it kā mestu kāds akmentiņus. Viņa turpinājusi slaucīt grīdu vēl cītīgāk. Tad sajutusi, ka viņu rauj aiz svārku stūra un čukst: «Ej projām!» Apskatījusies: neviena nav. Vēl stiprāk parauta, un vārdi skanējuši skaļāk. Apkopēja nobijusies un metusies projām. Gaitenī garām paslīdējis balts tēls.

Daži aculiecinieki stāsta, ka redzējuši naktīs atveramies lielos pils vārtus (Lauvas vārtus) un iebraucam karieti, kurai priekšā aizjūgti seši balti zirgi. Tik lepmi senos laikos esot braucis pils pārvaldnieks Zubovs, kurš bijis ļoti nežēlīgs. Reiz uz lielceļa spēlējusies maza zemnieku meitenīte. Viņa nav griezusi karietei ceļu, un Zubovs pavēlējis kučierim braukt skuķenam viņu. Kučieris tik trakai pavēlei nav klausījis. Kungs iesitis viņam plīķi, izrāvis grožus no rokām, bet zirgi pasitušies sānis un pārlēkuši pāri grāvim. Pārvaldnieks izkritis no karietes, sapinies grožos, un zirgi aulēkšodami vilkuši viņu pa zemi līdzī. Pili Zubovs atgriezies zilumos un ar zemēm aplīpis. Otrā rītā kalpotāji atraduši viņu savā istabā pakārušos. Kopš tā laika arī viņš pārvērties par spoku.

Pils vairākkārt cietusi: 1812. g., 1916. g., 1919. g. un 1944. g. Tūlīt pēc kara valdība neatvēlēja līdzekļus restaurācijai. Pils telpās sovhozs glabāja graudus. Tikai sešdesmitajos gados sākās atjaunošanas darbi. Pie darba enerģiski ķērās pils muzeja direktors Laimonis Liepa, pieaicinot jaunos speciālistus I. Lancmani, M. Kļaviņu un citus. Vajadzēja restaurēt ne tikai fasādi un iekšējās telpas, bet arī parkam atdot kādreizējo izskatu. Vienai trešdaļai koku bija izpuvis vidus. Parka atjaunošanas projektu izstrādāja Ļeņingradas speciālisti. Vispirms nocirta vecos kokus, izvilka celmus un aizveda projām, noplanēja zemi, meliorēja un ierīkoja laistīšanu, kā arī atjaunoja kanālu, izveidoja ceļu segumu. Tas bija vairāku gadu darbs. Pašreizējīgi strādāja Bauskas 7. PMK un 11. ceļu remonta un būvniecības pārvalde. Pēc tam no kokaudzētavas atveda dēstus un no jauna iestādīja parku. Bet pili strādāja restauratori. Otrajā stāvā atjaunoja sākotnējo apdari un izveidoja 18. gadsimta interjeru. 1972. gadā atklāja Rundāles pils

muzeju. Pirmajā stāvā iekārtoja ekspozīcijas, kas atspoguļo Latvijas un Eiropas lietišķo mākslu no 16. gs. līdz 20. gs.

Rundāles pils ir mūsu kultūras centrs, mūsu lepnums. Plašāk par to iespējams izlasīt Imanta Lancmaņa grāmatā. Cauru gadu Rundāli apmeklē ekskursanti ne tikai no Latvijas dažādiem novadiem un Padomju Savienības, bet arī ārzemnieki.

*

Pēdējos gados Pilsrundālē uzceltas daudzas jaunas ēkas — dzīvojamie nami, ciema padome, sadzīves pakalpojumu punkti, pasts, ambulance un jauna vidusskola.

Rundāles pagasta skola nodibināta 1919. gadā. Nolēma jaunu ēku necelt, bet izmantot Rundāles pils telpas. Klases iekārtoja rožu istabās, bet par skolas zāli nodereja hercoga guļamistaba.

1936. gadā izremontēja pils rietumu spārnu, un skola pārvietojās uz turieni. Skolotāju istaba atradās tā saucamajā Katrīnas buduārā, lai gan pati Krievijas cariene ne reizi neesot uz Rundāli atbraukusi.

Otrā pasaules kara laikā pili aizņēma latviešu leģionāru atpūtas bataljons. Klases izvietoja lauku mājās. Par skolotāju šai laikā strādāja arī dzejnieks Konstantīns Aizpurs. Laikmeta virpuļos tika ierauti vairāki talantīgi pedagogi.

Pēc Rundāles pagasta atbrīvošanas pils telpās atkal atsākās mācības. Tā kā nebija malkas, skolēni paši devās uz mežu un sagādāja kurināmo klasēm un virtuves vajadzībām.

Pēckara gados šajā apvidū ielplūda diezgan daudz «laimes meklētāju» no citām republikām, kuru bērni neprata latviski. Jau sešdesmito gadu sākumā mācības notika divās plūsmās — latviešu un krievu valodā. Direktora A. Bumbēra laikā skolai bija labi sasniegumi sportā un pašdarbībā.

1976. gadā sākās jaunas skolas celtniecība. To atklāja 1979. gada septembrī. Ar šo mācību gadu sākot, astoņgadīgā skola pārtapa par vidusskolu.

No 1983. gada šīs divplūsmu skolas direktors ir A. Indrikovs.

Skolēnu skaits nav liels — tikai 540. Septiņos izlaidumos skolu beiguši 147 jaunieši, 17 no tiem tagad paši strādā par pedagogiem.

Pagasta teritorijā atrodas arī Rundāles internātpalīgskola. Tā iekārtota 1976. gadā tiem bērniem, kuri nav spējīgi mācīties parastajās vispārīgizglītojošās skolās. Ēka uzcelta 1835. gadā kā Rundāles pagasta četrklasīgā skola. Pirmais pārzinis bija Ģederts Rozenbergs. No 1934. līdz 1946. gadam skola bija sešgadīga. 1961. gadā izbūvēja otro stāvu, un līdzās latviešu bērniem te sāka

Brīvības pieminekļa fragments Iecavas parkā

mācīties arī citu tautību skolēni. Vēlāk viņi pārgāja uz Pilsrundāles skolu.

Bauskas—Elejas šosejas 5. kilometrā pusceļā uz Pilsrundāli atrodas Saulaines sovhoztehnikums. Tā pirmsākums ir Jelgavas zemkopības skola, kas nodibinājās 1908. gadā. Viens no pirmajiem pasniedzējiem un mācību saimniecības vadītājiem bija Pauls Lejiņš, tāpēc arī šī mācību iestāde nosaukta viņa vārdā. Pirmā pasaules kara laikā tā pārcēlās uz Rēzekni, no 1936. līdz 1944. gadam darbojās Mežotnē, bet Saulaines muižā tai laikā atradās slavenā Kaucmindes mājturības skola. Nosaukums cēlies no Kauces muižas, kuru 1513. gadā ordeņmestrs Valters Pletenbergs izlēņojis baronam Sultem. Barona pēcnācēji te dzīvoja līdz 1777. gadam, kad Īslīci un Kauci pārņēma pulkvedis Pālens — pirmais Krievijas ģenerālgubernators Kurzemē, vēlāk arī Vidzemē un Igaunijā. Valodnieks J. Endzelīns uzskata, ka «Kaucminde» ir saliktenis un sastāv no vārdiem «kauce» un «*münden*», kas tulkojumā no vācu valodas nozīmē «ietecēt». Īslīcē ir upīte Kauce. Arī kādas mājas Ceraukstē saucas — «Kauces». Valodnieki vārdu «kaucis» skaidro kā «nekastrēts kaķis».

Tātad pēc kara bijušās mājturības skolas telpas ieņēma tehnikums, kurā mācās topošie agronomi, zootehniķi, automobiļu teh-

niskās apkopes un remonta speciālisti. Saimniecībai ir vairāk nekā 2000 ha zemes, tā specializējusies piena un gaļas ražošanā, kā arī cukurbiešu audzēšanā. Izkopj šķirnes aitas un sporta zirgus. Saulaines sovhoztehnikums vairākkārt bijis PSRS Tautsaimniecības sasniegumu izstādes dalībnieks, apbalvots ar zelta medaļu.

1965. gadā uzcēla jaunu, modernu mācību korpusu ar laboratorijām un kabinetiem. Gadu vēlāk atklāja Paula Lejiņa muzeju.

Tehnikums atrodas skaistā parkā. Parasti Saulainē notiek republikas skolēnu ražošanas brigāžu salidojumi «Mēs tavi saimnieki, zeme!». Trijās dienās visjaunākā paaudze rāda savas zināšanas un prasmi dažādās lauksaimniecības nozarēs, kā arī iepazīstas ar tehnikumiešu dzīves un darba apstākļiem. Daudziem tas ir izšķirošais solis nākamās profesijas izvēlē.

Tagad tehnikumā atvērta jauna nodaļa, kas gatavo menedžerus laukiem. Šajā specialitātē Saulaines tehnikumā uzņem ar vidējo izglītību pēc pārbaudes testiem. Jāmācās trīs gadi. Ja absolvents vēlas mācīties tālāk, viņu ieskaita Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas Ekonomikas fakultātes 3. kursā. Labāka sevis pašā iepazīšana noder ne tikai menedžera darbā. Veiksmīgi viņi varēs strādāt par dispečeriem, iecirkņu priekšniekiem, fermeriem, kooperatīvu vadītājiem, mācēs slēgt līgumus, kārtot finansu lietas, pārliecināt partnerus.

Daudzi tehnikumā mācās ar saimniecību norīkojumiem un to stipendijām.

Saulaines ainavu parks (11,2 ha) ar Kaucītes upi un dīķiem veido romantisku vidi nākamajiem zemes saimniekiem. Te sastopamas 60 eksotisku koku un krūmu sugas, divi dižozoli un resnākais osis visā rajonā.

Trīs kilometrus no Saulaines gar Lielupes krastu plešas Ziedoņu ainavu parks. Tur kādreiz bijusi seno zemgaļu bronzas laikmeta apmetnes vieta (1. g. tūkst. p. m. ē.). Saglabājies kapulauks (5. gs. p. m. ē.).

Valsts saimniecība «Rundāle» izveidojās 1956. gadā. 1977. gadā to pievienoja Saulaines sovhoztehnikumam, bet 1985. gadā «Rundāle» atkal uzsāka patstāvīgu dzīvi. Tā specializējusies gaļas un piena lopkopībā, kā arī cukurbiešu un lopbarības biešu audzēšanā.

Pilsrundālē darbojas dzirnavas. Melderis Jānis Mucenieks strādā kopš pirmskara laikiem. Rudzus bīdēt brauc ne tikai no tuvākās apkaimes, bet arī no slavenā «Lāčplēša» un kaimiņrepublikas Lietuvas. Stundas laikā iespējams samalt veselu tonnu graudu.

SKAISTKALNE

Atrodas 33 km no Bauskas, pie Lietuvas robežas, Mēmeles krastā, Rīgas—Biržu ceļa malā. Pirmoreiz rakstos minēta 1481. gadā. 17. gs. beigās, kad uzcēla baznīcu un klosteri, tā kļuva par galveno katolicisma centru Zemgalē.

Apkārtne bagāta ar derīgiem izrakteņiem — ģipšakmeni, dolomītu, saldūdens kaļķi, augstvērtīgu mālu. Lielākā ūdenskrātuve — Baltezers.

Skaistkalne nosvinējusi jau 500 gadu jubileju. Daudzi domā, ka ciema nosaukums radies no skaistās un kalnainās apkārtnes. Līdz pat 1925. gadam, kad vārdu latviskoja, šī apdzīvotā vieta saucās Šēnberga. Saglabājies ordeņmestra Freitāga fon Loringhoveņa novēlējums, kurš minēto novadu 15. gadsimta beigās izlēņojis Heinriham Šēnbergam.

Pēc Kurzemes hercogistes nodibināšanas Šēnbergu 1640. gadā ieguva poļu armijas orbistrs (pulkvedis) Johans Karmels de Bergs. 1658. gadā no ozolu baļķiem viņš uzcēla pirmo baznīcu. Tā atradies apmēram kilometru no tagadējās mūra baznīcas. Pulkveža dēls Vladislavs Francisks uzdāvināja zemes gabalu jezuītu ordenim, kurš 1677. gadā te uzcēla klosteri.

Legenda vēstī, ka vietu baznīcas celšanai izvēlēties barons, kuram ļaunu darbu dēļ Dievs bija atņēmis acu gaismu. Kungs tik stipri lūdzis Dievu, ka beidzot tas apžēlojies — un barons atkal kļuvis redzīgs. Par to viņš apsoliņies uzcelt baznīcu visskaistākajā vietā. Apkārt baznīcai bijuši kapi. Reiz rakdami cilvēki izgājuši zirga kaulus. Tas apliecinājis Dieva gribu, kurā vietā jābūt baznīcai.

Arī jaunā baznīca celta uz kauliem. Zem altāra apbedīti vairāki priesteri, bet blakām aprakti vienkārši cilvēki, kas miruši no mēra. Dievs uzsūtījis grēcīgajai pasaulei šo briesmīgo slimību, lai viņus bargi sodītu. Ļaudis krituši tik daudz, ka nebijis, kas tos apglabātu. Paši izrakuši sev bedres un mirdami gāzušies iekšā.

Mūra baznīcu būvēja Jelgavas rezidences jezuītu superiors Ernests Šturms. Pēc izcelsmes viņš bijis austrietis un līdzekļus dievnama celšanai dabūjis no Austrijas karaļa Leopolda un citiem šīs zemes labvēļiem. Pusi no savām bagātībām jezuītiem ziedoja arī Jelgavas lieltirgotājs Dolre. Baznīcai bija divi augsti torņi, kurus nopostīja Otrajā pasaules karā.

1743. gadā Šēnbergu nopirka Nikolajs Korfs. Lai gan Korfi nekad te nav dzīvojuši, viņu dzimtas pārstāvis mantoja šo novadu no paaudzes uz paaudzi. Nikolajs Korfs apprecēja Bruknas īpašnieka Vālena meitu Konstanci Ursulu, pievienojot saviem īpa-

šumiem arī šo muižu. No viņu 16 bērniem dzīvi palika pieci. 18. gadsimta vidū Sēnbergā uzturējās Konstances jaunākā meita Luīze Doroteja. Te 1754. gadā piedzima viņas meita Elizabete Šarlote, kura vēlāk kļuva pazīstama dzejniece un publiciste Elīza fon der Reke.

Stāsta, ka Skaistkalnes pilī senos laikos valdījis ļoti bargs kungs. Viņiem kalpojusi skaista istabene. Kungam meiča patikusi, un viņš mēģinājis tai tuvoties, bet istabene milējusi kučieri. Viņi slepeni salaulājušies. Kungs, to uzzinājis, sasējis kučieri un licis pakārt, un savu istabas meitu pats noslīcinājis. Kopš tā laika kungs nav varējis iet upē peldēties, jo pastāvīgi rēgojusies balta sieviete. Beidzot viņš nekur no šīs parādības nav varējis izvairīties — visur, kur gājis, acu priekšā nogalinātā. Nevarēdams rast citu izeju, kungs pakāries savā guļamistabā. Ap pusnakti tur vienmēr spokojojies.

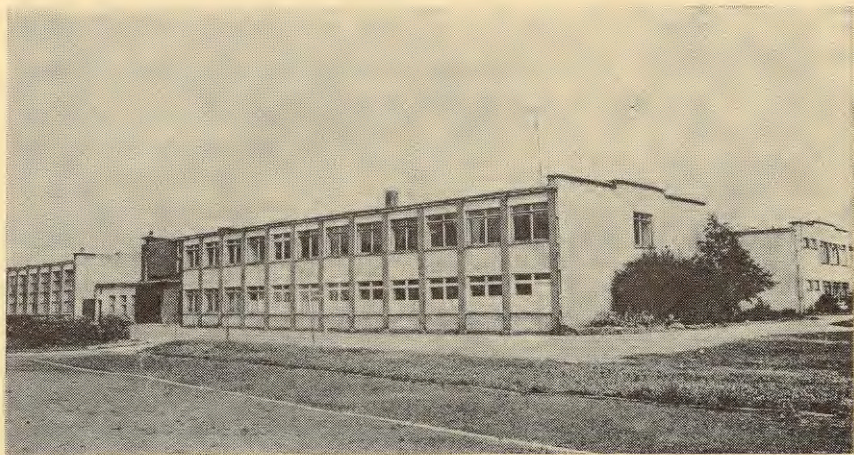
Skaistkalnes katoļu baznīca ir republikas nozīmes arhitektūras piemineklis — pirmā agrinā itāļu baroka baznīca Latvijā. Tāds dekoratīvais interjers nekur citur nav sastopams. Sienas un griesti rotāti ar cilņiem. Galvenais altāris veidots baroka stilā, koks imitē marmoru. Pamatīgumu dveš ozolkoka soli un kancele. Līdz Pirmajam pasaules karam logos bijušas vitrāžas. Baznīcas pagrabā apglabātas daudzas ievērojamas personas. Sienā zeltītā skārdā iespīests izcils rokoko stila ģerbonis.

Arī klosteris ir arhitektūras piemineklis. 1706. gadā ugunsgrēka laikā aizgāja bojā ļoti vērtīga bibliotēka. Klosteri atjaunoja. 1929. gadā to pārņēma kapucīnu mūki. Piecdesmitajos gados padomju vara klosteri atsavināja. Līdz 1975. gadam tajā atradās slimnīca. Kopš 1978. gada klostera ēkā kolhozs izmitināja viesstrādniekus. Tas radīja neapmierinātību ticīgajos, jo jaunie iemītnieki neuzvedās tā, kā piedienētos kulta celtnei.

1989. gadā klosteri atdeva atpakaļ draudzei. Atslēgas saņēma mācītājs Pēteris Skredels. Iecerēts izveidot pansionātu, kur vecumdienas pavadīs gan sirmie garīdznieki, gan arī citi veci, nespējīgi cilvēki. Tas varētu būt patvērums arī tiem, kas nākuši konfliktā ar sevi, kuri vēlas atgūt sirdsmieru. Atjaunos ceremoniju telpu, kāda tā bija agrāk. Klosterī būs vieta Skaistkalnes novada un baznīcas muzejam, kā arī bibliotēkai ar laicīgo un garīgo literatūru.

Aizsargājams objekts ir arī Mēmeles muiža.

Latvijas Republikas laikā uz Mēmeles tilta stāvēja robežsargi. Lai tiktu Lietuvas pusē, bija vajadzīga atļauja. Puiši, piemēram, gribēja iet uz balli, lai iepazītos ar leišu meitenēm, bet robežsargi laida pāri tikai savus draugus. Tāpēc par tilta sargātajiem bieži sūdējās.

Iecavas vidusskola

*

Patlaban Skaistkalnē dzīvo 16 procenti lietuviešu. Diezgan izplatītas ir jauktās ģimenes. Mēmeles viņā pusē atrodas Radvilīšku ciems. Kontakti izpaužas visdažādākajā veidā. Kaimiņu ciemā ir labs bērnudārzs, kuru apmeklē arī latviešu bērni. Savukārt vairāki lietuvieši, kuri prot latviski, mācās Skaistkalnes vidusskolā. Pirmā skola miestā uzcelta jau 1860. gadā. Visos laikos audzēkņu vidū bijis daudz ticīgo.

Vidusskola izveidojās 1952. gadā. Skolēnu skaits ir ap 300. Vislabākie panākumi gūti darbaudzināšanā. Cieša sadarbība saista ar kopsaimniecību «Skaistkalne». Čakli strādā divas ražošanas brigādes — «Ziluks» un «Zaļais Drakoniņš». Jaunāko klašu audzēkņi lasa akmeņus no tūrmiem un ravē. Vecāko klašu audzēkņi slēdz līgumus par biešu audzēšanu. Zēniem uztic strādāt arī ar tehniku, bet meitenes iegūst lopkopja darba iemaņas fermās. 1989. gadā skolas ražošanas brigāde bija uzvarētāja rajonā. Ar panākumiem jaunie skaistkalnieši piedalījušies Vissavienības Tautas saimniecības sasniegumu izstādē.

Izveidojusies jauka tradīcija — pēc gadiem absolventi kopā ar savām atvasēm tiek salidojumā. Skolā mācījušies vēsturniece Melita Svarāne, keramiķe Anita Mīlberga, inženieris Jānis Tālbergs, rakstnieks Jānis Lapsa.

Pateicoties izpildkomitejas priekšsēdētājas Jozefīnas Līdakas iniciatīvai, atdzīvīnāta sena tradīcija — Kanepenes svētki. Agrāk tie katru gadu notikuši kaņepju vākšanas laikā. Tad Skaistkalnē rīkots plašs gadatirgus, uz kuru ļaudis sabraukuši no tuviem un tāliem pagastiem. Laicīgās būšanas nav traucējušas garīgajām norisēm: no rīta dievkalpojums baznīcā, vēlāk — tirgošanās.

Skaistkalnieši cer atjaunot arī kopīgos svētkus ar lietuviešiem. Tie bija populāri vēl pirms gadiem piecpadsmi. Sacentās sporta spēlēs, katra puse rādīja savus māksliniecišķās pašdarbības priekšnesumus. Svinot apsējības, latvieši un lietuvieši satikās uz tilta — skanēja dziesmas, smieklī, sprēgāja asprātības, kaimiņi cits citu draudzīgi pavilka uz zoba.

Upe ir gan šķirēja, gan vienotāja. Lietuvas pusē atrodas kolhozs «Švituris». Ražas laikā mūsējie nereti izlīdzēja ar kombainiem. Bet skaistkalniešiem ir ko pamācīties no kaimiņiem — kā celt glītas mājas un izaudzēt perspektīvas graudaugu šķirnes. «Švitura» priekšsēdētājs pēc savas specialitātes agronoms, «Skaistkalnes» kolhozu vada inženieris mehāniķis Māris Aķis. Viņš ir pēc skaita 13. priekšsēdētājs. 1949. gadā izveidojās 5 mazie kolhozi — «Skaistkalne», «Trieciens», «Zemkopis», «Lisenko» un «Oškalna». Jau pēc gada tos apvienoja lielākos, vēlāk «Skaistkalnei» vēl piedalīja klāt vairākas saimniecības, un 1976. gadā izveidojās tagadējā «Skaistkalne».

Visādi ir gājis. Vecie kolhoznieki tagad ar smaidu atceras, kā atbrauca no rajona pārstāvis un sabāra, kāpēc nepļauj auzas. Toreizējais priekšsēdētājs Emīls Tālbergs atbildējis, ka esot par mitru. Tad «biedrs no centra» licis atvest baltu zirgu, lai izskatītos iespaidīgāk, un doties pa visām mājām, lai pavēlētu kolhozniekiem nākt uz tirumu. Īpatnēja metode bija, kā piespiest cilvēkus nākt uz sapulcēm, — kurš neieradās, tam atskaitīja trīs darbdienu.

Galvenās nozares kolhozā ir piena un gaļas ražošana, kartupeļu audzēšana sēklai, arī aitkopība. No palīgnozarēm svarīgākās ir miltu un putraimu maltuve atjaunotajās dzirnavās, maizes cepuve, konservu cehs un vilnas pārstrādes cehs.

Skaistkalnes putnu fabrikā audzē tītarus un dējējvistas. Tā kā nekur apkaimē tītarus neaudzē, tad pieprasījums pēc tiem ir. Cilvēki var iegādāties pat diennakti vecus putnēnus. Bet barība izmaksā dārgi — 40 kapeikas par vienu kombinētās barības kilogramu.

Skaistkalnē atrodas arī mākslas galantērijas fabrikas «Lielupe» filiāle un sadzīves pakalpojumu kombināta darbnīcas. Ir arī, pro-

tams, kultūras nams, bibliotēka, ambulance (ārsts, feldšeris, zob-ārsts, bērnu konsultācija, fizikālās terapijas kabinets).

Visieciņātākā atpūtas vieta ir Mēmeles stāvie krasti uz Kurmenes pusi. Ūdenim izskalojot ģipšakmeni starp dolomīta iežiem, izveidojušās interesantas alas. Savdabīgāko no tām — Velnu pili var aplūkot 4 km no ciemata centra.

Te ir ipatnēja dabas parādība, kas nekur citur Bauskas rajonā nav novērojama, — ģipšakmens izskalojumi jeb kritenes. Zinātniskā valodā to sauc par karsta parādību. Vislielākais iegruvums atzīmēts 1923. gadā, kad nogrimis labības šķūnis, izveidojot 12 metru dziļu bedri.

Zemes dziļu pētnieki iegruvumus saista ar lielajām ģipšakmens iegulām Skaistkalnē. Visbiežākie ģipšakmens slāņi atrodas ciemata ziemeļaustrumos — 11,8—13,6 metri. Krājumus aplēšot, iznāk vairāk nekā 40 miljoni tonnu 712 ha lielā platībā. Taču ģipšakmens ieguve ir sarežģīta gan tehnoloģiskā, gan ekoloģiskā ziņā, un sekas nav pārredzamas, tāpēc, skaistkalniešiem enerģiski protestējot, karjers pagaidām netiek apgūts.

STELPE

Atrodas 21 km uz austrumiem no Bauskas, pie Neretas ceļa. Teritoriju robežo Iecavas vidustece un Misas augštece. Trijos purvos — Kīru, Truļu un Lādzeres tīrelī — iegūst kūdru. Pie dabas aizsardzības objektiem pieder retas koku sugas, kas iedēstītas pie «Grašu» un «Timuki» mājām. Tās atrodas apmēram pusotru kilometru no ciema centra. Stādījumus veidojuši minēto māju bijušie saimnieki. Ir galvenokārt svešzemju koki un krūmi. Pie «Grašiem» tie iedēstīti jau 19. gadsimta sākumā un aizņem vienu hektāru. «Timuki» apzaļumoti četrus hektārus platībā no 1908. gada līdz 1912. gadam. Saimnieks veidojis vairākas lielas koku sugas, domādams par ainavas izskatu, — pie bijušās dzīvojamās mājas, dīķiem un iebraucamajiem ceļiem.

Arī blakus izpildkomitejai divdesmitajos gados iedēstīti eksotiski koki un krūmi. Trīsdesmitajos gados simetriski stādījumi izveidoti starp skolu un lielceļu. Vērtīga aleja ar apmēram 100 kokiem radīta 1934. gadā — tā ved uz tagadējo klubu.

Bet ne jau tikai «zaļie sargi» patīkami atšķir Stelpi no citiem ciemiem. Tā vairāk atgādina Holandi, nevis Latviju — lai arī no kuras puses iebrauktu, mūs sagaida trīs vējdzirnavas. Pagaidām gan darbojas tikai Kīru dzirnavas, kas celtas 1903. gadā ceļu krustojumā Stelpe—Vecumnieki—Bārbele. 1984. gadā tās apstiprinātas kā arhitektūras piemineklis.

Borsmindes pils

Visvecākās ir Sveķu vējenes — uzbūvētas jau 18. gs. beigās. Dzirnavu īpašniekam Vilksķērstam piederējis arī ķieģeļu ceplis. Sudmalas ir ļoti augstas — sastāv no trim stāviem. Tuvākajos gados tās paredzēts atjaunot, lai varētu atkal malt.

Kāravu vējdzirnavas celtas 19. gadsimta sākumā Iecavas—Stelpes—Vecumnieku ceļu krustojumā. Pirms kara te bijusi arī aptieka, pienotava, veikals, krogs, dzīvojamās un saimniecības ēkas. Pēdējā karā tās visas nopostīja. Nesagrautas palika tikai dzirnavas.

Stelpes ciemā 1989. gadā dzīvoja vairāk nekā 1000 cilvēku — 11 dažādu tautību pārstāvji, no kuriem latvieši — 60%, baltkrievi — 9,5%, lietuvieši — 4,1%, krievi — 3,6%, vēl arī poļi, moldāvi, ukraiņi, rumāņi, tatāri, karēļi.

Līdz 1938. gadam Stelpes pagastā bija divas skolas — Beķeru un Nizeres pamatskola. Pēdējo atvēra 1874. gadā. Divus gadus vēlāk uzcēla arī Beķeru skolu. Taču pēc Pirmā pasaules kara, pieaugot skolēnu skaitam, skolas telpas kļuva par šaurām un neērtām. 1921. gada rudenī radās nodoms pagasta centrā celt jaunu

Mežotnes pils

skolu. No valsts zemes fonda iedalīja desmit hektārus zemes un izstrādāja arī projektu, bet pagastam trūka līdzekļu.

1927./28. mācību gadā Stelpē ieradās Rainis, kurš tolaik bija izglītības ministrs. Par pagasta vecāko Stelpē strādāja dzejnieka brālēns Mārtiņš Pliekšāns. Nīzeres pamatskolas pārzinis Andrejs Spudiņš pagasta padomes sēdē atgādināja par nepieciešamību celt jaunu skolu. Pagasta vecākais atkal iebilda, ka nepietikšot naudas. Rainis ierosināja izstrādāt citu — modernāku skolas projektu un ieteica ņemt valsts aizdevumu.

Tikai pēc septiņiem gadiem pagasta vecākā Jāņa Ziemeļa vadībā radīja jaunu projektu, pēc kura 1935. gadā sāka celt pašreizējo skolas ēku. Nojauca vecās muižas ēkas, sagatavoja būvlaukumu, mežā sazāgēja baļkus, pieveda granti un akmeņus. Jaunbūves pamatos dienvidrietumu stūrī iemūrēja piemiņas dokumentus.

1937. gada jūlijā, kad jaunā skola jau atradās zem jumta, to atbrauca apskatīt prezidents Kārlis Ulmanis. Viņš personiski pārbaudīja, kā norit celtniecības darbi, un bija apmierināts ar tēmiem un kvalitāti. Nākamajā gadā skola bija gatava. Tā izmak-

sāja pagastam 120 tūkstošus latu. Vienlaikus ar celtniecības darbiem Beķeru un Nīzeres pamatskolu audzēkņi, skolotāji un apkaimes iedzīvotāji talkās uzposa apkārtni un izveidoja apstādījumus.

1938. gada 25. septembrī notika skolas atklāšanas svinības, kurās piedalījās izglītības ministrs prof. J. Auškāps. Skolā mācījās 108 audzēkņi — tikpat, cik mācās tagad.

Lielāko daļu mācību līdzekļu gatavoja paši skolēni, veidojot geometriskas figūras, diagrammas, vācot herbārijus un kolekcijas. Skolā darbojās arī kooperatīvs, kurā bērni ieguva praktiska darba iemaņas, kas vēlāk dzīvē lieti noderēja. Ļoti populārs bija arī lauksaimniecības pulciņš «Mazpulks», kuru vadīja pats direktors A. Spudiņš. 1941. gada jūnijā viņu apcietināja un izsūtīja uz Sibīriju. Lauksaimniecības pulciņu likvidēja un nodibināja pionieru organizāciju, kura par zemes darbiem neinteresējās.

Karam sākoties, jau 1941. gada jūlijā vācu armija okupēja Stelpes pagastu. Skolotāju sastāvs mainījās. 1944. gada pavasarī armija skolā ierīkoja slimnīcu. Kara beigās ēka bija stipri cietusi — vesels palicis tikai viens logs, trūka malkas, nedarbojās apkure un kanalizācija, nebija arī elektrības. Mācības tika atsāktas tikai gada beigās — 1944. gada 11. decembrī. Skolēni nesa no mājām visu nepieciešamo telpu iekārtošanai. Kopā ar skolotājiem viņi brauca meža darbos, lai sagādātu malku.

Piecdesmitajos gados skolas pionieru vienību nosauca Tautas dzejnieka Raiņa vārdā. Skolēni bija aktīvi sportisti un pašdarbnieki — spēlēja teātri, mācījās dejot. 60. gados skolotājas Z. Ruķeres vadībā stelpieši dejoja pat republikas skolēnu dziesmu un deju svētkos uz Mežaparka lielās estrādes. 1988. gadā skolā veica kapitālo remontu, kas izmaksāja 25 tūkstošus rubļu. Jau 15 gadus par direktoru strādā Mārtiņš Rūgums.

Pēc skolas beigšanas daudzi absolventi paliek strādāt savā dzimtajā kolhozā «Stelpē», citi tajā atgriežas pēc vidusskolas, vidējo speciālo un augstāko mācību iestāžu absolvēšanas. Arī pašlaik ar kopsaimniecības rekomendācijām un stipendijām tehnikumos un augstskolās mācās krietns pulks Stelpes skolas absolventu.

Lielā saimniecība «Stelpe» izveidojās 1975. gadā, kad pievienoja klāt «Nīzeri». Bet par kolektīvizācijas sākumu jāuzskata 1948. gada 5. septembris, kad no dažām viensētu saimniecībām radīja «Tēraudu». 1949. gada sākumā nodibināja vēl 4 mazus kolhozus: «17. jūnijs», «8. marts», «Līgo» un «Ezerieši». Jau nākamajā gadā mazie apvienojās Ļeņina un Vorosilova saimniecībās, kuras vēlāk pārdēvēja: pirmo par «Stelpi», otro par «Nīzeri». No 1958. gada līdz 1968. gadam pieauga ražība, palielinājās lopu skaits, saimniecība iegādājās modernu tehniku, izvērta celtniecību.

Nākamajā desmitgadē cēla lielās lopu novietnes, notika pastiprināta ķimizācija. Pēdējā desmitgadē vairāk uzmanības pievērša ceļu būvei.

Stelpes vārdu slavenu padarījusi pienotava. Lai gan tajā strādā tikai 80 cilvēku, Stelpes sviests un paniņas ieguvis ļoti augstu novērtējumu ne vien Latvijas degustatoru vidū. Tādu sviestu neatkarīgās republikas laikā mucīnās esot eksportējuši uz Angliju — pati karaliene uz maizītēm ziedusi tieši Latvijas sviestu. Varbūt arī tagad mēs tādā veidā varētu tikt pie valūtas? Cerams, ka atjaunotā piensaimnieku sabiedrība atjaunos arī Latvijas sviesta labo slavu.

Ciema teritorijā ir vēl viena apdzīvota vieta — Nīzere. Nosaukums cēlies no somu valodas, kas tulkojumā nozīmē «slapja vieta» vai «purvaine». Nepilnus trīs kilometrus no Stelpes ciema izpildkomitejas atrodas Nīzeres sēravots. Nav jābrauc uz Kaukāzu, lai iegūtu vērtīgu minerālūdeni, kuru ieteicams lietot kuņģa un zarnu trakta slimniekiem, lai atgūtu veselību.

SVITENE

Atrodas 20 km uz dienvidaustrumiem no Bauskas, pie Viesītes ietekas Svitenē. Robežojas ar Lietuvu un Jelgavas rajonu. Ievērojamākās vēsturiskās vietas ir senkapī pie «Līgsmaņiem» un «Palejām», kā arī arhitektūras piemineklis — Svitenes pils, kas uzbūvēta 19. gadsimta sākumā. Visvecākā celtnē ir Bērsteles baznīca (17. gs.), lai gan Bērstele pati ietilpst kaimiņu — Viesturu pagastā. Hercoga 1567. gada recesā teikts, ka baznīca ceļama «Grothusa īpašuma vidū». Bet Grothusiem toreiz piederēja Rundāles, Svitenes un Bērsteles muižas. Mācītāju vārdi Bērstelē zināmi, sākot ar 1662. gadu, bet vienam no zvaniem gadu skaitlis ir — 1653. Grothusi zaudēja muižas, nonāca nabadzībā un nespēja vairs pat mācītāju uzturēt. 1754. gadā arī mācītāja zemi pievienoja muižai.

Sviteni Grothusam ordeņmestrs Pletenbergs izlēnoja jau 1505. gadā. Grothuss te nometināja daudz lietuviešu. 1736. gadā Sviteni nopirka Ernsts Bīrons un pievienoja Rundāli. Pēc ilgas tiesāšanās Sviteni atguva Grothusu dzimta. 1788. gadā, krievu laikā, to ieguva vēlākais krievu feldmaršals Elmpts.

Neatkarīgās Latvijas laikā te bija labi koptas zemnieku sētas. Divdesmitajos gados Zemgali apceļoja «Staburaga bērnu» autors Valdis. Lūk, kā viņš apraksta savus iespaidus:

«Laucinieku jeb saimnieku mājas šai apgabalā gandrīz visas

ļoti glītas, pat lepnas un dažbrīd ļoti līdzīgas vidzemnieku muižām.

Spilgto dakstiņu jumtu košie plankumi ieriešas zaļo augļu koku kuplumā, kas apņem gandrīz katru sētu no visām pusēm.»

Nevienā citā ciemā ceļinieks nav redzējis tik divainus aizjūgus kā Svitenē.

«Ceļā satiekam dažus īpatnējus pajūgus četriem zirgiem priekšā, kas iejūgti pa pāriem viens pakal otram. Mums stāstīja — svitenieši nemākot nemaz citādi braukt.»

1941. gada un 1949. gada deportācijas smagi skāra zemniekus. Viņu dzīves tika izpostītas. Tie, kas uz šejieni pārcēlās no svešatnes, bija patērētāji, kuriem nerūpēja skaistums. Viņi skatījās pasaulē caur pudeles izlikto stiklu.

Tagad pagastā darbojas kultūras nams, bibliotēka, ambulance, aptieka, Lielsvitenes sakaru nodaļa, ciema padome, ēdnīca, sadzīves pakalpojumu punkts un Svitenes deviņgadīgā skola. Labus panākumus guvusi jātnieku sporta sekcija.

Svitenes pagastā skola izveidota 1834. gadā. 1893. gadā tai pievienota arī Lielbērsteles skola. Pirmais skolotājs bijis amatnieks Jēkabs Rozenbergs, kurš pašmācības ceļā apguvis pedagoga iemaņas un palicis audzētņu atmiņā kā stingrs, taisnīgs un gudrs skolmeistars.

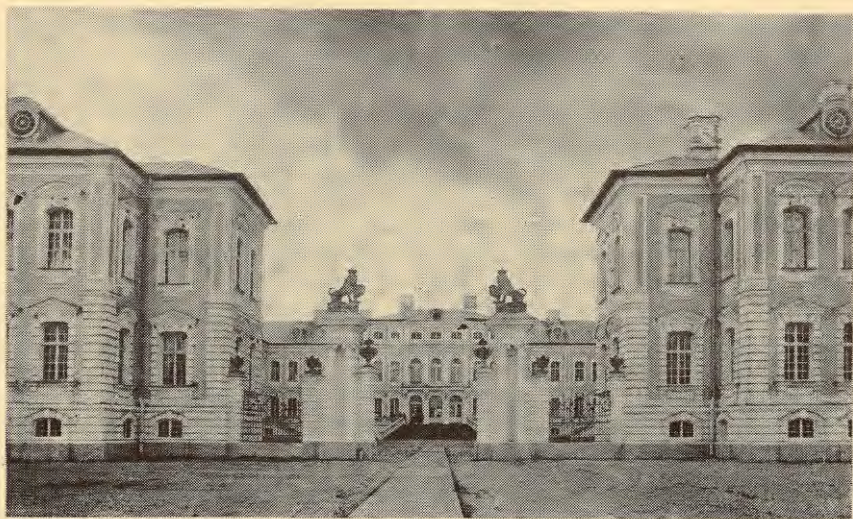
Sākumā klases izvietotas «Jūgu» mājās, kuru tuvumā dažus gadus vēlāk uzbūvēja īstu skolas ēku. Līdzekļus celtniecībai deva Svitenes muižas īpašniece fon Elmpta. Telpas tomēr bija tik šauras, ka meitenēm internātā iznāca sava guļamistaba, bet zēniem vajadzēja gulēt klasē un no rītiem nest maisus uz bēniņiem.

Līdz 1873. gadam strādājis tikai viens skolotājs. Skolēnu skaitam pieaugot, pieņēma palīgskolotāju — Irlavas skolotāju semināra audzēkni Jāni Skuju. Trīsdesmit piecus gadus par pārzini nostrādāja Jēkaba Rozenberga dēls Ģederts. Viņš apglabāts Cielavu kapos.

Pirmā pasaules kara laikā mācības pārtrauca. Skolā vācu armija izvietoja gūstekņus. Atkāpjoties vācieši ēku nopostīja.

Ar 1920./21. mācību gadu klases iekārtoja barona pilī. Arī tā bija cietusi kara laikā — logi izsisti, durvis izlauztas, griesti izdeguši. Bermontieši pili aizdedzināja, bet vietējie iedzīvotāji paspēja uguni laikus nodzēst. Tad bērnus jau mācīja sievietes — tāpat kā mūsdienās: pārzine bija Kātrīne Aptika, otra skolotāja Alīda Jaunzema.

Latvijas pastāvēšanas laikā 15 izlaidumos pamatskolu beiguši 174 skolēni. Otrā pasaules kara gados skolu izmantoja kara hospītaļa vajadzībām.

Rundāles pils

1949./50. mācību gadā kā viena no pirmajām laukos tā sāka darboties kā augoša vidusskola. Pēc trīspadsmit gadiem vidusskolu likvidēja mazā skolēnu skaita dēļ. Tagad skolā strādā 22 skolotāji un mācās 177 skolēni. Ārpus rajona skolas vārds izskanējis kora mākslā, dramatisko kolektīvu skatēs un fiziskās kultūras pasākumos.

Svitenes skolu par savu sauc mākslinieks Harijs Purviņš, žurnālists Voldemārs Hermanis, arhitekts Vija Līne, Daugavpils Pedagoģiskā institūta lektore Valda Ozoliņa un daudzi citi.

1948. gadā nodibinājās seši mazi kolhozi — «Dzintari», «Sarkanais arājs», «Līdums», «Rosme», «Nākotne» un Ļeņina vārdā nosauktais. 1950. gadā tos apvienojot, izveidojās divi — «Svitene» un «Rosme». Nākamajā apvienošanās reizē 1961. gadā tapa tagadējā lielsaimniecība «Svitene», kuru kopš 1972. gada vada enerģisks priekšsēdētājs Modris Villa. Līdz 1977. gadam ražošana tika sadrumstalota. Tas bija lūzuma gads, kad notika pagrieziena uz padziļinātu specializāciju. «Svitene» kļuva par piena kooperācijas bāzes saimniecību, kuras pamatuzdevums — izaudzēt augstvērtīgus teliņus.

«Svitene» audzē arī graudu sēklas un cukurbietes. Citām saimniecībām ik gadu tiek pārdots apmēram tūkstoš tonnu graudaugu sēklu — gan ziemāji, gan vasarāji. Savukārt cukurbiešu audzē-

šanā svitenieši parasti visvairāk pārsniedz valsts iepirkuma plānu, salīdzinot ar citām rajona saimniecībām.

Kas attiecas uz palīgozarēm, jāatzīst, ka «Svitene» ir «vis-saldākā» saimniecība visā Bauskas novadā — te iekārtota bišu lieldrava ar vairāk nekā 1000 saimēm un katru gadu iegūst vismaz 20 tonnu medus. Bet sākums bija pavisam pieticīgs — kad 1980. gadā dravas vadību uzņēmās biškope Marina Grigone, tajā atradās tikai 75 bišu saimes.

Lielā cieņā ir arī gaļas kūpinājumu cehs, kuru iekārtoja ābolu vīna ceha vietā. Darbus uzsāka 1988. gada vasarā. Dienā pārstrādā tonnu gaļas un ražo ap 700 kilogramu desu un citus kūpinājumus: četras desu šķirnes — «Odesas», «Keguma», «Cūk-gaļas» un «Mednieku», žāvētu šķiņķi, karbonādi, krūtiņu, ribiņas. Cūkas un liellopu gaļu iepērk no iedzīvotājiem, pārstrādā arī medījumus.

Saimnieciskā kārtā uzbūvēja maģistrālo gāzes vadu 16 km garumā, kas izmaksāja 900 000 rubļu. Interesanti atzīmēt, ka vads ir no polietilēna. Uzcelta centrālā katlu māja. Ciema iedzīvotājiem vairs nevajadzēs baidīties no bargas ziemas. Sešu gadu laikā saimniecības ļaudis saņēmuši vairāk nekā 80 labiekārtotus dzīvokļus trīsstāvu ēkās un viengimenes mājās.

«Svitenes» piemērs rāda, ka citu saimniecību nemitīgā gaušanās par limitu un materiālu trūkumu ne vienmēr ir attaisnojama. Daudzas problēmas var sekmīgi atrisināt, pateicoties priekšsēdētāja vai direktora iniciatīvai. Modris Villa ar enerģisku rīcību astoņdesmito gadu sākumā panāca, ka atsāka darboties Mežotnes ķieģeļu ceplis. Līdz tam bija dibinātas dažādas savienības, bet bez panākumiem. Bet māls te ir, tā sakot, Eiropas līmenī. «Ceplā» ražotie ķieģeļi deva krietnu ieguldījumu rajona celtniecības plāna pildīšanā.

Kolhoza priekšsēdētāja darbības pamatā ir divi maģiski vārdi — «vajag» un «jāvar».

VECSAULE

Atrodas 10 km no Bauskas, pie Skaistkalnes ceļā. Pagastā vēl ir citas apdzīvotas vietas — Jaunsaule, Likvertene, Ozolaine, Zvaigzne. Dienvidrietumos tek Mēmele. Te daudz purvu — Briģu, Bitenieku, Lielbieķēnu, Bērziņu, Pellāju...

Vecsaules vārdu vēsturnieki saista ar slaveno Saules kauju 1236. gada 22. septembrī, kad zemgaļu un lietuvju apvienotie spēki pilnīgi iznīcināja Zobenbrāļu ordeni. Kauja esot notikusi Vecsaules tuvumā — uz plāvas starp «Čapānu» mājām un Lielo

braslu Mēmelē, pār kuru vedis senais ceļš no Lietuvas. Krustneši atgriezušies no karagājiena pa Lietuvu, un zemgalieši viņus te sagaidījuši. Krita pats ordeņa mestrs, visu 48 nodaļu priekšnieki un ap desmittūkstoš vācu karavīru. Pēc Saules kaujas radies piecu hektāru liels senkapu lauks pie «Čapānu» mājām — republikas nozīmes arheoloģisks piemineklis, kas daļēji izpētīts. Pastāv gan arī cita versija, kuru aizstāv lietuviešu vēsturnieki, proti — Saules kauja esot notikusi pie Šauļiem.

13. gadsimtā pie Likvertenu strauta ietekas Mēmelē esot atradusies Ratenes pils. Netālu no šīs vietas vecā kapsētā atrastas 13. gadsimta senlietas.

15. gadsimta vidū pēc Bauskas pils uzcelšanas Vecsaules un Jaunsaules apvidū izvietoja votus, kas piederēja pie somu-ugru tautas un bija sagūstīti Pleskavas apgabalā, lai izmantotu pils celtniecībā. Vietējie iedzīvotāji viņus dēvēja par krieviņiem. Vēl līdz mūsu dienām saglabājušies nelatviski vietu nosaukumi un uzvārdi: Kuivas, Teiveni, Brikauci, Lavenieni, Ķērpes, Pienjaņi, Kulpji, Ķeras, Ķekute, Zepji.

Otrs republikas nozīmes arheoloģisks piemineklis — viduslaiku kapsēta jeb tā saucamais Baznīcas kalns — atrodas pie Saules strautiņa ietekas Mēmelē. Šeit 16. gadsimta sešdesmitajos gados uzcelta pirmā koka baznīca. Mūra svētnīcu uzbūvēja tikai 1837. gadā. Draudze darbojās līdz 1965. gadam, kad baznīcu no finansu nodaļas par 2000 rubļiem nopirka kolhozs «Dzirkstele» un pārvērtā par klēti, kur glabāja labību. Vairāk nekā divdesmit gadus dievnams kalpojis par graudu sabērtuvi. Baznīcas kapos vēsturiski nozīmīgas ir barona Brouna, pirmā Vecsaules ārsta Bīnemaņa un mācītāja Kanta — slavenā vācu filozofa Imanuela Kanta brāļa — atdusas vietas.

Jaunsaules baznīca celta apmēram tai pašā laikā. Abās sprediķojis viens mācītājs. Pirmais pasaules karš ēku stipri nopostīja, zvanu aizveda uz Krieviju. No jauna baznīcu iesvētīja 1931. gadā. Tad arī sācis skanēt jaunais zvans. Dievkalpojumi notika līdz 1947. gadam, kad notiesāja un izsūtīja mācītāju Valteru. Baznīcā iebruka vandaļi, izdemolēja ērģeles un sabojāja Jēkaba Bīnes altārgleznu.

Pieminētais barons Brouns esot bijis ļoti nežēlīgs un sitis savus kalpus. «Brīgu» mājās tolaik dzīvojis saimnieks, kurš mācējis burt. Barons atsaucis saimnieku uz muižu un licis nopērt. Brīģis atcirtis: «Ne tu mani vairs pērsi, ne arī citus.» Nopērts viņš gājis mājup, bet barons pēkšņi saslīmis. Muižkungs licis vest Brounu uz Bausku pie ārsta. Pat ne versti nenobrauca, kad kungs ceļā nomira. Viņa līķi aizveduši uz pilsētu un uzšķērduši. Liels bijis daktera pārsteigums, kad ieraudzījis ap barona sirdi apti-

nušos dzīvu čūsku. Viņa kapa pieminekli pie Vecsaules baznīcas iegrāvēta sirds un čūska.

Cits nostāsts vēstī, ka par čūsku pārvērtusies peramā pātaga. Mirušā kunga dvēseli velns esot aizrāvis sev līdzī: tikko barons nomiris, sācies briesmīgs negaiss — zibeņojis un spēris pērkons. Kad kariete piebraukusi pie muižas stūra, kučieris redzējis gaisā kaut ko noplīvojam.

Ausma Andruševica atstāstīja gadījumu, kuru viņai savukārt darījusi zināmu vecāmāte Dārta Skulme. Dārtas tēvam barons licis iet par saimnieku kāda dzērāja nolaistajās mājās. Skulme atteicies. Tad kungs licis nepaklausīgo nopērt. Līdzīgi viņš esot izrikojies arī ar «Kurzemnieku» māju saimnieku Stanniškenu. Kopš tā laika apvidū radies teiciens: «Ar pērienu par saimnieku ielikts.»

Vecsauli bija iemīlojis dzejnieks Esenbergu Jānis (1862—1890), kurš te pavadījis vairākas vasaras. Saules strautu viņš apdzied savā mīlestības dzejolī — «Klau, cik rāmi strautiņš laistās». Arī šodien Saules strautiņš ir gleznainākā Vecsaules vieta. Pie ietekas Mēmelē tas plūst pa 29 metrus platu un 2 metrus dziļu gravu.

Aiz centra pie Kanderteniem atrodas Mēra uzkalniņš jeb Mēra kapi. Te uzieti šķēpu gali un svina lodes, kas saglabājušies no 18. gs. sākuma — zviedru laikiem.

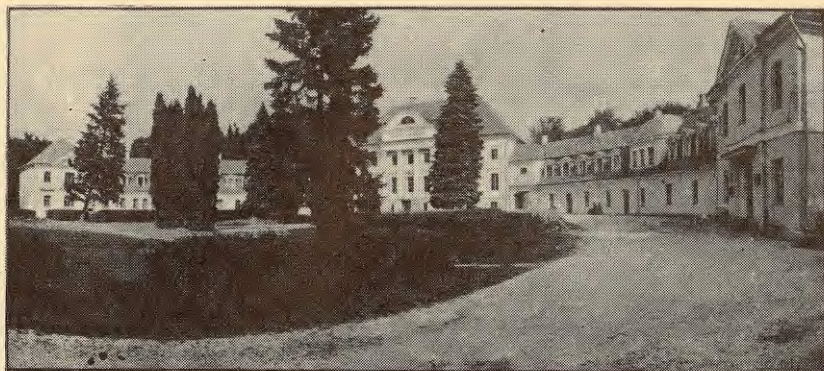
No muižas ēkām vislabāk saglabājusies īpatnēji celtā klēts. Barona vasaras medību pili 50.—70. gados izmantoja arī kā kultūras namu. Ainavu parkā aug 37 eksotisku koku un krūmu sugas.

1905. gada revolūcijas laikā no pagastnama (tagadējā ciema izpildkomiteja) iznesa ķeizara portretu un sadedzināja. Soda ekspedīcija apcietināja, pratināja, spīdzināja un izsūtīja trimdā divdesmit vecsauliešus. Parka augstākajā priedē bijis uzvilktis sarkanais karogs, kuru neviens no žandarmiemi neesot varējis noņemt, tāpēc sašāvuši koka galotni.

1918. gada 16. novembrī cīņās pret bermontiešiem kritušos strēlniekus apglabāja Bauskā līdzās Brīvības bulvārim. 1929. gadā viņiem atklāja pieminekli, uz kura iekaltas Plūdoņa dzejas rindas.

1919. gadā izveidoja strādnieku un bezzemnieku padomi. Drīz pēc Sarkanās Armijas ienākšanas — 13. janvārī Bauskas pilsdrupās nošāva Vecsaules mācītāju Ansi Bilenšteinu — slavenā valodnieka, folklorista un vēsturnieka Augusta Bilenšteina dēlu. Arī Ansis prata latviešu valodu un palīdzēja zemniekiem. Vecsaules ielā 19. martā nošāva Bauskas mācītāju Kristapu Straumani.

Asiņainas pēdas Vecsaules silā atstāja Otrais pasaules karš. 1941. gada augustā un septembrī Bauskas palīgpolicijas vīri Arvīda Upmaļa vadībā te nošāva vairāk nekā 2000 cilvēku.

Kaucmindes pils

Vācu okupācijas laikā līdz 1943. gadam Vecsaules kūdras fabrikā bija ierīkota koncentrācijas nometne, kurā ieslodzīja vairākus simtus apkārtnes iedzīvotāju. Vēlāk viņus aizsūtīja uz Salaspili un Vācijas nāves nometnēm.

Brāļu kapos Vecsaules parkā atdusas 158 karavīri, kas krituši 1944. gada septembra kaujās ciema tuvumā. Arī Jaunsaulē izveidoti Brāļu kapi.

Bet piemiņas kokus parkā dēstīja, atceroties citus traģiskus notikumus — 1941. un 1949. gada masu deportācijas, kad uz Sibīriju aizveda 40 vecsauliešu ģimenes, no kurām daudzas neatgriezās.

Lai gan Vecsaulē nav kultūras nama, kultūras dzīve nav apstājusī. Radoši strādā folkloras ansamblis, dramatiskais kolektīvs un pensionāru klubs «Rudentiņš».

Šai pagastā dzimuši vairāki ievērojami literatūras un mākslas darbinieki: «Lielerķenu» mājās šūpulis karts rakstniecei Lūcijai Zamaičai (1893—1965), bet «Skulmēs» — čellistam Mārim Ville-rušam (dz. 1936. g.), «Viesturos» par mājskolotāju strādājusi dzejniece Austrā Skujiņa. Viņa rakstīja: «Te ir siltāka saule un baltāki mākoņi, un plašāki ceļi kā Vidzemē. Te ir lepnas mājas un lepnī ļaudis.»

Vecsaules skolas dibināšanas gads nav noskaidrots. Sākumā tā darbojusies kā pamatskola ar niecīgu audzēkņu skaitu. 1928. gadā atvērta sešas klases. 1953. gadā skola izvietojusies ēkā, kur skolēni mācās arī tagad, — tie ir bērni no kolhoziem «Ozoiaine», «Zvaigzne» un «Vecsaule». Pavisam deviņgadīgo skolu apmeklē

200 skolēnu, pedagogu skaits — 20. Visilgāk skolā nostrādājusi vācu valodas skolotāja Veikla Grosberga.

Pedagogu kolektīvs ir darbīgs, tajā daudz spilgtu personību, kas izmanto darbā jaunākās pedagogiskās atziņas. Direktors Egons Brazauskis nebaidās riskēt, ievieš dažādus jauninājumus. Skola viena no pirmajām rajonā eksperimentēja, nosakot saīsinātu mācību stundu (40 minūtes), lai neatslābtu audzēkņu uzmanība un darba nedēļu līdz piecām dienām. Skolēni vairāk ir mājās, kopā ar vecākiem, bet skolotājiem savukārt iespējams ilgākas stundas veltīt pašizglītībai.

Labākos panākumus skola guvusi apkārtnes iekārtošanā, mākslinieciskajā pašdarbībā un sportā.

Jaunsaulē pirmā skola uzcelta 1873. gadā. Tā atradusies tagadējā pasta ēkā. Līdzekļus būvdarbiem devis barons Hāns. Visapkārt pleties mežs. Uz skolu vedušas šauras takas, pa kurām gājuši zemnieku bērni ar pastalām kājās. Pirmais skolotājs bijis Jānis Bethers. Viņš beidzis Irlavas skolotāju semināru, bijis ļoti muzikāls, labi spēlējis ērģeles, tomēr no skolas viņam vajadzējis aiziet, jo neesot spējis visus priekšmetus mācīt krievu valodā. Vēlāk palicis par ērģelnieku Jaunsaules baznīcā.

Vienā klases telpā pie gariem soliēm mācījās pirmziemieki, otrziemieki un trešziemieki. Stundas vadīja viens pats skolotājs. Liecības izdeva tikai mācību gada beigās. Telpas uzkopa paši skolēni.

Ar 1921. gadu uz bijušo barona pili, ko dēvēja par veco muižu, pārcēla pirmās divas klases, bet 1932. gada martā visas klases pārcēlās uz pili, kur telpas bija daudz plašākas. Tai laikā skolā mācījās jau ap 100 audzēkņu. Bez pārziņa Krišjāņa Vilipsona bērnus mācīja vēl četri skolotāji.

1922. gadā skolēnu dramatiskais kolektīvs iestudēja Annas Brigaderes pasaku lugu «Sprīdītis». Drīz pēc tam izrādīja citu Brigaderes lugu — «Princese Gundega un karalis Brusubārda», par izrādēm ieņēma 9200 rubļu.

1941. gadā atklājās, ka Jaunsaules pagastā vēl ir 7 analfabēti. To apmācīšanai Izglītības Tautas komisariāts piešķīris skolai 400 rubļu lielu pabalstu, bet pedagogi nolēmuši šo summu izlietot Jaungada eglītes sarīkojumam...

1944. gada vasarā skola atradās frontes joslā. Cilvēkus evakuēja, ciems tika izpostīts. Bumbu sprādzieni saārdīja kāpnes, kas veda uz skolas otro stāvu, visiem logiem bija izbiruši stikli. Pirmajā pēckara gadā rūtis sametināja no maziem gabaliem. Skolēni zāģēja malku no parkā sakritušajiem kokiem.

Sešdesmito gadu beigās mācības uzsāka jaunajā piebūvē. Par

kolhoza «Jaunsaule» līdzekļiem uzcēla zāli. Ar 1988. gada 1. septembri par direktori strādā D. Tirzmale.

Vecsaules ciemā ir četras kopsaimniecības: «Ozolaine», «Zvaigzne», «Vecsaule» un «Jaunsaule». Sakumā nodibinājās daudzi mazi kolhozi. 1950. gadā tie apvienojās pirmoreiz, bet 1976. gadā izveidoja milzīgu saimniecību ar vairāk nekā astoņtūkstoš hektāriem. 1989. gadā to atkal sadalīja.

Pirmo kolektīvo saimniecību rašanās laika ziņā sakrita ar cilvēku izsūtīšanu uz Sibīriju. Lielā Tēvijas kara veterāns Kārlis Kareļkovs atceras, ka vietējo iedzīvotāju izvešanu kārtojis partorgs. Tos, kuri bija ar viņu draudzīgās attiecībās, «melnajā listē» neierakstīja. Bet slikti klājās tiem, kas iemantoja viņa nelabvēlību. Partorgam patikušas divas vecsaulietes, bet tās izturējās noraidoši un dabūja lopu vagonos ceļot uz «plašo Dzimteni».

«Ozolainē» galvenās ražošanas nozares ir lopkopība un karpupeļu audzēšana. Specializācija — telišu audzēšana piena lopu atražošanai. Īpaši ienesīga ir palīgrāžošana — zvērkopība. Pārējos kolhozos attīstīta piena un gaļas lopkopība, graudkopība un lopbarības sakņu sēklaudzēšana.

«Zvaigzne» ar rajona izpildkomitejas lēmumu atbrīvota no valsts pasūtījuma visos produkcijas veidos, jo jāapgādā ar pārtiku Bauska.

VECUMNIEKI

Atrodas apmēram 30 km no Bauskas, pie Rīgas—Skaistkalnes šosejas, 2 km no Jelgavas—Krustpils dzelzceļa. Agrāk miests saucies Vecmuiža. Pagasta teritorijā vēl ir citas apdzīvotas vietas — Misa, Beibeži, Piebalgas, Klīvi, Umpārte, Zvirgzde, Šarlote. Lielas platības pārpurvotas. Beibežu purvs aizņem gandrīz 1000 hektāru, prāvi tīreļi ir arī Lielstaldatu, Sikšņu, Līdzenes (uz robežas), Vilku, Turku, Skuju, Apšusalas un Vatu purvs. Turku, Sikšņu un Vatu purvi daļēji nosusināti un pārvērsti par tīrumiem un ganībām. Kūdru iegūt vispirms sāka Vilku purvā — to izmantoja jau divdesmitajos gados, bet krājumi joprojām vēl nav izbeigušies.

Vairāk nekā citos pagastos te ir arī meži. Zvirgzdes un Vecumnieku masīvu kopplatība — 25 273 hektāri.

Pagasts ir bagāts arī ar ūdeņiem. Te sazarojies Misas augštecē baseins — Viksna, Vārnupe, Zvirgzde un Taļķe, bet ziemeļaustrumos — Daugavas pieteka Līčupe. Lielākie ezeri — Aklais un Staņķis. Septiņdesmitajos gados centrā aizdambēja Taļķes upi un izveidoja divus mākslīgus ezerus, kas kļuvuši par iedzīvotāju iemīlotām atpūtas vietām.

Vecumnieki ir lielākais pagasts Bauskas rajonā — aizņem vairāk nekā 280 km². Pēc 1989. gada tautas skaitišanas datiem te dzīvo 4630 cilvēki. Iedzīvotāju sastāvs daudz nacionāls: latvieši — 74,6%, krievi — 13,7%, lietuvieši — 4,4%, baltkrievi — 2,1%, ir arī poļi un ukraiņi. Tas izskaidojams ar ražošanas specifiku — visvairāk strādnieku nodarbināti kūdras ieguvē. Darbaroku trūkuma dēļ uzņēmumu kadru daļas bija spiestas pieņemt iebraucējus.

Ievērojamākais vēsturiskais objekts ir Čigānkalns — senlatviešu apmetnes vieta. Izrakumi izdarīti arī Mazvējiņu kapulaukā. Vēl ilgi pirms vāciešu ienākšanas no 2. līdz 9. gadsimtam bijis apdzīvots arī Misas pilskalns. Daudz ko varētu pavēstīt arī vecais Klīvu kapulauks, bet sešdesmito gadu vidū to nopostīja ar tādu priekšsēdētāju ziņu, kurus neinteresēja tautas pagātne, bet vienīgā rūpe bija plāna izpilde. Izpostīja arī gleznaino Klīvu parku ar mākslīgi radīto ūdensbaseinu un dīķiem, kurus iekopa Klīvu māju īpašnieks — viņš bijis Latvijas Valsts bankas direktors. Parkā aug īpatnējie Daugavas vizbuļi.

Kurzemes hercogistes uzplaukuma laikā — 17. gs. otrajā pusē — Vecmuižā izveidoja manufaktūras fabriku. Riežu dzelzceplī pārstrādāja purva rūdu. Līdz Ziemeļu karam — 1710. gadam — te darbojās naglu kalnve, linu austuve, zvanu lietuve. Vecmuižā ierīkoja pat poligonu, kur izmēģināja ieročus. Par tālaika varenumu vēl liecina lielgabals, kuru atrada melioratori un uzstādīja pārvietojamās mehanizētās kolonnas teritorijā.

Vecākā celtne ciemā ir luterāņu draudzes baznīca — jau trešā pēc skaita. Pirmās divas bijušas koka ēkas. 1806. gadā, kad pārkausēja veco baznīcas zvanu, uz tā bijis iegravēts gada skaitlis: 1583. Mūra dievnamu uzbūvēja no 1840. gada līdz 1849. gadam. Ķieģeļi dedzināti «Jušu» māju laukos — aiz tagadējās slimnīcas. Līdz Otrajam pasaules karam Vecumnieku baznīca lepojusies ar trešām lielākajām ērgelēm Latvijā. Kara gados tās tikušas iznīcinātas. Valsts aizsardzībā šodien atrodas lukturi un mākslinieka Dēringa veidotā altārglezna. Draudzi ilgus gadus apkalpoja vācu mācītāju Krauzes dinastijas pārstāvji. Tikai trīsdesmitajos gados sāka sprediķot latviešu mācītājs Gulbis. Ērģeles paredzēts atjaunot līdz 1992. gadam.

No muižas ēkām nepārbūvēta palikusi vienīgi dārznieka māja Vecumnieku parka ziemeļu daļā, kuru izveidoja 18. gs. sākumā. Tolaik uzcēla arī Vecmuižas rentnieka dzīvojamo ēku, ko nojauca 1988. gadā.

Vecumnieku pagasta iedzīvotāji visos laikos aktīvi iesaistījušies sabiedriskās dzīves norisēs. 1905. gadā netālajā purvā pulcējušies kalpi un bezzemnieki. Sacelšanos vadīja skolotājs Jānis

P. Lejiņa Saulaines sovhoztehnikuma mācību ēka

Ivanovskis. Tāpat kā citos ciemos, «melnā sotņa» izrēķinājās ar revolucionāriem.

1918. gada decembrī Vecumniekos sāka darboties strādnieku un bezzemnieku padome. Izpildkomiteju vadīja Mārtiņš Rētenais. 1919. gada martā uz šejieni evakuējās Bauskas apriņķa revolucionārā komiteja, kas apmetās Vecmuižas macītāja mājā, kur tagad atrodas slimnīca. 20. maijā te notika partijas Bauskas apriņķa I konference.

1919. gadā netālu no «Rokažu» mājām lielinieki nošāva Um-pārtes muižas īpašnieku. Priedes mizā iegriezta krustu, kas gadu gaitā aizmīlzis. Bet koks aug vēl šobaltdien un iesaukts par «kunga priedi».

Jau pagājušā gada beigās Vecmuižā nodibinājās kultūras biedrība. Pirmā pasaules kara laikā tās darbība apsīka, bet 1921. gadā tā atjaunojās kā kultūras veicināšanas biedrība. Kā stāsta tālaika prese, Vecumnieku pašdarbnieki ar panākumiem viesojušies arī kaimiņu pagastos. Pūtēju orķestri vadīja pats pagasta vecākais Vilis Āriņš, kori — skolotājs Jānis Brunovskis, aktieru trupu — skolotājs Heinrihs Siliņš.

Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados Vecumniekos darbojās arī patērētāju biedrība «Rūķis», ugunsdzēsēju biedrība, krājaizdevu sabiedrība, lauksaimnieku biedrība un aizsargu nodaļa. Daudzus sabiedriskos darbiniekus 1941. gada 14. jūnijā izsūtīja uz Sibīriju. Pie dzelzceļa stacijas, kur sākās ilgais moku un ciešanu ceļš, 1989. gadā atklāja piemiņas plāksni.

Savukārt pirmo ciema izpildkomitejas priekšsēdētāju (1940.—1941. g.) Jāni Roņsalu fašisti nomocīja Mauthauzenas koncentrācijas nometnē. Pie fotodarbnīcas ēkas novietota piemiņas plāksne.

Jaunjelgavas ceļa malā atrodas Brāļu kapi, kuros atdusas 508 dažādu tautību karavīri, kas krita 1944. gada rudenī pie Vecumnieku ciema.

«Kraķu» mājās dzimis fiziologs un biokīmiķis medicīnas zinātņu kandidāts Roberts Krimbergs (1874—1941). «Bīzdenos» uzaudzis publicists, valodnieks, grieķu valodas pratējs un tulkotājs Fricis (Fridrihs) Garais (1865—1936). Viņš pazīstams arī ar pseidonīmu — V. Zemcevs. Apglabāts Centra kapos.

Daudzi slaveni cilvēki pirmās zināšanas guvuši Vecumnieku vidusskolā. Tepat par skolotājām strādā absolventes L. Drevinska, A. Graubiņa, Dz. Āriņa. Te mācījies žurnālists un rakstnieks Ē. Hānbergs, arhitekts R. Ginters, bijusī Vecumnieku ciema padomes priekšsēdētāja Dz. Krūmiņa.

Vecā skola celta 1889. gadā. Tās vēsturi novadpētnieki izzinājuši, sākot ar 1940. gadu, kad pēc padomju varas nodibināšanas te radās tā saucamā nepilnā vidusskola. Septiņās klasēs mācījās 246 skolēni. Par pārzini strādāja Heinrihs Siliņš.

Vācu okupācijas laikā mainījās mācību programmas un audzināšanas darba prasības, bet skolotāju sastāvs nemainījās kā daudzās citās rajona skolās.

Pēc kara pārzinis pārliecināja rajona vadību (Vecumnieki toreiz ietilpa Baldones rajonā) un ciema iedzīvotājus, ka nepieciešama vidusskola. Viņš ar divriteni apbraukāja kaimiņu pagastus, meklēdams skolotājus. H. Siliņa neatlaidības rezultātā 1945./46. mācību gadā darbu uzsāka vidusskola. Pirmais izlaidums bija 1950. gadā.

1966./68. g. blakus vecajai skolai uzcēla tā saukto «balto skolu», bet 1972. gadā bija gatava arī sporta zāle un stadions. Ar 1974./75. mācību gadu skola pārgāja uz kabinetu sistēmu. Izveidoja 27 mācību kabinetus, ieviesa jaunu priekšmetu — traktor-mācību.

Ar 1979. gadu skola kļuva par divplūsmu skolu. 1987./88. mācību gadā izveidoja informātikas kabinetu un lingofonijas telpu. Skola vienmēr ir labi sagatavota katram jaunam mācību gadam.

Skolas vadība un ciema iestādes palīdzējušas uzlabot skolotāju sadzīves apstākļus. Pedagogi saņēmuši 18 dzīvokļu māju, dzīvokļi viņiem piešķirti arī citos jaunuzceltajos namos.

Vecumnieku vidusskolas kolektīvs vienmēr domājis ne tikai par vispusīgu zināšanu sniegšanu skolēniem, bet arī par personas veidošanu, par jauniešu garīgo izaugsmi. Pat tā saucamajos stagnācijas gados uz šejieni pieredzes apmaiņā brauca daudzas delegācijas.

Skolotāju kolektīvs ir ļoti noturīgs. Šī skola ir vienīgā darbvietā Austrai Vikmanei, Lidijai Drevinskai, Ausmai Balodei, Inesei un Egonam Priedīšiem, Zaigai Siliņai, Antonijai Mačunānei, Maldai Libietei, Aijai Lindei. Austrā Vikmane jau trīsdesmitajos gados vadīja literatūras pulciņu, kurā mīlestība uz dzeju un drāmas mākslu aizsākās Lidijai Drevinskai — ilggadējai skolas dramatiskā kolektīva vadītājai. Viņas vadībā iegūtas godalgotas vietas gan rajona, gan arī visas republikas mērogā. Arī Raiņa Dailes teātra aktierim Aivaram Siliņam talants atraisījās jau skolas laikā.

Inese Priedīte regulāri organizējusi tikšanās ar ievērojamiem dažādu nozaru speciālistiem, zinātniekiem, rakstniekiem, aktieriem, komponistiem. Te izauguši ievērojami sportisti — olimpiskais čempions bobslejā Jānis Ķipurs un republikas jaunatnes čempions augstlēcšanā Normunds Sietiņš. Tas ir fiziskās kultūras skolotāju Egona Priedīša, Pētera Lungrēviča, Gunta Vēvera un trenera Ivara Zilgalvja nopelns.

Skolā izveidojusies Latvijas Tautas frontes atbalsta grupa, kuru vada ilggadējā skolas bijusī direktore Anna Namiķe. Tā palīdzējusi atdzimt vecajām labajām tradīcijām — tiek kopti ciema kapi, izzināti vēstures notikumi, atzīmēti piemiņas brīži. Vecumnieku vidusskola ir vienīgā rajonā, kur strādā trīs Nopelniem bagātās skolotājas — Anna Namiķe, Rīta Circene un direktora vietniece Inese Priedīte. Par pedagogu profesionālo meistarību liecina arī 24 izglītības darba teicamnieki un daudzi skolotāji metodiķi. Ar 1989./90. mācību gadu par direktoru ievēlēts Jānis Beķeris — šis pašas skolas absolvents.

1864. gadā Kroņa—Misas pagasta Dugānes krogā atvēra klasi, kurā 30 zēnus un meitenes mācīja lasīt, rakstīt un rēķināt. 1880. gadā atklāja jaunu skolu, kas kļuva par apkārtnes kultūras centru. Skolotājs Kundženovskis nodibināja pagasta dziedāšanas biedrību. Viņa darbu turpināja Kiršteins un Brille, un Kroņa—Misas koris piedalījās pat III Vispārējos latviešu dziesmu svētkos Rīgā.

Latvijas Republikas laikā skolu atjaunoja. No pēckara skolotājam ar pateicību ciema iedzīvotāji atceras L. Briģi, A. Spuri, A. Granti, bet jo īpaši literatūras skolotāju G. Bērziņu, kura prata

aizraut ar māksliniecisko pašdarbību gan jaunus, gan vecus. No 1952. gada līdz šodienai strādā vācu valodas skolotāja Z. Viksna — īsta meistare savā nozarē.

Sešdesmito gadu sākumā skolai uzcēla otro stāvu, paplašināja zāli, uzbūvēja skatuvi. Skolotājs J. Tamanis atkal cēla godā senās dziedāšanas tradīcijas. Skolas koris ieguva godalgotas vietas rajonā, dziedāšanai pievērsās arī ciema ļaudis.

Sai laikā strauji izauga Misas kūdras fabrikas ciemats. 1973. gada 4. jūnijā ielika pamatakmeni jaunai skolai. Jau pēc gada 1. septembrī tajā sākās mācības. Vēlāk uzbūvēja arī sporta zāli un stadionu. Ar lielu entuziasmu direktores R. Jaunzemas vadībā iekārtoja mācību kabinetus. Daudzi skolēni iesaistījās korī, ansambļos, pūtēju orķestrī, sarīkojumu deju pulciņā un tautisko deju kolektīvā.

Skolā strādā 32 pedagogi, mācās 250 skolēni. Kopš 1988. gada par direktoru strādā J. Kārklīšs. Ar 1989./90. mācību gadu Misā ir vidusskola.

Misas kūdras fabrikas izaugsme saistāma ar Nopelniem bagātā rūpniecības darbinieka Jāņa Krūmiņa vārdu, kurš strādā par direktoru jau no 1962. gada. Viņa vadībā ne tikai palielināta kūdras ieguve, smago darbu aizstājot ar mehānismiem, bet pats galvenais — ievērojami uzlabojušies strādnieku dzīves apstākļi.

Piecdesmitajos gados te bija tikai neliela kantora ēka un trīs koka barakas. Īsā laikā pie dzelzceļa līnijas Jelgava—Krustpils izauga vesels ciemats. Labiekārtotos dzīvokļos trīsstāvu mājās dzīvo apmēram 800 cilvēku, no kuriem 300 strādā kūdras fabrikā. Uzcelts arī bērnudārzs, medpunkts, ēdnīca, sadzīves pakalpojumu punkts, klubs, bibliotēka, sakaru nodaļa, veikali un kulinārijas cehs.

Lai nodrošinātu iedzīvotājus ar darbu, 1973. gadā Misā uzcēla plastmasas cehu. Tiem ģimenes locekļiem, kuri nav nodarbināti kūdras fabrikā, ir iespēja strādāt palīgnozarē.

1952. gadā dibināta Beibežu melioratīvā izmēģinājumu stacija, kas atrodas 6 km no Vecumniekiem. Tās galvenais uzdevums — sekmēt melioratīvo platību augstražīgu izmantošanu. Pirmos izmēģinājumus veica jau neatkarīgās Latvijas laikā no 1934. līdz 1937. gadam agronoma A. Rubeņa vadībā. Beibežos ierīkoja vienu no pirmajiem trim pļavu un purvu izmēģinājumu laukiem republikā. Divdesmit hetārus nosusināja, izrokot grāvjus, desmit hektāru platībā ierīkoja drenāžu, ierokot zemē māla caurules.

Piecdesmito gadu sākumā Beibežu purvs piederēja Baldones rajonam, un izpildkomiteja zemes lietošanas tiesības piešķīra republikas Zinātņu Akadēmijai. Bet 1966. gadā Beibežu MIS savā pakļautībā pārņēma Vissavienības resors — PSRS Meliorācijas

Misas vidusskola

un ūdenssaimniecības ministrija. Nolēma meliorācijā vairāk izmantot plastmasu, polimērus un citus sintētiskos materiālus, kā arī attīstīt lopkopību, barojot govīs ar kūdrājos izaudzēto lopbarību. Vēl pēc 10 gadiem saimniecību paplašināja līdz 3723 hektāriem, aramzeme aizņēma 1931 ha.

Jau 20 gadus saimniecību vada Ilmārs Kamaldiņš, pēc specialitātes agronomis.

No lielākiem uzņēmumiem vēl jāmin eksperimentālā māju būves konstrukciju rūpnīca, kas ražošanai izmanto Vecumnieku grants iegulas, un 2. pārvietojamā mehanizētā kolonna, kas veic meliorācijas un celtniecības darbus.

Vecumnieku ciems vairs neietilpst auglīgajā Zemgales līdzenumā — lauksaimniecībā izmantojamai zemei te ir viszemākā vērtība visā rajonā. 1949. gadā nodibinājās seši mazi kolhozi — «Sarkanā Zvaigzne», «Vilnis», «Blāzma», «Auseklis», «Mičurins» un «Ausma». Piecdesmito gadu sākumā tie apvienojās trīs kolhozos, bet 1970. gadā no visiem izveidoja vienu lielu padomju saimniecību «Vecumnieki» (direktors Jūlijs Zovka). Tā specializējusies

kartupeļu audzēšanā. Attīstīta arī graudkopība, ražo pienu un gaļu.

Saimniecības teritorijā atrodas 15 kapsētas. Tas liecina, ka agrāk apkārtnē bijusi bieži apdzīvota. Tagad uz 100 hektāriem zemes dzīvo vairs caurmērā astoņi cilvēki, tāpēc arī izjūtams darbaroku trūkums. Ir daudzas neapdzīvotas mājas.

VIESTURI

Atrodas 16 km uz rietumiem no Bauskas. Robežojas ar Jelgavas rajonu. Apdzīvotas vietas — Bērstele, Punclavas, Pērnavieši, Mazmežotne, Grāvendāle, Eliņi, Vairogi. Teritorijai cauri tek Islice, Svitene ar Lieparu un Seseva.

Lai gan pagasts lepmi saucas senā zemgaļu virsaiša vārdā, tas nav pārāk bagāts ar izciliem vēstures pieminekļiem kā daudzas citas vietas rajonā. Pēc Bauskas ordeņa pils uzcelšanas 15. gs. otrajā pusē, kad pa novadu vairs nesiroja leiši, nodibinājās Bērstele. To izlēvoja Simonam Timam, kuram vēlāk piesprieda nāves sodu par sava znota noslepkavošanu. 1495. gadā ordeņmestrs Pletenbergs Bērsteli izlēvoja brālim Jānim. Viņš to pārdeva 1586. gadā, kad nosprauda robežu starp Zemgales hercogisti un Lietuvas karaļvalsti, daļa zemes palika lielajam dienvidu kaimiņam. 1695. gadā Bērsteli par 95 000 florīniem nopirka hercogs Kazimīrs. Jau pēc gada iepriekšējā īpašnieka radinieki Grothusi ciemu atkal atpirka.

Pirms kara Viesturos darbojās I pakāpes pamatskola. Kultūras fonds piešķīris pabalstu klavieru iegādei. Trūcīgajiem bērniem pagasta valde devusi brīvpusdienas. Kā svētku dāvanu pagasta pašvaldība pasniegusi krājgrāmatiņas ar noguldījumu tiem vecākiem, kuri audzinājuši ģimenē vairāk nekā sešus bērnus.

Tagad pagastā dzīvo 617 ģimenes — pavisam 1575 cilvēki.

Kopsaimniecībā «Viesturi» gadu gaitā mainījušies daudzi priekšsēdētāji: Lamberts, Jauneklis, Ezeriņa, Punka, Strautiņš, Ozoliņš, Feldmanis. Viru pulkā bijusi arī viena daiļā dzimuma pārstāve. Gājis ir kā pa celmiem. Kad jau likās — saimniecība tikusi uz zaļā zara, to ar varu «saprecināja» ar kādu vājinieku — un slidēja atkal lejup. Neattaisnojās ar biežā priekšsēdētāju maiņa. Daži neveiksmēs vainoja savus priekšgājējus, citi dzīvoja it kā pagaidām, jau sākotnēji uzskatot kolhoza vadīšanu par īslaicīgu nodarbošanos.

Alvja Feldmaņa vadībā saimniecības ekonomika kļuvusi rosigāka. «Viesturiem» katru gadu ir līgums ar Jēkabpils cukur-

fabriku nodot 5000 tonnu saldo sakņu. Tīrība laba, arī cukura saturs pēc analizēm atbilst normai.

Lopkopībā, tāpat kā vairākās citās rajona saimniecībās, galvenā problēma ir jaunu slaucēju trūkums. Ceļi uz vairākām fermām tagad ir noasfaltēti, iespējams piebraukt ar mašīnām, tomēr jaunietes met apkārt likumu — skatās, kur vieglāk. Vislielākais izslaukums ir Renātes Zepas koptajai govju grupai, lai gan cītīgā slaucēja nesen nosvinēja jau 70 gadu jubileju.

«Viesturos» darbojas gaļas pārstrādes cehs, kas ražo desas un cita veida kūpinājumus.

Rīgā kopsaimniecība atvērusi kafejnīcu, kas nosaukta senās muižas vārdā — «Grāvendāle». Tā gaumīgi iekārtota pagrabtelpā, un katru dienu to apmeklē daudzi rīdzinieki, kuri vēlas nobaudīt gardus ēdienus pēc senām latviešu receptēm.

Ir tādas saimniecības, kur domā tikai par ekonomiku, kultūru atstājot novārtā. Par «Viesturiem» gan to nedrīkst teikt. Te darbojas jauniešu un bērnu deju kolektīvi, divi estrādes ansambļi, jauktais koris.

«Bērstele» ir pirmā valsts saimniecība rajonā — dibināta 1945. gadā. Jau vairāk nekā desmit gadus to vada Raimonds Kazbuķis, pēc izglītības agronoms. Pirms atnākšanas uz šejieni viņš jau ieguva rūdījumu «Zālītē», kur vajadzēja arī cīnīties ar plēnciem un slaištiem, jo iebraucēji meklēja viegli nopelnāmu un ātri nodzēramu rubli, bet ne darbu. Vadītājs guvis dzīves pieredzi un saimniekošanas prasmi. Tomēr pieskaitīt «Bērsteli» pie ekonomiski spēcīgām saimniecībām vēl nevar. Daudzi te nākuši kā ekskursanti, nav iesakņojušies šajā zemē un neizjūt sevi par saimniekiem. Tiesa, pēdējā laikā neticīgo un negribīgo kļuvis ievērojami mazāk. Ieviesti dažādi saimnieciski jauninājumi un sakoptāka izskatās apkārtnē. Šķiet, ka lielais klejojumu laiks ir beidzies. Cilvēki mājās audzē lopus, radušās cūkkopes, rentnieces, kas ieinteresētas samazināt ražošanas izmaksas. Kad cūkas ved uz kombinātu, no katra gaļas kilograma 80 procentus izpeļņas saņem cūkkopes.

Kādreiz darbnīcu pagalmu varēja izbrist tikai ar gumijas zābakiem kājās. Tagad laukums noasfaltēts. Taču darba kultūras ziņā joprojām var daudz ko vēlēties.

Uzcelts jauns bērnudārzs, kas apvienots ar pamatskolu. Tam līdzīgas iestādes nekur citur rajonā nav. Skola turpina bērnudārzā iesāktās tradīcijas. «Bērsteles» centrā veidojas interesants, savdabīgs ciemats, saglabājot veco muižas parku.

FRICIS ADAMOVIČS

(1863. g. 18. I — 1933. g. 19. II)

Fricis (arī Fridrihs) Adamovičs pēc savas dzimšanas vietas nav mūsu novadnieks, bet no 1886. gada līdz 1899. gadam dzīvoja Bauskā un strādāja par skolotāju, tātad — trīspadsmit gadus!

Dzimis viņš ir Dundagā kalpa ģimenē, mācījies Dundagas draudzes skolā, Baltijas skolotāju semināra paraugskolā un arī pašā seminārā, bet no 1883. gada līdz 1886. gadam studēja Pēterburgas skolotāju institūtā un piedalījās literātu pulciņā, kurā saņēmšmes apmeklēja arī Rainis un citi latviešu studenti. Ap to laiku Fr. Adamovičs bija jau atklātībā pazīstams gan ar saviem dzejoliem, gan ar tulkojumiem, gan ar priekšlasījumu par Ausekli.

Un tā — tūlīt pēc Pēterburgas uz Bausku, klusu, nomaļu pilsētīnu. Jaunais skolotājs prata savos skolēnos saskatīt personības. Vili Lejenieks, Andrejs Jesens — abi kopā vien, kopā vien! Kad skolā sākās pārkrievošanas kampaņa, Fricis Adamovičs atbalstīja skolēnos vēlmi lasīt grāmatas, mēnešrakstus un laikrakstus latviešu valodā, lai gan to darīt skolas telpās bija uz stingrāko noliegts. Viņš mudināja Vili Lejenieku rakstīt ne tikai domrakstus, bet sacerēt kaut ko arī dzejā... Bauskas periods Fr. Adamovičam bija visai ražens. 1887. gadā publicēts raksts «Mūsu rakstniecība». Tajā analizēti tie daiļdarbi, kuros Fr. Adamovičs saskatījis reālisma iezīmes. Viņaprāt — tieši reālisms vajadzīgs brīdī, kad sāka izdzist jaunlatviešu iedegtā gaisma. Fr. Adamovičs pa īstam populārs kļuva ar atdzejojumiem, viņa iemīļotākie autori bija I. Krilovs, N. Nekrasovs, M. Ļermontovs, A. Puškins, V. Šekspīrs. Bauskā dzīvodams, viņš rediģēja «Paidagoģisko kalendāru skolotājiem un vecākiem» (1897—1899).

Par Fr. Adamoviča «grēka darbu» tika uzskatīta viņa ciešā draudzība ar tolstojeti P. Birjukovu, kas uz Bausku bija izsūtīts par brīvdomību, jo Ļevs Tolstojš taču skaitījās nemiera cēlājs visā impērijā un tolaik pompozajā pareizticīgo baznīcā.

Skolu inspektoram, kas ieradās pārbaudīt Friča Adamoviča darbu, nepatika šis domās patstāvīgais skolotājs. Činavnieks viegli atrada iemeslu, lai no viņa atbrīvotos.

Fricis Adamovičs tomēr pedagogisku darbu nepameta — kādu laiku viņš strādāja Polijā, tad Rīgā, pusgadu rediģēja žurnālu «Druva», turpināja arī literāro darbu (piemēram, apcere par Teodoru Zeifertu). 1920. gadā Fr. Adamovičs kļuva par lektoru Latvijas Universitātē, strādāja arī par skolotāju. Sarakstījis mācību grāmatas ģeogrāfijā un dabas zinātnēs. 1933. gadā iznāca Friča Adamoviča grāmata «Rudens ziedi», kurā ievietoti gan viņa oriģināldarbi, gan atdzejojumi.

20. un 30. gados draudzējās ar savu kādreizējo skolēnu Vili Lejenieku, kurš nu jau bija kļuvis par slavenu Plūdoni.

Miris Fr. Adamovičs Rīgā, apglabāts Sesavā, Jačūnu kapos.

DACE AKMENTIŅA

(1858. g. 3. VIII — 1936. g. 16. III)

Ievērojama latviešu aktrise. Īstajā vārdā — Doroteja Steinberga.

Dzimusi Bauskas apriņķa Grienvaldes pagastā. Mācījusies elementārskolā Jelgavā. 1875. gadā viņa pārnāca uz Rīgu, strādāja par modisti. Jaunavai bija skanīga balss, viņa dziedāja korī, piedalījās J. Purata kora koncertos Maskavā.

Dorotejai jau bija tuvu trīsdesmit gadiem, kad viņa sāka strādāt par aktrisi Rīgas Latviešu teātrī. 1886. gadā viņa nospēlēja savu pirmo lielāko lomu — Vaņu M. Gļinkas «Dzīvību priekš cara» izrādē. Te arī viņa pieņēma skatuves pseidonīmu, latviskodama vācisko uzvārdu.

Savu meistarību Dace Akmentiņa slīpēja neatlaidīgā darbā. Teātra kritiķi viņu nosaukuši par sava laika labāko latviešu aktrisi. Viņas talants izveidojās īsti daudzpusīgs: ar vienlīdz labiem panākumiem Dace Akmentiņa spēja tēlot gan traģiskas, gan komiskas lomas. Ja vienu vakaru skatītāji viņu redzēja kā naivu meiteni, nākamā vakarā viņa pārtapa par draisku zēnu, vēl citā — par mīlētāju. Ne mazums aktrise atveidojusi arī spilgtas raksturlomas, viņas dzidrais alts skanējis daudzās operetēs un dziesmu spēlēs.

Teātra vēsturnieks Kārlis Kundziņš, pētot Daces Akmentiņas ceļu skatuves mākslā, uzsver trīs lietas: emocionalitāti, pārdzīvotuma īstumu un pārveidošanās spējas. «Akmentiņa ir dziļi ietekmējusi jaunāko aktieru paaudzi un sekmējusi latviešu aktieru mākslas attīstību.»

Lielāko lomu skaitā prasīgie izrāžu vērtētāji min Ofēliju (V. Šekspīra «Hamlets», 1894), Mirdzu (Aspazijas «Vaidelote», 1894), Noru (H. Ibsens «Nora», 1897), Grietiņu (J. V. Gētes «Fausts», 1898), Kārlēnu (R. Blaumaņa «Skroderdienas Silmačos», 1902), Kristīni (R. Blaumaņa «Ugunī», 1905), Elgu (G. Hauptmaņa «Elga», 1907), Elizabeti (F. Šillera «Dons Karloss», 1010) un Sniedzi (A. Brigaderes «Princese Gundega un karalis Brusubārda», 1912).

Ja būtu jānosauc Daces Akmentiņas daiļrades galvenā tēma, tad tā ir — sievietes personības tapšana, tieksme pēc patstāvības un jūtu brīvības. 1914. gadā aktrise aizgāja no teātra, vēl šad un tad piedalīdamās izrādēs. Pēdējā uzstāšanās notika 1922. gadā. Toreiz viņai bija tikai 64 gadi.

ASTRA

(1890—1986)

Latviešu literatūras vēsturē atrodam daudz tādu rakstnieku un dzejnieku, kuru daiļrades nozīmība šķiet tīri lokāla. Viņi neizveidojas par profesionāliem literātiem, un iemesli tam ir dažādi. Tomēr griba rakstīt darīja savu; atliekot sānis tikko iespiesto skrejlapu, šauteni vai lāpstu, viņi ņēma rokās spalvu — un radās daiļdarbi, kas atspoguļoja pašu rakstītāju pārdzīvojumus, izjūtas, domas.

*

Astra (īstajā vārdā Lūcija Mačiņa, vēlāk — Dīriķe) dzimusi 1890. gada 8. septembrī (pēc vecā stila) Bauskas apriņķa Bārbeles pagasta «Mačiņos». Viņas vecāki — zemnieki. Trīs gadus ar teicamām sekmēm Astra mācījusies Bārbeles pagastskolā.

1905. gads. Piecpadsmītgadīgā meitene kopā ar brāli Kārli Mačiņu un māsasvīru Pēteri Zauru hektografēja un izplatīja uzsaukumus un revolucionāro dziesmu tekstus. Jaunieti sajūsmināja mītiņi, kas notika kapos; ar satraukumu sirdī viņa lasīja revolucionāros lozungus uz baznīcas sienām.

Bet tad Bārbelei tuvojās melnā sotņa. Arī Lūcija, slepus izdrāzusi smagu rungu, gatavojās iet līdzī brālim un pārējiem kaujiniekiem. Revolūcijas liesma noplaka, Lūcija kopā ar vairākiem līdzaudžiem slepus pulcējās un zvērēja būt uzticīgi revolūcijai. «Mačiņi» — tās ir mājas, ko pazina daudzi tā laika revolucionāri.

Mežabrāļi un tie, kuriem draudēja arests, šeit ilgāku laiku slēpās, bet pēc tam devās emigrācijā.

1908. gadā, tikko sasniegusi pilngadību, Lūcija Mačiņa iestājās Latvijas sociāldemokrātiskajā partijā. Kad vajadzēja izdomāt segvārdu, viņa iemīnējās — Astra... Lūcijai patika asteres ziedi, viņa mēdza ar tiem izrotāties. Vēlāk šis segvārds kļuva par viņas literāro pseidonīmu.

1909. gadā Bārbeles pagastā pēc partijas norādījuma vietējie progresīvie darbinieki noorganizēja kultūrizglītības biedrību «Rīts», kas darbojās tuvējā Avotkrogā. Tā bija viena no nedaudzajām biedrībām Latvijas laukos. Biedri, zinādami Astras lielo mīlestību uz grāmatām, uzticēja viņai kopā ar M. Riekstiņu (1919. gadā viņš bija ievērojams padomju darbinieks) vadīt bibliotēku. Bibliotēkā biedrības organizatori popularizēja tautā marksismu, aicināja uz revolucionāro cīņu. Šai ziņā noderēja arī dažādi priekšlasījumi, pašdarbības teātra izrādes, koncerti un literārie vakari, kuros Astra aktīvi piedalījās. Īpaši iecienīta bija Raiņa, Veidenbauma, Aspazijas, Plūdoņa dzeja. Nav nejaušība, ka tieši šie dzejnieki kļuva par Astras literārajiem skolotājiem, kuru intonācijas viņa atdarināja savos sacerējumos.

1912. gadā biedrība «Rīts» nolēma rīkot Ed. Veidenbauma dzejas vakaru. Astru sūtīja uz Rīgu sameklēt deklamatoru. Tur viņa pirmo reizi sastapās ar Šalkoni (Kristapu Dīriķi), kurš tolaik bija pazīstams ne tikai kā dzejnieks, sabiedrisks darbinieks, bet arī kā labs orators strādnieku sapulcēs. Divi jauni literāti un revolucionāri cīnītāji saistīja savas dzīves, un 1913. gadā Astra pārcēlās uz Rīgu, kur turpināja aktīvu revolucionāru darbību. Kādu laiku viņa piedalījās rakstnieku un žurnālistu biedrības «Ideja» pasākumos.

1910. gadā avīzē «Jaunā Dienas Lapa» publicēts Astras pirmais dzejolis «Cietumā», kas ieskicē viņas turpmākās daiļrades galveno tēmu — cīņu par revolūcijas uzvaru. 1914. gadā avīzē «Jaunā Balss» publicēts Astras dzejolis «Vecajiem dieviem», kura dēļ cenzūra avīzi slēdza.

Laikā no 1910. gada līdz 1922. gadam Astra publicējusi ap simt dzejoļu. Tematiskā ziņā dzejoļi stipri vienveidīgi, mākslinieciski augstvērtīgāki tie, kuros autore spējusi pacelties pāri deklarācijai vai empīriskajam vērojumam un ideju iemiesojusi mākslas tēlos.

Dīriķu ģimene 1915. gadā pārcēlās no Rīgas uz Vitebsku, redz imperiālistiskā kara nejēdzības, revolūcijas tuvošanos. 1917. gada rudens dienās Astra strādā revolucionārā štāba uzdevumā, piedalās Sarkanās Gvardes organizēšanā, uzstājas ar lekcijām un re-

ferātiem. Revolucionāri aktīva šai laikā ir arī Astras daiļrade, kurā dominē dzīvespriecīgas krāsas.

1918. gadā uz skatuves izrāda vairākus Astras dramatiskos sacerējumus dzejā — «Vecā laika nāve» (Maskavas latviešu klubā), «Prologs proletāriskajai revolūcijai» (Orlas latviešu kluba dramatiskajā sekcijā) u. c.

Mans laiks ir skaists, viss viņā kūšā, plūst,

Kā pavasara plūdus ledus kūst, —

saka Astra dzejolī «Mans laiks». Jaunā laika cilvēkus viņa salīdzina ar staltiem ozoliem, vētrasputniem («Kad ieroči skan — mūzas klusē»), sarkaniem ērgļiem («Ak, jūs...»).

Revolūciju un jaunās iekārtas celtniecību Astra netēlo kā jūsmīgu pastaigu pa košu pļavu, viņa redz, kādas pretrunas un mokas plosa sabiedrību, uzmundrina šaubīgos («Tiem, kas šaubās trīc...»), jo viss «vēl puszaudēts, pusgūts un posts visapkārt lokās», un «simti krīt nāves rokās» («Nav dziesmas sacerēt laika...»).

Zīmīgi, ka tieši šais gados Astra pievēršas jaunai tēmai — viņa raksta par dzejnieka vietu jaunajā sabiedrībā, par daiļrades raksturu («Jaunais dziedātājs», «Vienkāršie vārdi», «Dzejnieks»).

Divdesmito gadu vidū Astra kā dzejniece apklust, ilgus gadus neparādās neviens viņas dzejolis. 1926. gadā Astru sūtīja darbā uz Simferopoli, pēc tam — uz Ivanovovožnesensku, kur viņa vadīja apgabala galveno literatūras pārvaldi. Kopš 1931. gada Astra dzīvoja Maskavā.

Dramaturģijas jomā lielākais Astras sniegums ir luga «Uz robežas», kas 1922. gadā izdota Maskavā atsevišķā grāmatā.

Astras izlase «Kad cīņa dun» iznākusi 1970. gadā.

Astra mirusi 1986. gadā un apglabāta Maskavā Novodevičjes kapsētā blakus Šalkonim.

ASTRA

ATMIŅAS

Fragmenti

Kad atceros savu bērnību, tad man liekas, ka es būtu dzīvojuši pavisam citā laikmetā: tik savdabīga un vienkārša, pat pirmatnēja bija mūsu tālaika dzīve.

Mājas, kurās piedzimu un uzaugu, atradās starp purviem un mežiem, tālu no kultūras centriem.

Kaut gan mūsu mājas bija tālu no kultūras centriem, tomēr atskaņas no tālaika kultūras dzīves atnāca arī pie mums. Tās atnāca pa dažādiem ceļiem: gan ar kalendāriem, gan ar cilvēkiem. Mūsu mājas sauca par «Mačiņiem». Tā saucamajā saimes istabā stāvēja liela, plata krāsns un plīts. Tur gatavoja ēdienu saimes lopiem. Istabā nebija grīdas, bet māla klons. Tomēr tur aizvien dzīvoja daudz ļaužu.

Mūsu mājās vienmēr visi bija aizņemti nebeidzamā darbā. Darbs bija pirmais likums un pirmais tikums. Agri mūs, bērnus, pavisam mazus lika pie darba. Lika laistīt saktu dārzus un puķes, gatavot lopiem ēdienu. Pavisam maza būdama, pavasaros, kad Dace auda, sēdos viņai blakus un mācījos aust. Zināms, ka es viņai tikai apgrūtināju darbu, bet viņa mani projām nedzina. Strādādama viņa dziedāja: «Lai novīst neļķes, lilijas, lai novīst citas puķes, tik mīlestīb' lai zied...» Uz loga stāvēja ģerānija un ziedēja rozā ziediem. Es domāju, ka Dace dzied par to, un prasīju: «Vai šitā puķe ir tā mīlestība?» Dace smējās un apliecināja: «Jā, jā, tā ir tā mīlestība...» Vēl ilgi bērībā es saucu ziedošās ģerānijas par mīlestību. Dace mani ļoti milēja. Bieži nēsāja mani uz pleciem un visādi lutināja, bet drīz viņu aizveda pie vīra, un pēc kāda laika viņa nomira — pavisam jauna, atstājot pēc sevis mazu meitiņu.

Agrā pavasarī vīrieši zāgēja dēļus un malku, apcirta ziemā atvestos baļķus, un tad viss gaiss bija sveķu un svaigu skaidu smaržas pils. Cēla cūku kūtiņas. No smago baļķu celšanas tēvam sāka ļoti sāpēt mugura, un viņš nevarēja pat pakustēties. No kaimiņiem pasauca tur dzīvojošo feldšeri Cimermani, kurš mācēja laist asinis un likt dēles. Pēc ārstēšanas tēvam palika labāk. Tēvs nogulēja slims kādu laiku un atkal sāka strādāt.

Manu tēvu viņa pusbrāļi un kaimiņi ļoti milēja, cienīja un bieži pie viņa griezās pēc padoma. Sēdot pagalmā uz baļķiem, viņš mācīja viņus, ilgi dažreiz runājās un deva padomus. Arī tie tēva pusbrāļi un radi, kas dzīvoja citur, bieži griezās pie viņa pēc padoma un palīdzības.

Maniem vecākiem aizvien trūka naudas, ar ko samaksāt dažādus nodokļus un parādus. Tādēļ māte bija iestādījusi daudz stiķeņu krūmu, kuru ogas vasarā salasīja un aizveda uz Rīgu pārdot. Mums, bērniem, bija cieši noteikts šīs ogas neraut un neēst. Tomēr mēs dažreiz šos noteikumus pārkāpām. Rudenī, kad nokopa laukus, mani vecāki brauca uz Lietuvu un tur pirka vājus zoslēnus, pēc tam tos baroja, nokāva un veda uz Rīgu pārdot, lai dabūtu naudu. Man tos vajadzēja ganīt, bet zosis ganīt nav joka lieta. Mūsu kaimiņiem Griķmalējiem arī bija zosis, un, kad viņas pamanīja manus zoslēnus, tad sāka kliegt un saukt. Mani zoslēni

kļuva nemierīgi un cēlās spārnos. Mēģini tad viņus atdzīt vai panākt! Griķmalēju saimniece tad tūlīt ir klāt un iedzen mūsu zoslēnus savā kūtī, bet man jāiet, jābučo viņai roka un jāprasa, lai tos atdod. Ne vienu reizi vien raudādama gāju uz Griķmalējiem pēc mūsu zoslēniem.

Mana māte bija ļoti strādīgs un dzīves slāpstošs cilvēks. Viņa ar visiem spēkiem centās mūsu māju un dzīvi padarīt skaistu. Ne puķes, ne koki ceļmalās nekādus ienākumus nedēva, tomēr viņu audzēšanai un apkopšanai vajadzēja daudz spēka. Vēl pavisam maziem mums, bērniem, viņa lika nest ūdeni no Dzērvītes un kārtīgi aplaistīt puķes, dārzājus un krūmus.

Māte dažreiz runāja: «Cik zēl, ka dzīve pāiet tik vienmuļīgi un uz vienas vietas. Kā gribētos ceļot un redzēt, kā dzīvo citas tautas, kādas ir jūras un kalni.» Bet dažreiz, kad atbrauca piekususi no pilsētas vai miesta tirgus, viņa priecājās, ka ir atkal mājās un var strādāt savu darbu un atpūsties.

Mani vecāki kopā ar kaimiņiem izrakstīja divas avīzes — «Mājas Viesi» un «Tēviju». Svētdienās māte vai tēvs lasīja «Mājas Viesi» vai «Tēvijas» pielikumus. Arī es ar lielu interesi klausījos visādas dēkas un mīlestības pārdzīvojumus. Mana māte bija arī ļoti viesmīlīga. Mūsu mājā arvien atrada pajumti visādi radi, pazīstami, pat preču iznēsātāji, tirgotāji — ebreji, baltkrievi un grāmatu iznēsātāji — latvieši, kuri savās gaitās meklēja naktsmājas. Un vienmēr mana māte gribēja ar viņiem parunāties un uzzināt, kā viņi dzīvo, ko viņi redzējuši pasaulē un uz kuriem atkal dodas.

Mēs ar māti dažreiz gājām uz mūsu tālo pļavu — Riklu. Tā bija purvainā pļava, kuras vienā pusē bija neliels lauks ar mazu birzīti. Tajā agrāk nekā citur auga sēnes: gailenes, baravikas un bērzlapes. Māte Rīklā lasīja zāles pret dažādām slimībām, un es viņai palīdzēju. Mūsu mājā toreiz reti kad redzēju ārstu. Gandrīz visas slimības ārstēja paši. Kad sāpēja vēders, deva melleņu novārījumu vai arnikāju tēju. Kad bija klepus, dzēra aveņu vai liepu ziedu tēju. Kad sāpēja kakls, lika skalot ar kumelišu tēju. Un tā pret dažādām slimībām bija katrai savs līdzeklis. Es jau pavisam maza iemācījos pazīt visādas ārstēšanai derīgas zāles un puķes.

Ziemā — svētku brīvdienās — Kārlis sūtīja uz mežu pēc žagariem, kuri jau bija sagatavoti. Viņš atkal negribēja braukt viens, bet «vilka» mani līdzī. Tad mani saģērba tā, ka pat pieliekties nevarēju.

Geņģerags, kur atradās žagari, bija verstis pusotras no mums. Ziemā brauca taisni pāri sasalušam dīķim. Es zināju, ka tur ir dīķis, un briesmīgi kļiedzu, ka mēs sliksim, bet Kārlis smējās. At-

pakal braucot, viņš mani uzsēdināja uz žagariem, un, kad ragavas pašķiebās, tad es ar visiem žagariem novēlos sniegā... Atminos, ka vasarā viņš mani piespieda iet sienu grābt, kaut gan man bija tikai gadi seši vai septiņi. Un, lai es neaizbēgtu, stāstīja man visvīdīgākos notikumus. Vienreiz viņš stāstīja, ka esot no debesīm akmeņi biruši un nosītuši daudz cilvēku. Un es tā nobijos, ka tūlīt gribēju skriet uz mājām un glābties no akmeņiem, jo pie debesīm bija liels, savāds mākonis, līdzīgs akmenim.

Mūsu pelēkajā, darba pilnajā dzīvē kā sārts pavediens vijās dziesmas. Gan jautras, gan skumjas, gan jocīgas, gan dziļi nopietnas un bēdīgas. Bez tautasdziesmām tika dziedātas arī citas — kā garīgas, tā laicīgas. Sevišķi man patika skumjās bāru bērnu dziesmas: «Kas tie tādi, kas dziedāja?», «Maziņš biju, neredzēju», «Saulīt tecēj' tecēdama» un citas. No garīgām dziesmām man vislabāk patika Ziemassvētku dziesmas, kā «Klusa nakts, svēta nakts» un «Tos mīlestības svētkus sveicu». Kad nedziedājām, mēs ar tēvu runājām par dažādiem dzīves jautājumiem. Viens no tādiem jautājumiem bija: no kurienes es rados. Tēvs teica, ka noķēris mani mežmalā — Ģeņģeragā. Toreiz bija vēls rudens. Viņš staigājis pa Ģeņģeragu, un piepeši no krūmiem izskrējis mazs meitenīts. Viņš to esot noķēris — tā bijusi es... Man bija labi zināms, ka Ģeņģeragā aug lielas, skaistas baravikas un citas sēnes. Tur dzīvoja arī zaķi. Biju pārliecināta, ka es, tāpat kā baravikas un zaķi, esmu izaugusi mežā. Un vēlāk pati starp ciņiem meklēju sev māsiņu.

ANDREJS BALODIS

Rakstnieku savienības sanāksmēs mēs bieži redzējām stalta auguma sirmu vīru — vienmēr klusu, atturīgu, nerunīgu. Viņš skaļi nerunāja debatēs, netērzēja literātu pulciņa kuluāros... Un tajā pašā laikā bija jūtams, ka viņam ir pelnīta autoritāte, par viņa godīgumu nešaubījās pat pretēju uzskatu cilvēki.

Vairākas reizes Andrejs Balodis ir nācis uz Radiomāju lasīt savus dzejoļus — viņam bija klusa, pat neizteiksmīga balss. No sarunas pie mikroфона nekas neiznāca, jo viņš atbildēja strupi — «jā», «nē». Rosināts pastāstīt atmiņas, aizbraukt uz Vecumniekiem, kur viņš dzimis un uzaudzis, atbildēja: «Varbūt varētu arī, bet jāpadomā.» Un tā arī nekur neaizbrauca.

A. Baloža mūža nogalē iznāca dzejoļu izlase «Kļavlapu zelts» (1978), kurai priekšvārdu rakstīja Lija Bīdaka. Jau pēc dzejnieka nāves iznākusi izlase «Rudens sērmūkšļi», kurā lasām skicīti, tajā dots viņa dzejas un personības novērtējums dažos teikumos:

«Andreja Baloža personībā un dzejā uz mūžu ir palicis rainiskais nedeklaratīvās, nedekoratīvās dialektiskās domāšanas, pasaules izjūtas ieraugs.» Tā raksta Jānis Rokpelnis. Viņa tēvs Fricis Rokpelnis pirms 30 gadiem, arī visnotaļ cildinot savu draugu Andreju Balodi, atļāvās jubilejas reizē sacīt arī šādus vārdus: «Gan tiesa, Andrejam Balodim vienmēr neizdodas šos cildenos tematus izteikt labas dzejas tēlos. Dažkārt tas notiek steigas dēļ, bet vairāk gan tādēļ, ka dzejnieks, patiesu un sirsnīgu izjūtu pilns, par maz nopūlas, lai tās atklātu vēl neredzētā, tikai paša acīm skatītā dzīves konkrētībā.»

Andreja Baloža devums dzejā nav aplūkots visā kopumā. Hugo Rukšāna grāmatā, kurā visai plaši stāstīts par Andreja Baloža dzīvi, ir tikai viens teikums: «Viņš līdz ar citiem rakstījis meslus personības slavinājumam.» Un viss. Tikpat lakonisks ir vēstījums, ka dzejnieks ir «viens no pirmajiem, kas plaši atspoguļojis kolektīvizācijas procesu laukos». Var rasties jautājums: kāpēc šie dzejoļi nav izlasēs «Kļavlapu zelts» un «Rudens sērmūkšļi»? Atbildi gūsim, ja palasīsim tieši šos dzejoļus.

Līdzenas kā spodri galdi
Tālu kopu druvas plešas.
Pļautā siena smaržu saldu
Klējpiem vien vējš atnes nešus.

— — — — —

Rudzi biezi stāv kā mūris,
Vārpas — resnas runču astes;
Sviedri lijuši kur sūri,
Tāda labība spēj rasties.

Un tādā garā — dzīve kolhozā ar mirdzošām krāsām vien uz-
zīmēta. Nekādu problēmu... Taisni apbrīnojami, ka, rakstot par
Andreju Balodi, kritiķi pat nepiemin vairs šos «bezkonflikta teori-
jas» ziedu laikā rakstītos dzejoļus.

Kā mums šodien izturēties pret šādiem Andreja Baloža dzejo-
ļiem? Noklusēt? Izlikties, ka tie nav bijuši? Bet — ir bijuši, un
skolēni tos no galvas kaluši... Šķiet, ka ar noklusēšanu vien mēs
Andreja Baloža daiļradi cildenāku nepadarisim. Tie dzejnieki, kas
dzejoja par Staļinu, bija taču tik dažādi cilvēki — diletanti un
konjunktūristi, un bija arī tādi cilvēki, kas ticēja Staļina ģēni-
jam... Un mēs šodien varam tikai aptuveni iedomāties to tra-
ģēdiju, ko pārdzīvoja Andrejs Balodis un viņam līdzīgie komunisti
pēc partijas 20. kongresa. Andrejs Balodis uz kādu laiku pat ap-

klusa kā dzejnieks. Vērtību pārvērtēšanas, sāpju, šaubu un meklējumu ceļos viņa dzeja pārtapa, iesākās jauns posms Baloža daiļradē, kurā tik smeldzīgi un gaviļaini skan rindas:

Pie manis atkal atgriezusies dzeja
Kā mīlestība, kas tik ilgi projām bijusi.
Man pievērsta ir viņas skaidrā seja,
Šķiet, krūtīs aklā sāpe beidzot dzijusi.

Tieši šādas rindas liek apbrīnot dzejnieka stāju, kurā ir gan revolucionārā jaunība un cietumos rūdīta griba, gan sirds dāsnums un maigums.

*

Andrejs Balodis dzimis 1908. gada 24. martā Vecumnieku pagasta «Brūveros», no 1920. gada līdz 1923. gadam mācījies vietējā pamatskolā.

Andrejam bija tikai vienpadsmit gadu, kad viņš 1919. gadā kļuva par kurjeru apriņķa komitejas finanšu nodaļā. Tas bija laikā, kad Bauskas apriņķa komiteja pārcēlās uz Vecumniekiem (padomju varai Latvijā pārspēka priekšā bija jāatkāpjas).

Kad bija pārskrējušas kara vētras un dzīve iegāja normālās sliedēs, Vecumnieku pamatskolā ieradās jauna fizikas un matemātikas skolotāja ar augstskolas diplomu — Marta Grīle. Viņa mācīja arī vēsturi un audzināja piekto un sesto klasi. Skolā sāka rosīgi attīstīties pašdarbība, nodibinājās skolu klubs, iznāca literārs žurnāls, noorganizējās kooperatīvs, notika sarīkojumi un jautājumu vakari. Visu šo līdz šim nebijušo pasākumu dvēsele bija jaunā skolotāja. Pagasta ļaudīm piepulcinot dažus vecākos audzēkņus, skolotāja izveidoja komunistiskās partijas pulciņu. «Es darbojos visur līdzī kā pilntiesīgs biedrs...» Sapulces, nelegālās literatūras izplatīšana, sarkano karogu pacelšana pāri Vecumniekiem...

Vēlāk, kad Marta Grīle bija arestēta, Andrejam Balodim nodibinājās draudzīgas attiecības ar Taurkalnes pagasta Vasku skolas skolotāju Ernu Murevsku. Skolnieku un skolotāju saistīja kopīga interese — dzeja. E. Murevska pārrakstīja savus dzejoļus burtņīcā un deva izlasīt savam audzēknim, savukārt viņa darbus skolotāja nosūtīja Leonam Paeglem un lūdza atsaukumi. Kāds prieks bija, kad tika saņemta labvēlīga un uzmundrinoša vēstule!

1923. gadā Andrejs Balodis pārcēlās uz Rīgu un sāka skolas gaitas Rīgas pilsētas 4. vidusskolā.

*

Savai dzimtajai pusei un tās ļaudīm dzejnieks veltījis vairākus dzejoļus, kuros viņš atceras zēnības gadus, revolūcijas uzbangojumu:

Kur Mēmele satek ar Mūsu,
Šī pilsēta cīņai reiz cēlās,
Kad mākoņos nemiera rūsa
Pār dzimtenes klajumiem vēlās.

... Andreja Baloža daiļradē atradīsim arī tādus dzejoļus, kuros viņš iejūtīgi raksta par dabu un mīlestību. Liekas, ka Zemgalē gūtie dabas iespaidi ļauj veidot vārsmas, kas skan vienkārši, sirsnīgi, atturīgi, pat spilgtākas izjūtas paužot. Mākslinieks iejūtīgi saskata skaistumu dzimtā novada laukos un mežos, upmalās un gravās, un līdzenumā — visos gadalaikos. Vairāki dzejoļi liecina — par poētiskiem tēliem kļuvušas mums tik pazīstamas vietas (piemēram, «Dziesmiņa par upju saplūšanu»).

*

Lija Brīdaka, kura 60. gados dzīvojusi un strādājusi Bauskā, raksta: «Silts acu skatiens, gaišu domu apgarota seja — tā Andrejs Balodis raudzījās no literatūras hrestomātijā ievietotā attēla un teica vārdus par dzimteni, kas līdz šodienai iekērušies man atmiņā. Viņš neizmainās. Cilvēks un dzejnieks, uz kuru var paļauties.»

ALFRĒDS BERTUŠS

(1849. g. 23. XI — 1890. g. 21. IV)

Veterinārārsts, mikrobiologs. Mācījies Bauskas pilsētas skolā, vēlāk Jelgavas reālskolā. Jau bērnībā iemilēja dzīvniekus, zēna gados dakterēja suņus un kaķus. Agrā jaunībā nolēma savu mūžu veltīt dzīvnieku ārstēšanai. Ar tādu humānu nolūku arī devās uz Tērbatu, lai mācītos Veterinārijas institūtā. To sekmīgi pabeidza 1877. gadā. No 1881. gada darbojās par veterinārārstu dažādos Krievijas armijas kavalērijas pulkos. Zirgi bija viņa lielā mīlestība. Viņš prata ar tiem apieties un nežēloja ne savu laiku, ne enerģiju.

1884. gadā Alfrēds Bertušs apmetās uz dzīvi Pēterburgā, lai nodotos zinātniskajam darbam. Viņš rakstīja grāmatu par dzīvnieku lipīgajām slimībām, analizējot tālaika ārstēšanas metodes. Kopā ar ievērojamāko latviešu veterinārārstu Kristapu Helmani pētīja ienāšus, kas pagājušā gadsimta beigās bija izplatīta kaite zirgiem. Pašaieliedzīgi strādājot, A. Bertušs nesaudzēja sevi, pats inficējās ar ienāšiem, un pat ievērojamākie Pēterburgas dakteri nespēja viņu glābt. Pēc nāves zinātnieka mirstīgās atliekas atveda uz Latviju un apglabāja Jaunsvirlaukas kapos.

LIJA BRĪDAKA

(dz. 1932. g. 3. sept.)

Stāstījumu par alūksnieti Liju Brīdaku sāksim ar ziņām par viņas darbiem. L. Brīdaka ir dzejniece, kuras dzeja jo kupli publicēta ne tikai presē, bet arī daudzās grāmatās: «Man dzīve dāvina smaidu» (1962), «Zem pērkona debesīm» (1966), «Domu dienas» (1968), «Uzticības vārdi» (1972), «Gulbju pavadišana» (1977), «Mazas ironiskas» (1979), «Naktsvijole» (1980), «Septembra tembrs» (1982). Jānis Peters par dzejnieci rakstījis šādus vārdus: «Lija Brīdaka man ir samtene starp puķēm un kamene starp bitēm, lapsene starp spindzelēm un altene dzejnieču kopkorī.» Un vēl: «Lija Brīdaka spēj būt skaista pilsētas intelektuālajā dzīvē, kur viņa principiāli un gudri uzstājas sava rakstnieku kolektīva sanāksmēs, organizē, veido, līdzdarbojas, reižu reizēm arī vada...»

Un vēl jāpiebilst, ka Lija Brīdaka ir arī prozaiķe, kinoscenāriste, publiciste, kritiķe, strādājusi Latvijas TV par vecāko redaktori un par galveno redaktori Rīgas kinostudijā... Nopelniem bagātā kultūras darbiniece, republikas Valsts prēmijas laureāte.

Bet viss, kas šeit ir un vēl arī nav pateikts, bija pēc tam, kad Lija Brīdaka atnāca strādāt uz Bausku par skolotāju 1. vidusskolā (1956—1958).

*

Tie, kuri 50. gadu beigās mācījās Bauskas 1. vidusskolā, var teikt:

— Mūsu audzinātāja, latviešu valodas un literatūras skolotāja. Tikko pabeigusi Universitāti, viņa atbrauca uz mazpilsētu. Smaržoja āboli, ziedēja asteres dārzos, tumši šalca Mēmeles ūdeņi. Augstāk par apkārtējiem dakstiņu jumtiem pacēlās vidusskolas varenais, gaišais stāvs. Kā viņa ienāca klasē? Droši vien — uz-

traukusies, varbūt — pat nobijusies... Bet skolēni to nejuta. Skolotāja smaidīja un mierīgi lūkojās klasē, runāja samtainā, klusā balsī. Viņai nekad nenācās kliegt, nervozēt, jo skolēni saprata jaunās pedagoģes principu: savstarpēja cieņa, uzticēšanās un saprašanās.

Andreja Upīša «Zaļo zemi» daudzi nebija lasījuši, cerēja izkļūt cauri pa vecam, tas ir, iztikt ar mācību grāmatā sniegto saturu atstāstījumu un tēlu analīzi. Skolotāja sāka ar jautājumiem. Vai esat bijuši Skrīveros? Vai zināt, ka pāri upei redzamā Jaunjelgava stipri līdzīga Klidziņai? Vai zināt, ka par cilvēka raksturu liecina viņa gaita, žesti, izturēšanās? Lūk, kā Upīts raksta... Ne jau katram pilsētas bibliotēkā izdevās dabūt romānu, bet to izlasīja visi, un skolēnu sacerējumi kļuva tik plaši, ka vairs neietilpa vienā burtnīcā. Skolotāja ar katru polemizēja, viņas komentāri aizņēma vairākas lappuses. Un, ja šī komentāra noslēgumā bija piecnieks, tad varēja patiesi lepoties. Īsts pārsteigums sekoja tad, ka Upīša daiļrades apskats jau bija beidzies, un Lija Brīdaka klasē it kā nejauši pateica:

— «Zaļā zeme» nemaz nav mans mīļākais Andreja Upīša romāns. Daudz labprātāk lasu «Smaidošo lapu», «Zeltu», «Robežniekus»...

Un atkal pilsētas bibliotēkā tika pārcilāti Tautas rakstnieka Kopotu rakstu sējumi.

Bet reiz, ienākusi klasē, viņa teica:

— Šodien paredzēto vielu, lūdzu, izlasiet paši. Palasīsim dzeju. Tikko iznācis jaunā dzejnieka Ojāra Vācieša pirmais dzejoļu krājums «Tālu ceļu vējš»...

Kā, vai jau bija zvans, starpbrīdis? Un jāsākas matemātikas stundai? Skolotājs Pekarēvičs labvēlīgi smaida. Viņš apsēžas solā brīvajā vietā un līdz ar pārējiem klausās.

Sākumā bija domāts, ka skolotājas iedotā grāmatiņa pie katra būs vienu vakaru, bet citi, kuri necerēja izlozē iegūt mazu ciparu, protestēja:

— Tad jau es varēšu lasīt tikai pēc mēneša.

Ienāca prātā laimīga ideja: vienam diktēt un pārējiem pie-rakstīt...

Skolotājas Lijas Brīdakas piedalīšanās vidusskolas dzīvē atstājusi gaišas atmiņas: viņa bija tā, kas uzaicināja ciemos rakstniekus un dzejniekus, viņas vadībā sāka iznākt skolas jauno autoru žurnāls. Labākos darbiņus viņa pati atlasīja un iesūtīja jauno autoru semināram, kas ik gadus martā notika Rīgā. Un kāds visiem bija prieks, ka tieši viņa bija tā, kura uzvarēja stāstu kon-

kursā... Avīzē bija publicēts viņas fotoattēls un ievadvārdos pie-
minēts, ka autore strādā Bauskas 1. vidusskolā.

Pagāja tikai nedaudz gadu, un iznāca Lijas Brīdakas garais
stāsts (patiesībā — romāns) «Dienas prasa atbildi». Tur pazinām
mūsu pilsētu, skolu. Viņas pirmajā dzejoļu krājumā «Man dzīve
dāvina smaidu» lasām:

It visā, kas ir iemīlams un nīstams,
ik vārdā, kas ar sirdi jāizjūt,
Ir skolotājam vienmēr jābūt īstam
un vienmēr patiesam, cik paties vien var būt.

Jo viņu jaunas, modras acis vēro —
tām nedrīkst melot, nedrīkst slēpt neko,
Ar viņa dzīvi daudzas dzīves mēro,
no viņa ņem, bet devējs bagāts top.

Tāds darbs, tāds mūžs — arvienu steidzīgs —
līdz brīdim pēdējam, kas atnāks rāms, —
Bezgala grūts un nepateicīgs,
bezgala liels un cildināms.

*

Lija Brīdaka labprāt mēdz ceļot — gan Padomju Savienība
krustu šķērsu izbraukāta, gan citās zemēs pabūts. Bet viņa mīl
arī klusumu, vientuļu nostūri, kur saskarsme ar dabu vislabāk iz-
jūtama. Dzejoļos viņa raksta par ogošanu un sēņošanu, par ru-
dens lietū pielijušu mežu, par sniega pūku uz palodzes, par dobē
uzdīgušu puķuzirni... Tie ir brīži, kad tiek uzkrāts spēks jaunām
dzejas rindām, stāstu un romānu lappusēm. Bet publicistikā viņa
nepārprotami ir par mūsu tautas trešo atmodu.

JĀNIS BUNE

(1891. g. 22. V — 1973. g. 14. VII)

Ķirurgs, medicīnas zinātņu doktors, LPSR Nopelniem bagātais
zinātnes darbinieks.

Dzimis Jaunsaules pagastā. 1914. gadā beidzis Petrogradas
Kara medicīnas akadēmiju. Pirmā pasaules kara laikā līdz 1917.
gada revolūcijai strādāja par kara ārstu cariskās Krievijas ar-
mijā. Pēc revolūcijas — Pilsu kara laikā — ārstēja ievainotos

sarkanarmiešus. Nereti nācās izdarīt sarežģītas operācijas, amputēt sadragātus locekļus. Par J. Buni kā par ķirurgu mēdza teikt, ka viņam ir viegla roka.

Beidzoties Pilsoņu karam, latviešu ķirurgs bija galvenais ārsts vairākās slimnīcās — gan Smoļenskas apgabalā, gan Samarkandā. Trīsdesmito gadu sākumā J. Bune papildināja zināšanas ārzemēs, specializējoties Vācijas un Francijas labākajās klīnikās. Atgriežoties Padomju Krievijā, viņš strādāja par asistentu Ļeņingradas 2. Medicīnas institūtā, vēlāk Maskavas 2. Medicīnas institūtā. Vairāk nekā desmit gadus J. Bune darbojies Kurskas Medicīnas institūtā — gan par katedras vadītāju, gan institūta direktoru.

Kara laikā J. Buni iecēla par Staļingradas frontes evakuācijas hospitāļu bāzes galveno ķirurgu. Pateicoties viņa zināšanām, erudīcijai, organizatoriskajai prasmei un neizsīkstošajai enerģijai, daudzi ievainotie karavīri atguva veselību, ticību dzīvei un atgriezās pat kaujas ierindā. Jau tūlīt pēc kara — 1946. gadā — viņam piešķīra medicīnas zinātņu doktora goda nosaukumu.

1947. gadā ievērojamais ķirurgs atgriezās Latvijā, lasīja lekcijas Medicīnas institūta studentiem. 1950. gadā profesors J. Bune kļuva par vispārējās ķirurģijas katedras vadītāju. Viņš publicējis apmēram 20 zinātniskus rakstus, kā arī sarakstījis grāmatas par smadzeņu ķirurģiju, traumatoloģiju un asinsvadu ķirurģiju, no kurām mūsdienās topošie mediķi. Profesoram piešķirti augsti valdības apbalvojumi.

EDGARS DAMBURS

(1910. g. 23. VIII — 1981. g. 21. X)

Dzejoli, kas veltīts Edgara Dambura piemiņai, Aina Medne viņu nosaukusi par ceļinieku. Kādu laiku viņa dzīves ceļš bija jo cieši saistīts ar Bausku.

Edgars Damburs dzimis Naukšēnu «Ķirzēnos» kalpa ģimenē. Mācījies Rūjienas pamatskolā, bet 1925. gadā kopā ar ģimeni devies uz Brazīliju. Ne jau vieglas dienas meklēt, bet ar darbu un uzcītību tikt pie biežāka maizes rieciena. Taču visas ieceres sabruka, un 30. gadu vidū Edgars Damburs atgriezās Latvijā un kļuva par strādnieku fabrikā «Varonis». Viņa literārā darbība aizsākās 1940. gadā, kad parādījās pirmās publikācijas laikrakstā «Darbs» un «Literatūras Avīzē». 1941. gadā viņu uzņēma par Rakstnieku savienības biedru.

Kāram sākoties, Edgars Damburs nokļuva frontē, vēlāk sāka

strādāt laikrakstu «Latviešu Strēlnieks» un «Padomju Strēlnieks» redakcijās. Pēc kara viņš bija laikraksta «Literatūra un Māksla» un žurnāla «Karogs» līdzstrādnieks.

Sos biogrāfijas datus lasot, var rasties priekšstats par samērā veiksmīgu literāru karjeristu, kas slīpējis redakciju krēslus. Bet — tā nav! Viņš visu mūžu nodarbojās ar pašizglītību, jo viņa vienīgā oficiāli iegūtā izglītība bija Rūjienas pamatskolā. Izlasījis grāmatu kalnus, iedziļinājies veco laikrakstu un žurnālu komplektos, viņš varēja argumentēti polemizēt ar augsti studētu profesoru un taisnības vārdā teikt patiesību acīs augstam partijas funkcionāram, kas vēlējās literatūras vēsturi nogludināt, nevēlamo noklusēt un katru jaunradošo domu apslāpēt. Šai ziņā Edgars Damburs daudziem bija kā dadzis acī.

Kārtējais skandāls izraisījās 1949. gada 29. jūlijā. Rakstnieku savienības valdes sēdē izskatīja Edgara Dambura «necienīgas uzvedības» lietu. «Izmeklēšanas materiālos» ierakstīts:

«I. Ļoti bieži E. Damburs, salīdzinādams savu pašreizējo dzīvi ar to laiku, ko viņš pavadījis Brazīlijā..., izdara nepareizus secinājumus, ka tur viņš dzīvojis labāk, un izsaka domas, ka viņam būtu bijis labāk palikt tur.»

«Grēku» šajos «Izmeklēšanas materiālos» savāks daudz! «Raganu medību» laikā, kad masveidā «atmaskoja» kosmopolītus, E. Damburs publiski teica: «Boļševiki piekopj nacionālistisku politiku!» Pats lielākais «grēks» bijis Dambura apgalvojums: no Virzas var mācīties latviešu valodas skaistumu un formu. Un kad reiz E. Damburs stāstījis kādu anekdoti... Jā, tad mērs bijis pilns un viņu sodīja, izsūtot uz Bausku.

Un tā — no 1953. gada līdz 1957. gadam Edgars Damburs bija baušķenieks, strādāja laikraksta «Bauskas Darbs» redakcijā. Dzīvokļa viņam nebija, nakšņoja turpat uz rakstāmgalda, ar frontiņieka optimismu izturot visas sadzīves neērtības. Pagalvi — avižu komplekts, segas vietā — mētelis un... tapis dzejolis:

Un liktenis vairs neliekas tik skarbs,
Zem galvas palikts kad ir «Bauskas Darbs»...

Bauskā pavadīto laiku Edgars Damburs vēlāk atspoguļoja vairākos aprakstos («Žurnālists»...) un grāmatās. Viņa pirmā grāmata «Zem gaišās debess» (dzejoļi) iznāca 1948. gadā, bet nākošā — tikai pēc 20 gadiem. Tā ir aprakstu grāmata «Bauskā nav viss pa vecam» (1968). Faktiski tā ir pirmā grāmata, kurā varam izlasīt tēlojumus par mūsu novada senvēsturi. Damburs lieliski pazīna arī folkloru — teikas un nostāstus par Bausku un tās apkārtni. Žurnālists Damburs rakstīja aprakstus par lauku ļaudīm,

bet ne jau par tiem, kas, ordeņus mirdzinot, sēdēja svinīgo sa-
nāksmju prezidijos, bet par cilvēkiem, kurus sastapa ceļā vai kūti
un kuri labprāt viņam piedāvāja naktsmājas. Damburs nemīlēja
braukt (un cik arī to autobusu reisu tolaik bija!), bet vislabprāt-
āk gāja kājām. Arī šajā nozīmē Ainas Mednes dotais vārds «Ce-
ļinieks» ir ļoti trāpīgs.

Edgars Damburs bija čakls literārā mantojuma apguvējs. Un,
ja šodien skaļi runā par 20.—30. gadu literatūras jaunapgūvi, tad
jāatceras, ka ar darbavīra sīkstumu, skaļi neplātīdamies, E. Dam-
burs to darīja jau pasen un sistemātiski, sakārtodams A. Saulieša,
A. Brigaderes, J. Ziemeļnieka, A. Austriņa u. c. izlases.

Lūk, tāda izcila personība dzīvoja mūsu novadā! Un, kad viņš
novalkātā lietusmēteli, sašķiebtu žokejcepurī galvā soļoja pa Baus-
kas ielām vai devās kājām uz Saulaini, kur kādu laiku mītinājās
pie tuva drauga, tad dzēlīgākie puikas sauca viņam nopakaļ:

Saulainē, kur topinamburs,
Dzīvo dzejnieks Edgars Damburs...

Taču īstenībā Bauskas novada inteliģence, darba cilvēki viņu
dzīli cienīja.

JĒKABS DUBELŠTEINS

(1883. g. 25. X — 1907. g. 25. IX)

Vai esat lasījuši Alberta Bela romānu «Saucēja balss» un re-
dzējuši Oļģerta Dunkera filmu «Uzbrukums slepenpolicijai»
(A. Bela romāna ekranizācija)? Tad jūs zināt, ka 1906. gada
17. janvārī daži pārdrošnieki uzbruka Rīgas slepenpolicijai un at-
brīvoja apcietinātos revolucionārus. Tas bija notikums, kas satrici-
nāja visu impēriju. Pārdrošnieku vidū bija slaidis puisis, kam seg-
vārds «Jēpis» un kuru jau ilgāku laiku nesekmīgi mēģināja no-
vert Greguss un viņa viltīgie izpalīgi...

Jēkabs Dubelšteins dzimis Codes pagasta Bērmuižas «Bēr-
tuļu» mājās. Skolojies Bērmuižas skolā, Bauskas pilsētas skolā un
Pētera-Pāvila skolā Rīgā. Tad iestājās Rīgas pasta un telegrāfa
kantorī par mācekli. 1903. gadā J. Dubelšteinu nosūtīja darbā uz
Aizputi. Šajā laikā viņš kļuva par Latvijas sociāldemokrātiskās
strādnieku partijas biedru.

1905. gada sākumā J. Dubelšteinu pārcēla uz darbu Liepājā,
kur jau darbojās revolucionāri F. Grīniņš, J. Luters, J. Lencmanis,

R. Endrups un citi. Pēc Asiņainās svētdienas Pēterburgā liepājnieki 12. janvārī nolēma organizēt vispārēju streiku, bet, lai traucētu cara varas pārstāvjiem veikt soda pasākumus, sabojāja telefona un telegrāfa vadus — un šo operāciju veica J. Dubelšteins. Viņš bija arī tas, kas noklausījās varas vīru sarunas un informēja LSDSP Liepājas komiteju par draudošajām briesmām.

1906. gada janvārī Jēkabs Dubelšteins ieradās Rīgā, lai turpinātu revolucionāro darbību. Viņš apmācīja un vadīja kaujinieku grupu.

13. janvārī Austras Dreifogeles ēdnīcā Rīgā apcietināja vairākus revolucionārus, kuri faktiski bija pagrīdnieku vadoņi, un aizveda uz slepenpolīciju.

J. Dubelšteins, R. Dēliņš, J. Čoke, G. Eliass, K. Salniņš un citi (pavisam 14 cīnītāju) slepenā sanāksmē nolēma arestētos atbrīvot. Lai pārdrošais pasākums izdotos, apcietinātajiem slepus nodeva brauniņus un paziņoja operācijas laiku — 17. janvārī plkst. 8 un 15 minūtēs. Slepenpolīcijā tobrīd atradās gandrīz 200 apbruņotu sargu, bet uzbrukuma pēkšņums sekmējās. Policijas ēkā ieskrēja četri kaujinieki — J. Dubelšteins, R. Dēliņš, G. Eliass un J. Čoke. Pēc nelielas apšaudes palīgā piesteidzās arī pārējie. Atbrīvoja Luteru, Kalniņu, Grundbergu, Krastiņu, Dūmnieku, Paegli... Pēc dažām minūtēm visi jau bija uz ielas un iejuka gājēju pulī. Kaujinieku vidū cietušo nebija.

Var iedomāties, kādi dusmu pērkoni un lamuvārdu lavīnas brāzās pār slepenpolīcijas darbinieku galvām!

Bet Jēkabs Dubelšteins jau atradās tālu prom no Rīgas — Helsingforsā. Šeit latviešu kaujinieku grupa organizēja uzbrukumu Krievijas bankas nodaļai, ieguva 150 000 rubļu. Daļu naudas (10 000 zelta rubļu) nodeva KSDSP CK kasei Pēterburgā, par pārējiem cara Krievijas rubļiem, kas tolaik bija konvertējama valūta, ārzemēs nopirka ieročus atbrīvošanās cīņās turpināšanai.

Starp citu, varēja būt arī tā, ka par Helsingforsas ielas vienu malu gāja revolucionārs Jēkabs Dubelšteins, bet pa otru soļoja podporučīks Krišjānis Berķis, tikko Viļņas kara skolu pabeidzis... Jā, bet novadnieki nesastapās...

Uz neilgu laiku J. Dubelšteins atgriezās Latvijā, kopā ar D. Beiku, K. Baku un citiem mežabrāļiem uzbruka Slokas stacijai un pastam.

J. Dubelšteins tika ievēlēts par KSDSP 5. kongresa delegātu. Šis kongress notika Londonā. Pēc tam viņš darbojās galvenokārt propagandas jomā. 1907. gada augustā J. Dubelšteinu kopā ar K. Dirīki (dzejnieku Šalkoni — vēlāko Astras vīru) arestēja nelegālās sapulces laikā Jelgavā. Tad Jēpi pārveda uz Rīgas slepenpolīciju, kur veselu mēnesi nežēlīgi spīdināja un pratināja.

ULDIS DUMPIS

(dz. 1943. g. 3. okt.)

Aktieris, LPSR Tautas mākslinieks.

Dzimis Īslīces ciema «Dumpjos».

Bauskā daudzi viņu uzskata par savējo: gan tie vīri, ar kuriem puiku dienās Mēmelē peldēja un spēlēja basketbolu skolas sporta zālē, gan skolotāja Mirdza Purva, kas prata saskatīt viņā aktiera dotības, gan Bauskas muzikāli dramatiskā Tautas teātra aktieri, ar kuriem kopā Raimonda Kugrēna vadībā nospēlētas pirmās lomas... Uz Konservatorijas Teātra fakultāti gājis, neko daudz uz veiksmi necerēdams. Bet — notika brīnums, Ulda Dumpja talantu pamanīja, un viņš iekļuva studentu skaitā. Studiju biedri kļuva arī vēlākie darbabiedri.

Pēc studijām Uldis nokļuva Drāmas teātrī, kas tagad atguvis Nacionālā teātra nosaukumu. Desmitiem lomu nospēlētas uz teātra skatuves, arī filmas, kurās tēlo Uldis Dumpis, skaitāmas desmitos.

Nozīmīgākās lomas lugās «Tur laukā, aiz durvīm», «Lilioms», «Un visi nāks pie manis», «Vasarnieki», «Ilgu tramvajs», «Piecstāvu pilseta», «Okeāns», «Ideāls vīrs», «Krit klauzot durvis», «Piļu medības», «Mērnieku laiki», «Vai koncerts?»... Nē, visas lomas un visas lugas lai nosauc teātra hronists! Tikpat plašs lomu saraksts iznāks, ja nosauksim filmas, radioiestudējumus un TV pārraides.

U. Dumpis kļuvis par Tautas mākslinieku. Bet kā viss sākās? Kādi bija pirmie soļi uz skatuves? Kādā intervijā Uldis Dumpis pastāstīja:

— Uzskatu, ka man ir noteikti laimējies. Vispirms tādēļ, ka teātrī tolaik bija vajadzība pēc jaunajiem aktieriem, darba viņiem netrūka. Un iesācējiem tas ir pats galvenais — parādīties, spēlēt. Meistari no nekā nerodas. VAJADZIGS DARBS. Arī aktierim pašā būtībā tas ir svarīgākais, tāpat kā jebkurā citā profesijā. Protams, tas ir radošs. Parasti tas gan ir svētdienīgā atmosfērā, jo uz teātri cilvēks nāk citādi noskaņots, nekā darīšanas kārtojot. Bet mums arī ir tās pašas astoņas stundas un bieži vien vēl vairāk jāstrādā. No rīta mēģinājumi, vakarā izrādes, arī svētkos un brīvajās dienās, kad lielākā daļa cilvēku ir kopā ar savām ģimenēm, atpūšas. Domājat, ka dzīves ritms ir tīkams? Bieži vien jūtos neapmierināts. Tajā pašā laikā nevaru žēloties par veiksmes un gandarījuma trūkumu. Daudzi talantīgi mākslinieki tā arī nav varējuši sevi apliecināt ne jau spēju trūkuma dēļ. Aktieris no tik daudz

kā ir atkarīgs — režisors, repertuāra, kolēģiem, gadiem... Jaunajiem slodze ir liela — un, atklāti runājot, arī atalgojums ne tuvu tāds, kādu iedomājas daudzi iejūsminātie jaunieši, kas tikai sapņo par teātri. Viegļu dienu tajā ir pavisam maz, un laikam grūtums sāk atbaidīt, jo konkurss Teātra fakultātē nav tik liels kā agrāk.

Jebkuram cilvēkam dzīvē, īpaši jaunībā, ir tāds laiks, kad pašu velnu var dabūt gatavu. Ne jau tik daudz prasmes dēļ, drīzāk aizrautības, azarta, lielās dūšas dēļ. Mani laikam vēl ievēroja tiešuma un asās mēles dēļ. Bet tā jau ir rakstura īpašība. Ja salīdzinu savus studiju biedrus — Juri Kaminski, Rihardu Rudāku, Sandru Volšteini un citus — ar tiem jauniešiem, kas tagad ienāk teātri, tad objektīvi jāatzīst, ka viņi ir drošāki, prasīgāki, patstāvīgāki. Kaut vai pieminam tikai mūsu teātri. Jaunie iestudē ārpusplāna izrādes, ar tādu izdomu un dedzību piedalās teātra dienu organizēšanā. Un tas ir apsveicami. Vēl gados jaunie — Valdis Lūriņš, Jānis Skanis, Edmunds Freibergs un arī bijusī baušļeniece Lāsma Kugrēna taču kļuvuši par piltiesīgiem teātra kolektīva locekļiem, veiksmīgi iekļāvušies aktieru ansambļi.

Es nevaru nosaukt vienu cilvēku, kas ar mani būtu īpaši nodarbojies. Izliku bez tā saucamā teātra krusttēva. Mūsu kolektīvā jutos kā vienā lielā ģimenē. Esam saraduši cits ar citu. No savstarpējās saprašanās un uzticēšanās, no līdzdzīvošanas ir atkarīgas darbaspējas un darbaprieks. Es, piemēram, nepiederu pie tiem aktieriem, kas individuāli daudz strādā mājās. Man jāizjūt lugas atmosfēra, jābūt teātri iekšā, un tad es varu spēlēt, varu strādāt un dzīvot savā lomā. Arī aktieris ir tikai cilvēks, un ne jau viss izdodas teicami. Skatītājs nejutis to, vai man tovakar bija slikts vai labs noskaņojums. Mums jāvalda pār savām emocijām un kompleksiem. Cik daudz ir tādu reižu, kad jāpieveic bēdas, kad jāpārvar neveselība. Kolēģa sapratne un iejūtīga attieksme tādā reizē ir nepārvērtējama. Gan uz skatuves, gan dzīvē man ir daudz saskares ar Ģirtu Jakovļevu, un mūsu draudzība man ir nozīmīga dažādās dzīves situācijās.

Daudzi faktiski ir «līdzvainīgi», ka esmu kļuvis aktieris. Vispirms jau māte mani no mazām dienām tuvinājusi mākslai. Ar savu darbošanos koros, ar mūzikas pedagoga ikdienu, ar Rīgas teātru apmeklējumiem. Mamma bijusi un ir manu mākslinieka gaitu vistiešākais fiksētājs un līdzdzīvotājs, māmuļa ir blakus mūsu ģimenei arī ikdienā.

Vidusskolā mācoties, nedomāju kļūt par aktieri. Klases audzinātāja ietekmē prātoju par ģeogrāfijas studijām. Tas bija mans kaimiņš, tagadējais Liepājas teātra aktieris Gunārs Kugrēns, tolaik 2. kursa students Teātra fakultātē, kas ierosināja pamēģināt

studēt Konservatorijā. Toreiz domāju — jāpamēģina. Eksāmeni jūlijā, ja neizdosies, augustā vēl paspēšu Universitatē. Bet, pašam par pārsteigumu, mani uzņēma. Skolā es taču biju aizrāvis ar sportošanu, apmeklēju nodarbības sporta skolā. Un vēl es atceros savus skolotājus — Dzidru Grobiņu, Venjaminu Zotovu, pirmo režisori Mirdzu Purvu. Tikai vēlāk tā īsti var novērtēt, ko katrs no viņiem devis. Zotovs ļoti interesanti mācīja krievu literatūru. Mirdza Purva bija pirmā, kas lika man apjaust, kas ir teātris, ko nozīmē darboties uz skatuves. Bauskā es vienmēr jutos kā mājās, un katrs dzimtās puses apciemojums ir aizkustinošs.

*

Tikšanās ar Uldi Dumpi vienmēr ir sirsnīga. Kad darbs padarīts, var arī patērzēt, un Uldis tad visbiežāk atceras Bauskas laiku. Labprāt nāk uz radio — ne tikai lomas uzvedumos spēlēt, bet arī dzeju lasīt. Ar lielu atbildību viņš gatavo savu novadnieku — Plūdoņa, Virzas, Lūdēna, Purva — dzeju lasījumus.

... Pirms kāda laika — satikšanās Ventspilī. Teātris viesizrādēs. Viņa smaidošajā sejā raugoties, atpazīsiet gan eleganto virsnieku, gan lādzīgo traktoristu filmā «Aizaugušā grāvī viegli krist».

— Ko? Skolai jubileja? Paklau, man tieši tai laikā caur Meksiku jābrauc uz Ameriku! Es uzrakstīšu apsveikumu, tu aizvedīsi, ja?

— Nu protams.

TEODORS GROTHUSS

(1785—1822)

Teodors Grothuss piedzima Kurzemes muižnieka ģimenē, bērībā bija fiziski vārgs, un viņu neinteresēja tālaika latviešu zemnieku dzīve. Viņš guva labu izglītību, studēdams Francijā un Itālijā, klausījās tālaika izcilāko zinātnieku — ķīmiķu Turkruā, K. Bertolē, Voklēna un Aiji — lekcijas, sastapās ar Gē-Lisaku un A. Humboltu. Teodors Grothuss agri iesāka arī pats eksperimentēt un pētīt vielu ķīmiskās īpašības. Jau divdesmit gadu vecumā — 1805. gadā — ar savu pirmo Romā publicēto zinātnisko darbu par ūdens un sāļu šķīdumu sadalīšanos elektriskās strāvas ietekmē Teodors Grothuss pievērsa sev zinātnes pasaules uzmanību.

Viņam pavērās spoža zinātnieka karjera, tomēr 1908. gadā viņš

atgriezās savu vecāku dzimtajā pusē un apmetās uz dzīvi nelielajā Geduču muižā (tagad — Lietuvas teritorijā, apmēram 25 km no Bauskas).

Lai gan jaunais zinātnieks nu atradās tālu no lielām pilsētām un zinātnes centriem, tomēr aizsāktie sakari nepārtrūka. Vēstules, ko sūtīja izcilākie Eiropas zinātnieki un kas bija adresētas uz Gedučiem, vispirms nonāca Bauskas pastā (vēl tagad saglabājusies Pasta iela), un ierēdņiem pat neienāca prātā, kādas jaunas atziņas, nozīmīgi atklājumi bija šajās parastajās, vienkāršajās vēstulēs.

T. Grothuss paretam esot izbraucis arī uz Jelgavu, Rīgu, Bausku, Bērsteli, taču visu mūžu, atskaitot studiju gadus un bēgļu gaitas Napoleona uzbrukuma laikā, nodzīvoja Geduču muižā, kas piederēja viņa mātei. Jānis Stradiņš raksta, ka «šai nomaļajai vietai Grothusu piesaistījusi nedziedināma, miklaina kaite, kas viņu mocījusi kopš agras jaunības. Lauku vientulībā bez zinātniskas informācijas aparātiem, palīgiem bija ļoti grūti strādāt. Viņa radus un kārtas piederīgos pētnieka meklējumi neinteresēja. Apkārtnes zemnieki, tolaik neizglītoti lietuvju un latviešu dzimtcilvēki, savukārt nespēja izprast «jaunkunga» dīvainās izdarības...»

Šādos apstākļos Teodors Grothuss veica atklājumus, kam nozīme ir arī vēl šodien: viņa izpētītie elektroķīmijas un fotoķīmijas pamatlūkumi izskaidro, kādēļ gaisma un elektrība izraisa ķīmiskas pārvērtības vielā. Tā ka arī šodien fotogrāfējot un filmējot jāatceras, ka pamatā ir mūsu novadnieka — zinātnieka Teodora Grothusa — ģeniālais atklājums.

Zinātnieks nodzīvoja traģiski īsu mūžu — viņš mira 37 gadu vecumā 1822. gada 26. martā. Testamentā bija rakstīts, ka savu bibliotēku, zinātniskās kolekcijas, arhivu viņš novēlējis zinātnisko pētījumu veicināšanai Kurzemē, bet daļu naudas bija jāizlieto, lai zemniekus atbrīvotu no smagām klaušām un atpirktos no iesaukšanas rekrūšos. Taču mirušā zinātnieka radi šādu testamentu apstrīdēja — un aizgājēja novēlējumi, protams, netika izpildīti.

Šodien Teodora Grothusa vārds tiek atņemts aizmirstībai. Par viņu iznākusi grāmata Maskavā, kas tulkota arī vācu valodā. Lietuvā par viņa dzīvi un darbu uzņemta filma. Baltijas zinātnieki īpašā konferencē aplūkoja Teodora Grothusa biogrāfiju un zinātniskos pētījumus. Gedučos par vietējo iedzīvotāju līdzekļiem uzcelts piemineklis.

Bet Bauskā?

Vai ir piemiņas plāksne pie vecās pasta ēkas, kurā kādreiz pienāca vēstules ar pavisam lakonisku adresi — «Geduči, pie Bauskas, Kurzemē»? Lēmums par šādas piemiņas plāksnes nepieciešamību esot pieņemts jau 1972. gadā...

JĀNIS ALBERTS JANSONS

(1892. g. 5. IV — 1971. g. 22. III)

Jānis Alberts Jansons dzimis Mežotnē, «Kugrēnu» mājās zemnieku ģimenē. Nākamais folkloras pētnieks mācības uzsāka Mežotnes pamatskolā, pēc tam tās turpināja Jelgavas reālskolā. Bet viņš nokārtoja eksāmenu arī patstāvīgi sagatavotajā priekšmetā — latīņu valodā un tāpēc 1913. gadā varēja uzsākt studijas Pēterburgas universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes romāņu un ģermāņu valodu specialitātē. Sākoties karam, viņš vēl kādu laiku turpināja studijas, bet 1917. gadā tika iesaukts armijā un nonāca t. s. turku frontē Kaukāzā.

Pēc kariem, revolūcijām un juku laikiem Jānis Alberts Jansons atgriezās dzimtenē un strādāja Limbažu ģimnāzijā par skolotāju. 1920. gadā viņš atkal atsāka studijas, šoreiz — Latvijas universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes baltu nodaļā. Studijas beidzot 1926. gadā, Jansons ieguva kandidāta grādu par pētījumu drāmas vēsturē. Tās aizsākumus viņš saskatījis latviešu folklorā: «Latviešu traģēdijas sākumi meklējami Jāņos un Dievaines jeb Veļu svētkos.» Lasot tautasdziesmas, viņš atrod tās, kurās izteiktas Jāņu dienas norises: «Visa pasaule, cilvēki un viņu darijumi te ir sadalīti labos un ļaunos. [...] Ļaunie gari klejo apkārt. Pret viņiem cīnās ar jāņu zālēm, sērmaukša meijām, dāžiem, nātrēm. Aplīgo dārzā kāpostus, apiņus, druvās rudzus, miežus etc. Un iesprauž katrā druvā sērmaukša zaru. Te ir arī Jāņu kulta un drāmas sākums.»

J. A. Jansons rūpīgi izseko arī tam, kā Jānis raksturots tautasdziesmās. Tas ir brīdis, kad saule sasniegusi augstāko stāvokli pie debesīm.

«Daba svin kāzas: ziedam jātop apaugļotam un jābirst. Jāņos notiek šis visu gadu gaidītais brīnums. Dziesmas tā dzied par Jāņu nakti. Meita: «Ne mūžā nedabūju, / Kas pazuda Jāņu naktis. / Pazūd manis meitas godis, / Pazūd ziļu vainadziņš.»

Puisis turpreti dzied: «Ne mūžam nedabūju, / Ko dabūju Jāņu nakti: / Es dabūju saldās mutēs, / Meitas pitu vainadziņu.»

Tomēr ar laiku ziedu žēlums arī meitai pārvēršas gandarījumā par iegūto: «Nevienam nesacīju, / Ko dabūju Jāņu nakti; / Es dabūju arājiņu / Dzelteniem matiņiem».

Visas šīs daudzveidīgās norises, kas jo sīki atspoguļotas mūsu tautasdziesmās, J. A. Jansons skata kā telpā un laikā vienotu darbību, kas ir drāmas pirmsākums. Jāņos notiek pazušana, meklēšana un atrašana — un nelaime neiet secen arī pašam Jānītim,

jo viņam pazudusi vai nu līgava, vai sieva, ko Jāņu rītā, protams, atrod, bet ar visu to viņam bēdu bijis gana. Un pētnieks secina: «Jāņa bēdas un ciešanas te ir vērstas jau tuvākā sakarā ar gaismas un tumsas cīņām. Jāņu uguns arī tik uz to norāda: ar Jāņu uguni ir panākts tas, ka gaisma sniedzas līdz gaismai. Jāņu uguns ir — reizē simbolisks un maģisks saules svētku piederums: maģisks, lai veicinātu galīgu tumsas satriekšanu, simbolistisks, lai izteiktu pilnīgu gaismas uzvaru: «Īsa, īsa Jāņu nakts / Par visām naksniņām: / Te satumsa, te izausa / Pie Jānīša uguntiņas».

Zinātnieka secinājums:

«Tāds ir latviešu Dionisa — Jāņa kults. Un no šī kulta diti-rambiskajām kora dziesmām vajadzēja rasties latviešu traģēdijai, bet no šī paša kulta fallikām — komēdijai, kā Aristotelis savas «Poētikas» 4. nodaļā to par grieķu traģēdijas un komēdijas sākumiem saka.»

Kāpēc šeit ir tik plaši citējumi no Jāņa Alberta Jansona pamatīgā pētījuma? Ar vienu cerību, ka varbūt kādā skolā vai kultūras namā radīsies entuziasti un, balstoties uz mūsu novadnieka atziņām, kādā Līgo vakarā vai Jāņu dienā mums parādīs, kā šie svētki pie senčiem svinēti.

... Pēc studijām Latvijas universitātē jaunais zinātnieks dodas uz Vāciju, lai papildinātu savas zināšanas Ķelnes un Bonnas universitātēs. Ķelnes universitātē J. A. Jansons iegūst doktora grādu, taču Latvijā ārzemēs iegūto diplomu neatzīst, un viņš strādā Latvijas universitātē par privātdocentu, bijis arī pasniedzējs Rīgas Skolotāju institūtā un Rīgas pilsētas 4. ģimnāzijā.

Pēc kara kādu laiku viņš ir LVU profesors, bet 1948. gadā no darba tiek padzīts kopā ar profesoriem J. Endzelīnu, P. Birkertu, P. Dāli u. c. Formulējums — par jaunatnes ideoloģisku samaitāšanu.

Darbs un maize tomēr atrodas Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Etnogrāfijas un folkloras institūtā. 50. gadu pirmajā pusē šis institūts vāca folkloru arī Bauskas rajonā. Kultūras namā notika noslēguma konference. Vairāki runātāji bija sajūsmā, ka rodies jauna — padomju folklorā, kurā cildināta dzīve kolhozā. Patiesībā lielākā daļa no šīs t. s. folkloras bija neatzītu diletantu sacerētas peršas... Profesors J. A. Jansons runāja ļoti asprātīgi, atceroties arī savu bērnības zemi Mežotni. Ja šī runa ir stenografēta un atrodas arhīvos, tad tas būtu ieguvums mūsu rajona kultūras dzīves vēstures pētniecībā.

1956. gadā profesors aizgāja pensijā, droši vien smagi pārdzīvodams Etnogrāfijas un folkloras institūta likvidāciju...

Par saviem zinātniskiem nopelniem folkloristikā un literatūras

vēsturē viņš apbalvots ar 5. pakāpes Triju Zvaigžņu ordeni un četras reizes viņam piešķirta Kr. Barona prēmija.

Mūža nogalē viņš sakārtoja tautasdziesmu krājumus «Darba vara lieļu dara» (1960) un «Dailes lokā» (1970), kā arī sastādīja «Latviešu dzejas antoloģijas» pirmo sējumu (iznāca 1970. gadā), kura ievadā raksta:

«No tautasdziesmu vispusīgi tēlotās dzīves, kas skar gan saimniecisko, gan sabiedrisko tās pusi, gan pedagoģisko, morālo, estētisko, gan arī reliģisko tās domu, mēs te apskatām dziesmas par darbu, par attieksmi pret vācu feodāļiem, par gudrību, mīlestību un daiļumu. Šais dziesmās tēlotie latviešu zemnieka pārdzīvojumi, kā arī izteiktās domas un spriedumi mums jāpazīst un jāsaprot, lai labāk varētu saprast un vērtēt feodālo laiku Stendera iedibinātās dzejas tradīcijas un jaunlatviešu kustības perioda, kā arī vēlāko laiku dzeju.»

Un tas, kas bija vajadzīgs jaunlatviešiem mūsu pirmās atmodas laikmetā, — tas jo daudzkārt vajadzīgs trešās atmodas rītausmā, tāpēc neaizmirsīsim latviešu tautasdziesmu izcilo pētnieku — mūsu novadnieku.

ANDREJS JESENS

(1873. g. 14. IV — 1956. g. 30. V)

Andrejs Jesens jeb Jesenu Andrejs (kā viņu visbiežāk piemin literāti un vēsturnieki) dzimis zemnieku ģimenē Birzgaļu «Rutkos». Skolas gaitas uzsāka tuvējā lietuviešu skolā, bet kopš 1885. gada — Bauskas pilsētas skolā. Te viņš sastapās ar Lejnieku Vili, abi jo cītīgi darbojās skolēnu latviešu valodas un literatūras pulciņā, ko atbalstīja skolotājs Fricis Adamovičs. Baltijas skolotāju seminārā Kuldīgā viņš nonāca tad, kad Plūdons jau beidza šo mācību iestādi. Skolotāja darbs Jesenu Andrejam sākās Olainē pie Teodora Zeiferta, pēc tam Rīgā — Jāņa baznīcas skolā pie Apsīšu Jēkaba.

Laikam jau darbs skolā un tikšanās diendienā ar zinātkāriem zēniem un meitenēm mudināja viņu pievērsties grāmatu izdošanai. 20. gadsimta sākumā Latvijā parādījās grāmatīņas, kas maksāja tikai 3 kapeikas. Bērni varēja lasīt Viktora Igo, Mopasāna, Zelmas Lāgerlefas, Ļeva Tolstoja, Anatola Fransa, Kiplinga, Džeka Londona, Alfonsa Dodē, Nemiroviča-Dančenko, Mamina-Sibirjāka un daudzu citu darbus. Pasaules elpa spēji iešalcās latviešu bērnu grāmatās, kuras tika pirktas, kāri lasītas un taupītas bērnbērniem kā liela un patiesa vērtība.

Panākumu mudināts, Jesenu Andrejs nolēma sākt žurnāla «Jaunības Tekas» izdošanu, kura pirmais numurs iznāca 1910. gadā. Izdevējs un redaktors rakstīja vēstules visiem redzamākajiem tālaika latviešu rakstniekiem un aicināja uz līdzdarību. Ernests Birznieks-Upītis atmiņās par šo laiku rakstīja: «Jesens at- rakstīja arī man. Viņa līdzšinējā darbība bija simpātiska, tādēļ nospriedu, ka jāpabalsta jau pie pirmās izdevības, kad būs vaļas. Un jau pēc kāda mēneša aizsūtīju viņam no Konstantinopoles, kur toreiz pavadīju kārtējo atvaļinājumu, jaunatnei domāto stās- tiņu «Druviņi», kas parādījās «Jaunības Teku» 1911. gada jan- vāra burtnīcā.» Rainis uzaicinājumam atbildēja ar sajūsmas pilnu vēstuli: «Jūsu vadītās «Jaunības Tekas» ir jau priekš pieaugu- šiem īsteni interesants laikraksts, bet priekš bērniem viņš taisni nesamaksājams. Un taču viņa maksa tik zema! Man liekas laimīgi tie bērni, kuri aug, viņu lasot, un laimīga tā tauta, kurai tik paš- aizliedzīgi un krietni jaunās paaudzes skolotāji. Prieks te līdzī strādāt. Saņemiet šie pāris dzejoļu, kuri varbūt būs piemēroti Jūsu nolūkiem.» (No Kastaņolas 1912. gada 29. septembrī.)

«Jaunības Tekās» regulāri publicējās arī Aspazija, Jānis Jaun- sudrabiņš, Saulietis, Andrejs Upīts, Andrejs Kurcijs, Plūdons, Sudrabu Edžus un daudzi citi. Arī «Baltā grāmata» vispirms pub- licēta šajā žurnālā. No cittautu literatūras varēja izlasīt A. Čehova stāstu «Vaņķa», L. Andrejeva pasaku «Dūšīgais vilks», Ļ. Tolstoja stāstus, Bičeres-Stovas «Krustītēva Toma būdu», M. Tvena «Princi un ubaga zēnu» u. c.

Kad sākās Pirmais pasaules karš, žurnāls vēl turpināja iznākt kādu brīdi, bet tad redaktors un izdevējs Jesenu Andrejs, kā daudzi citi, devās bēgļu gaitās.

«Jaunības Tekas» atsākās 1920. gadā, un turpinājās tā pati progresīvā un demokrātiskā ievirze. Jaunums bija «Mazo rakst- nieku stūrītis, bērnu raksti un zīmējumi», kas mudināja jauno ta- lantu veidošanos.

Iznākušas bija arī paša A. Jesena sarakstītās grāmatas: «Kul- tūras vēsture» un «Stāsti par dabu». Populāri zinātniskajā sērijā publicētas trīs grāmatas: «Uzskati par dabu tās vēsturiskā attī- stībā», «Pasaules izcelšanās un zemes attīstība», «Kā dzīvība cē- lusies un attīstījusies».

Paralēli žurnālam A. Jesens izdeva vairāku grāmatu sērijas. Vispopulārākā bija «Jaunības bibliotēka».

Izdevējs Andrejs Jesens bija godavīrs, kas rūpējās arī par rakstnieku materiālo labklājību. Un prozaīki un dzejnieki viņam atbildēja ar cieņas apliecinājumu un mīlestību. Viņš kļuva tuvs draugs daudziem literātiem.

Trīsdesmitajos gados Jesena rosmīgā darbība pēkšņi aprāvās. Kādēļ? Birznieks-Upītis rakstīja: «Jesens sava demokrātiskā virziena dēļ bija ulmaniešiem nepatīkams. Sākās represijas pret «Jaunības Tekām». Radās Ulmanim pakalpīgi ļaudis, kas Jesena izdevumus denuncēja. Tos vairs nepielaida grāmatu izstādēs un bibliotēkās. Drīz aizslēdza arī progresīvo Skolotāju savienību, un arī Jesena žurnāliem un izdevniecībai bija jāapstājas.»

Katrā ziņā Jesenu Andreja mūža pēdējie gadu desmiti būtu vēl jo rūpīgi pētāmi. Jāpiezīmē, ka 1958. gadā publicēts A. Birkerta apcerējums «Jaunatnes audzinātājs Andrejs Jesens».

Jesenu Andrejs miris Rīgā, apglabāts Meža kapos.

TEODORS KARAŠA

(1915. g. 15. V — 1975. g. 15. V)

Ja nebūtu uzceltas dažas dzīvojamās divstāvu ēkas un kādreiz lepnais kultūras nams, tad Ādžūnu sādžiņa izskatītos tāpat kā tajos laikos, kad te piedzima un uzauga Teodors Karaša. Kultūras namā ir paliela telpa, kurā viņš paguva iekārtot mākslinieka darbnīcu, bet... nebija lemts tajā strādāt. Uz molberta atrodas viņa pēdējā glezna — varbūt tā ir pirmā, ko mākslinieks gleznotu nevis dabā, kā tas bija pierasts, bet darbnīcā, pie liela, gaiša loga. Šī pēdējā glezna, kas nav pabeigta, liecina, ka Teodors Karaša bija nogrimis nopietnās pārdomās par savu līdzšinējo daiļradi. Dažas gleznas ir pie darbnīcas sienām, bet daudzas sakārtotas mākslinieka pašdarinātos plauktos. Krietna daļa darbu deponēta rajona Novadpētniecības un mākslas muzeja fondā, dažas gleznas glabājas Rīgā, Mākslas muzeja krātuvēs.

Katalogi liecina par aktīvu piedalīšanos izstādēs Bauskā, Jelgavā, Rīgā, citās Latvijas pilsētās un arī ārzemēs — Ņujorkā, Meksikā, Briselē, Londonā... Teodoram Karašam bijušas arī vairākas personālizstādes.

... T. Karašas dzīvesstāsts ir vienkāršiem vārdiem izstāstāms. Bezzemnieks, tad — kolhoznieks, kam bija obligāti jāveic izstrādes dienu minimums, jo toreizējie kopsaimniekotāji nespēja un negribēja novērtēt mākslu. Bet to spēja viņa māte: pat pēdējo pagalu atdeva gleznu audeklam, pēdējo santīmu — krāsu iegādei. Skolojies Teodors Karaša bija pavisam maz — dažus mēnešus pamācījās Bauskā pie grafiķa Pētera Zuša, kura iedrošināts bijīgi vēra Mākslas akadēmijas durvis. Lauku puīša gleznas profesionāļiem iepatikās, viņš nokļuva profesora Kugas meistardarbnīcā.

Taču naudu iztikai pelnīja Rīgas stikla fabrikā, tur arī tika iedragāta veselība, un Teodoram nācās atgriezties uz laukiem. Tomēr gleznas, krāsas un otas netika aizmirstas, gluži otrādi — viņš strādāja nepagurdams. Dažus savus darbus Karaša parādīja Mākslas akadēmijas rektoram Vilhelmam Purvītim. Viņš atzinīgi vērtēja jaunā censoņa sasniegumus un teicis:

«Vajaga tūkstošiem studiju, un tad notiks brīnums...»

Šos vārdus Teodors Karaša atcerējās uz mūžu. Tēmas ainavām viņš atrada turpat Ādžūnu apkārtnē, vislabprātāk gleznoja pavasara ūdeņus un ziedošas ābeles.

Lūk, dažas senāku gadu rindas par Teodoru Karašu!

Prozaīķis Laimonis Purs:

«Logā triecas brāzmais rudens lietus, deg petrolejas lampa, uz plīts sīc trumulis, un ir tik neparasti šajos vienkāršajos apstākļos dzirdēt mākslinieka domu, ka jāskatās patiesībai acīs — — Jā, province vairs nav province, provinces mākslinieks nedzīvo vairs tikai ar sevi un sevī. Viņš kopā ar visiem domā par tām problēmām, kas nodarbina gaišos prātus, kuri zina, kā mākslā apstāties — nozīmē degradēt mākslu, profinēt to, iznīcināt.»

Mākslinieks Romis Bēms:

«Karašas daiļrade savā būtībā ir vienkārša un smaga, jo par zināmu vieglumu vai krāsu grāciju viņa darbos varam runāt tikai relatīvi viņa glezniecības robežās. Bet tas viss varbūt ir viņa briesošās individualitātes būtiska sastāvdaļa, jo viņa māksla veidojusies kopsolī ar viņa vienkāršo un smago dzīvi.»

Dzejnieks Ziedonis Purvs:

«Teodor! Labi atceros Tavus pirmos «krāsu šļupstus», ko zēna gados redzēju īslīciešu un rundāliešu mājās pie sienām. Un šodien redzētais! Starpība un izaugsme tāda pati kā no pirmatnējā akmens cirvja līdz kosmiskai raķetei. Uzvar darbs un mīlestība. Arī šoreiz vēl lielākus panākumus un turpmāku izaugsmi Tavā neatlaidīgā sīkstuma un gribas vadītajā mākslinieka ceļā.»

Kinorežisors Ivars Seleckis:

«Šodien un nākotnē: domāju, ka sabiedrības interese par gleznotāja Karašas atstātajiem darbiem stipri augs.»

...Tās ir tikai dažas atziņas, kas publicētas vēl pavisam nesēnā pagātnē. Citātus varētu arī vēl turpināt, jo Teodora Karašas mākslu augstu vērtēja ekonomikas zinātņu doktors J. Porietis, tēlnieks R. Alders, gleznotāji P. Ruņģis, A. Bromulds, mākslas zinātnieks J. Pujāts un daudzi citi. Un visas šīs mākslas vērtības, par kurām rakstījuši šie republikā pazīstamie cilvēki, ir tepat mums blakus. Vai mēs tās pazīstam? Vai mums ir savs spriedums par tām?

...1975. gada 15. maijs bija skaista, saulaina diena. Ādžūnu klusā sādžiņa pārvērtusies: spīdēja televīzijas prožektoru uguni, radioreportieri un avižu žurnālisti intervēja mākslinieku Teodoru Karašu viņa 60. dzimšanas dienā. Apsveicēju bija krietns pulks no malu malām, viņam pasniegto ziedu kalns auga un auga. Un tad, kad ieskanējās svētku orķestris, Teodors juta, ka smagums, kas nu jau vairākas dienas viņu nomāca, vairs nav panesams. Klusi un neuzkrītoši, lai netraucētu atbraukušo ciemiņu svētku noskaņu, viņš palūdza, lai viņu aizved uz Bauskas slimnīcu. Pēc dažām stundām Teodors Karaša mira...

ROBERTS KRIMBERGS

(1874. g. 22. VI — 1941. g. 29. IV)

Fiziologs, bioķīmiķis, medicīnas doktors.

Dzimis Iecavas pagastā. Jau agrā jaunībā izpauās nerimtīgas alkas pēc zināšanām un milzīgas darba spējas. Gadusimtu mijā reti kāds latviešu puisis beidza divas augstskolas. Roberts Krimbergs, pateicoties savai uzņēmībai, to spēja. Viņš aizbrauca uz Maskavu, iestājās universitātē un 1899. gadā absolvēja Medicīnas fakultāti, bet 1904. gadā — Fizikas matemātikas fakultātes Dabaszinību nodaļu.

Laikā, kad visu sabiedrību saviļņoja 1905. gada revolucionārie notikumi, R. Krimbergs aizrautīgi nodevās zinātniskajam darbam un akadēmiķa V. Guļeviča vadībā pirmo reizi izolēja karnitīnu un noskaidroja tā struktūrformulu. Lai nopelnītu līdzekļus pētnieciskajam darbam, viņš strādāja par privātdocentu Maskavas universitātē.

1912. gadā R. Krimbergs pārcēlās uz dzīvi Harkovā un lasīja lekcijas universitātē. Ieguva profesora grādu. 1920. gadā atbrauca uz Latviju un strādāja Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē. R. Krimbergs vadīja Fizioloģijas un fizioloģiskās ķīmijas katedru un vairākus gadus bija arī fakultātes dekāns. Arī dzimtenē profesors nepārtrauca zinātnisku darbību, pētot karnozīna, karnitīna un metilguanidīna fizioloģisko lomu cilvēka organismā.

JĀNIS LAPSA

(dz. 1930. g. 1. sept.)

Prozaiķis Jānis Lapsa dzimis netālu no Skaistkalnes, skolotāja un medicīnas darbinieces ģimenē. Kara sākumā fašisti nošauj skolotāju Lapsu, un māte paliek viena ar bērniem. Jānis skolojies Bauskas rajonā: Ozolu pamatskolā, Bauskas pilsētas pamatskolā. 1946. gadā viņš bija Bauskas 1. vidusskolas komsorgs, pēc tam strādāja laikrakstu «Padomju Jaunatne» un «Bauskas Darbs» redakcijās. Divdesmitgadīgais Jānis neklātienē pabeidza vidusskolu, kļuva par avīzes atbildīgo sekretāru, tad — par redaktoru Līvānos, Apē, Alūksnē. Kopš 1960. gada Jānis Lapsa strādāja televīzijā, un daudzi varbūt vēl šodien atceras viņa veidotos raidījumus «TV poliklinika», «TV pirts», daudzsēriju dokumentālo filmu «Indes pilieni» un citus darbus.

70. gados Jānis Lapsa palaikam strādāja kinostudijā, pa brīdim brauca jūrā, izkuģodams malu malas. Zviedrija, Anglija, Francija, Spānija, Nigērija, Libērija, Maroka... Tieši tai laikā presē parādījās Jāņa Lapsas stāsti. Žurnālists apguva rakstnieka darba noslēpumus. 1974. gadā iznāca uzreiz divas Jāņa Lapsas grāmatas: dokumentāla reportāža «Silķu grāmata» un stāstu krājums «Atspīdumi ūdenī un citur». Stāsts «Atspīdums ūdenī» pārtapa kino-scenārijā, un režisors Andris Rozenbergs uzņēma filmu ar Uldi Pūcīti galvenajā lomā. Jau šis pirmās divas grāmatas iezīmē Jāņa Lapsas prozas īpatnības: rakstīt galvenokārt par to, kas redzēts, piedzīvots, izjuts un saprasts, turklāt rakstīt nevis kaut kādā īpašā, literāram daiļdarbam izdomātā valodā, bet tajā pašā ikdienišķajā, stāstošajā mēlē, kas pārpilna vārdu niansēm un asprātībām. Attēlojot cilvēku, Jānis Lapsa nekad neteiks, ko šis cilvēks domāja un jūta, bet pastāstīs, ko teica un darija, jo rakstnieka pārlicība ir tāda, ka otra cilvēka iekšējā pasaulē iekļūt nav nemaz tik vienkārši un ka par iekšpasaulē notiekošiem procesiem pilnīgi pietiekami pavēsti rīcība.

«Vētru grāmata» iznāca 1977. gadā. Tā stāsta par glābšanas kuģi «Gordijs», par neparastiem un pavisam ikdienišķiem cilvēkiem, kas te strādā, vērīgi ieklausās SOS signālos un steidzas palīgā, nedomādami, ka glābt zvejniekus un jūrniekus vētrā ir kāds īpašs varoņdarbs. Tāpat kā «Silķu grāmatā», arī «Vētru grāmatā» ir autora atkāpes, kurās viņš pavēsti par savu varoņu dzīvi krastā, atceras senus notikumus, ietiecas šodienīgu problēmu jūklī.

Stāstu grāmata «SOS pēcpusdienā» iznāca 1978. gadā un tematiskā ziņā lielā mērā turpināja iepriekšējos darbus: jūrnieki,

zvejnieki, viņu darbs un rūpes, dzīves likloči, krustojumi un paralēles...

1980. gadā, kad Jānis Lapsa svinēja savu 50. dzimšanas dienu, iznāca «Banānu grāmata» un ar nelielu aizkavēšanos — izlase «Ceļaspiekišs».

«Banānu grāmata» vēstī par autora ceļojumu ar kuģi «Nikolajs Koperniks». Tā ir tradicionāla reportāža ar atkāpēm, šoreiz vēstījumi ir par Koperniku, par Lielo Tēvijas karu, par šodienīgām nebūšanām, par kuģniecības stāvokli Latvijā pēc kara, par rēderiem Latvijas republikas laikā un Grauda kundzes bēdīgo galu...

Žurnālistiski vēstījošā stilā iemirdzas arī pa asprātības graudam. Kapteinis (kā, starp citu, arī iepriekšējās reportāžās, ar «Silķu grāmatu» sākot) ir nopietns un visnotaļ simpātisks vīrs, kurš pret autoru izturas labvēlīgi.

Šādā pašā stilā tapusi arī «Naftas grāmata» (1984), kurā Jānis Lapsa nedaudz pastāsta arī par savu jaunību un Bausku.

1983. gadā iznāca Jāņa Lapsas pirmais romāns «Rūgtums». Tā nosaukums vien jau liecina par autora nopietnāku ielūkošanos dzīves un cilvēka personības problēmās.

Kopā ar N. Kokareviču Jānis Lapsa sarakstījis dokumentālu stāstu par čekistiem pirmajos pēckara gados.

Jāņa Lapsas jaunākais darbs ir «Kalnu grāmata», kas tapa pēc komandējuma uz Afganistānu. Pirmo reizi viņš aizbrauca uz turieni tad, kad «ierobežoto kontingentu» oficiālā propaganda cildināja par internacionālā pienākuma varonīgu pildīšanu. Otrreiz viņš Afganistānā nokļuva tad, kad padomju karavīri plānveidīgi atkāpās un pameta šo daudzcietašo zemi pašu afgāņu ziņā. Žurnāla «Karogs» lasītājiem bija iespēja ar šo Jāņa Lapsas darbu iepazīties.

...Kad top šīs rindiņas, viņš jau paspējis pabūt Brazīlijā pie latviešu kolonistiem un devies uz Kluso okeānu. Bet prozas nodaļas vadītāja darbu žurnāla «Karogs» redakcijā nomainījis pret analogu posteni laikrakstā «Zeme».

ALBERTS LOČMELIS

(dz. 1937. g. 8. nov.)

Ja mēs tagad atšķirtu rajona laikraksta 60. gadu komplektus, tad izlasītu informācijas, korespondences un nelielus aprakstus ar dīvainiem pseidonīmiem O. Rodžis, O. Mēness, O. Marss,

O. Jupiters u. c. Tikai redakcijas darbinieki zināja, ka tas ir Iecavā dzīvojošais skolotājs, vēlāk — arī vietējās patērētāju biedrības ierēdnis, tolaik jaunais dzejnieks Alberts Ločmelis. Pēc tam viņu uzaicināja strādāt Bauskā laikraksta redakcijā.

Sobrīd A. Ločmelis, kurš raksta gan pieaugušajiem, gan bērniem, ir šādu grāmatu autors: «Es dzīvoju pie Ežezera» (1962), «Strazda svilpe» (1965), «Divnieks ripo klibodams» (1969), «Ozolvīri» (1970), «Nianse» (1971), «Liktenlīnijas» (1975), «Malks mīlestības» (1979), «Virpulis» (1980), «Dūmakas uz ličiem» (1982), «Tuvu zibenim» (1985), «Ābolkroņi» (1987). Viņš sastādījis arī latviešu epigrammu izlasi «Kamenes» (1987). A. Ločmeļa dzejoli ir tulkti krievu un citās valodās, vairāki pārtapuši par skanīgu dziesmu tekstiem.

Bet par Iecavā un Bauskā nodzīvotajiem gadiem labāk lai pastāsta Alberts Ločmelis pats:

«Ir sešdesmito gadu vidus...

Rīta saule palūkojas caur ozolu, liepu zariem, un pamostas, iemirdzas internātskola. Plati logi, nami stalti un balti. Ēdnīcā uz galdiem jau kūp kaira kafija. Drīz gaitenīs kā kuplaste vāvere mežā skanīgi aizveļas zvans, visus saukdams uz stundu...

Klasē radošs klusums. Spalvas slid pa burtņīcu lapām kā zosis pa baltu lauku, atstājot glītas pēdas. Tintņīcas stāv kā mazi, mazi avotiņi ar zilu, zilu ūdeni. Grāmatas slēpj sevī domu uguni, kas topošos jaunos pilsoņus sauc uz lieliem darbiem un cīņām...

Tik dzejiski es vēl uztveru dzīvi. Esmu jauns skolotājs — Iecavas internātskolas 6. klases audzinātājs.

To, cik sarežģīti ir internātskolas audzēkņu raksturi un dzīves likloči, mākslinieciski spilgti ataino Harijs Gulbis spraigajā jaunatnes romānā «Pieņēnu laiks». Tas, protams, iznāk krietni vēlāk (1976). Nākamais slavenais dramaturgs un romānu rakstnieks pagaidām arī strādā šajā skolā — audzinātājs, fotopulciņa vadītājs. Sarunās viņš ir smalkjūtīgs, atsaucīgs, dzīvesveidā — savā ziņā noslēgts, atturīgs. Lielus darbus lolojis klusībā. Iegriezies pie manis dzīvoklī, uztic izlasīt pāris savu lugu manuskriptu. Un lasu tās ar interesi. («Medību pils» — Iecavas apkārtnes mežos precīzi noskatītas un, protams, radoši fiksētas ģeogrāfiskas vietas.) Nedaudzās sarunas ar Hariju Gulbi man ir kā veldzīgs lietus. Literatūra katrā ziņā nav kults, literārajā darbā nav nekā mistiska, — viņš kāduvakar teic. Un es tam pievienojos, bet jāatzīst — šādu uzskatu tikko tagad veidoju un tomēr, tomēr kaut kur dziļi domāju tāpat kā līdz šim — literatūras likteņi šķiet kā dievu darbs.

Bet skolas zvani sirdī skan — ar jaunības gaišajām domām,
vētrainām šaubām un nemieru, kas liek vērīgi lūkoties sevī un
citos. Un Iecava paliek ar mani, ar krietnu daļu dzejoļu krājumā
«Nianse» (1971), arī ar tik cerīgo «Dziesma»:

Mēs ejam pa sauli. Saules stari lūst zem kājām.
Saules zvaigznes krīt no baltiem kokiem.
Saulē laimīga šūpojas nedzirdamā vējā.
Saulē aizmiedzis acis Iecavas krasts.
Saulē sēd tavā sejā.

Cik divaini! Tik daudz saules vasarā neredzēju.
Tik silta diena vasarā nebija aususi!
Mēs ejam pa sauli. Saules stari lūst zem kājām.
Saulē aizmiedzis acis Iecavas krasts.
Saulē sēd tavā sejā.»

* * *

VITAUTS ĻUDĒNS

(dz. 1938. g. 28. janv.)

«Es negribu būt zars, es gribu būt sakne,» mums saka Vitauta
Ļūdēna liriskas varonis.

«Kāpēc tā?» daudzi neizpratnē brīnās. «Zari sniedzas pretī
saulei, debesīm un zvaigznēm, zari vējus šūpo un rotājas ar zie-
diem un lapām, un tas ir tik skaisti, pat romantiski. Visi taču
redz un jūsmo par skaisto lapotni, bet saknes...»

«Lai!» tiek atbildēts. «Būt par zaru, lapu un ziedu ir skaisti
un pat romantiski, bet es esmu sakne, kas zemē brīvi plešas,
dzer no dzidrajiem gruntsūdeņiem un strādā. Bez saknes darba
nedzīvot ne stumbram, ne zariem, ne lapām, ne ziediem. Ik pava-
sari saknē sākas atjaunotne, augšupdzīņa. Darbs mani padara
redzīgu un stipru. Sakne ir zemteksts, sakne ir būtība, sakne ir
šodiena un nākotne.

Ļaujiet man būt par sakni!»

*

Šādas rindas rakstītas pirms vairākiem gadiem Vitauta Ļū-
dēna grāmatas ievadā. Nu jau daudzus gadus viņš citīgi un no-
pietni strādā latviešu padomju dzejā (pirmie nopietnākie publicē-

jumi 1963. gadā žurnālos «Karogs», «Padomju Latvijas Sieviete» u. c.; Rakstnieku savienībā uzņemts 1965. gadā; 1966. gadā iznāca pirmās grāmatas: «Saules lidlauki», «Zēni, zaķi, varavīksne»). Šis periods latviešu padomju dzejā ir īpaši aktīvs un produktīvs. Vitautam Lūdēnam sevi apliecināt vajadzēja laikā, kad strādāja Ojārs Vācietis, Imants Ziedonis, Jānis Peters, Andris Vējāns, Ārija Elksne, Arvīds Skalbe un daudzi citi spilgti dzejnieki. Tādā spēcīgā «konkurencē» iespējams uzvarēt tikai vienā gadījumā — ja ir patiess talants un izcilas darba spējas, kas nepieciešamas savdabības tapšanai.

Vitauts Lūdēns mācījās Bērzu astoņgadīgajā un Bauskas 1. vidusskolā, viņu interesēja vēsture, bet studēja P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes Latviešu valodas un literatūras nodaļā. Dzimis Jelgavā, bērnību un jaunību aizvadījis Zemgalē — Mežotnē un Bauskā. Te viņš dzirdēja daudz nostāstu par seno zemgaļu varonību, par latviešu strēlniekiem. Vitauts iesākumā dzejoja par rāmi plūstošo Lielupi, par sendienām un neseno pagātņi, par kolhozu druvām un kombainieriem, jo arī pats bija izmēģinājis strādāt par lauku mehanizatoru, taču notika nelaime... Rētas sadzija, un laikam tad arī kļuva skaidrs dzīves mērķis — būt dzejniekam. Un viņš uzrakstīja dzejoļus, kuros autora sajūsma neizspurdza frāžainos vārdos, bet palika ārēji pat neredzama, apvaldīta; poētisko domu izsaka tēli, raksturīgas detaļas, tikko jaušama autora attieksme, kurā galvenais ir gaiša labsirdība, ticība cilvēkam, smaidam. Dzejnieks neko nepaskaidro, didaktiski nepamāca, tikai rāda mums no faktu un notikumu okeāna viņa izvēlētas ainas, detaļas — mikrotēlus un liek lasītājam izjust gaišo un možo rīta ainu, ļauj uzlādēties ar enerģiju darbigai dienai, liek domāt par kopsakarībām, kas virza visu mūsu dzīvi.

Ap 1964.—1965. gadu Vitauta Lūdēna dzeja nostiprinājās gan idejiski tematiskā, gan formas ziņā, lai lirikā paustu vienkāršības skaistumu, darba cilvēka nesteidzīgo pamatīgumu uzskatos par dzīvi, par mūža mērķi un tā piepildījumu. Liroepikā izvērsās latviešu tautas senvēstures un strēlnieku tēmas.

«Saules lidlaukos» (1966) publicētie dzejoļi pārsteidza t. s. «trauksmes un nemiera» laika dzejas lasītājus ar savu vienkāršību, lauciniecisku mieru, kas pauda spēku un pārliecību. V. Lūdēns tēloja parastas dzīves ainas pavisam pieticīgiem poētiskās izteiksmes līdzekļiem. Varēja just, ka viņš pazīst dzīvi, rūpīgi studējis latviešu tautasdziesmas. (Jau skolas gados viņš bija čakls novadpētnieks, Bauskas rajona laikrakstā viņam jau 1951. gadā izteikta pateicība par folkloras materiālu vākšanu.) Jāsaka, ka tā bija visai neparasta parādība 60. gadu dzejā, kad jaunie

autori steidzās «degt», «traukties», «ugunot», vietā un nevietā piesaucot vēju, ātrumu, tālumus. Ļoti pamatīga V. Ļūdēnam bija interese par latviešu strēlniekiem, par viņu cīņām pasaules karā, par līdzdalību Pilsuņu karā.

Tolaik ne folkloras ētika, estētika, poētika, ne strēlnieku tēma latviešu dzejā un kultūrā kopumā neskanēja tik nozīmīgi, kā tas ir šodien. Vitauts Ļūdēns kopā ar Arvīdu Skalbi un vēl citiem uzlūkojams par šā darba aizsācēju un veicēju 60.—80. gadu latviešu padomju dzejā.

Dzejoļu krājums «Pulksteņi» (1967) apliecināja, ka Vitauts Ļūdēns palicis uzticīgs saviem principiem, kurus viņš cenšas precizēt, noformulēt mākslas valodā, pilnveidot. Abu pirmo grāmatu dzejas tēli parāda, cik tuva dzejniekam ir dzimtās puses daba un vienkāršie lauku cilvēki. Ar gudra zemnieka acīm viņš skata visas dzīves parādības un norises, arī vislielāko postu cilvēka dzīvē — karu. Raksturīgākie dzejoļi par šo tēmu ir «Pēc kaujas», «Govs», «Zemgaļi atstāj Sidrabeni».

V. Ļūdēna daiļrades aizsākumos radās dzejoļu un liroepisku dzejojumu cikls «Strēlnieku zeme». Kara tēma (pareizāk būtu teikt — pretkara) te vērsta plašumā un dziļumā — tas ir, dzejnieks rāda gan savas tautas likteni, tās mūžseno cīņu pret vācu paverdzinātajiem, gan atsevišķa cilvēka — pavisam vienkārša lauku puīša vai priekšpilsētas strādnieka — traģismu, savas misijas apzināšanos.

Nākamajā grāmatā «Trīsdesmitgadīgās acis» (1969) ievērojami paplašinās dzejoļu tematika — dzejnieks radīs arvien jaunas un jaunas nianšes, lai runātu par dabu, par lauku cilvēkiem, par strēlniekiem, par latviešu tautas senvēsturi, par cilvēka mūža mērķi un dzīves jēgu.

Grāmatā «Rudzu putenī» (1971) dzejnieks sāk jaunu, augstāku attīstības loku, kurā galvenā vērība pievērsta laikabiedra portretējumam, viņa iekšpasaules niansētai izpētei un atspoguļojumam. Tā nav nejaušība, ka Vitauta Ļūdēna dzejā arvien biežāk lasām, piemēram, šādas rindas: «Tēraudam spārni, alumīnijam spārni, plastmasai spārni.» Un citā dzejoļī: «Dzied tērauds, alumīnijs un čuguns dzied.» Šīs rindas liecina par dzejnieka vēlēšanos attēlot mūsu laikmeta raksturīgākos vaibstus; Ļūdēns to cenšas darīt, nezaudējot savu savdabību, cenšoties redzēt kopsakarībā gan tehnikas un zinātnes progresu, gan cilvēku dabas skaistuma vidū.

Fantastiskajā poēmā «Hipnozes sapnis» rādīts īpatnējs tēls — Ļaunā acs, visas pasaules ļaunuma iemiesojums. Tās drūmajiem pareģojumiem nav lemts piepildīties, jo Zemes cilvēcisgaiss spožums apzīlbinā Ļauno aci, un saules baltā gaisma, kā tas parādīts poē-

mas izskaņā, triumfē. Poēmā «Rudzi» skan slavas dziesma cilvēkam — Zemes arājam, sējējam, plāvējam, mūžīgajai dzīvībai un atjaunotnei veltītie himniska cildinājuma vārdi.

Grāmata «Usmas un Mežotnes sonetas» (1975) neparasti skaistu auglības un spēka pilnu ieraugām mūsu novadu un viņa jaunatraso un iemilēto daiļumu — Usmu. Viņa dzejā saaužas lauku vīra smagnējība, simtgadīgu ozolu pamatīgums, arī humors, tam ir gaiša un liriska nokrāsa.

70. gadu vidū un 80. gadu sākumā dzejnieks veido tādu lirikas varoni, kas pārvarējis vērtību pārvērtēšanas procesu un atradis savu vietu dzīvē, savu darāmo. Ne velti sonetu grāmata sākas ar vārdiem:

«Es esmu pamodies, un pamodies mans darbs...»

Dramatiskajā poēmā «Rīga dimd» (1980), tāpat kā poēmā «Sārts» u. c. daiļdarbos pagātnes notikumi un cilvēki atdzimst poētiskos tēlos un nes sevī ne tikai mums visiem nepieciešamās ziņas par vēsturi, ļaujot apjaust mūsu paaudzes sakņojumu pagātnes dziļēs, bet arī parāda mūsu tautas ētiskos pamatus, uz kuriem stāv šodienas cilvēks, ieaugdams nākotnē. Zintnieces Bites un laivinieka Aļņa mīlestības nemirstīguma apliecinājums ir drāmas poētiskais mērķis:

Labās burves nesadega
Nekādos sartos —
Viņus gaidīja nākotne
Vara vārtos.

Poēmā «Emīls Dārziņš» (1980) Vitauts Lūdēns komponista dzīves stāstu, traģisko mūža aprāvumu, viņa mūzikas tapšanu, skatnēšanu un nozīmības gaitu no pagātnes uz šodienu un virzībā uz nākotni izved cauri savdabīgās poēmas deviņām nodaļām, kuras vieno Mātes Balss. Šajā balsī skan mīlestība, padoms, rūpes, novēlējums, aicinājums, skan dzimtenes dabas skaistuma apliecinājums un patiesas mākslas mūžīgums. Patriota lepnums skan vārdos:

Mūsu zelts ir
Dziesmu svētki.

*

Izlases «Savās mājās» (1988) ievadījumā dzejnieks publicējis jaunākos darbus, pēc tam seko labākie dzejoļi no iepriekš iznākušajām grāmatām.

Vitauta Ļūdēna bērnu dzejoļi ar savu gaišumu, humoru, darbīgumu ieņem īpašu vietu latviešu literatūrā. Par ieguldījumu bērnu dzejā viņam piešķirta Ojāra Vācieša literārā prēmija.

LIELUPE

Tādu cilvēku nav,
Kas tavos krastos elpotu
Un tevī kaut vai pilienu
Nepasmeltu.

Viens tevi ar spaiņiem krastā nes,
Uz mūžu pie nēšiem saistīts,
Un ābeles un ķiršus,
Un burkānu dobes laista.

Un meitenes tevi plaukstās smel
Un lej pār gaišām krūtīm,
Kad karsta vasara dedzina tās,
Kad elpot tām kļūst par grūtu.

Un negaisi nāk un tevi smel,
Un paceļ debesī augstu,
Tie tevi ar rudzu lauku smel
Kā ar zaļu plaukstu.

Un seno zemgaļu kareivji smel
Cauri laikam un telpai,
Tie nevis vējus un vētras elpo,
Tie tavu valgumu elpo.

Un krustnešu ēnas smel un smel
Un knaši gar ūdeņiem rosās,
Līdz pārsmeļas tavu dārgo spīdumu
Un tūkstošo reizi nomirst.

Un divatā nākt var pie tevis smelt,
Smelt kaut kā laba sākumam —
Smelt to pašu lauku, smelt to pašu nēšu,
Smelt to pašu bērnu sākumam.

Nāk visa Zemgale tevi smelt
Ar plaukstām, ar acīm, ar domām,
Tu — maize sirdī, tu — maize plecās,
Tu — maize ceļa somā.

Es atpalieku. Bet tu jauna
Uz jūru nepārstāj doties,
Jo tikai zeme, upe un tauta
Spēj mūžīgi atjaunoties.

UĢIS MEŽAVILKS

(dz. 1929. g. 14. aug.)

Mākslinieks, LPSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks. Dzimis Svitenes pagasta «Mežavilku» mājās. Skolas gaitas sāka Vecsaules skolā. Pēc tam ģimene pārcēlās uz Liepājas rajonu, un Uģis mācījās Purmsātu skolā. 1941. gadā, kad sākās karš, māte ar dēliem Zigurdu un Uģi evakuējās uz Arzamasas apgabalu.

Uģim ļoti patika zīmēt, bet kara laika apstākļos trūka papīra. Viņš aizsūtīja vēstuli Tautas komisāru padomes priekšsēdētājam Vilim Lācim uz Maskavu. Aploksnē bija ieliktas arī U. Mežavilka pirmās karikatūras. V. Lācis palīdzēja talantīgajam zēnam iekļūt Maskavas Mākslas skolā. Jaunais censonis dzīvoja Latvijas pārstāvniecības istabiņā kopā ar dziedātāju Rūdolfu Bērziņu un pianistu Hermani Braunu. Pēc kāda laika viņam izdevās dabūt vietu kopmītnē.

1950. gadā U. Mežavilks iestājās Latvijas Mākslas akadēmijā glezniecības nodaļā. Studēja kopā ar tādiem vēlāk ievērojamiem māksliniekiem kā Edgaru Iltneru, Aleksandru Stankeviču, Ritu Valneri, Leonu Lukšo, Normundu Zvirbuli. 1956. gadā viņš beidza akadēmiju ar diplomdarbu — gleznu «Negaisis siena laikā». Viņa diplomdarbu vadītājs bija profesors Eduards Kalniņš.

Tolaik «Padomju Jaunatnei» iznāca humora un satīras pielikums «Asā slota». Redakcija savā darbā iesaistīja daudzus jaunus karikatūristus. Arī Uģis Mežavilks te izmēģināja savu roku. Viņš prata izdomāt asprātīgas tēmas, un viņam jau bija izveidojies savs stils.

1957. gadā, kad sāka iznākt satīriskais žurnāls «Dadzis», Uģi Mežavilku uzaicināja darbā jaunizveidotajā redakcijā. Te viņš strādā vēl šobaltdien, priecēdams lasītājus ar savdabīgiem un interesantiem zīmējumiem, nekad nekopēdams citus un neatkārtot-

dams sevi. Vairāk nekā trīsdesmit gadu laikā U. Mežavilks uz-
zīmējis apmēram 2200 karikatūru.

Mākslinieks organizējis un piedalījies arī visās karikatūristu
izstādēs Rīgā. Viņš allaž atbalstījis arī jaunus talantus, palīdzē-
jis tiem izkopt savu rokrakstu. U. Mežavilks nav aizmirsis arī
eļļas glezniecību. Nereti izstādēs mēs varam vērot viņa darbus.

Savu ieguldījumu viņš devis arī grāmatu grafikā, ilustrēdams
apmēram divdesmit dažāda nosaukuma darbus, galvenokārt hu-
mora un satīras krājumus. Gandrīz visām Valda Artava dzejoļu
grāmatām māksliniecisko ietēru darinājis Uģis Mežavilks. Viņš
ir labs cilvēku pazinējs un prot ar dažiem vilcieniem atsegt rak-
sturīgāko. Labsirdīgi un atmiņā paliekoši ir daudzi draudzīgie
šarži.

LUDVIGS PELĒKIS

Kodolfiziķis, fizikas matemātikas zinātņu kandidāts.

Dzimis 1927. gadā Īslīces ciemā. Jau skolas gados izpaudās
viņa spējas fizikā, agri pamodusies interese par šo zinātnes nozari.
Pēc Īslīces skolas un Bauskas vidusskolas absolvēšanas viņa
turpmākais ceļš bija skaidrs — L. Pelēkis turpināja izglītību Lat-
vijas Valsts universitātē Fizikas un matemātikas fakultātē, kuru
beidza 1950. gadā. Viņu norīkoja darbā LPSR Zinātņu Akadēmijas
Fizikas institūtā.

Galvenokārt L. Pelēķa darbības lauks bija saistīts ar radio-
aktivācijas analīzi — ar kodolfizikālu metodi nosakot ķīmisko
elementu saturu dažādās vielās, izmantojot mākslīgo radioaktivi-
tāti, ko izraisa kodolreakcija. Analizējamo paraugu apstaro ar
neitroniem, ātrām lādētām daļiņām, kā arī lielas enerģijas gamma
stariem. Meklējamā elementa saturu analizējamā materiālā iespē-
jams noteikt pēc gamma starojuma spektra, pussabrukšanas peri-
oda vai citām radioaktīvā izotopa īpašībām.

1963. gadā Fizikas institūtā nodibinājās Neitronu aktivācijas
analīzes laboratorija, par kuras vadītāju iecēla Ludvigu Pelēķi.
Mūsu zinātnieki rada radioaktīvos izotopus, apstarojot paraugus
ar neitroniem vai gamma stariem. Galvenie šo starojumu avoti ir
Salaspils atomreaktors un neitronu ģenerators. Paraugu radio-
aktīvos starojumus mērī ar scintilāciju un pusvadītāju spektro-
metriem.

Kā atzīst pats L. Pelēķis: «Izstrādātas radioaktivācijas meto-
des dažādu piemaisījumu un leģējošo elementu noteikšanai tīrās
vielās, pusvadītāju materiālos, jonu kristālos, minerālos, metālos

un to sakausējumos, mikroelementu (vara, mangāna, cinka, alumīnija) noteikšanai bioloģiskos materiālos, detaļu dilšanas ātruma mērīšanai rūpniecībā un tehnikā, ļoti lielu gamma starojuma dozu mērīšanai.»

Zinātnieks publicējis daudzus darbus par kodolspektroskopijas jautājumiem, radioaktīvo vielu izmantošanu rūpniecībā un aktivācijas analīzes metodēm. Viņa pētījumi ievērojami veicinājuši kodolfizikas metožu ieviešanu republikas tautas saimniecībā. Tā ir pavisam jauna zinātnes nozare, kas savu uzplaukumu Latvijā piedzīvojuši tieši pēdējos gadu desmitos.

JĀNIS PELŪDE

(1873. g. 16. X — 1911. g. 20. VII)

...1911. gada augustā un septembrī Kurzemes guberņas žandarmērijas pārvaldē uz ierēdņu galdiem parādījās dokumenti ar uzrakstu «Slepeni». Špiki un policisti ziņoja, ka 24. jūlijā Rīgā advokāta Jāņa Pelūdes bēres izvērtušās par lielu masu demonstrāciju. Strādnieki, dažādu biedrību pārstāvji nesuši vainagus, dziedājuši revolucionāras dziesmas. Cara pakalpiņus visvairāk satraucināja fakts, ka viens vainags ar sarkanu lenti bijis no Latvijas Sociāldemokrātijas Rīgas komitejas. To, kas nesis šo vainagu, kas pie J. Pelūdes šķirsta kapos teicis musinošas runas, gan neizdevies noskaidrot...

Ka šis bēres tiešām bija saviļņojošs notikums, par to liecina arī vairākas lappuses Roberta Sēļa romānā «Gaiiss viļņo».

Kas tad bija Jānis Pelūde?

«Jānis Pelūde bija sociāldemokrāts,» savās atmiņās raksta Antons Birkerts, «viņa darbības un cīņas mērķis bija sociālisms. Sociālisma lieta viņam bija svēta.»

Jānis Pelūde dzimis Mežotnes pagastā zemnieka ģimenē.

Protesta gars radies jau kopš bērnības — Jāņa Pelūdes tēvs Matīss, kas milējis vijoles spēli un asprātības, vienmēr bijis dzīvespriecīgs, pērts par to, ka neesot bijis visai paklausīgs klausīnieks Mežotnes firstam Livenam. Pātagas cirtieni, kas sārtoja uz tēva muguras, sūrstēja Jāņa dvēselē...

Jānis mācījās nevis tuvējā Emburgas skolā, kur valdīja firstam padevējš gars, bet gan Mežotnes pagasta skolā, uz kuru katru pirmdienu viņu aizveda tēvs.

Revolucionāro darbību Jānis Pelūde sāk Jelgavas reālskolā. Viņš kļūst par nenogurstošu marksisma ideju propagandētāju.

Piedaloties nelegālajās sapulcēs, organizējot strādnieku un skolēnu pulciņus, nodibinot sakarus ar pagrīdes organizācijām Liepājā, Rīgā un citur, briest un veidojas revolucionāra pasaules uzskats. Viņš cītīgi studē marksismu — lasa Marksa, Engelsa, Pļehanova darbus. Vairākus no tiem viņš tulko.

1896. gada pavasarī Jānis Pelūde Pēterpils 6. ģimnāzijā nokārto abitūrijas eksāmenus. Rudenī viņš gatavojas sākt studijas. Darbu J. Pelūde atrod jaunstrāvnieku avīzes «Dienas Lapa» redakcijā. Rīgā viņš nāk saskarē ar daudziem progresīviem Jaunās strāvas dalībniekiem, arī ar Jāni Pliekšānu (Raini). Par J. Pelūdes darbu «Dienas Lapā» Antons Birkerts atceras:

«Pelūdes uzdevums redakcijā bija vadīt iekšzemi ziņu nodaļu, t. i., sniegt ziņas un rakstus par Krievijas politisko, ekonomisko, kultūras dzīvi un strādnieku kustību. Īstiem vārdiem: sniegt no krievu laikrakstiem un telegrammām tādas ziņas, kas lasītājiem, sevišķi strādniekiem, atsegtu pastāvošās iekārtas ēnas puses un rādītu ceļu uz labāku dzīvi. Nākot no redakcijas, Pelūde pārnesa «Dienas Lapas» numurus ar šiem rakstiem kā dārgu mantu, ko tad mēs, viss dzīvokļa kolektīvs, lasījām un iztirzājām ar lielu interesi un jūsmu, priecājoties par asajiem, atjautīgajiem triecieniem «Mājas Viesa» metafiziķiem un «Baltijas Vēstneša» taubniekiem.»

Ir pamats domāt, ka rudenī, ierodoties Pēterpilī uz studijām, J. Pelūde nācis sakaros ar turienes revolucionāriem. 1896. gada 25. decembrī Rīgā, Jelgavas ielā 10, K. Šulca dzīvoklī sapulcējās nelegālo pulciņu delegāti un apsprieda jautājumu par revolucionāra centra dibināšanu. Jāpiezīmē, ka šis bija Jaunās strāvas darbības uzplūdu periods, kad tā no intelīģences kustības izauga par strādniecības sabiedriski politisku kustību. Šajā sapulcē piedalījās 12 delegāti, Jānis Pelūde pārstāvēja Jelgavas organizāciju. Viņš bija īpaši aicināts no Pēterburgas. J. Pelūde ziņoja par strādnieku kustību Pēterburgā un par «Ciņas savienības» darbību. Kā zināms, šo savienību organizēja un vadīja V. I. Ļeņins.

1897. gadā sākās Jaunās strāvas darbinieku masveida aresti. Augustā arestēja arī Jāni Pelūdi. Ilgi vilkās izmeklēšana, un tikai 1899. gada 31. martā pasludināja spriedumu — vēl 4 mēneši cietumā un 3 gadi trimdā Sevastopolē. Seit viņš iepazīstas ar veca revolucionāra Martiņo ģimeni, kura sniedza viņam palīdzību.

1902. gadā, atgriezies Rīgā, Pelūde tūdaļ atsāk rosīgu revolucionāro darbību, piedalās nelegālajās sapulcēs. Taču ilgi tāds darba temps nevarēja turpināties vājās veselības dēļ. No 1904. gada līdz 1906. gadam viņš dzīvo un ārstējas Šveicē. Vācu laik-

rakstos viņš publicē rakstus par strādniecības jautājumiem, saraksta un sagatavo izdošanai kādu grāmatu (tā palikusi nepublicēta), studē marksismu, gatavojas eksāmeniem, kurus spoži nokārto 1907. gada pavasarī Tērbatas universitātē. Pēc tam J. Pelūde apmetas uz dzīvi Rīgā. Paralēli jurista darbībai, kas bija vēsta uz to, lai aizstāvētu strādnieku šķiras intereses un no soda paglābtu vai vismaz atvieglinātu arestēto revolucionāru likteni, Jānis Pelūde aktīvi darbojās vairākās biedrībās, arī šeit turpinādam popularizēt progresīvas idejas. Viņš bija, piemēram, slavenās «Jonatāna» biedrības priekšsēdētājs, rikoja jautājumu un atbildžu vakarus, kuros piedalījās daudz Rīgas strādnieku. Bez tam J. Pelūde rakstīja arī progresīviem laikrakstiem par strādniecības jautājumiem.

Jānis Pelūde mira 1911. gada 20. jūlijā Rīgā. Pārstāja pukstēt sirds, kas piederēja revolūcijai, latviešu strādniekiem. Un viņi atbildēja ar tādu pašu mīlestību, jo Jānis Pelūde bija viņu aizstāvis, strādnieku advokāts.

PLŪDONS

(1874. g. 9. III — 1940. g. 10. I)

Jauns autors, kuram tikko divdesmit gadu un kurš sakārtojīs savu pirmo dzejoļu krājumu, vēstulē tolaik slavenam un stingram kritiķim Teodoram Zeifertam rakstīja:

«Manas dzīves galamērķis ir: nodibināt latvju tautai stāvokli citu tautu starpā tik stingri un cieti kā kādu granīta klīnti, kas stāv jūrā un nekustas, kaut vai visi jūras dziļumi riņķī grieztos; ierādīt viņai jaunu ceļu, dot viņas gaitai jaunu virzienu.»

Kādus pravietiskus, mums tieši šobrīd vajadzīgus vārdus rakstījis Plūdons «Pirmajos akordos»! Katra rinda mums saka: jā, arī šodien mūsu mērķis ir «tautas prieks»; jā, arī šobrīd mēs ceram, ka reiz «Laima roku sniegs», un diemžēl situācija tagad ir tāda, ka «ritošs rats ir sašķobījies greizi» un mēs visi, visi, «kas nemīl āpša dzīvi», esam aicināti drosmīgi rīkoties dzimtenes nākotnes labā! Savos agrīnajos dzejoļos Plūdons jo krāšņu uzbur mūsu acu priekšā dzimtenes tēlu, dabas skaistums modina patriotiskas jūtas, briest apziņa un spēks, bet spēks, kuru pamodina daile, ir neuzvarams! Atziņu «dzīve ir cīņa» Plūdons mantoja no saviem priekštečiem — Ausekļa, Kronvalda, Pumpura, Jura Alunāna. Un iedegās nicinājumā pret veikalniekiem un viltus patriotiem. Jauneklīgais Plūdons prāta krievu un vācu valodas,

viņš lieliski atdzejoja krievu un vācu dzejnieku vārsmas, bet viņš negribēja, ka Latviju rusificētu vai ģermanizētu. Lai katrs latvietis iet, lepni paceltu galvu!

Neviens nav tik pretīgs
Un neviens nav tik riebīgs
Kā līdēji un rāpuļi cilvēka ģimī!
Pēc savas dabas rāpo krupji un vardes,
Un lielie milzu krokodili.
Bet cilvēki rāpo pret savu dabu:
Tie rāpo ar garu,
Šie garīgie rāpuļi,
Šie nīdamie, nicināmie atpakaļrāpuļi.

Šie rūgtie vārdi rakstīti brīdī, kad mūsu pirmā atmoda jau bija nodzēsta un uz nākamo nebija pat cerību, kad vēl nebija Raiņa attēlotā Kangara...

Plūdons radījis spilgtu — varbūt pašu izcilāko latviešu dzejā — Mātes tēlu, ar asarām acīs atrazdamš miļvārdus: māmuliņa, dūjiņa, bēdulīte... Ne tikai poēmā «Atraitnes dēls» un «Rekviēmā», bet arī daudzos jo daudzos dzejoļos šis tēls iegūst arī dziļāku simbola jēgu: tā ir Māte Latvija, kurai vajag gudru un spēcīgu dēlu — aizstāvi, jo pati viņa ir nelaimes piemeklēta atraitne, kuras mūžs paiet, ar nebeidzamo trūkumu kaujoties. Un kā cerībās Mātei ietrīsējās sirds, gaidot savu dēliņu no Portarturas, kur cariskās Krievijas impērija cieta kaunpilnu sakāvi kolonizatoriskā karā. Un šis «Portarturas varonis» (tāds ir Plūdoņa dzejoļa nosaukums), redzot, ko «cietusi nabaga tauta», «Jura krustus viņš grāvī sviež». Kāda pārsteidzoša līdzība ar šodienu, kad mūsu dēli atgriežas no Afganistānas, bet avantūras izraisītāji, aiz puišu mugurām slēpdamies, vēl liekulīgi klaigā kaut ko par pienākumu.

Plūdons redzēja Latviju pazemotu un apspiestu. Piektā gada jundās viņš saskatīja darbaļaužu Latvijas dzimšanas iespēju. Cīnītājam pat atvadu vārdus sakot («Ardievu, biedri! Ardievu nul! Es eju pēdējo gājumu.»), ir pārlicēība, ka «pūķu uguns vēl nav dzisis». Ar kādu spēku un lepnumu skan vārdi:

Mēs — uz mērķi šautas bultas.
Mēs — upju jaunas gultas,
Jauna laika balss.

Bet šo balsi pārmāca Pirmais pasaules karš. Vāci padzina Plūdoni no Lejeniekiem, un visa ģimene devās bēgļu gaitās. Ne Sveices ezera krastā, ne Pēterburgas advokāta polsterētā kabi-

netā, bet pie nakts ugunsкура kara lielceļa malā, klausoties, kā
kauc bada vilki, mierinot izsalkušos bērņus, līdz nāvei noguris iet
kopā ar tautu Golgātas ceļu Plūdons — dzejā izkļiedz tautas sāpi
grāmatā «Via dolorosa».

Teici man zemi plašajā pasaulē,
Kura būtu tik mīļa kā tu, mana dzimtene!
Lai klīstu kur klīzdams, lai ietu, cik tāl',
Tava atmiņa sirdī nekur nenobāl,
Kurzeme, Zemgale!
Mīļā, baltā Dievzemīte!

...Nogranda 1917. gada pērkoni, pār zemi lija pavasara lie-
tus, nomazgādams ledainos dubļus un sālās asaras. Aprīlī publi-
cēts Plūdoņa vēsturiskais dzejolis: «Mēs gribam būt kungī mūsu
dzimtajā zemē.» Aprīņojami skaidri, vienkārši un spēcīgi izteikta
tautas vēlme. Bet — vēl jau Latvija nav brīva, vēl jau visa Kur-
zeme vācu okupēta... Un tomēr — prasība izteikta: «Mēs paši
te gribam sev likumus lemt.» Varbūt dzejņieka patriota mūžsenais
sapņis sāka īstenoties? Varbūt jau tuvu bija tas mērķis, par ko
pirms daudziem gadiem viņš vēstulē Teodoram rakstīja? Tāpat
kā Piektajā gadā dzejņieks ir sparīgs darītājs — ne aculiecinieks,
bet līdzdalībņieks.

Var tagad jautāt: kādu Latvijas nākotņi Plūdons redzēja tai
tālajā 1917. gadā? Atbildi izlasīsim viņa tālaika pierakstos: «So-
ciālisms, komunisms — sauciet viņu, kā gribat, pārvērdams pri-
vātīpašumu sabiedriskā īpašumā, uzstādīdams konkurences prin-
cipa vietā kooperācijas principu, cenšas atgriezt sabiedrību dabīgi
veselīgā stāvoklī, nodrošinot materiālu labklājību katram sabied-
ribas loceklim.» Un vēl: «Tagad mums sociālisms liekas mērķis.
Patiesībā viņš nav mērķis, bet līdzeklis. Līdzeklis panākt ikkatra
individa lielāku pilņību.»

Tas, kas vēstulē Teodoram Zeifertam bija izteikts vēl neapjau-
stos tēlos, nu bija ieguvis reālāku veidu, tvirtus vārdus. Un atkal
jāsaka: cik praviētiski, cik šodienīgi vārdi! Jo mūsu trešā atmoda,
mūsu pārbūve taču atgriežas pie pirmavota — pie tāda sociā-
lisma, kas vajadzīgs tautai, pie tāda sociālisma, kas vajadzīgs
katram individam. Tāpēc jau arī mēs šodien tik leņņi dziedam:
«Mēs gribam būt kungī mūsu dzimtajā zemē!» Un neļausim vairs
nevienam šo dziesmu atņemt vai sagrozīt!

Plūdoņa Latvijas ideālu mēs nesapratīsim pilņībā, ja neņem-
sim vērā vismaz divus svarīģus Plūdoņa patriotiskās dzejas as-
pektus: tie ir Latvijas lauki un Latvijas vēsture.

Jā, viņš visu mūžu bija zemnieks, lai gan lielpilsētā dzīvoja, melnus skolotāja svārkus un kuplu zīda kaklasaiti valkāja. Kā viņš ilgojās pēc vasaras, kad varēs doties uz Lejeniekiem. Zemgales dabā daiļumu viņš redzēja jebkurā gada laikā. Plūdons nesa sevī latviešu zemnieka skaistuma izjūtu, latviešu zemnieka estētisko attieksmi pret zemi.

Bērniņ, laiks jau dusēt iet:
Circenītis kaktā dzied;
Kūtī govis, kumeliņi,
Aitas, jēri, siventīņi —
Visi zin, ka vakars klāt,
Jāiet kājas pūtināt.

Ak, tā jau tik tāda šūpla dziesmiņa, teiks paviršs cilvēks. Bet vērīgais saskatīs, ka zemnieks — Plūdons ar šo maigo, liego dziesmu audzina Latvijas patriotu, audzina rītdienas arāju, sējēju un plāvēju. Un, ja šāda šūpla dziesma skanēs Zemgales sētās, tad mūsu tauta vienmēr būs ne tikai paēdusi, bet arī garīgi bagāta, ar dabas skaistuma izjūtu izdaiļota.

Un vēsture. Plūdons bija iecerējis plašāko vēstījumu prozā par sevi, uzrakstīja pat nelielu plānu. Lūk, daži lakoniski teikumi: «Brauciens pa Mēmeli ziemeļiem ar Baltgalvi. Viņš stāsta par to, ka tur augšā krastā bijusi kauja, izrok kaulus, ieročus.» Nostāsti par slaveno Saules kauju virmoja ap mazo Vili, modinot viņa interesi. Liroepiskā grāmata «Par tēvzemi un brīvību» mūsu kultūrā liekama blakus Kārļa Zāles lepnam piemineklim, Aleksandra Čaka eposam «Mūžības skartie», Aleksandra Grīna vēsturiskajiem romāniem par Latvijas senvēsturi un strēlniekiem.

Vēsturi Plūdons apguva šodienas un galvenokārt rītdienas vārdā, lai Latvijā mūžīgi dzīvotu mūsu senču radītās neatkarības, brīvības, darba, dzimtenes mīlestības tradīcijas. Un Plūdons skuma, kad redzēja šo tradīciju nonicināšanu, nebeidzamos partiju ķīviņos, kas nogurdināja Latvijas Republiku un ņekā nedeva tās darbaļaudīm...

Kā tika sapņots, jūsmots, gaidīts,
Kad mūsu valsts vēl bij in spe!
Kā tika gaviļēts un smaidīts,
Kad valsts de jure bij jau te!

Sen romantika izgaisusi;
Prom jūsmu mirkli rožaini.

Nu atkal ejam drūmi, klusi,
Kā smaga jūga vilcēji.

Kas tautai svēts un cienāms bijis,
Tas nav ne santima vairs vērts:
To rebinieks ir apsplaudījis —
Bet apkārt melni kraukļi ķērc.

Cik dziļš un patiess ir dzejnieka izmisums, sarkasms par apsplaudīto Latviju. Vai tā spēš jel kad būt atkal tīra un daiļa? Un dzejnieks 1931. gadā rod sevī spēku, lai rakstītu cerību vārdus:

Lai līgo lepna dziesma
Tev, brīvā Latvija!
Kā sauli uzlēcošu
Sirds tevi sveicina.

Dzejnieks lūkojās uzlēcošās saules spožumā un bija kā noburts, redzot Latviju — pērli, kas iznirusi «iz dzelmju pusnak-tīm», redzot Latviju — puķi, redzot Latviju — zvaigzni. Un, šajā uzlēcošās saules vīzijā raugoties, dzejnieks varbūt arī ne vienmēr saskatīja konkrētās norises, bet sirdī vienmēr bija vārdi:

Audzi liela, skaidra, spoža,
Kā saule lecoša!

* * *

ZIEDONIS PURVS

(1923. g. 13. XI — 1989. g.)

Ziedonis Purvs dzimis Īslīces pagasta «Purvos» lauku amatnieka ģimenē — viņa tēvs bija mūrnieks un, protams, arī zemkopis. Topošais dzejnieks mācījās Īslīces sešklasīgajā pamatskolā, pēc tam — Jelgavas skolotāju institūtā. Trīspadsmit gadus strādāja par skolotāju Bauskas septiņgadīgajā skolā.

* * *

Klasē ienāca gara auguma simpātisks vīrietis. Viņam bija lokaini mati, kaklasaites vietā — prievīte, acu skatiens aiz briļļu

stikliem stingrs. Kad viņš smaidīja — ap lūpām izveidojās asas, vertikālas rievās. Balss bija tumši melodiska, nedaudz sonora.

Skolēniem viņš iepatikās jau no pirmajiem mirkļiem, jo visu laiku jokojās. Skolotāja dzīvesprieks pielipa arī bērniem. Grūts gramatikas likums? «Sikums!» teica skolotājs. Viņš jau bija sagatavojis tabulu par divdabju pareizrakstību. Tajā viss bija loģiski un interesanti izskaidrots. Pašiem pat nemanot, grūtais gramatikas likums bija apgūts. Kādu reizi viņš klasē ienāca — un seju nerotāja tik ierastais smaids. Viņš nolika klases žurnālu un grāmatu uz skolotāja galdiņa, brīdi nopietni un vaicājoši nolūkojās skolēnos un tad — sāka runāt Plūdoņa poēmu «Atraitnes dēls». Viņa priekšnesums saviļņoja. Skolēni gluži vai fiziski izjuta braucienu ar vilcienu, stāvēja pie Dailes pils vārtiem un sastringa, kad atraitnes dēlu četri kaprači apbedīja svešatnē... Jā, grūti bija valdīt asaras, bet neviens nekaunējās no tām. Skolotājs bija beidzis, un klasē bija vairs ne 30 skolēnu, bet 30 mazi revolucionāri, kas bija gatavi cīnīties pret netaisnību. Bet kādu citu sestdienu jautri čalojošs bariņš devās uz Lejeniekiem. Oficiāli tas saucās pionieru pārgājiens «Pretī zelta rudenim» vai kaut kas tamlīdzīgs. Bet faktiski Ziedonis Purvs turpināja stundu par Plūdoņa dzīvi un daiļradi. Droši vien, ka viņam būtu nepatīkšanas par šo ekskursiju uz «budžu apdziedātāja» dzimtajām mājām, bet — par laimi — ļauni cilvēki par to nekā neuzzināja.

Kultūras namā, kur Bauskas pašdarbnieki izrādīja Blaumaņa lugu «Uguni», Edgara lomas tēlotāja skolēni pazina Ziedoni Purvu. Andreja Upīša viencēlienā «Bezdievis» viņš bija cienīgtēvs, bet kādā operetes izrādē — matrozis ar skanīgo balsi un polkas dejojāja veiklību. Vēl bija zināms, ka viņš ir akordeonists orķestrī un diriģents korim.

Jā, vēl arī par dziedāšanas stundām jāpastāsta, jo viņš bija mūzikas skolotājs un arī skolas kora diriģents. Skolas atpūtas sarīkojumos viņš bija nenogurdināms pianists un ļāva skolēniem izdancoties un iet rotaļās līdz vēlai tumsas stundai. Visbiežāk viņš ierosināja tādas rotaļas, kur visiem bija jādzied: «Cekulaina zīle dzied», «Kas dārzā» vai «Strauja, strauja upe tecēj'».

Un vēl viņš skolā organizēja tikšanos ar dzejniekiem un rakstniekiem; Ojāru Vācieti, Mirdzu Ķempi, Žani Grīvu un vēl daudzus citus viņš aicināja atbraukt uz Bauskas septiņgadīgo skolu.

Bet tad no skolas Ziedonis Purvs aizgāja — kādu laiku bija kultūras nama mākslinieciskais vadītājs, tad pārcēlās uz Rīgu, strādāja izdevniecībā «Liesma», pabeidza konservatoriju.

Kad Ziedonis Purvs aizbrauca no Bauskas, šķita, ka pilsētas kultūras dzīvē izcirsts pamatīgs robs, jo nu vajadzēja meklēt jaunu kora diriģentu, pašdarbības aktieri, solistu, mākslinieku,

kas zīmē plakātus un lozungus, pedagogu, ārštata korespondentu vietējam laikrakstam.

Mūža pēdējos gadus Z. Purvs strādāja žurnālā «Karogs» par prozas nodaļas redaktoru.

Skumja bija dzejnieka 65. dzimšanas diena. 1988. gada 26. novembrī Jūrmalas muzejs organizēja sarīkojumu, no dzejnieka dzimtās puses sveicienus atveda Ceraukstes valsts saimniecības koris, bet dzejnieks jau bija nedziedināmi slims. Šķiet, ka Bauskā Ziedonim Purvam veltīta sarīkojuma šoreiz vispār nebija. 1973. gadā, viņa 50. dzimšanas dienā, Ziedoņa Purva dzejas vakars rajona kultūras namā bija jo kupli apmeklēts.

* * *

Es dzīvošu ilgu mūžu:
Jūras un zemes mūžu —
Te, šajā krastā.

Dzīvošu: došu un gūšu,
Zaudēto neatdabūšu —
Te, šajā krastā.

Dzīvošu ilgi, bet mūžu
Izdzīvot nepagūšu —
Te, šajā krastā.
Te par zemi es kļūšu —
Te, šajā krastā.

ĢEDERTS RAMANS

Ģeogrāfs, LVU profesors. Dzimis Ceraukstes pagasta «Rudzīšu-Tamanu» mājās. Mācījies Griķu skolā. Pabeidzis Pleskavas mērnīeku skolu. Pirmā darbavieta bija Krievijas dienvidrietumu nostūris — Besarābija, kur viņš strādāja par kartogrāfu un topogrāfu. 1912. gadā pārcēlās uz Stavropoli. Pēc Pirmā pasaules kara atgriezās Latvijā. Vasarās apceļoja Augšzemi, Vidzemi, Latgali.

1926. g. absolvēja Latvijas Universitātes Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti un mācīja studentiem ģeogrāfiju. Par darbu «Laplandes ģeogrāfiskās ainavas» ieguva dabas zinātņu kandidāta grādu. 1931. gadā aizstāvēja zinātnisku darbu «Ģeogrāfisku

apstākļu loma baltu tautas pagātnē» un tika ievēlēts par privātdocentu Ģeogrāfijas katedrā.

Apceļojis visu Latviju, kā arī Lapzemi, Norvēģiju, Sīriju, Ēģipti, Sudānu, Ekvatoriālo Āfriku, Brazīliju. Ievēlēts Latvijas ģeogrāfu biedrībā par sekretāru un priekšnieka vietnieku. «Latviešu konversācijas vārdnīcai» sarakstījis apmēram 5000 rakstu par ģeogrāfijas tematiem, sastādījis mācību plānu ģeogrāfijā vidusskolām. Bija LVU Ģeogrāfijas fakultātes dekāns kopš tās dibināšanas dienas 1944. gada decembrī līdz 1947. gadam. 1945. gadā kļuva par profesoru. Vadījis arī Fiziskās ģeogrāfijas katedru.

1947. gadā profesors no darba burtiski tiek padzīts, un viņam liedz iespēju strādāt zinātnisku vai pedagoģisku darbu. Mūža nogali viņš pavada dzimtajā pusē un apbedīts Važītes kapos.

Šķiet, ka Bauskas jaunākā paudze profesora vārdu pirmo reizi izdzirdēja 1989. gadā. 27. janvārī apritēja viņa 100. dzimšanas diena. Bauskā uz svinībām ieradās arī viņa bērni, kuri pastāstīja par savu tēvu. Sniegsim šeit tikai nelielas atmiņu skices.

Kamils Ramans, Latvijas Valsts universitātes Ģeogrāfijas fakultātes docents: — Tēvs ārkārtīgi jūtīgi izprata vidi, lieliski orientējās augu valstī, astronomiskais kalendārs viņam «bija galvā». Savus vērojumus rakstīja dienasgrāmatās, kas bija kabatas formātā un allaž atradās pie autora, lai jebkurā mirklī varētu fiksēt labu domu. Ģederts Ramans izstrādājis Latvijas rajonēšanas shēmu, kuras veidošanas pamatprincips bija — dabas un cilvēka saiste.

Ģederts Ramans, komponists: — Tēvs arī muzicēja, labi spēlēja vijoli. Var pat sacīt, ka mums bija tāda mājas muzicēšana. Atereros, zināšanas viņam bija enciklopēdiskas — par visdažādākajiem jautājumiem. Starp citu, Latvijas Konversācijas vārdnīcā lielākajai daļai ievietoto ģeogrāfijas izziņu autors ir tēvs. Par šo darbu viņš saņēma labu atalgojumu.

Jānis Ramans, aviators: — Tēvs man iemācīja lasīt karti. Skolā tā neprot izskaidrot, vismaz tad, kad es mācījos. Tēvs lika man darīt visus darbus un arī pats nebaidījās pat no visnetīrākā darba.

Gundega Ramane-Bulāne, agronome Leņina agrokombinātā: — Es biju tēva mīlā meita...

Jāpiebilst, ka Gundega vēl šobrīd dzīvo «Saulgriežos», Ģederta Ramana mājās. Ar Bauskas novadpētnieku atbalstu te varētu veidoties profesora un viņa talantīgās dzimtas faktu materiālu uzkrāšanas un izpētes centrs.

ĢEDERTS RAMANS

Komponists, republikas Nopelniem bagātais mākslas darbinieks. Dzimis 1927. gada 8. septembrī — slavenā ģeogrāfa Ģederta Ramana ģimenē. Tēvs jau agri pamanīja dēla mūzikas mīlestību un centās to attīstīt. Spēlēt klavieres un vijoli mazais Ģederts mācījās Daugavpils mūzikas skolā. Kara laikā pusaudzis bija spiests muzikālo izglītošanos pārtraukt. Viņš iestājās Mežotnes lauksaimniecības vidusskolā un spēlēja pūtēju orķestrī, kuru vadīja P. Vidulejs. Pēc kara lauksaimniecības skolas vietā radās Saulaines tehnikums. Ģederts Ramans vadīja te māksliniecisko pašdarbību, galveno vērību pievēršot muzikālajiem priekšnesumiem. Saulainē arī viņš sāka sacerēt pirmos skaņdarbus.

Divdesmit gadu vecumā Ģ. Ramans sāka mācīties Jāzepa Međiņa mūzikas vidusskolas kompozīcijas klasē pie J. Līcīša. Viņš apguva arī akordeona un klarnetes spēli.

1950. gadā, pabeidzis mūzikas vidusskolas trešo kursu, Ģederts iestājās Latvijas Valsts konservatorijā. Kompozīciju viņš mācījās profesora Ādolfā Skultes klasē. Paralēli studijām viņš jau otrajā kursā strādāja par tonmeistaru Radio studijā. Viņa diplomdarbs bija mi minora simfonijas pirmā daļa.

Pēc konservatorijas absolvēšanas 1955. gadā Ģ. Ramans strādāja par skaņu režisoru Rīgas televīzijas studijā. 1968. gadā Latvijas komponistu saime ievēlēja viņu par savu radošās savienības valdes priekšsēdētāju. Sajā amatā viņš darbojās sešpadsmit gadus, visu laiku būdams arī rosīgāko skaņražu pulkā.

Ģederta Ramana daiļrade ir žanriski daudzveidīga, viņam raksturīgs plašs izteiksmes līdzekļu pielietojums. Komponists sacerējis simfonijas un kantātes, solo un kora dziesmas, rakstījis mūziku baletam, operetei, kino un teātra izrādēm. Bagātu fantāziju un izdomu viņš parādījis estrādes mūzikā. Daudzas Ģ. Ramana melodiskās dziesmas izpelnījušās žūrijas atzinību konkursos un ir prēmētas.

ALEKSANDRS ROMANS

(1878. g. 14. I — 1911. g. 26. VI)

...Nopostīta brūk kopā Iecavas baznīca, pamazām aizaug arī baznīcas kapi. Taču uz kādu kapa kopiņu laiku pa laikam atkal tiek iemīta taka, rūpīgas rokas izravē nezāles un noliek ziedus. Uz kapa plāksnes rakstīts Aleksandra Romana vārds. Vai tas jums pazīstams?

Enciklopēdijās atrodamas ziņas, ka gleznotājs dzimis Iecavas pagastā un 1904. gadā beidzis Pēterburgas Mākslas akadēmijas V. Makovska Sadzīves žanra glezniecības darbnīcu ar diplomdarbu «Iesvētīšanas diena». Strādāja Pēterburgā par zīmēšanas skolotāju. Gleznoja figurālas kompozīcijas, izjustas ainavas un portretus. Ilustrēja arī grāmatas un žurnālus, zīmēja karikatūras satiriskajā žurnālā «Svari».

1910. gadā mākslinieks pārcēlās uz Jelgavu un atvēra zīmēšanas un gleznošanas darbnīcu. Kopš šī laika piedalījies arī izstādēs.

Emocionālu lādiņu gūsim, izlasot mākslinieka profesora Jāņa Tilberga rakstu, kas publicēts, atceroties Aleksandru Romanu piecdesmit gadus pēc viņa nāves.

«Sava novada dēlu godinot, Bauskas novadpētniecības muzejā atvērta mākslinieka darbu izstāde.

Silti apsveicot šo cildināmo pasākumu, jāatzīmē, ka darbu klāsts nav visai liels, bet to pašu savākt nācās ļoti grūti. Daudzi darbi, kas vēl bija Mākslas veicināšanas biedrības rīkotajā A. Romana pēcnāves izstādē 1911. gadā Rīgā, Jelgavā un Līepājā, gājuši zudumā, piemēram, mākslinieka J. Tilberga portrets. Otrajā pasaules karā Jelgava, kur noritēja A. Romana dzīves pēdējais posms, krita par upuri liesmām un līdz ar to arī vairāki Romana mākslas darbi. Droši vien šis liktenis skāra arī viņa pēdējo darbu — Jēkabsones portretu, kuru man bija izdevība redzēt un apbrīnot tā augsno māksliniecisko kvalitāti. Izstādes klāstā trūkst arī dažu Romana darbu, kas atrodas Latviešu un krievu mākslas muzejā Rīgā.

Neskatoties uz visu to, izstādei ir liela nozīme, jo modina atkal interesi par A. Romanu kā izcilu personību latviešu mākslas druvā.

Romanam bija svarīga loma attiecībā uz jaunajiem māksliniekiem — viņa laikabiedriem. Personīgi esmu daudz laba nelaiķim draugam parādā. Būdams ar maz pārtraukumiem ar mani pastāvīgā kontaktā, Romans uzmanīgi sekoja manai attīstībai, dodams draudzīgus padomus gan mākslas laukā, gan dzīves grūtākajos brīžos.

Viņš man bija draugs viscēlākajā nozīmē.

Romana labai piemita sevišķs smalkums, un garīgas intereses viņš piekopa ar izmeklētu gaumi. Viņam raksturīga bija arī literatūras izvēle: viņa iemīļotākās grāmatas bija «Dons Kihots», «Pikvikiešu klubs», Andersena pasakas. Vaļas brīžos viņš labprāt spēlēja flautu.»

Vai, izlasot šīs profesora J. Tilberga rindas, sirdī nemostas patriota jūtas?

Bauskas rajona Tautas deputātu padomes 18. sasaukuma 11. sesija pieņēma lēmumu «Par kultūras mantojuma saglabāšanu», kura 16. punkts skan šādi:

«Lūgt Latvijas PSR Kultūras komitejas Vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Zinātniskās dokumentācijas centra arhitektūras nodaļu apsekot Iecavas ciemata arhitektūras objektus un dot priekšlikumus par to iekļaušanu pieminekļu sarakstā.»

Ja būtu vecie laiki, mēs aicinātu Iecavas vidusskolu «uzņemt pastāvīgu šefību» par Aleksandra Romana kapa vietu. Tagad teiksim īsi — ja esat sava novada patrioti, tad mākslinieka atdusas vieta būs sakopta vienmēr, ne tikai viņa «apaļajās jūbilejās».

NIKOLAJS RUTKOVSKIS

(1892. g. 12. X — 1968. g. 12. X)

Vai esat bijuši Bārbeles pagasta «Evertos»? Nē, tās nav mākslinieka Nikolaja Rutkovska dzimtās mājas, jo baznīcas grāmatā ierakstīts, ka 1892. gada 12. oktobrī zemnieka Krista Rutkovska un sievas Annas, dzimušas Bērziņas, ģimenē likumīgā laulībā piedzimis dēls, kam kristītais vārds ir Nikolajs. Uz «Evertiem» Rutkovski pārcēlušies drīz pēc dēla piedzimšanas, te aizvadīti viņa bērnības gadi.

Ģimenē jau bija četri bērni — divi dēli un divas meitas, un tēvam nācās izlemt, kā viņus visus izskolot. Nikolajam vajadzēja pārcelties uz Pēterburgu — tuvāk skolām un augstskolām, no sākuma domāja — uz laiku, kamēr izskolosies un tiks uz kājām, bet Nikolajam liktenis bija lēmis 1900. gadā dzimto pusi pamest uz ilgiem gadiem.

Viņš mācījās poļu ģimnāzijā, lai gan poļu valodu nemaz tik labi neprata, bez tam šajā ģimnāzijā valdīja ļoti spēcīgā katoļu garīdzniecība. Taču zīmēšanas skolotājs drīz vien ievēroja, ka Nikolaja darbiņi izpildīti ar īpašu talantu, un mudināja viņu pievērsties vēsturei. 1911. gadā Nikolajs Rutkovskis bez vecāku atļaujas izstājās no ģimnāzijas pēdējās klases un kļuva par audzēkni Mākslas veicināšanas biedrības skolā. Te valdīja progresīvs gars,

tika atbalstītas reālisma tendences mākslā, un, ja vēl ņem vērā to, ka skolu vadīja Nikolajs Rērihs, tad skaidrs, ka jauneklīs baudīja vispusīgu un dziļu izglītību. Rērihs skolā bija izveidojis muzeju, kurā varēja iepazīties un studēt visdažādāko novirzienu mākslas darbus.

No pārējiem Nikolaja Rutkovska skolotājiem minami tā laika ievērojamākie mākslinieki K. Korovins, A. Golovins, A. Rilovs un daudzi citi, kuru gleznas tagad varam aplūkot Tretjakova galerijā Maskavā vai Ermitāžā Ļeņingradā.

Sešgadīgo mākslas skolas kursu Nikolajs apguva nepilnos trijos gados un iestājās Mākslas akadēmijā, taču aizsāktās studijas pārtrauca Pirmais pasaules karš. Nikolajs kļuva par karavīru un nonāca vispirms Somijā, tad Galīcijas frontē.

1917. gadā N. Rutkovskis brīvprātīgi iestājās Sarkanajā gvardē... 1921. gadā viņš atsāka studijas Mākslas akadēmijā, bet nu tā bija jau pilnīgi citādāka mācību iestāde nekā pirms kara. Vienā gadā pabeidzis studijas, Nikolajs Rutkovskis pievēršas scenogrāfijai un strādā dažādos Ļeņingradas teātros. 20. gadi bija laiks, kad mākslā uzplauka visdažādāki moderni un supermoderni virzieni. N. Rutkovskis šajā laikā rada skatuvisko ietēru operām «Seviļas bārdzīnis», «Cara ligava» u. c. Paralēli scenogrāfa darbam Nikolajs Rutkovskis no 1936. gada līdz 1942. gadam bija arī pedagogs Mākslas akadēmijā, bet tad šo akadēmiju evakuēja uz Samarkandu, taču Nikolajs un viņa sieva Varvara nepameta pilsētu.

Ļeņingradā nodzīvotais periods bija pats aktīvākais Nikolaja Rutkovska radošajā darbā: viņš daudz gleznoja, piedalījās izstādēs, bija viens no tiem, kas dibināja Mākslinieku savienības Ļeņingradas nodaļu. Valsts svētkos N. Rutkovskis piedalījās pilsetas «noformēšanā».

Pēc kara mākslinieks pameta visus algotos posteņus un nodevās senlolotam sapnim — glezniecībai, bet tapa arī grafikas, akvareļi. Kāda bija tematika? Tipiska pēckara laikam: «Uzvaras salūts pie Nevas», «Uzvarētāju tikšanās», «Tautas atriebēji». Par gleznu «Ļeņins Razļivā» mākslinieku 1968. gadā izvirzīja pat Valsts prēmijai, bet viņš pēkšņi mira savā dzimšanas dienā — 12. oktobrī.

Pēckara gados māksliniekam pamodās ilgas pēc dzimtās puses. 1946. gada vasarā viņš apciemoja Bārbeli, pabija «Evertu» mājās. Sastapās ar māti, māsū Veroniku, radiem un kaimiņiem, pamodināja senās bērnības atmiņas. Un daba! Kad mākslinieks ieraudzīja Iecavas upes līci — jau alkšņiem aizaugušu, viņš tvēra krāsas un otas — tapa darbi, kas mums ir visvērtīgākie, jo tajos

redzam Bārbeles daudzveidīgās un krāšņās ainavas. Radās pat veseli cikli par Latviju. Gleznu nosaukumi runā jau paši par sevi: «Vakars», «Latvija», «Nakts», «Uz upes», «Dārzs», «Līgo», «Pie pienotavas» u. c.

Nelielajā izstādē, kas bija izveidota «Evertu» mājās, var redzēt vairākas mākslinieka gleznas.

Nikolajs Rutkovskis apbedīts Ļeņingradā.

JĀNIS SARMA

(1884. g. 21. II — 1983. g. 24. V)

Prozaiķis, dramaturgs un dzejnieks Jānis Sarma (īstajā vārdā Jānis Kalniņš) dzimis Vecsaules pagasta Spolnieku sādžiņā, «Ruģeļu» mājās. Tolaik Vecsaulē, Jaunsaulē, Stelpē, Brunavā un arī citur ļaudis dzīvoja nelielās sādžās (2 līdz 7 saimniecības katrā), saimniecības ēkas bija novietotas nelielos puduros vai virknēs gar ceļa malu. «Ruģeļos» zeme bija liesa un skopa, tāpēc Jāņa tēvs drīz vien nesaimniekoja pats, bet mājas izrentēja vai deva uz pusgraudu. Tā kā Jānis bija vienīgais bērns, tad līdzekļu tomēr pietika, lai viņu skolotu.

Kad Jānis Kalniņš bija sekmīgi beidzis mājmacību, viņu desmit gadu vecumā nodeva Vecsaules pagastskolā, kurā visas trīs ziemas bija zinības jāapgūst krievu valodā. Skološanās tika turpināta Bauskas pilsētas skolā, ko pabeidza 1901. gadā. Skolā viņš iedraudzējās ar Liekni, vēlāko dzejnieku Edvartu Virzu. Šai pašā laikā te mācījās arī Jāņa viengadnieks — Krišjānis Berķis, vēlākais karavadonis.

Paklausot tēva padomam, Jānis devās uz Vecsātu divgadīgo lauksaimniecības skolu (kuru beidzis arī Jānis Jaunsudrabiņš), kas gatavoja muižu pārvaldniekus. Muižkungu skolu nepabeidzis, Jānis devās uz Cēsu divgadīgajiem kursiem un tos absolvēja, iegūdam elementārskolu skolotāja tiesības. 1904. gada rudenī Jānis Kalniņš mācījās Blūma privātajā mākslas skolā, Madernieka mākslas skolā, bet 1907. gadā devās uz Maskavu, lai turpinātu mācīties glezniecību.

1908. gadā Jānis Kalniņš apprecējās ar Ievu Dīzenbaku, kaļēja meitu. Kāzas notika Vecsaulē, līgavaiņa mājās. Jaunā ģimene nopirka zemes gabalu Rembatē (tagad Lielvārde), uzcēla nelielu skolas ēku, kurā bija arī skolotāju dzīvoklis un veikals — te vietējie varēja nopirkt grāmatas, rakstāmlietas, žurnālus un

laikrakstus. Tā bija privātskola ar diviem dučiem skolnieku no apkārtnējam mājām, mācību valoda — krievu.

Sākoties Pirmajam pasaules karam, uz Rembati pie dēla bēgļu gaitās atbrauca arī Jāņa vecāki, bet jau 1915. gada augustā visi devās uz Penzu. Ieva tolaik jau auklēja trīs gadus vecu dēlu.

Penzā bija mākslas skola, kas daudzējādā ziņā līdzinājās Pēterburgas mākslas akadēmijai; te jau mācījās Tone, Kazāks, Baltgailis. Šo skolu absolvējot 1916. gadā, J. Kalniņš ieguva diplomu, kas ļāva strādāt par zīmēšanas skolotāju. Jaunais mākslinieks brīvprātīgi iestājās armijā un dienēja Cēsīs, pārzinādams frontes aizmugures slimnīcas, pirtis, pārtikas un apģērbu noliktavas. Uz Cēsīm pārcēlās arī viņa ģimene. Revolūciju laikos viņš atteicās no virsnieka činas un pievērsās glezniecībai. 1918. gadā piedzima otrs dēls. Pēc juku laikiem 1919. gada augustā Jānis Kalniņš ieradās Bauskā, lai piedalītos vidusskolas dibināšanā, kur viņam bija paredzēta zīmēšanas skolotāja vieta. Novembrī, kad bija sākuti un padzīti bermontieši, sākās Jāņa Kalniņa dzīvē desmit gadus ilga posms Bauskā. Slodze bija liela, jo līdztekus pedagoga darbam vasarās jāmacās kursus un jākārto eksāmeni, lai varētu iegūt arī latviešu valodas un literatūras skolotāja tiesības. Bez tam toreiz bija noteikts, ka skolēniem mēnesī jāuzraksta divi latviešu valodas rakstu darbi, tā kā viss brīvais laiks pagāja, burtnīcas labojot.

1929. gadā Jānis Kalniņš pārcēlās uz Daugavpili par zīmēšanas skolotāju turieses Pirmajā valsts ģimnāzijā. Nu pēcpusdienās varēja nodoties radošam darbam, un nereti gleznotājs Jānis Kalniņš sēdās pie rakstāmgalda, lai kļūtu par rakstnieku Jāni Sarmu.

Pirmais darbs bija plašs, sadzīvisks vēstījums par dzīvi Bauskā 20. gados. Satīriski viņš atspoguļojis mazpilsētiņas tenkas, kariķējis varas vīrus. Patī Bauska dēvēta par Ķipavu. Rakstnieks te atspoguļojis arī 1905. gada notikumus; romānā daudzas lappuses aizņem autora prātojumi par politiskām, reliģiskām un filozofiskām tēmām. Zīmīgs ir vēstītāja tēls — Jānis Lejaskūlis, kurā varam atpazīt pašu autoru, bet viņa draugs Edvarts Liekna pārdēvēts par Edvardu Sausnīti. Taču atspoguļotie notikumi ne vienmēr ir dokumentāli precīzi.

Šis plašais darbs tika pabeigts 1934. gadā, bet, kā raksta autora dēls — literatūras kritiķis V. Kalniņš, «tai gadā notika Ulmaņa apvērsums, un pēc tā vairs nebija cerības romānu publicēt. Ulmaņa laika preses uzraugi necieta negatīvu sadzīves kritiku, visiem tika ieteikts rakstīt t. s. pozitīvisma garā, rādot tikai darbīgus, centīgus un godīgus ļaudis, kas ceļ uz augšu arī visas apkārtnējās sabiedrības līmeni. Pozitīvās rakstīšanas augstākais paraugs skatījās Viļa Lāča «Zvejnieka dēls». Tas piedzīvoja vai-

rākus izdevumus un pēc tam pat inscenējumu filmā. Taču bija arī citi ievērojami paraugi gan Alberta Sprūdža, gan Kārļa Zariņa un citos darbos. Tiem, kas šādā garā nespēja vai negribēja rakstīt, atlika ķerties pie vēsturisko stāstu un romānu rakstīšanas. Andrejs Upīts pameta savu satīrisko rakstīšanas veidu un sarakstīja trīs liela apjoma vēsturiskos romānus. Viņa draugs Kārlis Zariņš pārtrauca sadzīves ēnas pušu rādīšanu un arī sarakstīja plaša apjoma vēsturisko romānu «Kaugurieši».

Sis plašais kritiķa V. Kalniņa citāts šeit ievietots tāpēc, ka, cerams, te atspoguļots arī viņa tēva Jāņa Sarmas viedoklis par literāro atmosfēru 30. gadu otrajā pusē Latvijā. Un tā — romāns «Miļā pilsēta» tika publicēts tikai 1959. gadā Austrālijā.

Kā tad sabiedrībā tapa pazīstams Jāņa Sarmas vārds, ja jau viņa pirmais plašais romāns netika toreiz iespiests?

Pirmā publikācija parādījās 1937. gadā laikrakstā «Tēvijas Sargs» — tas bija stāsts par kādu epizodi Ausekļa dzīvē, par kuru Sarmam bija pastāstījusi lauku māmuļa Lielvārdē. Pirmais honorārs (100 latu!) pamudināja rakstīt vēl, un kādos trijos gados Jānis Sarma publicēja 14 stāstus; ja tos apkopotu — iznāktu paprāva grāmata, bet autors nesteidzās ar savas pirmās grāmatas izdošanu. Viņam bija radusies iecere uzrakstīt plašu vēstījumu (tetraloģiju), kas aptvertu laikposmu no 19. gs. sākuma. Jānis Sarma sāka nopietni studēt vēstures materiālus, no Daugavpils pārcēlās uz Lielvārdi, lai vai ik dienas varētu braukt uz Misiņa bibliotēku Rīgā. Romānu J. Sarma pabeidza 1943. gadā, pats divas reizes pārrakstīja uz rakstāmmašīnas, uzlabodams tekstu, un 1944. gada 12. maijā iesniedza apgādam «Zelta ābele»... Taču romānu nepaguva iespiest, un manuskripts līdz pat šim brīdim nav atrasts.

1944. gada rudenī Jāņa Sarmas ģimene devās uz Vāciju. Pēc kara beigām J. Sarma franču zonā strādāja par skolotāju latviešu ģimnāzijā, kurā bija kāds pussimts audzēkņu. No darba brīvajā laikā viņš atkal ķēras pie rakstīšanas, daži nelieli stāsti publicēti latviešu izdevumos, bet autobiogrāfisko romānu autors esot iznīcinājis...

1950. gadā Jānis Sarma, jaunākā dēla aicināts, aizceļoja uz Austrāliju, kur nodzīvoja līdz mūža beigām nelielā dārza mājiņā. Viņš bija nesabiedrisks cilvēks, pieradis pie vientulības un bijis atturībnieks — arī tam sava nozīme... Cik vien atļāvusi veselība, cītīgi strādāja pie rakstāmgalda. Kad Jānim Sarmam svinēja 70. dzimšanas dienu, iznāca viņa pirmā grāmata — trioletu krājumiņš «Saulgrieze». Austrālijā izdotas Jāņa Sarmas četras grāmatas («Slinkais puisis», «Nenorimšana», «Svešos dārzos») —

dzejoļi un atdzejojumi, tā ka varēja rasties iespaids, ka Jānis Sarma ir dzejnieks. Pārējās 15 ir prozas grāmatas un ar viņa dēla Viktora Kalniņa gādību iznākušas ASV. Tie ir romāni un stāstu krājumi. No neliela stāsta par Ausekli izveidots romāns «Negantnieks», kas vēlāk pārstrādāts un iznāca ar virsrakstu «Kad Daugava vaida» (1967).

Bez romāna «Miļā pilsēta» (1959) Bauska attēlota arī vairākos citos darbos. Un vispirms jāmin romāns «Kalnakūļu Vinta» (1960) — divu jauniešu mīlestības stāsts, kurā darbība sākas ap 1899. gadu un laimīgi beidzas 1905. gadā. Bauska romānā dēvēta istajā vārdā, bet notikumi risinās arī Rīgā un Maskavā. Stāsts «Trakā vasara» (publicēts tikai periodikā) arī atspoguļo 1905. gada periodu. Un vēlreiz citāts no V. Kalniņa vērtējuma: «...abi draugi rādīti kā Bauskas pilsētas skolas skolnieki, kas izgatavo un izkaisa proklamācijas, uzvelk kādā kokā sarkanu karogu un iet gājienā uz mītiņu, kurā ievēl pilsētas izpildkomiteju.» Tie visi, kā apgalvo V. Kalniņš, ir rakstnieka izdomāti notikumi.

Jānis Sarma sarakstījis arī 7 lugas, tās nav publicētas, bet divas iestudētas pašdarbības trupās. Lugās pārsvarā ir vēsturiska tematika, piemēram, «Tēvu mantojums» vēstī par virsaiti Visvaldi 1209. gadā.

Jānis Sarma nomira Melnburnā 99 gadu vecumā. Viņš piešķaitāms tiem latviešu rakstniekiem, kam liktenis lēmis visilgāko mūžu.

Viņa dēls Viktors Kalniņš mūža nogalē atgriezās Latvijā un mira 1988. gadā.

Baušķenieki, protams, priecātos, ja vismaz rajona bibliotēkā būtu pieejamas visas 19 novadnieka grāmatas... Bet varbūt tas nemaz nav tik neiespējami?

NIKOLAJS SKUJA

(dz. 1913. g. 5. okt.)

Medicīnas zinātņu doktors, viens no Latvijas ievērojamākiem terapeitiem.

Dzimis Zālītes pagastā. Pēc vidusskolas mācījies Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātē, kuru absolvējis 1936. gadā. Vairākus gadus pēc beigšanas strādāja turpat Medicīnas fakultātē par Fizioloģijas katedras asistentu. Astonus gadus ilga viņa ārsta terapeita prakse, tad N. Skuju uzaicināja kļūt par mācību spēku Rīgas Medicīnas institūta Iekšējgo slimību katedrā. Kopš 1959.

gada viņš strādāja par docentu Hospitalās terapijas katedrā, no 1968. gada — profesors.

Ilgus gadus Nikolajs Skuja darbojies kā republikas Veselības aizsardzības ministrijas Gastroenteroloģijas un dietoloģijas centra vadītājs. Publicējis daudzus zinātniskus darbus par kuņģa un zarnu trakta slimībām. Viņa raksti, kas bieži lasāmi žurnālā «Veselība», liecina ne tikai par profesionālām zināšanām, bet arī par literāta ķērienu. Interesanti ir profesora uzskati par daktera un slimnieka savstarpējām attiecībām, par ārsta ētiku.

N. Skuja konstruējis oriģinālu zondi, ar kuru vienlaicīgi var iegūt kuņģa un divpadsmitpirkstu zarnas sulu. Viņš pētījis sferoīdi deformētas duodena epitēlija šūnas. Izstrādājis žults akmeņu patoģenēzes teoriju. Viens no pirmajiem mūsu republikā izdarījis gastroskopiju. Viņa pieredze noderējusi daudziem terapeitiem un palīdzējusi atgūt veselību kuņģa slimniekiem.

Kopš 1968. gada profesors N. Skuja ir Latvijas Gastroenteroloģijas un dietoloģijas centra vadītājs. Radījis arī žultsakmeņu patoģenēzes teoriju. 1977. gadā viņam piešķīra republikas Valsts prēmiju.

ALFRĒDS STALGEVIČS

(1897. g. 31. VII — 1983. g. 21. IV)

Tiesību zinātnieks, juridisko zinātņu doktors, KPFSR Nopelniem bagātais jurists.

Dzimis Islīces pagastā, kas tolaik saucās par Borsmindi. Pēc ģimnāzijas beigšanas Bauskā tepat arī strādāja par skolotāju. Pirmā pasaules kara laikā (1916. gadā) viņu iesauca cara armijā. Pēc revolūcijas uzvaras viņš jau bija Sarkanajā Armijā bataljona un pulka komandieris.

A. Stalgevičs piedalījās arī cīņās par padomju varu Latvijā. 1919. gadā viņš bija Padomju Latvijas karaskolas priekšnieka palīgs. Kad varas mainījās, A. Stalgevičs aizbrauca uz Maskavu un mācījās Augstākajā karaskolā. To pabeidzis, pats strādāja par lektoru militārajās mācību iestādēs — vispirms Voronežā, vēlāk Maskavā, 1938. gadā viņš kļuva par profesoru.

A. Stalgevičs ir arī Lielā Tēvijas kara dalībnieks. Pēc kara viņš atgriezās Rīgā un vairākus gadus strādāja Juridiskajā fakultātē par katedras vadītāju, kā arī bija universitātes zinātniskais prorektors. 1952. gadā profesors atkal pārcēlās uz dzīvi Maskavā, skoloja nākamos juristus un paralēli nodevās zinātniskajam dar-

bam. Rīgā viņa lekcijas klausījies Augstākās tiesas priekšsēdētājs Gvido Zemribo, Advokātu kolēģijas priekšsēdētājs Aivars Niedre un daudzi citi pazīstami juristi.

Profesors publicējis apmēram 100 zinātnisku darbu par valsts un tiesību teorijas jautājumiem. Tomēr jāatzīst, ka daļa no stag-nācijas gados sarakstītā mūsdienās vairs neiztur kritiku.

KRISTAPS STEPERMANIS

(1860. g. 10. II — 1941. g. 25. V)

Kristaps Stepermanis latviešu literatūrā pazīstams kā Stepermaņu Krustiņš, kas parakstījies arī vēl ar citiem pseidonīmiem (Martiņš, Mariņa).

Dzimis Vircavas pagastā zemnieka ģimenē, mācījies Jelgavas reālskolā. Strādāja Vircavas virsmežniecībā par darbvedi, par tulku «Policijas Vēstnesī», Jelgavas latviešu biedrībā, Saldus izmeklēšanas tiesneša kancelejā par rakstvedi. «Balsī», «Rotā», «Baltijas Zemkopī» u. c. parādījās viņa raksti. Stepermaņu Krustiņš pazīstams kā dzejnieks un dramaturgs: 1887. gadā iespiesta pirmā latviešu vēsturiskā traģēdija «Zemgalieši», 1888. gadā — dzeju grāmata «Neaizmirstules».

1894. gadā Stepermaņu Krustiņš pārcēlās uz dzīvi Bauskā, atvēra grāmatu veikalu un kļuva arī izdevējs. Viņš iesaistījās sabiedriskajā dzīvē, piedalījās kultūras pasākumos. Bauskas periods bija samērā ilgs — līdz pat 1915. gadam, kad rakstnieks devās bēgļu gaitās.

Pavisam Stepermaņu Krustiņš sarakstījis 15 lugas, no tām 9 iespiestas un 2 izrādītas amatieru trupu iestudējumā. Lugas viņš rakstīja galvenokārt dzejā (piecpēdu jambā) un attēloja senvēsturi un romantisku mīlestību.

Lugā «Zemgalieši» attēlots 13. gadsimts, kad norisa cīņas Mežotnē. Dzejas valodā ir daudz heroikas, autora lepnums par aizmirstībā nogrimušu Latvijas dižo vēsturi. Paula Jēgere-Freimane rakstīja: «Šo lugu lasot, var just, ka viņas autoram, to sacerot, ir bijuši dižāki mākslas mērķi acu priekšā nekā toreiz tie latviešu dramatiskā rakstniecībā bija parasti, tikai viņa mākslinieka spēks ir bijis par mazu šo mērķu realizēšanai. Lasītājs var gan šai lugā baudīt vienu otru atsevišķu poētisku valodas gleznu, bet tās pazūd vispārējā valodas, domu un darbības neskaidrībā. Šī neskaidrība, domājams gan, būs atbaidījusi toreizējos režiso-

rus ķerties pie lugu iestudēšanas. Daudz vērtīgāka jau ir Stepermaņu Krustiņa otra vēsturiskā 5 cēlienu traģēdija «Altranstetas asins zieds» (1893. g.), kuras saturā ir Ziemeļu kara posms, kad zviedri, poļi un krievi cīnījās ap Vidzemes iekarošanu un paturēšanu. Arī te ir īpatnēja valoda, kas smagi veidojas jēdzienos; tomēr tie ir sakarīgu skaidru domu izteicēji, vietām ar nenoliedzamu dzejas vērtību.»

Ar dzejoļu krājumu «Pirmie akordi» pie Stepermaņu Krustiņa kā pie izdevēja bija atnācis Plūdons. Paslavējis jaunā autora talantu, grāmatu izdot tomēr atteicās... Kā zināms, «Pirmie akordi» iznāca 1895. gadā Jelgavā Neimaņa apgādā.

1920. gadā Stepermaņu Krustiņš atgriezās Bauskā, pārdeva visus savus īpašumus un apmetās uz dzīvi Jūrmalā, kur nodzīvoja līdz mūža beigām.

MARĶERS STEPERMANIS

(1898. g. 15. VIII — 1968. g. 21. XII)

Latvijas PSR Valsts prēmijas laureāts, vēstures zinātņu doktors, Latvijas Valsts universitātes vispārējās vēstures katedras profesors.

Dzimis Bauskā. Pēc Latvijas universitātes beigšanas 1928. gadā papildināja zināšanas Parīzē. 1936. gadā sāka lasīt lekcijas universitātē. 1940. gadā piedalījās universitātes darba reorganizēšanā, bija fakultātes dekāns. Vācu okupācijas laikā bija spiests no universitātes aiziet un izvēlēties citu darbu. Viņš strādāja par arhivāru Amatniecības pārvaldē.

Pēc kara M. Stepermanis atsāka pedagoģisku un zinātnisku darbību: vadīja jauno un jaunāko laiku vēstures katedru, vienlaikus bija arī LPSR Zinātņu Akadēmijas vēstures institūta direktora vietnieks, vēlāk sektora vadītājs. 1960. gadā viņu ievēlēja par Universitātes vispārējās vēstures katedras vadītāju. Te viņš nostrādāja līdz mūža beigām. 1962. gadā ieguva profesora grādu.

Bijušie studenti profesoru atceras kā erudītu cilvēku, kura lekcijas izcēlušās ar loģiskas spēku un fakturu precīzu izklāstu. Studentu zināšanu vērtējumā viņš bijis objektīvs un veicinājis domāšanas patstāvību.

M. Stepermanis vispamatīgāk izpētījis Latvijas 17. un 18. gadsimtu vēsturi. Publicējis vairāk nekā 50 zinātnisku darbu. Ievērojamākie no tiem ir 1934. gadā sarakstītais «J. G. Eizens un

viņa darbi par dzimtbūšanas atcelšanu Vidzemē» un 1936. gadā — «Aizkraukles K. F. Šulcs un viņa sabiedriskā darbība». Par monogrāfiju «Zemnieku nemieri Vidzemē. 1750.—1784.» M. Stepermanim 1957. gadā piešķīra republikas Valsts prēmiju.

EDVARTS VIRZA

(1883. g. 27. XII — 1940. g. 1. III)

Bauskas rajona (arī aprīnķa) robežas ir vairākkārt mainītas, tāpēc šobrīd formāli Edvarts Virza it kā nav mūsu novadnieks. Bet cik tad tālu ir viņa «Billītes» no Mežotnes vai no Iecavas! Un tāpēc taisnīgi un pareizi, ka viena no centrālajām ielām Iecavā nosaukta Edvarta Virzas vārdā.

* * *

Edvarta Virzas vārds ļoti daudziem jaunākajā un arī vidējā paaudzē droši vien ir svešs. Latviešu padomju literatūras vēsturē, arī uzziņu literatūrā vērtējums par viņu līdz šim ir viennozīmīgs — reakcionārs buržuāzisks rakstnieks. E. Virzas romāns «Straumēni» ar turpinājumiem publicēts žurnālā «Karogs»; nesen iznācis atkārtotā izdevumā, popularitātes ziņā tas līdzvērtīgs «Mērnieku laikiem».

Edvarta Virzas personība ir sarežģīta un pretrunīga. Lai to izprastu, mums jāielūkojas viņa dzīves ritumā.

Edvarts Virza (istā uzvārdā Liekna) dzimis «Billītēs» — netālu no Emburgas. Tēvs Juris bijis zemnieks, kas stingri vadījis saimniecību; māte Anna bijusi klusa, maīga sieviete. Ģimenē auguši pieci dēli un četras meitas. Skolas gadiem sākoties, Edvarts apmeklēja Salgales pagasta skolu un Bauskas pilsētas skolu. Tēvs gribējis, lai dēls apgūst kādu praktisku profesiju, bet Edvartu jau bija paņēmusi savā varā literatūra — viņš lasīja Puškina, Ļermontova, Brjusova, Bloka, Ahmatovas dzejoļus un daudzus iemācījās no galvas. 23 gadu vecumā Edvarts Virza sāka publicēties — viņa pirmie dzejoļi iespiesti Kārļa Štrāla redīgētajā žurnālā «Dzelme». 1907. gadā iznāca Ed. Virzas pirmais dzejoļu krājums «Bīķeris». Daži latviešu literatūras kritiķi šo grāmatu pieskaita dekadentiskam virzienam latviešu dzejā, taču šāds vērtējums šodien būtu pārskatāms. Šai laikā Edvarts Virza pašmācības ceļā apgūst svešvalodas; īpaši nopietni nododas franču valodas un literatūras studijām, sāk tulkot Verharnu, Flobēru u. c.

Laikabiedri atceras, ka līdz Pirmajam pasaules karam Ed. Virza bijis dzīvs un impulsīvs pēc dabas, asprātīgs sarunu biedrs, apveltīts ar labu atmiņu un viņam bijusi tieksme deklamēt dzejoļus, kurus zinājis no galvas lielā skaitā.

Kad karš sasniedza arī «Billītes» un vācu karaspēks virzījās uz Bausku, Lieknu dzimta pameta savas lauku mājas un devās bēgļu gaitās.

Jaunais dzejnieks redzēja to postu, kādā bija ieogrūsta latviešu tauta. Tragēdiju pastiprināja arī tas, ka nejauša lode izdzēsa mātes dzīvību. Edvarts iestājās latviešu strēlniekos un nokļuva 5. Zemgales pulkā, kura priekšgalā bija Jukums Vācietis. Sī pulka revolucionārais noskaņojums un pulkveža Vācieša nostāja mums šodien ir vispārzināma. Februāra revolūciju Edvarts Virza uzņēma ar sajūsmu. Viņš rakstīja dzejoļus «Brīvai Latvei», «Pirmais maijs», kuros cildināja sarkano karogu. Taču brošūrā «Izpostītā Latvija» viņš savukārt aktīvi vērsās pret lieliniekiem. Dzejoļu krājumā «Dievišķās rotaļas», kas iznāca 1919. gadā, daudziem dzejoļiem ir demokrātisks raksturs, un tie runā par darba cilvēka izjūtām pasaules kara mutuļos. Iejūtīgs ir dabas skaistuma, zemnieku darba un mīlestības tēlojums. Lūk, ieskatam dzejolis «Siena vezumi»:

Tur, zālēm kaisoties pa ceļa gravām
Un orēm goroties, kas čīkst un kauc,
Caur karsto jūlijnovakaru brauc
Bars siena vezumu no meža pļavām.
Iet blakām puiši, ļauti domām savām,
Tiem sviedri rievās gudras pieres rauc,
Un zirgus gurušos uz priekšu trauc
Daudz sapņu par vēsām dzirdītavām.
Uz šķūņiem tāliem, kur ir gaitai gals,
Kust vezumi ir smaržaini, ir sausi
Pa ceļu liko, kas mirdz krēslā palss.
Kāds susuriņš pret tiem ceļ vēriņš ausi.
Viss apklusis. — Tik skanē sisenbalss
Iz tumsības, kur vezumi zūd gausi.

Edvartam Virzam nobrieda iecere uzrakstīt darbu, kurā attēlota zemnieku dzīve lauku mājās, «Straumēnos». Pirmais tēlojums ar nosaukumu «Zemgales sēta» publicēts 1928. gadā. Pēc tam pakāpeniski parādās četrus gadalaiku notēlojums. Viss darbs ar nosaukumu «Straumēni» tika publicēts 1933. gadā, kuru šodien varam vērtēt kā interesantu un talantīgi uzrakstītu prozas darbu.

Te cildināts zemnieka darbs un Latvijas dabas daile, pārlicinoši parādīts, ka zemniekam pret zemi jābūt ne tikai ekonomiskai, bet arī estētiskai attieksmei, ka arājs, sējējs un plāvējs rada ne vien maizi, bet arī savu ētiku, kurā saules spožumā mirdz tādi jēdzieni kā «zeme», «darbs», «godīgums», «labestība». «Straumēnos» atradīsim daudzas, latviešiem tipiskas mentalitātes iezīmes, bet rakstnieka valoda «Straumēnos» arī no šodienas viedokļa vērtējama kā šedevrs.

EDVARTS VIRZA

KAROGS

Pūtiet, taures, skaniet, zvani, saule plašu gaismu lej!
Karogs sarkanbaltisarkans, vējos atraisījies, skrej.
Skrej pa laukiem, skrej pa klajiem, sauc arvienu dzirdamāk,
Lai no mājām, lai no namiem, lai no kapiem ārā nāk.
Pildās bargiem tēliem ielas, pildās bālām ēnām gaiss,
Un iet mirušais un dzīvais, kur sauc karogs dīvainais.
Celies augstāk, plīvojošais, kur zūd saulē debess jums,
Lai redz tevi, kas šo zemi kādreiz pārstaigās pēc mums.
Skrej pa priekšu pulkiem kaujā, brīvs pats, brīvus dari mūs,
Līdz ar sauli saules mūžu tavai tautai dzīvot būs!

LŪCIJA ZAMAIČA

(1893. g. 21. II — 1965. g. 17. I)

Man nava dzimtenes,
Nekur es neesmu mājās:
Man visur sēras pāri klājas.

Tā rakstījusi dzejniece un prozaiķe Lūcija Zamaiča. Dzimusi viņa ir Vecsaules «Lielinkēnos» 1893. gada 21. februārī. Mācījās Bauskā, Jelgavā un Rīgā. «Kad ar mācībām biju galā, tad, saprotama lieta, ka pēc pusgada apprecējos. Kā tas visiem godīgiem pilsoņiem pieder, es ar savu jauno vīru, toreiz viņš tāds bija, aizbraucu uz ārzemēm,» rakstījusi pati L. Zamaiča. Jā, viņa aizceļoja uz Vāciju, Austriju, Poliju un Eiropas galvaspilsētu ugunu mirdzumā, iespējams, aizmirsta savu dzimto pusi...

Pirmā pasaules kara, revolūciju un Pilsoņu kara laikos L. Zamaiča dzīvoja Arhangeļskā. Viņa redzēja sarkangvardus, baltgvardus, interventus... un iepazīna ziemeļu tautu nožēlojamo dzīvi, viņu paražas un reliģiskos ticējumus, kas vēlāk guva atspoguļojumu «samojedu pasakā» «Burvis un nāve» un citos dzejdarbos.

Atgriezies Latvijā, Lūcija Zamaiča dažu gadu laikā publicē septiņus dzejoļu krājumus, bet astotais iznāk pēc septiņiem gadiem — «Milas kontrabanda» (1931), kas arī izraisīja vislielākos strīdus gan kritiķu aprindās, gan lasītājos. Vieni teica: erotika, pornogrāfija... Citi apgalvoja: tā esot dzēlīga kritika par sabiedrības augstāko slāņu divkosīgo morāli. Mūsdienā lasītāji šajā grāmatā atradīs arī tīri skanošu mīlas liriku, alkas pēc gaišuma, pilnības un harmoniskas personības. Imants Auziņš rakstīja, ka «šajā krājumā koncentrēti brieduma gadu meklējumi, zaudējumi, atradumi. Tematiska daudzveidība, maksimālistiski nevienmērīga aina. Līdzās iespaidīgiem dzejoļiem — vārsmas, kurās pietrūcis dzejiskas veiksmes. Diezgan bieži tas vērojams viena dzejoļa ietvaros. Varētu likties, ka dzejniecei neizdodas īsti «nostādīt balsi», tāpēc tik mainīgi panākumi. Patiesībā tomēr, šķiet, zināma nevēriba pret atskaņām, panta formu utt. ir sava laika dažu estētisko nostādņu nosacīta.»

Atbrīvojusies no laulības saitēm, Lūcija Zamaiča nododas daiļradei, atkal aizceļo uz ārzemēm, divus gadus nodzīvo Parīzē, kur uzraksta romānu «Direktors Kazrags» (1927). Interesants ir fakts, ka šai pašā laikā un vietā Jānis Grīziņš uzraksta «Vārnū ielas republiku».

Liela nozīme bija L. Zamaičas draudzībai ar L. Laicenu, kas slavēja tos viņas darbus, kuros asi kritizēti buržuāzijas tikumi.

Revolucionāri liecinājuši, ka L. Zamaiča sniegusi viņiem palīdzību pagrīdes darbā. Fr. Bergs: «Zamaiča glabāja savā dzīvoklī mūsu frakcijas nelegālo komunistisko literatūru, kā arī frakcijas uzdevumā vāca līdzekļus, uzturēja sakarus ar ārzemēm un pildīja dažādus citus svarīgus un atbildīgus uzdevumus.» Viņas dzīvoklī notika arī slepenas LKP CK sēdes. Jānis Bauga: «...nodevām viņai nelegālo partijas literatūru izplatīšanai un glabāšanai. Un saņēmām no viņas militāra rakstura ziņas, kuras nodevām tālāk partijas pilnvarotai personai.» L. Zamaiča arī palīdzējusi nelegāli pāriet robežu uz Padomju Savienību.

1940. gadā L. Zamaiča uzņemas Bīriņa atpūtas nama vadību, bet, sākoties karam, nonāk vācu cietumā. Atbrīvota 1942. gadā.

Visus pēckara gadus L. Zamaičas vārds literatūras vēsturē tika noklusēts. Viņa arī neko vairs nerakstīja, vienīgais un pēdējais

pēckara laika dzejolis veltīts Antai Klintij 50 gadu jubilejā 1962. gadā. Rakstniece mirusi 1965. gada 17. janvārī.

70. gados pēc rakstnieces nāves atkal sāka publicēt viņas dzeju un prozu.

LŪCIJA ZAMAĪCA

* * *

Mūžīgā nemierā dārdošas pilsētas,
Mežus un silus, un tundrāju muklājus
Briduse es.

Dzirkstošu uguņu mānīgā gaišumā,
Noslēgto telpu sīvajos narkozos
Bijuse es.

Glāstīta, ienīsta, pārprasta, lādēta,
Daļiņās sīkās kā mūžība dalīta
Biruse es.

Saulainās ilgās, peklainās alkās
Bezmērķa gaitu mūžīgā maiņā
Iruse es.

Pavērās, atvērās debesu aizkari,
Izklīda narkozi, uguņi mānīgi —
Starota es.

Atnāci, atvizi, saulei tu līdzīgais,
Saņēmi dveseli, atvedi jaunotu —
Miļota es.

MĀRTIŅŠ ZAURS

(1915. g. 17. II)

Ka māksla var būt ne tikai profesija, aizraušanās, mīlestība, bet arī dzīvesveids — par to var pārliecināties pie Mārtiņa Zaura, vai nu viņa darbus izjūtot un pētot, vai pie viņa ciemojoties un tērzējot, vai ar viņa unikālām kolekcijām iepazīstoties. Ko tik

viņš visu nekrāj — atslēgas, no kurām pēc tam uzkaļ rakstainus vārtus; mūzikas instrumentus, kas šobrīd gan neskan, bet savu smalko dvēseli rūpīgi slēpj vecas grabažas izskatā... Visizcilākā, protams, ir portretu un pašportretu kolekcija, kuru būtu jāglabā vismaz seifā, bet ne jau tik vieglprātīgi, kā to dara Mārtiņš Zauris. Jānis Jaunsudrabiņš gleznojis Purvīti, Boriss Bērziņš — Herbertu Siliņu, bet pašu Mārtiņu Zauru — viņa draugs un domubiedrs Auseklis Baušķenieks. Izstādes katalogā Mārtiņš Zauris uzrādījis 53 pašportretus: Edvīns Andersons, Kārlis Baltgailis, Aleksandra Beļcova, Voldemārs Irbe, Jēkabs Kazāks, Ludolfs Liberts, Kārlis Miesnieks, Mirdza Ramane, Oto Skulme, Uga Skulme, Aleksandrs Štrāls, Kārlis Sūniņš, Romāns Suta, Uldis Zemzaris, Zigurds Zuze... Ak, dievs, jūs iesauksieties, tas taču ir latviešu mākslas zelta fonds! Un to daudzus jo daudzus gadus vācis, krājis un saudzējis Mārtiņš Zauris, jau ar to vien sniegdams nenovērtējamu ieguldījumu latviešu mākslas vēsturē. Bet Mārtiņš Zauris nav kolekcionārs vien — viņš taču jau pusgadsimtu ir aktīvi radošs mākslinieks. Kad viņam kāds vaicā, cik meistaram gadu, tad viņš, viltīgi piemiedzis aci, liek rēķināt:

— Redz, 1990. gada 17. februārī man palika bez ceturkšņa simt gadu! Un Rīgas jaunie dzejnieki mani iesaukuši par Mārtiņonkuli, uz šo vārdu arī visbiežāk atsaucos...

Savu dzīvi viņš pats aprakstījis pabiezā manuskriptā, bet tajā ielūkojies laikam tikai rets. Tādai personībai kā Mārtiņš Zauris ir daudz talanta pielūdžēju, ir plašs paziņu loks un vai puspasaulē lepotos saukties par draugu, bet...

— Mani senči nāk no Iecavas, tādēļ uzskatu sevi par iecavnieku, — reiz viņš teicis.

— Nu, bet «Stūriši»?

— Ā, tā ir jaunsaimniecība, kas piederēja manam tēvam.

Šajā bijušajā jaunsaimniecībā nu jau daudzus gadus saimnieko mākslinieks. «Stūriši» ir tipiska Zemgales sēta ceļa malā: koka dzīvojamā māja ar nojumi pie ieejas, klēts, kūts, sakņu dārzs un ābeļdārzs, stalti noaugušas egles pasargā no lielceļa putekļiem un trokšņa. Dārzā skulptūras.

— Marmors. Māte zeme ar četriem bērniem ir mans diplomdarbs, — skaidro mākslinieks, — bet šitie koka makani ir Ādams un Ieva. Ādamam, kā jau vīrietim pienākas, viss ir savā vietā, pat cirvis pie jostas. Un arī Ieva ir ar visiem daļumiem, bet pie jostas atslēgu saišķis — kā jau saimniecei.

— Un te uz šiem klučiem tad stāv abi jaunlaulātie un zvēr mūžīgu mīlestību, — skaidro meistars.

— Jaunlaulātie?

— Nu, kā tad — pasākuši tūlīt pēc laulību ceremonijas braukt uz «Stūrišiem», tad dzīve esot laimīga un bērniem bagāta.

Jā, tam var droši ticēt: ja svētību devis Mārtiņš, kas ar savu sirmo bārdu atgādina labsirdīgu latviešu dieviņu, kas pa zemes virsū staigā, laimes dalīdams, un viņa dzīves biedre Milda, kuras rūgtenajā smaidā ir gan apgarots gaišums, gan grūto gadu ēnu atspulgi, — ja viņi abi ir svētību devuši, tad par turpmāko jaunlaulātie var būt droši, ja vien paši tišu prātu nesāks aplami rīkoties...

Bet, lai tā nenotiktu, tad jaunlaulātos ved uz kamīna namiņu, un šampanietis tiek dzerts no glāzēm, kādas reizēm var redzēt no ārzemēm atvestās kristāla mākslas izstādēs. Un tad jaunlaulātie kāpj Mīlestības tornī...

Mārtiņa Zaura darbnīcu nav iespējams aprakstīt! Iedomājieties īstu viduslaiku pili ar torniņiem, vitrāžām logos, nišām, kāpnēm utt. un divviru durvīm, kuru slēdzene vai pusmetru gara, tad vītņveida kāpnes, kas ved uz jumtu, un te ir izbūvēti pils torņi: viens ir Dakteru tornis (jo tie cilvēkiem labu dara), tam iepretī — Mīlestības tornis, kurā iemūrēti vāpeņi jeb ģerboņi, — katram jaunlaulāto pārim savs triju burtu skaists savijums. Un šo ģerboņi tornī iemūrē pats ligavainis Meistara vadībā un uzraudzībā.

Bet...

Ir jau arī jāstrādā, nevar taču ar viesu uzņemšanu vien nodarboties!

Savam dzimtajam novadam Mārtiņš Zaurš veidojis nozīmīgus darbus: tā ir skulptūra pie Mežgaļu skolas, piemiņas akmens Raiņa vecāku mājās «Pliekšānos», trīs akmeņi Bauskā Kalnu ielas malā kā trīs simboli mūsu tautas brīvības alkām un čaklumam... Šobrīd pie Iecavas dzelzceļa un Rīgas—Bauskas šosejas krustojuma top iespaidīga piemiņas zīme tiem, kurus izveda Golgātas ceļā uz Sibīriju...

Slaveno skulptūru grupu «Trejača dzimta» varat aplūkot Rīgā, Brīvdabas etnogrāfiskajā muzejā. To aplūkojuši jau ap 10 miljoni skatītāji.

Bet vēl jau M. Zaura daiļdarbu sarakstā ir monumentālas skulptūras, portreti, figurālas kompozīcijas, dekoratīva sikplastika, dekoratīvie porcelāna šķīvji, stikla mākslinieciskā apdare...

Izglītību M. Zaurš guvis Borsmindes dārzkopības skolā un Mākslas akadēmijā, kur nokļuvis pie Kārļa Zāles un Kārļa Jansona — mūsu dižākajiem skulptoriem. Un, kā jau Kārļa Zāles audzēknim un palīgam, viņam laiku pa laikam jākāpj pašā augšā Brīvības pieminekli un jāpārbauda, kā laika zobam spītē šis nemirstīgais mākslas darbs.

«Stūrīšos» ir arī viesu grāmata. Tur savus autogrāfus atstājuši viesi no visas Latvijas un no aizrobežas — Francijas, Ņujorkas, Austrālijas, Japānas, Somijas, Kanādas... Slavenību atsauksmēs ir apbrīna un sajūsma par Mārtiņa Zaura neparasto personību un viņa radīto mākslu.

KĀRLIS ZIEDIŅŠ

(1885—1919)

Revolucionārs. Dzimis Mežotnes ciema «Glāzniekos». Jau 1904. gadā iestājies boļševiku partijā. 1910. gadā beidzis Mengaļu jūrskolu. Sākoties Pirmajam pasaules karam, dienēja flotē. 1917. gadā viņu ievēlēja Viskrievijas kara flotes Centrālajā Komitejā. Piedalījās Ziemas pils ieņemšanā. Cīnījās pret kontrevolucionāriem Sevastopolē, Jaltā, Odesā. Padomju delegācijas sastāvā piedalījās pamiera sarunās ar Vāciju Brestā. 1918. gadā viņš ieņēma vadošus amatus dienvidu pilsētās — bija Sevastopoles kara revolucionārās komitejas priekšsēdētāja vietnieks, Odesas kara revolucionārās komitejas loceklis, Kaukāza kara apgabala štāba komisārs.

1918. gada beigās K. Ziediņš atgriezās Latvijā un darbojās Baltijas kara flotes revolucionārajā padomē. 1919. gada maijā viņu iecēla par Latvijas jūrlietu pārvaldes priekšnieku. Diemžēl šajā amatā neiznāca ilgi būt, jo uzbruka vācu dzelzs divīzija. Kārli Ziediņu saspridzināja ienaidnieka granāta.

EGONS ZVIRBULIS

(1907—1986)

Tēlnieks. Dzimis 1907. gada 25. aprīlī Ceraukstes pagastā. 1935. gadā beidzis Latvijas Mākslas akadēmijas K. Rončevska Tēlniecības meistardarbnīcu. Darbojies gan monumentālajā, gan stājtēlniecībā. Galvenokārt figūras izkala granītā. Jau kopš 1935. gada piedalās izstādēs. Viņa darbus raksturo izdoma, plastiskums, emocionalitāte. E. Zvirbulis necentās tik daudz panākt portretisku līdzību, kā iemūžināt raksturu, atklāt dvēseli.

Sākot ar Raiņa kapa pieminekli, tēlnieks arī kā akmeņkalis piedalījies visu lielāko Kārļa Zemdegas pieminekļu izkalšanā.

Pie nozīmīgākajiem darbiem pieder piemineklis Liepājas aizstāvjiem (1960), kas izceļas ar lielu dinamismu, kā arī vairāki

kapa pieminekļi Rīgā — Raiņa un Meža kapos: aktierim Emīlam Mačam, diriģentam Teodoram Kalniņam un vēl citiem mākslas un kultūras darbiniekiem, tāpat arī piemineklis tulkotājam un valodniekam Augustam Ģiezenam Jaunpiebalgas kapos.

Vienīgais figurālais granīta darbs, kas pārstāv oriģināltēlniecību Bauskas kapsētā, arī pieder E. Zvirbulim. Tas ir piemineklis notāram J. Vareņajam — pār kapa kopu skumjās salikusi sieviete.

Stājtēlniecībā ievērojamākās skulptūras: «Māte un bērns» (1936), «Rainis» (1941), «Zemniece» (1960), «Kolhoza bišu gans» (1965). Sadzīves tēlus raksturo trāpīgas detaļas, sirsnība un smalks humors.

Tēlnieka ģimenē izaudzis populārais kinooperators Miks Zvirbulis.

ARNOLDS APSE

(1914. g. 28. V — 1982. g. 19. I)

Dzejnieks, prozaiķis un kritiķis Arnolds Apse dzimis Iecavā. Kad aplūsa Pirmā pasaules kara dārdi, viņa vecāki atgriezās dzimtajās mājās Kļaviņās Codes tuvumā, kur aizritēja Arnolda bērnība.

Apdāvinātā zēna neparastās spējas bija pamanījuši kaimiņi — turpat netāļajās «Billītēs» dzīvojošie dzejnieki Edvarts Virza un viņa sieva Elza Stērste. Virza teicis, ka Apse būs labs prozaiķis, bet Stērste pareģojusi spožu dzejnieka slavu.

Izglītību Arnolds Apse turpināja Jelgavā, Hercoga Jēkaba ģimnāzijā, kur par direktoru strādāja Jānis Lapiņš — pazīstams literāts un sabiedrisks darbinieks. Arnolds iesaistījās kultūras pasākumos gan skolā, gan pilsētā.

1931. gada 1. maijā «Bauskas Vēstnesī» publicēts Arnolda Apes dzejolis «Māte»:

Tu sirdī jūti zemes dvašu dūcam
Un tavās miesās zemes siltais piens.
No tavas krūts mēs visi viņu sūcam,
Jo tavā klēpī auklēts mēs ikviens.

— — — — —

Tu māci mūs, kā lūdzot rokas saliek,
Tu smago zemi māci mīlēt mums.
Ir laimīgs tas, kam tavi vārdi paliek
Kā dārgs un varens mūža mantojums.

Jelgavā pavadītie gadi bija ļoti ražīgi jaunajam dzejniekam. Viņš nereti devās uz Rīgu un piedalījās rakstnieku un mākslinieku apvienības «Zaļā vārņa» tā saucamajos «jampamos» un iepazinās ar Ēriku Raisteru, Aleksandru Čaku, Leonīdu Breikšu, Vili Cedriņu u. c. Te jau bija arī viņa klases biedrs Mārtiņš Zauris — jauns tēlnieks, Kārļa Zāles mācekļis. Šajā laikā Arnolds Apse presē publicēja ap 200 dzejoļu, visvairāk Jelgavas laikrakstā «Jaunais Zemgalietis», un par redaktoru strādā Mārtiņš Ziverts, un Rīgas žurnālā «Tāle». Labvēlīgu atbalstu viņš saņem arī no Jāņa Jaunsudrabiņa un Kārļa Skalbes.

Jaunais censonis devās uz Rīgu, ar Edvarta Virzas ieteikumu dabūja darbu — par kurjeru laikraksta «Brīvā Zeme» redakcijā. Pats maizi un skološanas naudu pelnīdams, Arnolds Apse nokārtoja vidusskolas abitūrijas eksāmenus. Tad viņu iesauca kara dienestā, sakaru bataljonā viņš sastapās ar Leonīdu Breikšu — abus dzejniekus tuvināja īsta draudzība un kopīgi centieni literatūrā. Arī armijā dienēdams, Arnolds Apse turpināja literāro darbu, dzejoļi publicēti «Latvijas Kareivī» un «Kurzemes Vārdā», bet uz vairākām lauku skatuvēm bija izrādīta trīscēlienu drāma «Kugrēni». Par šo skatuves darbu Lauksaimniecības kameras literārā sekcija piešķīra jaunajam autoram balvu. Pēc dienesta Arnolds Apse nopietni pievērsās studijām Latvijas universitātes Juridiskajā fakultātē.

1940. gadā Rīgā iznāca Arnolda ApSES pirmā grāmata — dzejoļu krājums «Dieva zeme». Dzejnieks smalki gleznojis Zemgales dabas ainavas, darbā nenogurdināmos zemniekus un jaunekļa izjūtas, pavasara atmodai atnākot. Viņš meklēja un atrada zemgališu spēka avotus, cildinādams čaklumu, sikstumu un tādu kā nerunīgumu, noslēgšanos sevī, kas ir mūsu raksturā. Dzejoļi «Svētais karnevāls», kas attēlo rudeni Zemgales laukos un labības kulšanas talku, jūtama Virzas «Straumēnu» ietekme. Citos dzejoļos Arnolds Apse apcer senatni, kad zemgaļi varonīgi cīnījās pret krustnešiem, jūsmo arī par strēlniekiem, kas cīnījās Tīrelpurvā un Nāves salā.

Reizē ar pirmo dzejoļu krājumu Arnolds Apse iesniedza apgādam «Zemnieka domas» arī sava pirmā romāna «Kugrēni» apjomīgo manuskriptu, taču abiem šiem viņa darbiem — gan iespēstajam dzejoļu krājumam, gan nenodrukātajam romānam — bija nelaimīgs liktenis. Baigajā gadā Arnolds Apse slēpās laukos, bēgūlodams no viena pagasta uz otru. Toties viņu arestē vācieši un iesloga koncentrācijas nometnē Vecsaules Briģu kūdras purvā. No šīs nelaimes viņam izglābties esot palīdzējusi Elza Stērste, galvodama vācu okupācijas iestādēm par dzejnieku. Kā daudziem latviešu puisiem, arī Arnoldam Apsem bija jāiestājas leģionā un

viņš kļuva par 15. divīzijas sakaru bataljona vada komandieri. 1944. gada martā viņu ievainoja pie Viļinajas, pēc hospitāļa Šaulos viņš īsu brīdi viesojās tēva mājās, tad atkal bija jādodas uz fronti, kas nu jau bija pavisam tuvu — pie Jelgavas. Seit viņu atkal ievainoja un ar kuģi aizveda uz Vaciju, uz Pomerānijas kara hospitāļiem. A. Apse piedzīvoja Drēzdenes drausmīgo bombardēšanu, sāka šaubīties par Rietumvalstu izslavēto humānismu un demokrātismu. Vairs nekāda karošana neiznāca, jo atvērās vecās rētas, kuras dziedēja Libekas, Hamburgas, pēcāk Dānijas dziedniecās. Bet, kad nu veselībai vairs nopietnas briesmas nedraudēja, Arnolds Apse vadīja izdevniecību «Burtnieki», kuras aprūpē iznāca laikraksts «Rīta Ziņas», žurnāls «Ceļa Malā», kā arī dažāda satura brošūras. Arnolda ApSES tuvākie biedri šajā laikā bija Jānis Sudrabiņš un Leonīds Balodis. Autoram pulkā bija arī jau pazīstami literāti kā Francis Skoda, Valentīns Pelēcis, Egils Kalme u. c., bet Arnolds Apse viņiem bija kā kodols, ap ko cieši turas visi pārējie. Orbekas nometnē pie Osnabrikas A. Apse publicēja savus daiļdarbus antoloģijā «Sāpes un cerības».

40. gadu beigās karagūstekņu un pārvietoto personu nometnes sāka likvidēties. Arnolds Apse parakstīja darba līgumu ar Forbahas raktuvju vadību un pārcēlās uz dzīvi Ziemeļfrancijā, kļūdams par ogļraci. Protams, atkal atjaunojās viņa sabiedriskā darbība, bet daiļdarbu radīšana bija nepārtraukta.

Desmit gadus (1950.—1960.) Arnolds Apse vadīja Francijas Latviešu biedrību. Atceroties kara gadus, uzrakstīja romānu «Ceļš uz Golgātu», apgāds «Ziemeļblāzma» jau izziņoja romāna iznākšanu, bet tas tomēr netika iespiests. Fragmenti lasāmi «Latvju Vārdā».

Dzejoļi un dzejoļu cikli radās lielā daudzumā un, šķiet, to lielākā daļa arī emigrācijā nav vēl iespiesta.

Viss šis plašais materiāls liecina par lielu darbu, ko dzejnieks veicis četros gadu desmitos. Arnolds Apse ir lirīķis, kura iejūsmība nekad neatraujas no zemes, no dzīves īstenības. Nereti viņa dzeja pauž vientulībā izciestās sāpes un dzīves pieredzē gūtās rūgtās atziņas. Tāpēc viņa lirisms vienmēr ir ar dramatismu piesātināts.

Tā kā Arnolda ApSES dzeja lasītājiem mazāk zināma, tad visbiežāk pieminētais un slavētais darbs ir romāns «Klosterkalns», ko 1964. gadā izdeva apgāds «Ziemeļblāzma». Tas patiešām ir vērienīgs, moderns, dziļām jūtām piestrāvots un lielām domām apgarots darbs. Kritiķi to nosaukuši par «romānu — pašportretu».

«Klosterkalna» tapšanas vēsture ir visai interesanta: strādājot ogļraktuvēs, Arnolds Apse saslima un plaušu ārstniecībai bija nepieciešama sanatorija. Tā viņš nokļuva Vogežu kalnos un iepa-

zinās ar ārstu Pjēru Merklenu, kurš kara gados bijis Latvijā un kādu brīdi uzturējies prezidenta A. Čakstes mājās. P. Merklens pats bija dzejnieks, abi iedraudzējās, ārsts pieprasīja ārstniecību turpināt arī pēc sanatorijas, un Ārnolds Apse, kļuvis pensionēts ogļrakis, apmetās Nonenburgā — mazā kalnu ciematā, kur atradās kādreizējā sieviešu klostera drupas. Ārnolds Apse nopirka nelielu zemes gabalu un apmetās te uz dzīvi, nododamies ļoti intensīvam radošam darbam. Savu jauno dzīvesvietu viņš nosauca par Klosterkalnu. Romānā rakstnieka vērojumi saplūst kopā ar atmiņām, pārdomas saaug kopā ar leģendām. Kompozīciju veido ne sižetiskā darbība, bet patiesības un laimes meklējumi, cilvēku egoisma un cietsirdības atmaskojums.

Ārnolds Apse ne tikai pats ražīgi rakstīja dzeju un prozu, bet arī jo čakli lasīja citu latviešu autoru darbus — presē publicētas 60 viņa recenzijas par kolēģu grāmatām.

1982. gadā iznāca Ārnolda Apses romāns «Gandrīz ģenerālis», bet tajā gadā slimība uzveica sīksto zemgaliēti. Nepabeigti palika vairāki darbi, izdevēji nevarēja izšķirties, vai publicēt romānus «Salasgali» un «Zeme, kur cīruļi nedzied». Viņš vēl arī paguva restaurēt savu romānu «Kugrēni», bet dzejoļu krājumu «Manas saknes ir Latvijas zemē» veltīt saviem jaunības draugiem, ar kuriem kopā liktenis saveda kara gados. Romānā «Klosterkalns» Ārnolds Apse atzinās, ka «es šeit nekad neieaugšu, jo esmu Zemgales koks». Jā, bet Klosterkalnā viņš bija otrreiz apprecējies, šeit radās kupla ģimene, bet neviens no bērniem vairs nerunāja latviešu valodā. Savu dzīvi viņš dažkārt esot dēvējis par trimdu trimdā...

PĒCVĀRDS

Un nu ir pienācis laiks atvadīties no mūsu lasītājiem. Jūs jau esat sapratuši, ka grāmata uzrakstīta strauju pārmaiņu brīdī — 1989. gada ziemā un 1990. gada pavasarī. Bauskas rajonā notika mītiņi, konferences, apspriedes, dibinājās jaunas un atjaunoja darbību kādreiz slēgtās organizācijas. Atjaunotne skar visas dzīves nozares, mainās saimniecību nosaukumi un top jaunas. Droši vien grāmatas nākamajā izdevumā tas viss būs atspoguļots, taču šajā reizē mums jāsamierinās ar domu, ka grāmatas tapšana un dzīves ritējums ir ātruma ziņā atšķirīgi procesi...

*Grāmata jau bija sagatavota iespiešanai, kad pār Latviju uz-
ausa 1990. gada 4. maija rīts un mūsu Republika uzsāka valstis-
kās patstāvības atjaunošanas grūto ceļu. Ar lielu gandarījumu
visi vērojām, ka mūsu novada deputāti balsoja par šo vēsturisko
lēmumu.*

*Nobeigumā mums jāpasaka paldies visiem tiem cilvēkiem, kas
mums palīdzēja šīs grāmatas tapšanā gan ar padomu, gan ar
ziņām un faktiem, gan ar nesavtīgu atbalstu!*

Reinis Ādmīdiņš

Arnolds Auziņš

SATURS

VITAUTS ĻŪDĒNS
AUSTRUMZEMGALES DVĒSELĪTE
7

BURAS VĒSTURES PUTEŅOS
9

AUSTRUMZEMGALES DVĒSELĪTE
63

SAVAS MAJAS
94

GAISMAS PIELŪDZEJI
166

PECVĀRDS
238

БАУСКА

На латышском языке
Рига «Лиезма» 1990
Художник Ю. Бриедис

H/K

BAUSKA

VIETAS UN LAIKA GRĀMATA

Redaktore L. Mūra
Mākslinieciskais redaktors J. Briedis
Tehniskā redaktore M. Zaumane
Korektore A. Giptere

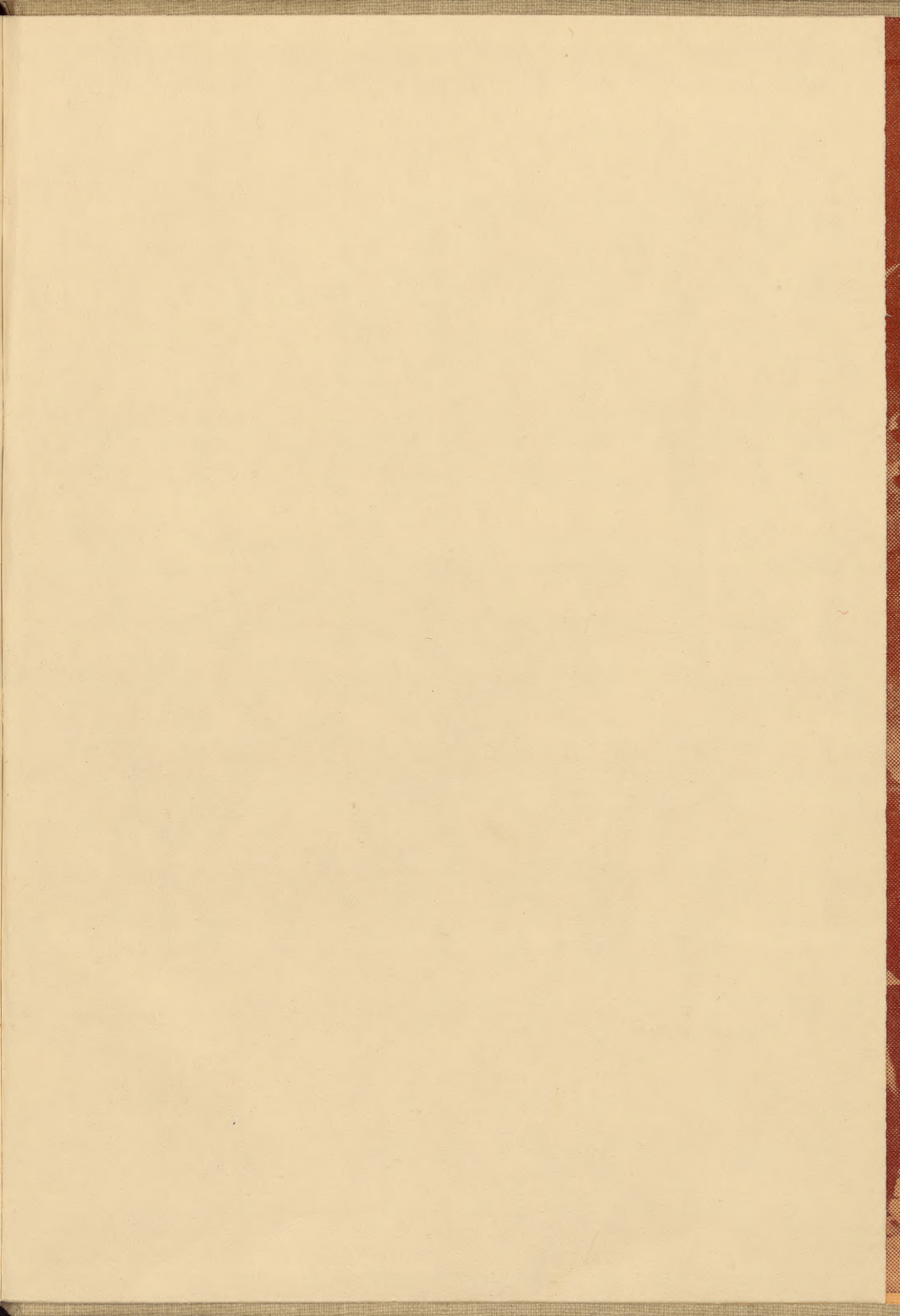
Nodota salikšanai 10.04.90. Parakstīta iespiešanai 24.05.90. JT 01333.
Formāts 60×84/16. Dobspiedes papīrs № 1. Latīņu garnitūra. Augstspiedums. 13,95 uzsk. iespiedl.; 14,88 uzsk. krāsu nov.; 15,04 izdevn. l. Metiens 5000 eks. Pasūt. № 411. Bez maksas. Izdevniecība «Liesma», 226256 Rīgā, Aspazijas bulv. 24. Izdevn. № 296/33460/Rek-496. Salikta un iespiesta tipogrāfijā «Rota», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40, iesieta kooperatīvā «Lasse» 226011, Rīgā Dzirnauvu ielā 113.

Ba 892 **Bauska:** Vietas un laika grāmata / Teksta aut. R. Ādmīdiņš, A. Auziņš. — R.: Liesma, 1990. — 238 lpp.; il.

Grāmata veltīta deviņgadīgo skolu absolventiem, lai iepazīstinātu viņus ar sava rajona vēsturi un šodienu. Tajā atspoguļots dzimtās puses skaistums, tautsaimniecība, izglītības izaugsme, kā arī pastāstīts par ievērojamākajiem cilvēkiem.

B $\frac{440200000-296}{M801(11)-90}$ 7.90

71.4(2L)

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306119444

[2, 50]

250

